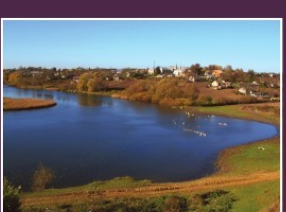
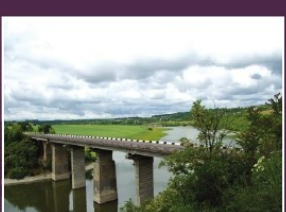
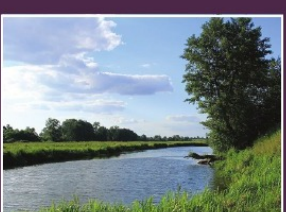
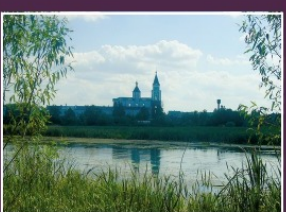
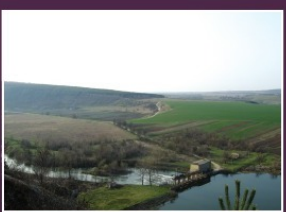
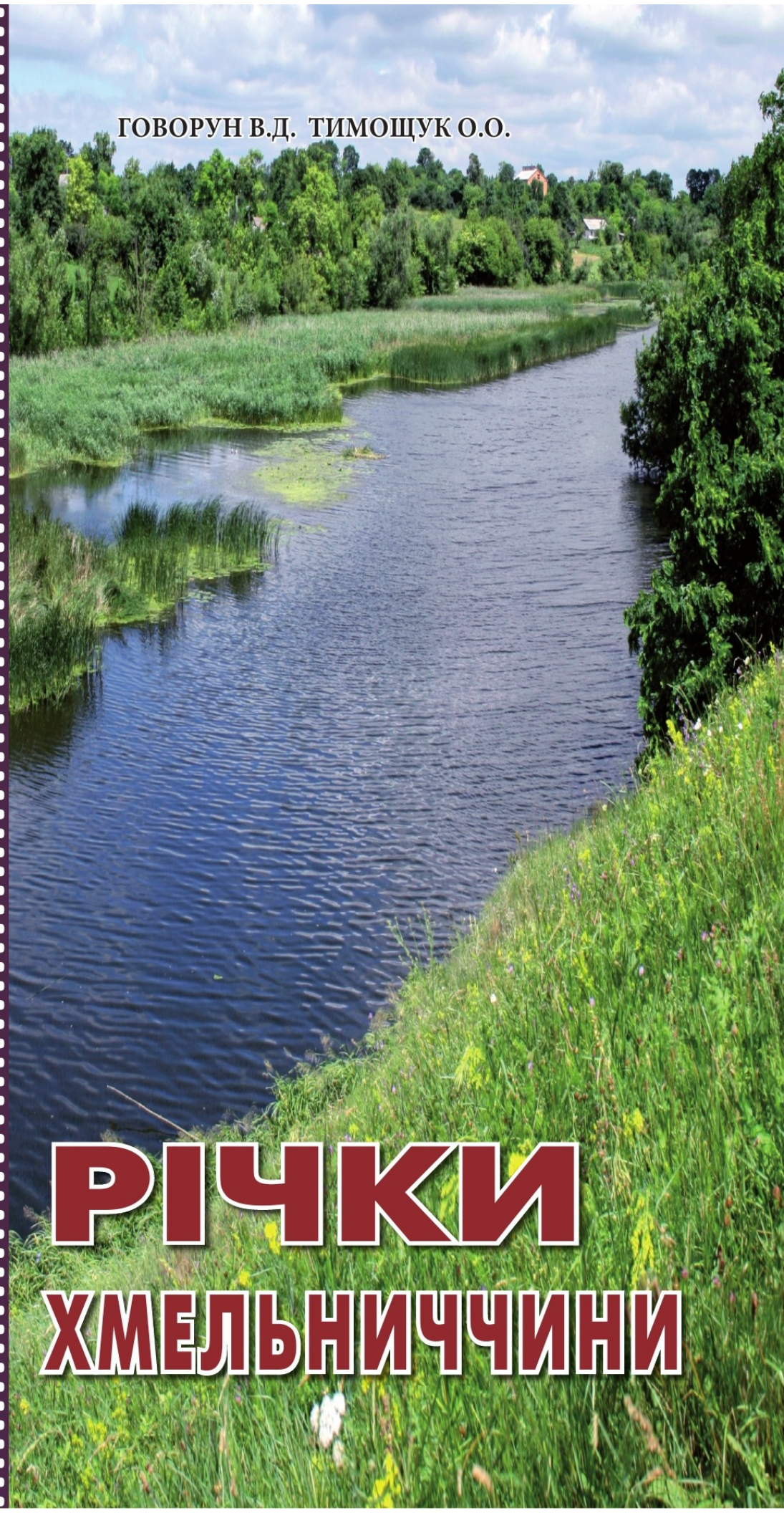

РІЧКИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

ГОВОРУН В.Д. ТИМОЩУК О.О.

**РІЧКИ
ХМЕЛЬНИЧЧИНИ**

**Національна академія педагогічних наук України
Хмельницький обласний еколого-натуралістичний
центр учнівської молоді**

Говорун В.Д., Тимощук О.О.

Річки

ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Видання друге,
виправлене і доповнене

м.Хмельницький
2010

УДК...556.53.....
ББК ..26.222.5...
Г .57.....

Рецензенти: **ВЕРБИЦЬКИЙ Володимир Валентинович**, доктор педагогічних наук, професор, директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді.
ДЕНИСИК Григорій Іванович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної географії Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського.
ПАНАСЕНКО Борис Давидович, кандидат географічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського.
ПУСТОВІТ Григорій Петрович, доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар відділення теорії та історії педагогіки Академії педагогічних наук України.
СТЕФАНКОВ Леонід Ілліч, кандидат географічних наук, доцент, декан природничо-географічного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського.

Посібник надруковано для забезпечення закладів освіти області згідно з рішенням XXVIII сесії п'ятого скликання Хмельницької обласної ради від 26.05.2010 року №7-28/2010 р. за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища в рамках обласної акції «Шкільна екологічна бібліотека».

*Видруковано за рішенням методичної ради Хмельницького обласного ЕНЦУМ.
(Протокол №280 від 07.07.2010 р.)*

Відповідальний за випуск

В.В. Климчук, директор Хмельницького ОЕНЦУМ.

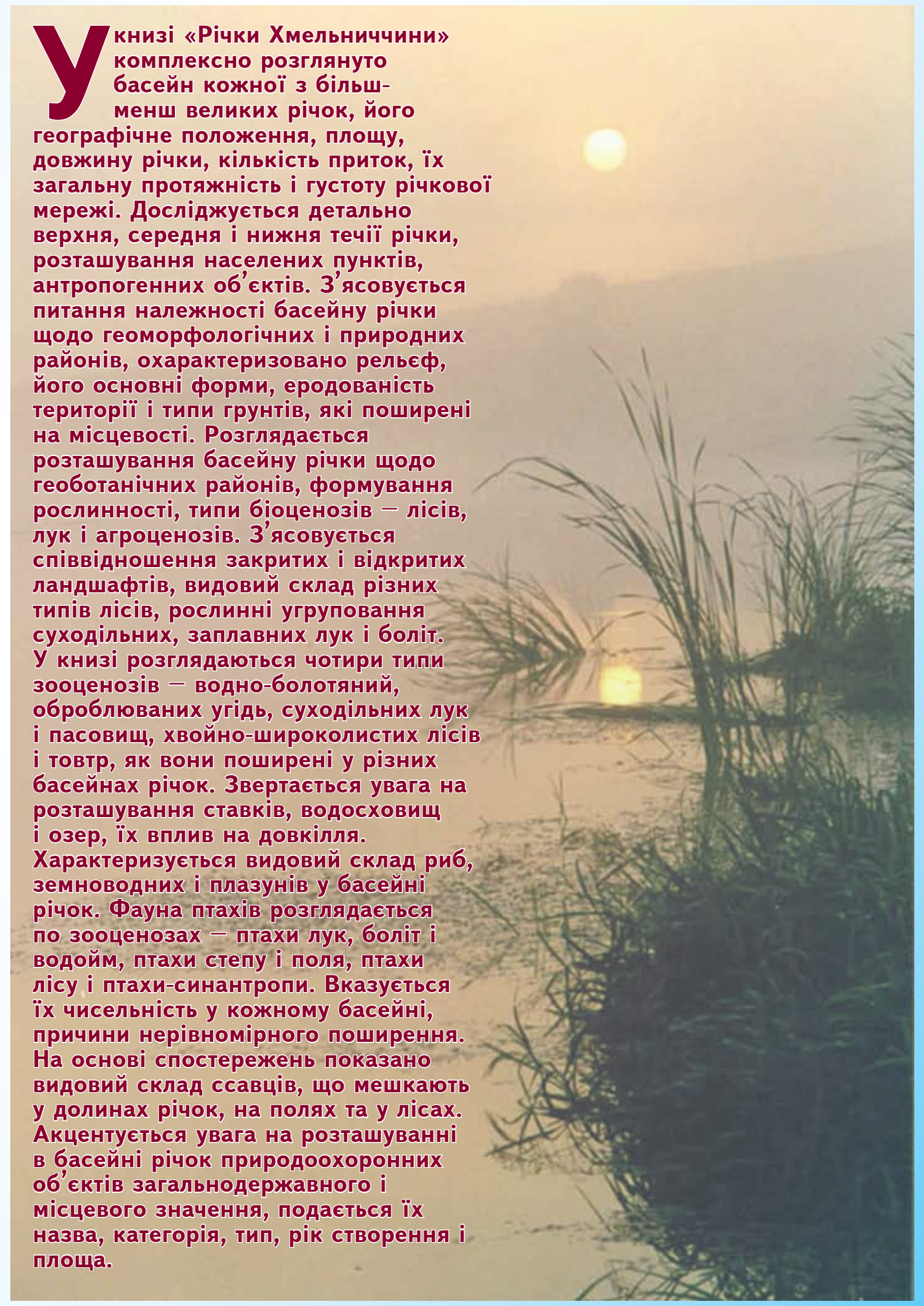
Річки Хмельниччини. Навчальний посібник/ Видання друге/
Говорун В., Тимощук О. — Хмельницький: Поліграфіст, 2010. — 240 с.

У посібнику, присвяченому 85-річчю юннатівського руху в Україні та 60-річчю створення Хмельницької обласної станції юннатів, вперше в історії області зібрані й узагальнені різноманітні відомості про великі та малі річки Хмельниччини.

Тут у популярній формі розповідається про річки, струмки та потічки, які протікають по всій території області. Але йдеться у книзі лише про найбільші водні артерії, адже описати в одній книзі всі 3775 водотоків, які зафіксовані в області, неможливо. Доступний стиль подачі матеріалу автори поєднали з великою кількістю яскравих фотознімків з видами річок краю. Особливістю книги є й те, що її творили і учасники обласного дитячого еколого-краєзнавчого конкурсу «Ріки Хмельниччини».

Книга розрахована на широке практичне використання вчителями, школярами, викладачами вузів, студентами та любителями природи рідного краю.

У книзі використані знімки Віктора Бондарця, Катерини Важельської, Світлани Волкової, Олександра Говоруна, Сергія Говоруна, Ярослава Говоруна, Олександра Гуменчука, Василя Добровольського, Віри Ісаченкової, Олега Квасниці, Василя Климчука, Олега Ніколаєва, Дмитра Скрипника, Станіслава Стояновського, Олексія Тимощука, Василя Фурманчука, Віктора Цимбалюка, Олександра Шустерука, а також фотографії учасників обласного дитячого конкурсу «Ріки Хмельниччини».

Укнизі «Річки Хмельниччини» комплексно розглянуто басейн кожної з більш-менш великих річок, його географічне положення, площу, довжину річки, кількість приток, їх загальну протяжність і густоту річкової мережі. Досліджується детально верхня, середня і нижня течії річки, розташування населених пунктів, антропогенних об'єктів. З'ясовується питання належності басейну річки щодо геоморфологічних і природних районів, охарактеризовано рельєф, його основні форми, еродованість території і типи ґрунтів, які поширені на місцевості. Розглядається розташування басейну річки щодо геоботанічних районів, формування рослинності, типи біоценозів – лісів, лук і агроценозів. З'ясовується співвідношення закритих і відкритих ландшафтів, видовий склад різних типів лісів, рослинні угруповання суходільних, заплавлених лук і боліт. У книзі розглядаються чотири типи зооценозів – водно-болотний, оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, хвойно-широколистих лісів і товтр, як вони поширені у різних басейнах річок. Звертається увага на розташування ставків, водосховищ і озер, їх вплив на довкілля. Характеризується видовий склад риб, земноводних і плазунів у басейні річок. Фауна птахів розглядається по зооценозах – птахи лук, боліт і водойм, птахи степу і поля, птахи лісу і птахи-синантропи. Вказується їх чисельність у кожному басейні, причини нерівномірного поширення. На основі спостережень показано видовий склад ссавців, що мешкають у долинах річок, на полях та у лісах. Акцентується увага на розташуванні в басейні річок природоохоронних об'єктів загальнодержавного і місцевого значення, подається їх назва, категорія, тип, рік створення і площа.

***Річки
басейну
Дніпра***

БІЛКА (Слуцька)

Її басейн розташований на північному сході Хмельниччини на території Старо-костянтинівського району. Вона є лівою притокою Случі. Її довжина становить — 23 км, приток 15 загальною протяжністю — 27 км, густота річкової мережі — 0,67 км/км², а площа басейну — 75,1 км².

Білка бере свій початок дещо південно-західніше с. Круча, у верхів'ї річка тече на схід. Біля с. Хижники Білка змінює напрямок русла на південний схід, а в Яремичах приймає води двох приток. Права притока — Білуга бере початок західніше с. Огіївці, у селі утворює невеличкий ставок, принісши свої води до с. Писарівка, річка утворює два ставки. Оминувши невеличкий лісок, який розкинувся на лівому березі річки, Білуга в с. Іршики знову розливається у ставок, а потім продовжує тихоплинний шлях до с. Яремичі, де і впадає в Білку. Нижня течія Білки між Яремичами та Райками протікає заболоченою долиною, яка широко розкинулася і на лівому, і на правому берегах. Південно-східніше Райків Білка утворює великі меандри, а в Старому Острополі впадає в Случ.

Басейн Білки розташований у Случ—Хоморському природному районі. Ця місцевість відзначається абсолютними висотами від 280 до 309 м. Білка досить глибоко до 50 м врізається у підстеляючі породи. Оскільки породи пухкі, то тут немає скелястих долин з високими урвищами. Розчленованість ландшафту якоюсь мірою сприяла поширенню дубових лісів поблизу Старого Острополя, Огієвець, Кручі, Малишівки і Райків. Ці ліси невеликі за площею, під ними сформувалися ґрунти опідзоленого типу: темно-сірі та сірі опідзолені ґрунти, опідзолені чорноземи. Невеликі площі нині займають ліси на цій території і тому, що вони

були вирубані ще у XVIII—XIX століттях, а землі перетворені на поля, що значною мірою в цих умовах посилює процеси площинної та лінійної ерозії. Тому на сьогодні потрібно відновлювати лісові масиви на еродованих землях, на заболочених місцевостях, а на крутих схилах горбів насаджувати дерева. Білка переносить водним потоком пісок, намул і розчини солей. Тому твердий стік її становить близько 250 г/м³. Найбільша кількість наносів поступає в річку внаслідок

площинного змиву, особливо це спостерігається на тих ділянках, де до русла близько підходять орні землі.

Заплавні луки Білки утворилися на місці вирубаних у давнину заплавних лісів і чагарників. Суходільні луки вздовж долини річки відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. На ділянках заболочених лук росте вербозілля звичайне, калюжниця болотна, мітлиця повзуча, тонконіг болотний, щучник дернистий, осока лисяча, молінія голуба і хвощ багновий.

Видовий склад іхтіофауни Білки нараховує до півтора десятка видів. Переважно в річці мешкають такі види риб — карась, пічкур, плітка, в'юн, у ставках Білуги водиться короп, білий амур і лин. Земноводні опанували не тільки русло Білки, але й заплаву, долину і довколишні території. Часто потрапляють тут на очі вуж звичайний, ящірка прудка, не живе тут гадюка степова.

БІЛКА (Хоморська)

Басейн цієї річки розташований на північному сході Хмельницької області у Старокостянтинівському та Шепетівському адміністративних районах. Білка є правою притокою річки Хомори. Її довжина становить 20 км. У неї 31 притока загальною довжиною 70 км, густина річкової мережі 0,84 км/км², а площа басейну — 107 км².

Різноманітна фауна птахів. Тут можна побачити не тільки птахів лук, боліт і водойм, але й птахів поля і степу, птахів-синантропів та окремих представники видів, які належать до птахів лісу, що живуть у тутешніх дубових галях.

Часто трапляються ондатра, видра річкова, полівка водяна, миша маленька, ласка, горностай, пацюки сірі. На довокільних полях у так званих зооценозах оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ водиться кріт, білозубка мала, їжак, білозубка білочерева, заєць-русак. Нечисленні тепер тут рукокрилі, тхір чорний, ховрах рябий, хом'як звичайний. За останнє десятиліття дуже розмножилась лисиця, миша польова, миша хатня. Зникли борсуки, козулі та свині дикі.

Але загалом в басейні Білки нині сприятливі умови для життя майже всіх видів тварин, бо антропогенне навантаження на довкілля за останні два десятиліття помітно знизилось.

На Старокостянтинівщині знаходиться тільки верхня течія річки. Бере свій початок Білка одразу двома струмками дещо південніше с.Прохорівка. У верхів'ї абсолютна висота цієї місцевості становить 331,2 м. Струмки течуть заболоченою долиною, їх води зливаються біля сіл Стецьки і Качурівка. У долині лівого струмка знаходиться глиняний кар'єр і два невеликих лісових масиви. Північніше Качурівки Білка у широкій долині утворює старицю завдовжки до 750 м і приймає дві ліві притоки. У Губчі притока Білки дуже диференціює своє русло, утворюючи став. У середній течії Білка плине межею Старокостянтинівщини і Шепетівщини, її русло оминає зі сходу Партинці та Велику Шкарівку. Від села Курганівка починається нижня течія Білки. Тут вона приймає води двох правих приток, а в Грицеві розливається у ставок і потім впадає у Хомору. Абсолютна висота рівня води в Хоморі у місці впадіння Білки становить 248,2 м.

Басейн Білки розташований у межах Случ-Хоморського природного району, територія якого розчленована мережею приток і балок. Тут спостерігається глибокий вріз долин, які часто досягають кристалічного фундаменту, особливо поблизу

Грицева. Ймовірно, значна розчленованість поверхні басейну Білки сприяла поширенню дубових лісів, під якими сформувалися ґрунти опідзоленого типу: опідзолені чорноземи, сірі та темно-сірі опідзолені ґрунти. У ХІХ столітті більша частина тутешніх лісових масивів була знищена, а землі перетворені на орні угіддя — поля.

Басейн річки Білка у геоботанічному відношенні розташований у Старокостянтинівському геоботанічному районі, в якому колись переважали остепнені луки та лучні степи, що тепер перетворені на поля. Співвідношення закритих і відкритих ландшафтів становить — від 20 до 80%. Лісові масиви є поблизу Прохорівки, Костянця, Губчі, Партинців та Грицева. Біля Грицева росте сосново-дубовий ліс, у якому дерева заввишки 25 м, завтовшки — 40 см, а відстань між деревами — до 5 м. У лісі є гранітний кар'єр. Поблизу с.Партинці розташований величезний дубовий лісовий масив, де дуби досягають 30-35 м заввишки, 35-45 см завтовшки, відстань між деревами у лісі становить 3 м.

У нижній течії Білки знаходиться меліоративна споруда — канал завширшки 3 м, глибиною — 1,5 м, дно — піщане. Близько 80% території басейну річки розорані та перетворені в поля, де вирощуються сільськогосподарські культури. У долині Білки — на горбах і схилах розташовані суходільні луки, вони відзначаються строкатістю угруповань і

СТАВОК У СЕЛІ ІРШИКИ, ЯКИЙ
УТВОРЮЄ БІЛУГА — ПРИТОКА БІЛКИ.

видового складу. Тут виділяються такі рослини — тонконіг лучний, трясучка середня, пахуча трава звичайна, костриця червона, мітлиця тонка, костриця лучна і кутник лучний. У заплаві річки на лучних і лучно-болотних ґрунтах розкинулися заплавні луки. Тут ростуть тимофіївка лучна, осока рання, кутник лучний, тонконіг лучний, куничник наземний, молінія голуба, м'ята австрійська, щучник дернистий і бекманія звичайна.

У межах басейну Білки можна побачити зооценози суходільних

лук, оброблюваних угідь і пасовищ, зооценози хвойно-широколистих лісів і водно-болотяні зооценози. Іхтіофауна річки не дуже багата, хоча тут водиться до 20 видів риб з родин коропових, бичкових, окуневих та поодинокі види, які належать до в'юнових і щукових. Найбільшу щільність тут мають верховодка, в'юн, йорж, карась, короп, краснопірка, лин, лящ, окунь, пічкур, плітка, сом, судак, товстолобик і щука.

Річка Білка і її притоки течуть широкою, заболоченою

заплавою. У селі Велика Шкарівка ведеться видобуток торфу. Тут сприятливі умови для життя земноводних. Тим більше, що у межах цієї водної артерії є три великих стави — у Грицеві, Малій Шкарівці, Великій Шкарівці та три малих — у Костянці, Голубчі та у лісовому масиві між Малою Шкарівкою і Костянцем. Частіше всього тут потрапляють у поле зору жаби ставкова, озерна, гостроморда і трав'яна, квакша, кумка червоночерева. На суходолі вдається побачити ропуху сіру, рідше ропуху зелену. Дуже рідкісними є тритони звичайний і гребінчастий та часничниця. Опівдні на горбах та схилах долин частенько гріються на сонці ящірки прудка, живородна і зелена, вуж звичайний і гадюка звичайна, на болотах — вуж водяний і черепаха болотяна. Дуже рідко потрапляють на очі веретільниця, мідянка і, мабуть, тут немає гадюки степової.

У басейні Білки мешкає 47 видів птахів лісу, 45 видів птахів лук, боліт і водойм, 14 видів птахів степу і поля та 8 видів птахів-синантропів. Серед птахів-синантропів найчастіше можна побачити — галку, горобця хатнього, ластівку сільську, лелеку білого, одуда, сипуху, сича хатнього і шпака звичайного.

На довколишніх ланах свою присутність видають птахи полів — вівсянка звичайна, горихвістка чорна, жайворонек польовий, жайворонек рогатий, жайворонек степовий, горобець польовий, голуб сизий, боривітер степовий, кам'янка звичайна, куріпка сіра, лунь польовий, лунь степовий, посмітюха, просянка, сиворакша і шеврик польовий.

Дуже активні влітку ссавці — хом'як, тхір чорний, полівки водяна і звичайна, ондатра, пацюк сірий, миша польова, нічниця водяна і ставкова, лисиця, ласка, кутора звичайна, куниця лісова, кріт, козуля,

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ДАНИЛІВКА І КОПАНОЧКА

На території села М'якоти протікає дві невеличкі річечки-струмочки — притоки Вілії. Це Данилівка і Копаночка. Що ж це за річки?

Попід сільським гірським кряжем, який складають Ціосьова і Палієва гора та просто Гора, тече невеликий струмок, який називають Данилівка. Свою назву вона отримала від Данилового джерела, де й бере свій початок.

За сільськими переказами колись вода витікала з-під гори, утворюючи водоспад 3-4 метрової висоти. Така сила води вибивала велику яму і розтікалась калюжею. Коли ж на Горі, над джерелом, поселився новий господар Данило, то він, зібравши сусідів, обгородив воду біля джерела. Саме джерело зміцнили зрубом, а вздовж берегів поклали величезні камені та кладку для прання. Тоді й почали люди казати: «Піду на кладку до Данила», «Пожену корів до Данила», «Намочу діжу біля Данила» і т.д. На згадку про добру справу джерело назвали Даниловим, а річечку, яка бере з нього початок — Данилівкою.

Річка протікає долиною. Справа височіє Ціосьова гора, а зліва берег поступово піднімається. Між цими двома підвищеннями русло перегороджено греблею, на якій стояв млин, а долина була залита водою, утворюючи ставок. На його льоду в різдвяні свята хлопці ставили коловорота, чіпляли санки і влаштовували ігри. А перед святом Водохреща в льоду вирубували велетенського хреста, біля якого відбувалося священослужіння і освячення води. Цей ставок знаходився майже посередині села.

Береги Данилівки зарослі деревами, кущами і травами. А вздовж її берегів є багато криниць і криничок, б'ють джерельця.

А Копаночка бере свій початок з джерельця в лісі Копані. Вона є головним постачальником води для цілого каскаду сільських ставків. Ця вода дає життя деревам і травам, птахам і риbam. Тут виводять своє потомство лебеді, качки і курочки водяні. Сюди дуже часто прилітають чайки, у ставках водяться карасі, коропи, окуні. Є тут черепахи, видри й ондатри.

*Богдана ГОНЧАРУК,
учениця М'якотівської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Ізяславського району.*

кіт лісовий, їжак звичайний, собака єнотовидний, горностаї, видра річкова, білозубки мала і білочерева, білка звичайна і вовчок сірий.

Цікаво, що у Грицівському лісництві (квартал 60, ділянка 13) знаходиться урочище «Тростянець» — ботанічна пам'ятка природи площею 2,7 га, створена у 1970 році. Зовсім поруч у кварталі 18, ділянка 10 розташоване урочище «Вербівці-І» площею 0,8 га, теж ботанічна пам'ятка природи, яка створена у 1970 році. Поруч, у кварталі 19, ділянка 3, урочище «Вербівці-ІІІ» ботанічна пам'ятка природи площею 0,6 га, створена у 1970 році, а в кварталі 25, на ділянці 11 знаходиться урочище «Вербівці-ІІ» ботанічна пам'ятка природи площею 0,5 га, створена у 1970 році. У басейні річки Білка поблизу Грицева є геологічна пам'ятка природи «Вапняк-ракушняк» площею 1,5 га, створена у 1982 році.

У центрі Грицева можна побачити також геологічну пам'ятку природи «Хоморькі граніти» площею 1,2 га, створену у 1982 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Гідрографічна мережа області нараховує 3735 водотоків загальною довжиною 12881 км, в тому числі великі річки: Дністер (в межах області 152 км) і Південний Буг (140 км); середні річки: Случ (119 км), Горинь (150 км), Збруч (247 км), а також 3775 малих річок і водотоків, загальною довжиною 12073 км.

ВІЛА

Мала річка, басейн якої розташований на півночі Хмельницької області. Його площа становить — 42,7 км². Віла є правою притокою річки Муховець. Її довжина складає — 10 км. Вона має — 13 приток загальною довжиною — 23 км і густоту річкової мережі — 0,77 км/км².

Басейн Віли розташований на території Старокостянтинівського і Шепетівського адміністративних районів. На Старокостянтинівщині знаходиться верхня і середня течії, а на Шепетівщині — нижня. Бере початок Віла північно-східніше с.Першотравневе одразу шістьма струмками. Три правих струмки живляться з джерел, два із них у верхів'ї влітку пересихають. З трьох лівих струмків — один витікає зі ставка, другий — з джерела, а третій має обривисті береги, заболочену заплаву. Всі струмки зливаються на південному краю села Криниця і утворюють ставок завдовжки — 100 м і завширшки — 85 м. На північно-східній околиці цього ж села Віла приймає першу праву притоку, яка більше нагадує потічок. Пронісши свої води 1,5 км, річка розливається в став завдовжки — 650 м і завширшки — 110 м. На його правому березі є джерело і кар'єр біля греблі. У середній течії в центрі с.Пеньки Віла утворює став завдовжки 1300 м і завширшки до 300 м. Цікаво, що до цього ставу впадають води з трьох меліоративних каналів: лівий загальною довжиною — 1,9 км має ширину 7 м, глибину — 2,7 м, дно — в'язке, мулисте. Перший правий канал має довжину — 1,5 км, ширину — 7 м, глибину — 2 м, дно — мулисте, а другий правий канал сягає у довжину — 1,8 км, має ширину 6 м, глибину — 2,7 м, дно — мулисте. У середній течії до Віли впадає дві лівих прито-

ки, русла яких теж розширені. У нижній течії річка приймає води єдиної правої притоки, яка бере початок у дубовому лісі. На ній побудовано два меліоративних канали: один на правому березі, а другий — на лівому. Оминувши Андронівку з півдня, притока через 2,3 км зливається з Вілою, яка, пронісши свої води ще 3 км на північний захід, впадає у річку Муховець.

Басейн Віли розташований у межах Случ-Хоморського геоморфологічного району. Рельєф тут рівнинний, спостерігається глибоке і досить часте балочне членування поверхні, яке, вірогідно, сприяло появі в басейні Віли значних масивів дібровних лісів, під якими утворилися опідзолені чорноземи, а місцями можна спостерігати темно-сірі опідзолені ґрунти. На цій території дубові ліси здебільшого вирубані, а на їх місці утворилися поля. Саме на них посилилася лінійна і площинна ерозія ґрунту.

Поверхня басейну Віли загальною нахилена з південного сходу на північний захід. Абсолютна висота у верхів'ї становить — 320,9 м, а в нижній течії — 274 м.

Басейн річки розташований у межах двох геоботанічних районів — верхів'я у Старокостянтинівському або Уланівському, а середня і нижня течія — у Волочисько-Антонінському. У верхній течії Віли переважають остепнені луки, лучні степи, які тепер

повністю перетворені на поля. У середній і нижній течіях панують лучні степи, остепнені луки і дубові ліси. Діброви у цій місцевості можна побачити поблизу сіл Пеньки, Залісся та Андронівка. У цих лісових масивах дерева заввишки — 30 м, завтовшки — 37 см, відстань між деревами — 3-4 м. Болота у басейні Віли трапляються на південно-західній околиці Пеньків, у дубовому лісі біля Залісся, а також поблизу гирла річки. Болота вкриті звичайноочеретяно-осоковими та великопелешняковими угрупованнями рослин. Основу травостою осокових боліт складають осока гостровидна, осока дерниста, осока струнка та осока омська.

У басейні Віли проглядаються чотири типи зооценозів — зооценоз широколистих лісів, зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяний зооценоз. Віла утворює 4 ставки, а в її долині є болота. Такі умови

сприятливі для життя багатьох хребетних тварин.

У річці водиться до 12 видів риб — пічкур, йорж, окунь, карась, в'юн, верховодка, лин, краснопірка, плітка і щука. Тут можна побачити земноводних — жаб ставкову, озерну, гостроморду і трав'яну, квакшу, кумку червоночереву, ропух звичайну та зелену. Влітку і восени у тутешніх лісах під гнилими колодами, пеньками, купами хмизу скупчуються тритони звичайні та гребінчасті.

Герпетофауна басейну Віли представлена ящірками прудкою, живородною і зеленою, веретільницею, вужем звичайним і водяним, гадюкою звичайною і мідянкою. Птахи цієї території відзначаються невеликою чисельністю видів: птахів лісу — до 27 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 21 виду, птахів-синантропів — до 7 видів. Серед птахів лісу найчастіше можна побачити — берестянку звичайну, вичарика звичайного, вивільгу,

ворону сіру, гаїчку болотяну, горихвістку звичайну, грака, дятла великого, дятла малого, жайворонка лісового, зозулю звичайну, крука, припутня, синицю блакитну, синицю велику, снігура, сойку, соловейка східного, сороку, чижа, шуліку чорного, щеврика лісового, щедрика та яструба малого.

Найбільш поширеними ссавцями є — білка звичайна, білозубка білочерева, бурозубка, видра річкова, вовк сірий, горностай, заєць-русак, їжак звичайний, козуля, кріт, куниця лісова, кутора звичайна, лисиця, миша лісова, миша польова, миша хатня, ондатра, пацюк сірий, полівка звичайна, полівка водяна та хом'як.

Цікаво, що на північній околиці села Андронівка Старокостянтинівського району, в басейні Віли розташований зоологічний заказник «Андронівський» площею — 55,2 га, який був створений у 1996 році.

ВІЛІА БІЛЯ ОСТРОГА.

Вілія

Річка тече на північному заході Хмельниччини і є лівою притокою Горині. Її довжина — 23 км (загальна — 77), приток — 40 загальною протяжністю — 113 км, густина річкової мережі — 0,42 км/км², а площа басейну 590 км².

Середня течія Вілії якраз протікає кордоном між Хмельниччиною і Рівненщиною. Територіально ця частина річки, її притоки у межах Хмельницької області належать до Білогірського й Ізяславського адміністративних районів. Вілія на Білогірщині тече через Зіньки і Загреблю, а на Ізяславщині — Долоччя, Кунів, Антонівку і Кам'янку. Ця водна артерія плине у широкій долині, заплави, яка місцями дуже заболочена.

Частина басейну Вілії, яка розташована у Білогірському геоморфологічному районі, має середні абсолютні висоти від 280 до 300 м. Поверхня прилеглої території на Хмельниччині в її басейні дуже почленована балочними ерозійними формами. Балки та яри прорізають не лише четвертинні, але й неогенові відклади. Тому тут вдається побачити джерела, заболочені днища балок і приток. На цій території поширені сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти загалом невисокої потенціальної родючості. На вершинах і схилах горбів досить поширені масиви дубових лісів, а ґрунти і рештки лісів свідчать про те, що цей ландшафт в доісторичні часи був вкритий широколистяними лісами.

У геоботанічному відношенні середня течія Вілії належить до Білогірського геоботанічного району, де в минулому росли тільки грабово-дубові та дубові ліси, які тепер замінені на значних площах орними землями — полями. Ліси басейну Вілії на Хмельниччині з дуба звичай-

ного двох'ярусні. Перебуваючи у такому лісі, видно, що в першому ярусі дійсно переважає дуб звичайний, поодинокі трапляються береза бородавчаста, явір, ясен звичайний. У другому ярусі ростуть, але досить розріджено — клен польовий, липа серцелиста, черешня, граб, явір, берест, в'яз і осика. У підліску красуються — черемха, ліщина, бруслина європейська, бузина чорна, жостер, бруслина бородавчаста, глід кривочашечковий, клен татарський і терен. У трав'яному покриві можна побачити медунку маленьку, купину багатоквіткову, ожину сизу, копитняк європейський, медунку темну, конвалію звичайну, фіалку запашну, безщитник жіночий, гравілат річковий і осоку волосисту.

У басейні Вілії днища балок і лощини стоку займають надмірно зволожені та заболочені

луки, де переважно ростуть хвощ багновий, вербозілля звичайне, підмаренник болотний, молінія голуба, осока лисяча, щучник дернистий, мітлиця повзуча, тонконіг болотний і калюжниця болотна. На заплавах луках, які розміщені на лучних і лучно-болотних ґрунтах, ростуть злаки, осоки, бобові та подекуди хрестоцвітіві. На тутешніх заплавах болотних вдається побачити осокові, хвоще-осокові, звичайноочеретяні, звичайноочеретяно-осокові, великопелешнякові угруповання рослин. Основу травостою осокових боліт складають осока гостровидна, осока дерниста, осока струнка і осока омська.

Живлення Вілії і її приток дощове, снігове та підземне. Найбільша частка припадає на дощові води — 50 відсотків річкового стоку, снігове живлення становить 30 відсотків, а підземне — 20 відсотків. Внутрірчковий розподіл стоку характеризується такими особливостями, що у березні-травні стікає до 50 відсотків річного стоку, у червні-листопаді близько — 40, а в грудні-лютому до 10 відсотків. Максимальні витрати води у Вілії спостерігаються як під час весняного водопілля, так

і внаслідок літніх зливових дощів.

У межах басейну Вілії, що знаходиться на теренах Хмельниччини, можна побачити три зооценози: водно-болотяний зооценоз, зооценоз широколистяних лісів і зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ. У водах Вілії з родин прісноводних риб найбільше видів охоплюють окуневі, коропові та бичкові. Буквально поодинокі види належать до родин в'юнових, тріскових, колючкових, сомових, щукових, осетрових і навіть родини міногових.

Іхтіофауна Вілії нараховує більше 35 видів риб, але найбільшу щільність мають карась, в'юн, сом, окунь, йорж, лящ, верховодка, лин, краснопірка, плітка, щука, товстолобик і білий амур. Зрідка трапляються рибець, чехоня, марена, білизна та гірчак. Можна було б ще урізноманітнити видовий склад, якби побудувати на Вілії і її притоках достатню кількість ставів.

Земноводні водно-болотяного зооценозу на Вілії особливо численні у весняно-літній час, коли жаби озерні, ставкові, гостроморді і трав'яні, кумки червоночереві, ропухи зелені і сірі, часничниці, тритони гребінчасті і звичайні досягають максимальної чисельності. Земноводні корисні тварини, бо знищують багато комах, які є переносниками інфекційних хвороб. Співвідношення рослинних і тваринних кормів у земноводних змінюється залежно від віку та умов зовнішнього середовища, зокрема кількості опадів, відносної вологості, температури води та повітря. У басейні Вілії подекуди вдається побачити черепаху болотяну, вужа водяного і звичайного, ящірку живородящу. Іноді на піщаних косах зрідка трапляються ящірки прудкі, а по вересових пустищах — веретільниці. За останнє десятиріччя різко збільшилася чисельність гадюки звичайної, мідянки і ящірки зеленої. Не мешкає на цій території гадюка степова. У басейні Вілії дуже багата орнітофауна, бо тут

є представники всіх біоценозів: птахів лісу — до 56 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 45 видів, птахів степів і полів — до 14 видів і птахів-синантропів — до 9 видів.

На Хмельниччині правий берег Вілії досить добре заліснений у порівнянні з іншими річками. Великі лісові масиви є поблизу сіл Йосипівці, Гурщина, Карпилівка, Велика Радогощ, Нова Гутиська, Закриничне, Дертка і Кам'янка. У них водяться берестянка звичайна, вівсянка садова, вівчарик весняний, вівчарик ковалик, вільшанка, вивільга, ворона сіра, гаїчка-пухляк, горихвістка звичайна, грак, дрізд білобровий, дятел великий, дятел малий, зозуля звичайна, зяблик, крук, підкоришник і синиця велика. У долині, заплаві та на плесі Вілії можна побачити і почути — баранця звичайного, вівсянку очеретяну, гуску сіру, кобилочка звичайну, крижня, курочку водяну, ластівку берегову, лебедя шипуна, лиску, луна лучного, очеретянку велику, пастушка, плиску білу, серпокрильця,

сову болотяну, чайку, чаплю сіру, чаплю руду і шеврика лучного.

До характерних ссавців цієї території належать — білка звичайна, білозубка мала, бобр річковий, бурозубка, видра річкова, вовчки сірий, лісовий і горішковий, горностай, заєць-русак, їжак звичайний, козуля, кріт, куниця лісова, кутора звичайна, ласка, лисиця, лось, миша лісова, миша польова, нічниця велика, нічниця водяна, норка, ондатра, пацюк сірий, полівка водяна, свиня дика, тхір чорний і хом'як.

У басейні Вілії знаходиться Йосиповецький заказник ландшафтного типу, який створений у 1995 році. Його загальна площа становить 240 га і розташований він поблизу Йосипівців і Малої Боровиці Білогірського району. У 1996 році на території селянської спілки «Полісся» села Йосипівці цього ж району було створено ландшафтний заказник — «Йосиповецькі краєвиди».

Глибочок (Хоморський)

Ліва притока Хомори. Площа її басейну становить — 35,8 км², довжина — 10,5 км. Глибочок має 6 приток загальною протяжністю — 11 км, густоту річкової мережі — 0,6 км/км². Бере початок Глибочок у лісових болотах південно-західніше села Залісся Полонського району.

Басейн річки розташований на північному сході Хмельницької області на території Полонського адміністративного району.

Перша права притока, яка більше нагадує струмок, живиться з озера, яке в діаметрі має 150 м. У цій місцевості є ще три маленьких озерця: одне на південній околиці с.Залісся, друге у центрі села, а ще одне на північній його околиці. Воно серед них найбільше — в діаметрі має 75 м. У цій місцевості заплава Глибочка місцями дуже заболочена, довкола долини росте ліс. Спостерігається така закономірність, що лівий берег

Глибочка значно заболоченіший, ніж правий. У недавньому минулому у верхній і середній течіях Глибочка побудовано систему меліоративних каналів. У верхній течії їх довжина досягає — 5 км, а в середній існує ціла мережа меліоративних каналів завширшки 8 м, завглибшки — 2,5 м і загальною довжиною — 2 км. Ці канали на лівому березі мають густу мережу поблизу с.Липівка, а на правому вони простяглися аж до смт.Понінка. Тут їх ширина становить 6 м, а глибина — 1,8 м. У середній течії річки знаходиться глиняний кар'єр глибиною до 8 м і гранітний кар'єр. У нижній течії річка плине незаболоченою долиною. Західніше с.Глибочок обидва береги вкриті лісом. Глибочок у нижній течії злегка меандрує. Ще одна права притока у цій місцевості живиться з озера. Східніше села Глибочок річка впадає в Хомору.

Басейн Глибочка розташований у межах Славутського піщаного геоморфологічного району. На цій території поширені еолові форми рельєфу. У басейні чітко проглядається зміна лесових порід на піщані і супіщані відклади, тут поширені кристалічні породи. У ландшафті можна побачити масиви дерново-підзолистих ґрунтів, частенько оглеєних або глеюватих. Трапляються тут порівняно невеликі масиви легких лесоподібних суглинків з ясносірими і сірими глеюватими

ґрунтами. Часті пониження у місцевості зайняті заболоченими луками і торфовищами. На пониженнях можна побачити лучно-чорноземні та чорноземно-лучні ґрунти. Спостерігаються тут і невеликі масиви дубово-соснових лісів з вільхою клейкою, осикою, чагарниками і кущами.

У геоботанічному відношенні басейн Глибочка розташований у Славутському геоботанічному районі, де поширені не тільки дубово-соснові ліси орлякові, але і соснові чорнице-зеленомохові ліси, заплавні луки і болота. Тутешні соснові ліси чорницеві утворені сосною, березою бородавчастою і навіть дубом звичайним. У таких лісах підлісок не розвинений, а в чагарниково-трав'яному покриві виділяється чорниця, орляк звичайний, брусниця, дзвоники персиколісті, лохина, верес звичайний, щучник дернистий, багно звичайне, веснівка дволиста, молінія голуба, ожина волосиста і перлівка поникла.

У верхній течії ці ліси мають дерева заввишки до 19 м, завтовшки — до 30 см, відстань між деревами — 4 м. У березових лісах дерева заввишки до 21 м, завтовшки — до 35 см, відстань між деревами — 3 м.

У долині річки рівномірно поширені суходільні та заплавні луки. Заплавні луки і болота трапляються у верхній та більшій частині середньої течії. На заплавних луках переважають лучні та лучно-болотні ґрунти. Найбільш поширеними видами рослин тут є осока рання, китник лучний, тимофіївка лучна, костриця червона, тонконіг лучний, мітлиця біла і кунічник наземний. На обводнених ділянках боліт ростуть звичайнооочеретяно-осокові, звичайнолепехові угруповання рослин.

У межах басейну річки можна побачити зооценози хвойношироколистих лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водноболотні зооценози.

БЕРЕГИ ГЛИБОЧКА ПОРОСЛІ ЛІСОМ.

ГНИЛИЙ РІГ

У річці водиться до 13 видів риб — в'юн, карась, верховодка, лин, краснопірка, плітка, окунь, йорж, короп, товстолобик, гірчак і пічкур. Хоча на річці немає класичних ставків, але тут є система каналів, яка покращує умови життя риб. У басейні мешкають всі види земноводних, які зустрічаються на Хмельниччині — жаби озерна, ставкова, гостроморда і трав'яна, квакша червоночерева, ропухи зелена і сіра, тритони гребінчастий і звичайний та часничниця.

Не всі види плазунів живуть у цій місцевості: найчастіше вдається побачити веретільницю, вужів водяного і звичайного, гадюку звичайну, мідянку, черепаху болотяну, ящірок прудку, живородну і зелену. Не зустрічається тут гадюка степова.

Серед представників орнітофауни спостерігається до 39 видів птахів лісу, до 30 видів птахів лук, боліт і водойм, до 10 видів птахів степу і поля та до 7 видів птахів-синантропів. На тутешніх болотах, луках і водоймах найчастіше випадає побачити баранця звичайного, бугая, грицика великого, квака, кобилочку річкову, крижня, крячка річкового, ластівку берегову, лиску, луня очеретяного, очеретянку лучну, пастушка, серпокрильця, сову болотяну, чайку, чаплю сіру, чаплю руду, шеврика лучного, чирянку малу і велику.

Найбільшу щільність серед ссавців мають миші польова, маленька і лісова, кріт, пацюк сірий, ондатра, полівка водяна і звичайна, куниця лісова, ласка, їжак звичайний, заєць-русак, лисиця, білка звичайна, білозубка білочерева, бобр річковий, бурозубка, видра річкова. Трапляється вовк сірий і хом'як.

У басейні у середній течії річки Глибочок розташоване урочище Прицького. Поблизу смт.Понінки знаходиться ботанічна пам'ятка природи «Дубина» площею — 8,1 га, створена у 1990 році.

Права притока річки Вілія. Довжина її русла сягає — 22 км. Вона має 8 приток загальною протяжністю — 27 км, густоту річкової мережі — 0,29 км/км². Площа басейну річки Гнилий Ріг становить — 168 км.

Басейн річки Гнилий Ріг розташований на північному заході Хмельницької області на території Ізяславського і Славутського адміністративних районів. На Ізяславщині знаходиться верхня і середня течії, а на Славутчині — частково нижня, бо річка протікає якраз по межі між двома адміністративними районами.

Початок ця водна артерія бере у заболоченому дубово-сосновому лісі південніше села Комини із двох струмків, правий з яких живиться водами зі ставка, а лівий — із болота. На південно-східній околиці Коминів Гнилий Ріг приймає води першої правої притоки, яка також тече у місцевості, вкритій сосново-дубовими лісами, живиться водами з джерел і боліт. У середній течії цієї притоки є піщаний кар'єр.

Проплинувши через центр Коминів, річка меандрує, тече широкою долиною та приймає води першої лівої притоки, яка з'єднана з системою меліоративних каналів завширшки — 6 м і завглибшки — 1,7 м.

У середній течії у центрі с.Білотин річка розливається у став, який має довжину — 800 м і ширину — 180 м. Північніше села річка плине широкою долиною: її русло перетворене на канал, який приймає води ще однієї правої притоки, що бере початок біля урочища Шляхова, неподалік с.Хоровиця. У Гнилий Ріг потрапляють води з лівої притоки, яка теж перетворена у

канал. За кілометр від нього у сосново-березовому лісі є озеро. Поблизу села Півнева Гора річка плине вже у нижній течії

ГНИЛИЙ РІГ ПОБЛИЗУ С.ПІВНЕВА ГОРА.

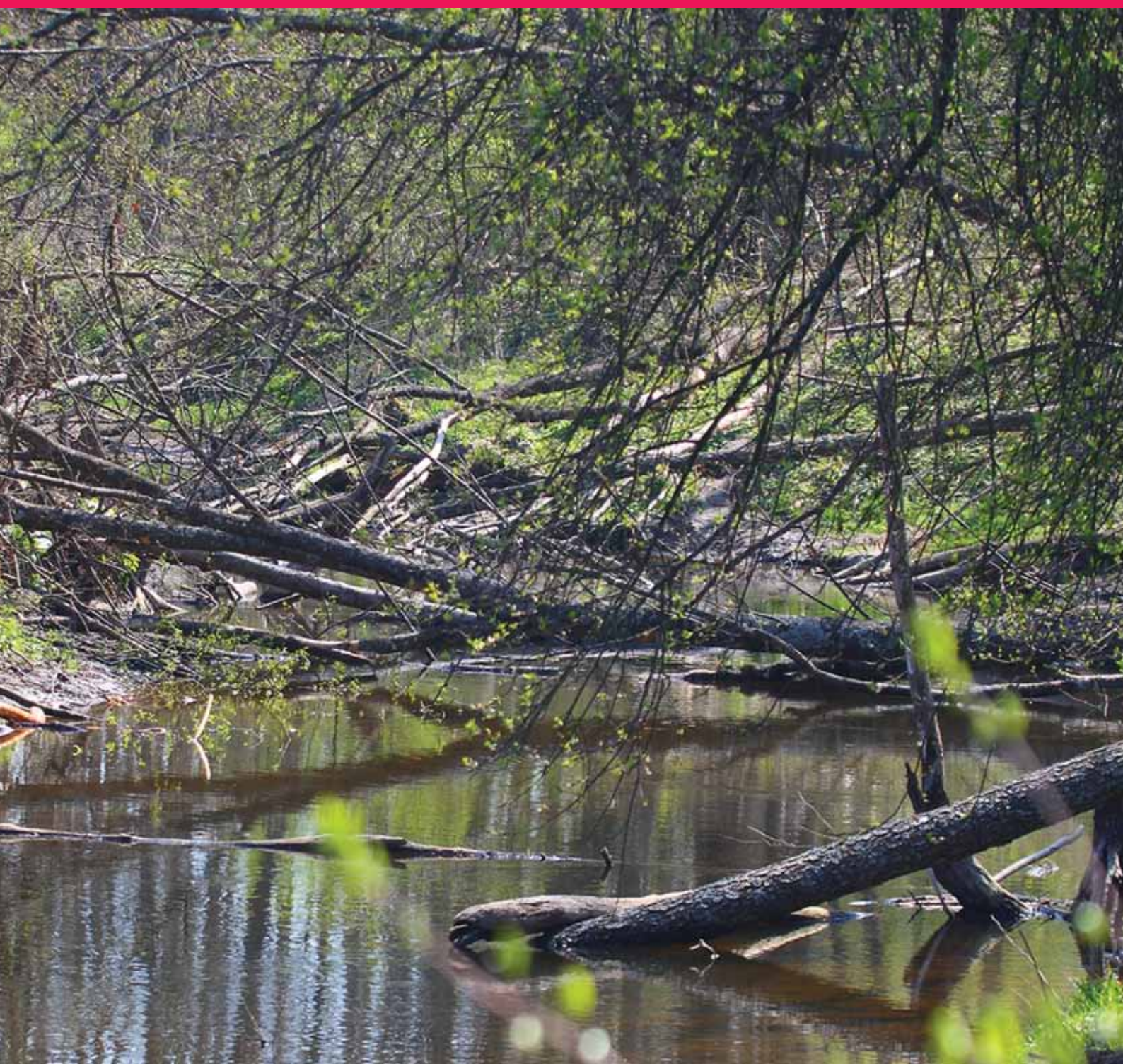
широчезною долиною, яка місцями сягає більше кілометра. У цій місцевості річка впадає у водосховище-охолоджувач Хмельницької АЕС біля урочища Медвежа Гора. Цікаво, що на протилежному, північному березі, Гнилий Ріг витікає з водосховища, пліне заболоченою місцевістю і поблизу Острога впадає у річку Вілію.

Хоча Гнилий Ріг мала річка, але її розташування таке, що басейн знаходиться у межах двох геоморфологічних райо-

нів — Славутському піщаному і Білогірському. У верхній течії Гнилого Рогу абсолютні висоти досягають — 241,3 м, а в нижній — 193,2 м. Поверхня цієї місцевості почленована балочними ерозійними формами-ярами і балками. Спостерігається поширення легких лесоподібних суглинків на пухких неогенових відкладах, підстелених крейдовими мергелями. Розповсюджені на цій території сірі та ясно-

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Річкова мережа Хмельниччини представлена басейнами Дністра (займає 7,74 тисячі км² або 37,6% території), Південного Бугу (4,61 тисячі км² або 22,4%) і Дніпра (8,27 тисячі км² або 40% території області).

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

**БІЛКА
(Хоморська)**

Початок бере біля с.Зеленці. Там під лісом б'є шість джерел, витoki частини з них розчищено і сформовано кринички.

За селом Партинці на відстані близько кілометра є заболочена місцевість під назвою «Драганка». Упродовж 500 метрів до річки тече вода з криничок, що знаходяться у лісі по правому березі. Неподаляк є ще три джерела: одне з північної сторони села від садка (там же знаходиться невеликий ставок), з іншого витікає струмок, що протікає в улоговині з південної сторони села. Третє витікає у заплаві між полями.

Через 3 кілометри від витoku біля с.Губча на річці є став площею 8 гектарів. Ще через 3 кілометри біля с.Партинці — площею 6,5 гектара, через 5 кілометрів — площею 12 гектарів.

Майже по всій довжині річка неглибока. Але у багатьох місцях вона мала круті, високі, обривисті береги. За селом Партинці, ще у 70-х роках минулого століття таке місце було. Діти і старші ходили туди купатися, стрибати з кручі, бо глибина дозволяла їй пірнати. Тепер те місце обміліло, береги осунулись, річка поросла очеретом. Коли в селі Партинці не було ставу, то річку переходили вброд.

У древні добрі часи, які ще пам'ятають старі люди і старше покоління жителів цих місць, в річці було багато чистих від рослинності плес і надзвичайно чиста вода, у якій проглядався білий річковий пісок.

*Члени гутка
«ЮНИЙ БІОЛОГ»,
Губчанської ЗОШ
I-III ступенів
Старокостянтинівського
району.*

сірі опідзолені ґрунти загалом невисокої потенційної родючості. Середня і нижня течії Гнилого Рогу розташовані у межах Славутського піщаного геоморфологічного району, в якому поширені еолові форми. Тут проглядається чітка зміна лесоподібних порід на піщані та супіщані відклади. Басейн у цій місцевості має найбільш типову поліську природу, мабуть, тому, що він вкритий дубово-сосновими, сосново-березовими, дубовими і сосновими лісами.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах двох геоботанічних районів — Славутського і Білогірського. У Білогірському геоботанічному районі розташоване тільки верхів'я річки, але і тут ростуть сосново-дубові ліси. У Славутському — поширені переважно дубово-соснові орлякові та соснові чорницезеленомохові ліси, заплавні луки і болота. Гнилий Ріг — одна з небагатьох річок Хмельниччини, басейн якої на 95 відсотків вкритий лісами. У дубово-соснових лісах дерева заввишки — 23 м, завтовшки — 40 см, відстань між деревами становить — 4 м, у сосново-березових лісах дерева заввишки — 22 м, завтовшки — 28 см, відстань між деревами — 3-4 м. Дубові ліси характеризуються тим, що дерева тут у висоту досягають 24 м, завтовшки — 38 см, відстань між деревами — 5 м.

У долині річки немов би чергуються суходільні, заплавні луки і болота. Найбільші болота тут можна побачити південніше Коминів, північніше Білотина і поблизу Острога. Дуже багато великих і малих боліт у лісах на правому і лівому березі Гнилого Рогу. Серед трав'янистих боліт поширені звичайноочеретяні, великопешнякові, плавучо-пешнякові та сірувато-кунічнікові угруповання рослин. Значні площі тут займають осо-

кові та осоково-гіпнові болота.

У межах басейну річки поширені зооценози хвойно-широколистих лісів і водноболотяні зооценози. Хоча ця водна артерія належить до малих річок, завдяки водосховищу Хмельницької АЕС тут різноманітна і досить багата іхтіофауна. У басейні річки водиться амур білий, амур чорний, верховодка, в'юн, вирезуб, гірчак, білизна, краснопірка, лин, лящ, марена, окунь, підуст, пічкур, плітка, сом, судак, рибець, товстолобик, чехоня, щука, мінога українська і миць. Досить високу щільність мають усі 11 видів земноводних. А серед плазунів вдається побачити веретільницю, вужів водяного і звичайного, гадюку звичайну, мідянку, черепаху болотяну, ящірок прудку, живородну і зелену.

Орнітофауна відзначається різноманітністю птахів лісу — до 65 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 56 видів, птахів-синантропів — до 8 видів. Проте тут через відсутність полів і степу майже немає птахів цього зооценозу. Серед птахів лук, боліт і водойм найчастіше вдається побачити баранця великого, бугая, вівсянку очеретяну, гуску сіру, деркача, журавля сірого, кобилочку звичайну, річкову, солов'їну і звичайну, крижня, крячка білокрилого і малого, курочку водяну, ластівку берегову, лебедя-шипуну.

Фауна ссавців лісових і водноболотяних зооценозів відзначається значною різноманітністю.

У басейні Гнилого Рогу у Лютарському лісництві, а це квартал 27-30 і 33-36 розташований гідрологічний заказник «Гнилий Ріг» площею — 816,2 га, створений у 2000 році. У Лютарському лісництві квартали 31, 33, 37 знаходиться зоологічний заказник «Лютарський» площею 35,7 га, який створений у 1994 році.

ГОРИНЬ

Річка в області протікає упродовж 150 км (загальна — 659). Вона має 1279 приток загальною довжиною — 2593 км, густоту річкової мережі — 0,54 км/км² і площу басейну в межах області — 8250 км². Горинь — права притока Прип'яті.

На Хмельниччині басейн цієї річки розташований на північному заході. Бере вона свій початок біля с. Волиця на Тернопільщині та протікає через Хмельницьку і Рівненську області. Горинь тече на теренах Хмельниччини через Ямпіль, Білогір'я, Двірець, Михнів, Криволику, Ізяслав, Радошівку, Славуту, Комарівку і Нетішин.

У геоморфологічному відношенні басейн річки розташований на Хмельниччині у межах 8 геоморфологічних районів — Славутському, Берездівському, Білогірському, Скрипівському, Случ-Хоморському, Полквинському, Ікопотському та Слущкому. На території Білогірського адміністративного району ця водна артерія протікає серед горбистої місцевості межею Подільського плато і Шепетівського Полісся. Середні висоти тут становлять до 300 метрів над рівнем моря. Загалом поверхня цієї місцевості густо почленована балочними ерозійними формами — ярами та балками, які мають багато джерел і заболочені днища. В Ізяславському адміністративному районі русло Горині утворює численні меандри. Довкола місцевість горбиста і нагадує класичну височину з ярами і балками. Середні максимальні висоти в басейні річки поступово падають на схід і поверхня згодом, ніби вирівнюється. У Славутсько-

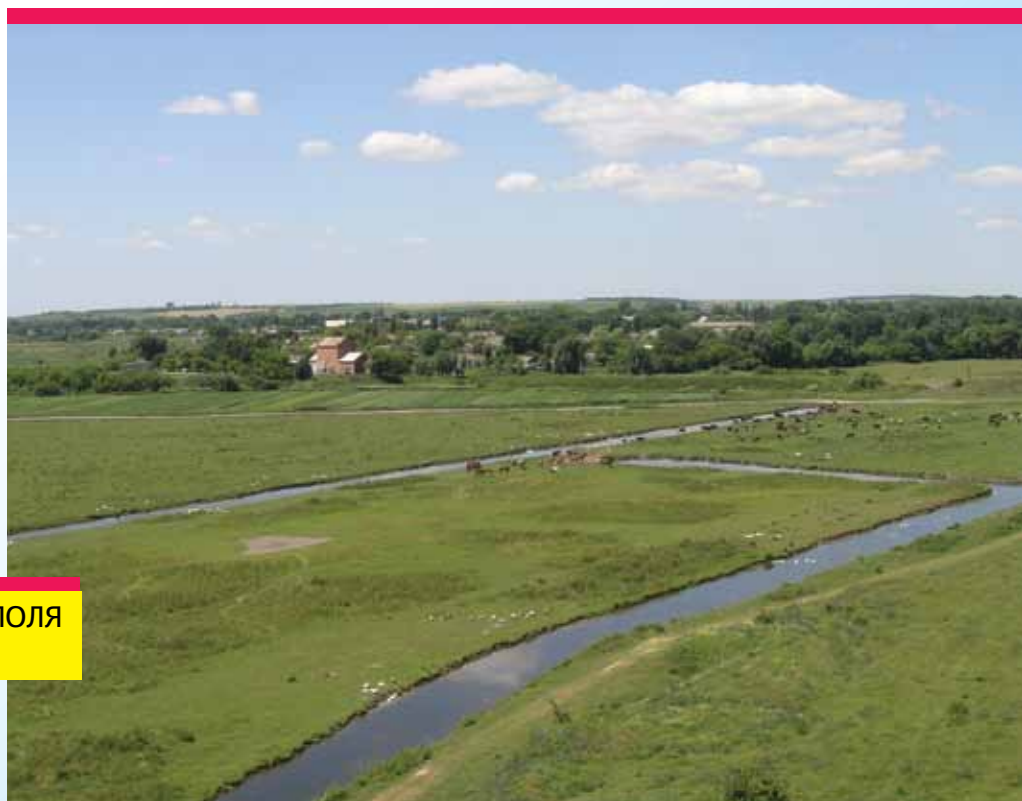
му адміністративному районі Горинь тече на північний захід. Русло утворює нечисленні меандри, а територія довкола долини річки переважно рівнинна. Тут чітко проявляється зміна лесових порід на піщані відклади, до того ж північна межа добре фіксується поширенням соснових лісів, які ростуть на пісках.

У геоботанічному відношенні басейн Горині розташований у межах 5 геоботанічних районів — Ганнопільському, Славутському, Білогірському, Волочисько-Антонінському і Старокостянтинівському. Горинь від Ямполья до с. Путринці тече в класичній лісостеповій зоні. В цій частині басейну річки знаходяться невеличкі грабово-дубові ліски, які характеризуються тим, що в

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Річкова система області зарегульована великою кількістю водосховищ та ставків. На Хмельниччині нараховується 55 водосховищ загальною площею 117,325 км² і об'ємом 268,8 млн. м³, 2354 ставки при загальній площі 19804 га. Штучні канали, колекторами, канами займають площу 5637 га. Вирощування риби справа корисна і потрібна, але дозволи на спецводокористування отримано лише на 337 ставків, чим порушується вимоги природоохоронного законодавства.

них в першому ярусі переважають дуб звичайний і ясен звичайний, клен гостролистий і явір, у другому — граб звичайний, липа звичайна, клен польовий, берест, осика, черешня, груша звичайна і яблуня лісова. У підліску свидина, бруслина європейська, ліщина, глід, клокичка периста, дерен, клен татар-

ДОЛИНА РІЧКИ ГОРИНЬ БІЛЯ ЯМПОЛЯ
БІЛОГІРСЬКОГО РАЙОНУ.

ський, вовчі ягоди звичайні, жостер і бузина чорна. Основу трав'яного покриву цих лісів складають — безщитник жіночий, зеленчук жовтий, підлісник європейський, грязниця збірна, маренка запашна і копитняк європейський. Трапляються в басейні Горині і невеличкі дубові ліси з дуба звичайного, тут ростуть і береза бородавчата і ясен звичайний і явір. Другий ярус займають липа серцелиста, граб, клен гостролистий, берест, осика, в'яз гладенький і навіть черешня. У підліску виділяються клен татарський, глід, терен, жостер, бруслина бородавчата, ліщина і черемха. У трав'яному покриві ростуть — зірочник лісовий, осока волосиста, гравілат річковий, перлівка ряба, яглиця звичайна та ожина сиза.

Від села Михля і до Нетішина переважають соснові ліси, де трапляються ділянки соснових лісів чорницевих, соснових лісів вересових і навіть соснових лісів лишайникових. У цих лісах переважає сосна звичайна, трапляється береза бородавчата, дуб звичайний і ялина європейська. Підлісок у таких лісах практично відсутній.

У долині Горині є заплавні та суходільні луки. Заплавні луки розташовані на багатих нормально або надмірно зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах. Суходільні луки займають різні ґрунти, а тому і відзначаються строкатістю видового складу угруповань. Болота на Горині вкриті звичайноочеретяними, звичайноочеретяноосоковими, великолепешняковими і звичайнолепеховими угрупованнями. Трапляються ділянки на болотах, де мають поширення осокові та хвощевоосокові угруповання.

У межах басейну Горині розповсюджені зооценози об-

роблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози хвойно-широколистих лісів і водно-болотяні зооценози. У водах річки водяться різноманітні види риб. Найчастіше серед них зустрічаються короп, плітка, лин, лящ, окунь, амур білий і чорний, верховодка, вирезуб, в'юн, гірчак, білизна, йорж, карась, білоглазка, краснопірка, марена, підуст, пічкур, сом, судак, рибець, чехоня, щука і товстолобик. Чисельність популяцій деяких видів знаходиться на межі знищення, тому такі види, як вирезуб, гірчак, білизна, білоглазка, марена, підуст, рибець і чехоня потребують охорони, а деякі навіть штучного розведення.

У басейні Горині зустрічаються 11 видів амфібій та всі 10 видів плазунів, які мешкають на Хмельниччині. Високу щільність мають у басейні вужі водяний і звичайний, веретільниця, мідянка, гадюка звичайна і черепаха болотяна, ящірки зелена і прудка.

Орнітофауна представлена 80 видами птахів лісу, 60 видами птахів лук, боліт і водойм,

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Назва річки Горинь походить від староруського слова «горина» (гориста місцевість). У минулому річка так і називалася — Горина. Має протяжність 659 км, а в межах області — 120 км. В Іпатіївському літописі зазначено, що Ізяслав Мстиславович 1150 року «...перейшов Горину і тут став табором». Пізніше назва Горина видозмінилася на Горинь. В одній з українських грамот 1450 року є такий запис: «... урочища синові моєму Василю отказую в повіті Луцькім над Горинь-рікою».

21 видом птахів степу і поля та 9 видами птахів-синантропів.

Серед звірів велику щільність мають бобр річковий, видра річкова, горностай, заєць-русак, їжак звичайний, собака єнотовидний, кріт, ласка,

ВИД НА ГОРИНЬ З МОСТА В ІЗЯСЛАВІ.

ГУСКА

лисиця, миша маленька, нічниця водяна і ставкова, ондатра, пацюк сірий, полівка водяна, хом'як, а вночі активні свиня дика і вовк.

У басейні річки Горинь на території Білогірського району є 9 територій і об'єктів заповідного фонду місцевого значення, в Ізяславському районі — 2 об'єкти загальнодержавного значення і 26 місцевого, у Славутському — 24 об'єкти місцевого значення, у Шепетівському — 17 об'єктів місцевого значення, у Полонському — 2 об'єкти загальнодержавного значення і 11 місцевого значення, у Старокостянтинівському — 2 об'єкти загальнодержавного значення і 19 місцевого, у Теофіпольському — 16 об'єктів місцевого значення та в Красилівському районі — 1 об'єкт загальнодержавного значення і 20 місцевого значення.

На правому березі Горині, між селами Крупець і Колом'є Славутського району розташований гідрологічний заказник «Княже озеро» площею 75,8 га, створений у 2002 році.

Ліва притока річки Цвітохи. Її довжина становить — 30 км, приток — 28 загальною протяжністю — 47 км, густота річкової мережі — 0,78 км/км², а площа басейну складає — 98,8 км². Загальний напрямок течії Гуски з південного сходу на північний захід.

Басейн Гуски розташований на півночі Хмельницької області у межах Шепетівського адміністративного району. Річка бере початок у заболоченій місцевості децю південніше села Пашуки одразу п'ятьма струмками. Ці струмки у Пашуках зливаються і утворюють невеличкий ставок. Плин Гуска продовжує на захід, приймає у верхній течії води ще двох правих приток і однієї лівої та розливається у величезний став, плесо якого має зигзагоподібну форму.

Абсолютна висота рівня води в річці тут становить 266,9 м. У селі Городище Гуска утворює два ставки, на лівому березі одного з них є водяний млин, а

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ГУСКА

Річка Гуска є лівою притокою річки Цвітоха. Витік розташований за 3 км по південний схід від села Лозичне, в урочищі Липино, де з-під землі б'ють потужні джерела. В кінці 80-х років ХХ століття на місці витоків було побудовано став, береги якого обкладені залізобетонними плитами, а рівень води регулюється греблею зі шлюзом.

Заплава річки суходільна і лише на відрізку між Судилковом і гранітним кар'єром у низині заплава слабо заболочена. Стариць і озер на Гусці немає, а ставів — кілька: Липинський, Високий, Шапар, Млинський (в селі Судилків).

Хоч річка Гуска і маленька, однак відіграє значну роль у господарстві та побуті жителів Шепетівки та Судилкова. Її воду використовують для сільськогосподарських потреб, для власних потреб мешканців села і міста.

На жаль, господарський тиск на річку дуже великий: річище дуже засмічене побутовими відходами, які викидають як жителі Шепетівки, так і судилківчани.

Тарас РЕБЕКЕВИША,
учень 11-А класу,
Катерина АНДРОЩУК,
учениця 8-А класу
Судилківської
ЗОШ І-ІІІ ступенів
Шепетівського району.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

В області нараховується 3981 артезіанських свердловин та 512 каптованих та шахтних колодязів. У 2008 році, у відповідності зі статистичною звітністю водного господарства, забрано всього підземних вод — 54,58 мільйона кубічних метрів, що склало 34,11 відсотка від загальної кількості.

на правому росте дубово-грабовий ліс. Від с.Красносілка починається середня течія Гуски. Вона плине широкою долиною, у якій збудовано каскад ставків. Пронісши свої води через південно-західну частину Шепетівки, річка все більше змінює напрямок течії на північний захід. На правому березі ведеться видобуток торфу, неподалік знаходиться велика стариця, а абсолютна висота рівня води в річці становить 227,7 м. У цьому місці ширина русла Гуски досягає 15 м, глибина — 4 м, дно — піщане. У нижній течії Гуска тече залісною територією і тільки північніше села

Кам'янка Славутського району впадає в річку Цвітоху.

Басейн Гуски розташований у межах Скрипівського природного району. Тутешній ландшафт балочний, але з менш глибоким розчленуванням і видається рівниннішим. Близько до поверхні часто залягають кристалічні породи, незначні нерівності поверхні яких нівелюють четвертинні відклади лесоподібних порід. У басейні залягають глибокі малогумусні чорноземи високої природної родючості.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у Волочисько-Антонінському геоботанічному районі, де в доагрикультурні часи в долині Гуски та її приток були лучні степи, остепнені луки і болота. На сьогодні залісною є верхня і нижня течії річки, а в межах середньої — відкриті ландшафти. У верхній течії біля с.Городище росте дубово-грабовий ліс, у якому дерева заввишки 10 м, завтовшки — 20 см, відстань між деревами — 3 м. У нижній течії ростуть дубово-соснові ліси, у яких дерева заввишки 26 м, завтовшки — до 30 см, відстань між деревами — до 3 м. У лісах багато заболочених місцин. Північно-східніше Шепетівки знаходиться гранітний кар'єр глибиною до 26 м, а південно-західніше глиняний кар'єр глибиною до 4 м.

Середня течія Гуски пролягає на відкритих ландшафтах, де у долині річки теж місцями є болота. Найбільш обводнені ділянки боліт вкриті звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими, широколисто-рогозовими та велико-лепешняковими угрупованнями рослин. Значні площі на деяких ділянках займають осокові болота, де росте переважно осока гостровидна, осока дерниста, осока омська, осока струнка і

РІЧКА ГУСКА У СУДИЛКОВІ.

ДЕРЕВИЧКА

Деревичка є лівою притокою річки Случ. Довжина її в області складає — 37 км (загальна — 53), а площа басейну — 232 км². Вона має 72 притоки загальною довжиною — 33 км і густоту річкової мережі — 0,73 км/км².

навіть осока здута. Решту території у середній течії займають поля, на яких вирощуються різноманітні сільськогосподарські культури.

У межах басейну Гуски добре проглядаються три типи зооценозів: водно-болотняний зооценоз, зооценоз хвойно-широколистих лісів і зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

У річці водиться до 27 видів риб. Найбільшу щільність мають карась, верховодка, в'юн, гирчак, йорж, короп, краснопірка, лин, лящ, окунь, пічкур, плітка, товстолобик і щука. Рідше трапляються білий амур, чорний амур, вирезуб, білизна, білоглазка, марена, підуст, сом, судак, рибець і чехоня. Зустрічається у цих водах мінога українська і минь.

Ця територія є раєм для земноводних — жабів гостромордої, ставкової, озерної і трав'яної, квакші і кумки червоночеревої, ропух зеленої і сірої, тритонів гребінчастого і звичайного та часничниці. Подекуди вдається спостерігати за плазунами — черепахою болотяною, вужами водяним і звичайним, ящіркою живородящою. На піщаних косах трапляються ящірки прудкі й зелені, а на вересових пустищах, які підходять до річки, — веретільниця і мідянка. За останнє десятиріччя у лісах значно збільшилась кількість гадюки звичайної. Не водиться в цих краях гадюка степова.

У басейні Гуски живе до 70 видів птахів лісу, до 55 видів птахів лук, боліт і водойм, до 13 видів птахів степу і поля та до 8 видів птахів-синантропів.

У басейні Гуски, у південно-східній частині Шепетівки, розташований лісовий заказник — «Шепетівський» площею 91,8 га, створений у 2002 році.

На території Хмельниччини протікає з південного заходу на північний схід. Її витік знаходиться біля села Демківці Старокостянтинівського району. Річка тече поблизу сіл Раштівка, Великі Мацевичі, Малі Мацевичі (Старокостянтинівського району) та Білецьке, Кустівці, Москалівку, Храбузну, Онацьківці, Бражинці і Кіпчинці (Полонського району). Нижня течія Деревички знаходиться у Любарському районі на Житомирщині, де річка протікає через села Великі Деревичі, Борушківці, Глезно, Малу Деревичку і нарешті впадає в Случ, яка несе свої води в Горинь, Горинь — у Прип'ять, а Прип'ять — у Дніпро, який тече до Чорного моря.

Ймовірно, що назва річки походить від с.Мала Деревичка, де прилеглі місцевості дуже заліснені. Такої високої лісистості, як в басейні Деревички, на території Хмельниччини, на жаль, більше ніде немає.

Живлення змішане: підземне, дощове та снігове. Басейн Деревички межує з басейнами Хомори і Случі. Територія між двома названими річками характеризується зростанням абсолютних висот з півночі на південь від 280 м поблизу Хомори до 330 м біля Случі.

Басейн Деревички знаходиться у межах Случ-Хоморського геоморфологічного району. Абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять 309 м, у середній течії — 270,4 м, а в нижній — 232 м. Її русло глибоко врізалось у підстеляючі породи на 77 м, але оскільки породи пухкі, а це четвертинні лесоподібні суглинки та піщано-глинисті відклади неогену, то тут немає скелястих схилів долини. Територія розчленована мережею струмків, ярів, балок, глибоким врізом долин, особливо правий берег, який місцями нагадує справжнє горбогір'я. Балочне членування рельєфу басейну сприяло якоюсь мірою появі невеличких

масивів дібровних лісів, лісків і гаїв. Під ними утворилися опідзолені чорноземи і темно-сірі опідзолені ґрунти. Через те, що ліси у минулому здебільшого вирубані, а на їх місці знаходяться поля, то в багатьох місцевостях посилилася водна ерозія ґрунту.

У геоботанічному відношенні басейн Деревички належить до Старокостянтинівського геоботанічного району, в якому колись переважали остепнені луки та лучні степи. Сьогодні дубово-грабові ліси тут можна побачити поблизу Раштівки, Великих Мацевичів, Кручі, Малих Мацевичів та Бражинець. У Бражинецькому грабово-дубовому лісі дерева заввишки 18-20 м, завтовшки — 20-25 см, відстань між деревами — 2-3 м. Трапляються тут і ясеневі ліски, як біля села Храбузна, в якому переважає ясен звичайний.

У долині Деревички на нормально або надмірно зволужених лучно-болотних і лучних

ґрунтах знаходяться заплавні луки. У зеленому травостої переважають злаки, на надмірно зволужених ділянках багато осок, татарського зілля, рогази. Досить поширеними видами лучних трав все-таки є тонконіг лучний, мітлиця біла, куничник наземний, костриця червона та лучна, осока рання, китник лучний і тимофіївка лучна.

У басейні Деревички можна побачити зооценози хвойно-широколистих лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози. У водах річки вранці чи увечері на вудочку ловиться амур білий, карась срібний і золотий, в'юн, йорж, короп, краснопірка, лин, окунь, пічкур, плітка, товстолобик, верховодка і навіть чехонь. Правда, щільність видів різна. Так, наприклад, частіше на гачок потрапляють карась срібний і золотий, пічкур, короп, в'юн, верховодка, та плітка. У весняно-літній період в басейні

Деревички, в її заплаві, в руслі можна побачити жаб ставкову, озерну, трав'яну і гостроморду, ропуху сіру. Трапляються тут тритони звичайний і гребінчастий. Серед плазунів подекуди можна зустріти черепаху болотяну, вужів водяного і звичайного, ящірок прудку та живородящу.

Серед представників орнітофауни частіше всього вдається побачити баранця звичайного, вівсянку очеретяну, кобилочку річкову, крижня, крячка річкового, курочку водяну, луня лучного, очеретянку ставкову і лучну, пастушка, ластівку берегову, чаплю сіру і чайку. Серед ссавців на очі вдень потрапляють ондатра, полівка водяна, видра річкова, а вночі можна побачити нічниць ставкову і водяну, лисицю, їжака звичайного та собаку єнотовидного.

Екологічний стан Деревички за останні роки значно покращився, бо до неї з полів стало менше потрапляти різних

ЖАРИХА

Її басейн розташований на півночі Хмельницької області. Річка є лівою притокою Корчика. Довжина Жарихи 33 км. У неї 21 притока загальною довжиною 60 км. Густота річкової мережі — 0,38 км/км², а площа басейну досягає 439 км². Ця водна артерія цілком знаходиться в межах Славутського адміністративного району.

органічних речовин та отрутохімікатів.

Хімічний склад води в Деревичці гідрокарбонатнокальцієвого типу середньої мінералізації до 500 мг/л. Хімізм води змінюється протягом року залежно від переважання у річковому стоці різних генетичних типів вод: підземних, ґрунтових чи атмосферних. Помічено, що під час весняного водопілля стік формується сніговими або атмосферними водами, внаслідок чого мінералізація води знижується до 300 мг/л, а в період літньої і зимової межени, коли в живленні річки велику роль відіграють підземні води, мінералізація підвищується до 600 мг/л.

У басейні Деревички у селі Білецьке Полонського району є парк-пам'ятка «Білецький» площею 10 га, який створений у 1993 році.

Місцеве населення на берегах річки випасає худобу, косить сіно, на 24 ставках розводить рибу, вудить її та відпочиває.

Жариха бере початок дещо західніше села Прикордонна Улашанівка. У верхній течії річка плине поблизу сіл Хоняків і Понора. У селі Глинниках на ній створено великий ставок. У середній — протікає через село Дяків, а в нижній — через село Мирутин, де утворює теж значної площі ставок. А потім продовжує вона текти далі на північний схід аж поки поблизу села Киликіїв не впаде в річку Корчик. Жариха має чотири великих лівих притоки і стільки ж правих. Решта нагадують великі струмки.

Басейн річки Жарихи розташований у межах Ганнопільського природного району, де трапляються невеликі масиви пісків з дерновопідзолистими та дерновими ґрунтами. По зниженнях, які утворила річка та її притоки, можна побачити луки і низинні торфовища. Є в басейні Жарихи місцевості з легкими лесоподібними суглинками на осадових крейдово-неогенових породах з дещо підвищеним рельєфом, які вкриті сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, що зайняті полями. А більш високі місцевості з близьким заляганням карбонових порід переважно вкриті як темно-сірими опідзоленими ґрунтами, так і опідзоленими чорноземами.

У геоботанічному відношенні басейн Жарихи розташований у Гоцанському геоботанічному районі, де в минулому росли дубово-грабові та дубово-соснові ліси, які переважно були вирубані і тепер на їх місці поля. На сьогодні ці ліси збереглися поблизу сіл Довжки, Нараївка, Прикордонна Улашанівка, Головлі, Соснівка і Мирутин. Ці лісові масиви, за винятком тільки Соснівського, невеликі за площею. Територія потребує певного штучного заліснення. Деревостани дубово-соснових лісів складає сосна звичайна, береза бородавчаста, дуб звичайний і ялина європейська. Дуб у складі соснових борів густо поширений у тих лісових масивах, де родючі ґрунти. У таких лісах трав'яно-чагарниковий ярус розвинений досить добре, є наземний покрив з лишайників і мохів.

У заплаві Жарихи і її приток знаходяться небагаточисленні низинні торфовища, які займають пониженні місця. Їх утворення пов'язане з постійним перезволоженням і застоюванням у пониженнях ґрунтових і річкових вод, що зумовило нагромадження слабо розкладних решток мохової, трав'янистої та чагарникової рослинності у вигляді органногенних відкладів — торфу. У травостой Жарихи переважають злаки, а на більш зволених ділянках

ДОЛИНА ПРАВОЇ ПРИТОКИ ДЕРЕВИЧКИ.

росте чимало осок, тут можна побачити тимофіївку лучну, кунічника наземного, кутника лучного, мітлицю білу, кострицю червону і тонконога лучного. У межах басейну Жарихи спостерігаються зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, водно-болотяні зооценози і зооценози хвойно-широколистих лісів.

Води Жарихи не вирізняються багатою іхтіофауною, але все-таки в річці мешкає до 20 видів риб. Частіше всього потрапляють на гачок рибалкам карась, плітка, в'юн, верховодка, пічкур і окунь.

Значне роздолля мають земноводні: жаби гостроморда, озерна, ставкова і трав'яна, квакша і кумка червоночерева, ропухи зелена і сіра, тритони гребінчастий і звичайний та часничниця. Добре себе почувають у різних зооценозах басейну Жарихи і плазуни — вузьководний і звичайний, веретільниця і гадюка звичайна, мідянка і черепаха болотяна, ящірки прудка, зелена та живородна. Не трапляється тут гадюка степова.

Вражає різноманітністю

орнітофауна, особливо птахи лук, боліт і водойм, серед яких найвищу щільність мають шеврик лучний, широконіска, чирянка мала, чаплі руда і сіра, чайка, синьошийка, серпокрилець, ремез, пліска біла, пастушок, погонич звичайний, пірникоза велика і очеретянка ставкова. Досить багато тут мешкає видів птахів степів і полів, птахів лісу і навіть птахів-синантропів.

Дають про себе знати як денні, так і нічні звірі. Велику щільність в басейні річки мають заєць-русак, ондатра, полівка водяна, нічниця велика і водяна, миші польова і маленька, лисиця, кріт, їжак звичайний, видра річкова, бобр річковий, білозубка білочерева, лось, ласка, хом'як і свиня дика.

Жариха відіграє значну роль не тільки в природі, але й у житті людини, бо місцеві жителі використовують її береги для випасання худоби, сінокошу, рибництва і відпочинку.

У селі Ганнопіль розташований одноіменний парк, який займає площу до 34 га і складається з місцевих порід та є своєюрідною перлиною в басейні Жарихи.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ЖЕРДЬ

Річка Жердь бере початок поблизу села Гальчинці Теофіпольського району. Тече зі сходу на захід і впадає у річку Жерак, яка є притокою Горині. У Теофіпольському районі Жердь тече упродовж 26 кілометрів, на відріжку сіл Ільківці, Воронівці, Немиринці, Мар'янівка, Лисогірка — 16 кілометрів, Молотків (Тернопільської області) — 4 кілометри.

Ширина річки становить від 1 до 10 метрів, глибина — 1-1,5 метра. Заплава двобічна, завширишки 150-200 метрів, подекуди заболочена, річище звивисте.

У цій місцевості рельєф рівнинний, тому течія річки повільна: поблизу села Ільківці — 9 м/хв, Воронівці — 8 м/хв, Мар'янівка і Лисогірка — 7 м/хв.

На північний схід від річки на відстані близько 25-30 метрів знаходяться джерела. Біля Ільківців — 2, Воронівців — 2, Немиринців — 2, біля Мар'янівки і Лисогірки — 7. Споруджені тут і чотири ставки — у Воронівцях — 1, Мар'янівці — 1, Молоткові (Тернопільської області) — 1 та Лисогірці — 1.

*Наталія МЕНТУХ,
учениця 8 класу Мар'янівської ЗОШ I-II ступенів.*

*Віктор МОРОЗЮК,
учень 9 класу Ільковецької ЗОШ I-II ступенів.*

*Інна ПИЛИПЧУК,
учениця 7 класу Воронівецької ЗОШ I-III ступенів
Теофіпольського району.*

СТАВОК НА ДЕРЕВИЧЦІ БІЛЯ
СЕЛА ХРАБУЗНА НА ПОЛОНЩИНІ.

ЖЕРДЬ

Жердь є правою притокою річки Жирак. Її довжина — 30 км, приток — 12 загальною протяжністю — 34 км, густота річкової мережі — 0,65 км/км², а площа басейну — 99 км². Жердь бере початок одразу чотирма струмками у заболоченій місцевості дещо південно-східніше села Гальчинці.

Річка, яка тече з південного сходу на північний захід. Її басейн розташований на заході Хмельницької області. У межах Теофіпольського адміністративного району знаходиться верхня і середня течії, а нижня — на теренах Тернопільщини.

У Гальчинцях річка тече широкою долиною і розливається у шість великих і малих ставків. У верхній течії Жердь спочатку плине на захід, прийнявши води трьох лівих приток, а потім на схід. У селі Шибена утворює величезний став, до якого прилягає не тільки село, але й сад. Біля Медисівки Жердь меандрує: тече серед болотистої місцевості та приймає води правої притоки, на якій теж збудовано два ставки. Між Медисівкою і Гаврилівкою Жердь тече на північ, а далі, меандруючи, змінює напрямок течії на північний захід. У Гаврилівці річка приймає води ще однієї притоки, на якій знаходяться чотири ставки. У верхній течії у долині річки Жердь є три торфовища, де добувають торф — у Шибеній, Гаврилівці і Колісці. У середній течії річка плине і меандрує поблизу сіл Ільківці, Немиринці, Мар'янівка і Лисогірка, утворивши цілий каскад ставків великої площі майже в кожному із цих сіл. Біля Лисогірки заплава річки дуже заболочена.

Басейн річки розташований у Полквинському геоморфологічному районі. Він рівнинний з абсолютними висотами 338 м у верхів'ї річки та 295,8 м в нижній течії. Поверхня басейну знижується на північ, але місцями бувають помітні коливання до 30 м.

Тут дуже мало лісів. У доагрикультурні часи це був лучний високо-травний степ, під яким утворилися глибокі малогумусні чорноземи. Місцями тут ніби невеликими острівцями піднімаються останці крейдових і неогенових порід, а на опідзолених чорноземах іноді трапляються малі масиви дібров. Ймовірно, завдяки рівнинності поверхні та складу гірських порід на ній утворилося чимало неглибоких западин у вигляді правильного кола —

блюдець. Такі форми рельєфу можна побачити на південний схід від Гальчинців глибиною до 2 м, Медисівки — 4 м і Воронівців — 2 м.

Басейн Жерді у геоботанічному відношенні розташований у Волочисько-Антонінському геоботанічному районі, де і сьогодні є остепнені луки, болота у долині річки, але немає класичних лучних степів — вони перетворені у поля. Та в окремих місцевостях басейну Жерді поблизу Медисівки, Воронівців, Мар'янівки і Лисогірки є дубові ліси, у яких ростуть дуб звичайний, береза, ясен, явір — у першому ярусі, граб, клен, липа, черешня, в'яз, берест — у другому, жостер, клен, терен, бруслина, бузина, черемха — у третьому. А трав'яний покрив складають фіалка запашна, конвалія звичайна, ожина сиза, медунка маленька, зірочник лісовий, гравілат річковий, перлівка ряба, фіалка тернова і купина багатоквіткова.

У заплаві річки, на днищі балок трапляються надмірно зволожені і заболочені луки, на яких можна побачити хвоща багрового, вербозілля звичайне, калюжницю болотну, мітлицю повзучу, щучник дернистий, молінію голубу, підмаренник болотний, осоку

ВИД З НЕМИРИНЕЦЬ
НА МАР'ЯНІВСЬКИЙ СТАВ.

лисячу і тонконога болотного. Суходільні ж луки характеризуються тим, що у їх видовому складі виділяються біловустиснутий, гребінчик звичайний, трясучка середня, шучник дернистий, медова трава шерстиста, деревій звичайний і жовтець їдкий.

У межах басейну Жерді переважають трав'яні та трав'яно-мохові болота. Ці ділянки боліт вкриті великолепешняковими, звичайнолепешняковими, звичайноочеретяними, осоковими, хвоще-осоковими угрупованнями рослин. На осокових болотах росте осока здута, осока гостровидна, осока струнка, осока зближена і осока дерниста.

Чітко проглядається у басейні Жерді три типи зооценозів: водно-болотяний зооценоз, зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та зооценоз широколистих лісів, хоча останній займає дуже малу територію.

На річці нараховується 20 ставків, що створює оптимальні умови для життя і розмноження риби. Саме тому іхтіофауна тут на диво багата. У річці водиться амур білий, верховодка, вирезуб. Рідко, але трапляються в'юн, гірчак, білизна, йорж, карась золотий, срібний, білоглазка, короп, краснопірка, лин, лящ, марена, окунь, підуст, пічкур, плітка, сом, судак, рибець, товстолобик, щука і навіть чехоня.

Земноводні численні у весняно-літній час. У воді постійно активні жаби ставкова і озерна, на болотах — жаби трав'яна і гостроморда, на суходолі — ропухи сіра і зелена, біля струмків — тритон звичайний, біля чагарників — кумка червоночерева, часничниця та квакша.

У заплаві та долині річки потрапляють в поле зору плазуни — вужі водяний і звичайний, черепаха болотяна, веретільниця, ящірки прудка, зелена,

живородна, мідянка, гадюки звичайна і степова. Дуже різноманітний видовий склад пернатих. Особливо птахів лук, боліт і водойм, яких тут нараховується до 56 видів. Птахів степів і полів тут зустрічається до 15 видів, птахів-синантропів — до 9 видів, птахів лісу — до 34 видів.

Серед птахів лук, боліт і водойм найчастіше можна побачити щеврика лучного, чирянку малу, чечевицю звичайну, чернь чубату, чапель сіру і руду, чайку, трав'янку чорноголову, серпокрильця, плиску жовту, пастушка, погонича малого, пірникозу малу, очеретянку лучну, луна очеретяного, лиску, лебедя-шипуну, ластівку берегову, курочку водяну, крижня і бугайчика.

По берегах, у заплаві, у річці або на довколишніх полях і в лісах вдається побачити ссавців — зайця-русака, хом'яка, ховраха крапчастого, полівку водяну, ондатру,

норку, лисицю, крота, білозубку малу, бурозубку, видру річкову, горностая, собаку єнотовидного, їжака звичайного, козулю, ласку, мишу польову, мишу маленьку і нічницю ставкову.

Цікаво, що за кілометр на північний схід від села Колісець у басейні річки розташований Колісецький гідрологічний заказник площею 40 га, який створений у 1996 році.

А північно-західніше сіл Воронівці і Немиринці — територія загальною площею 82 га належить до ландшафтного заказника «Жердянські каньйони».

Південна частина села Ільківці має групу віковичних дерев, які складають ботанічну пам'ятку природи площею в 3,1 га, створену 1993 року. Між селами Медисівка і Шибено у 1989 році створено комплексну пам'ятку природи «Жердя» площею 20 гектарів.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

КУЗЬМИНСЬКИЙ СТАВ

Случ протікає Красилівщиною із заходу на схід. Біля села Кузьмин вона натикається на невисокий кам'яний острів і розділяється на два рукави, які огинали острів, а далі знову з'єднувались. Ці рукави були досить вузькими, що й дало змогу місцевим жителям збудувати греблі, перекривши обидва рукави.

У результаті утворився величезний став (проточне озеро). Коли це сталося, достеменно невідомо. Можливо, став існував ще у часи Київської Русі. Перша ж письмова згадка про Кузьминський став відноситься до 1480 року.

До початку 90-х років ХХ століття Кузьминська рибдільниця була однією з кращих у Хмельницькій області. У Києві навіть була крамниця «Кузьминський короп». У 1958-1959 роках проведено очищення ставка земснарядом. В 1956 році на північному рукаві Случі (на березі ставка) було завершено будівництво гідроелектростанції. В 1996 році Кузьминський став оголошений заповідником місцевого значення. В жовтні 2001 року сесія районної ради прийняла рішення звернутися до Президента України з проханням оголосити Кузьминський став державним заповідником. Кузьминський став є орнітологічним заказником місцевого значення «Кузьминський».

На сьогодні площа ставка складає 870 гектарів, в тому числі близько 800 гектарів водного плеса.

*Максим МОМОТ,
учень 9 класу Кузьминської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Красилівського району.*

ДОЛИНА ЖЕРДІ ПОБЛИЗУ НЕМИРИНЕЦЬ.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ІКОПОТЬ

Річка Ікопоть протікає територією села Решнівка із заходу на схід, де її течія тричі припинена і річка перетворена в технічні стави. Сьогодні стави використовуються для розведення риби, водоплавної птиці та для рекреаційних потреб. Площа ставів становить 11 га, довжина до 4 км.

Долина річки неглибока (глибина приблизно 0,3 – 1,5 м.), неширока, течія повільна, заболоченість мала, багато джерел. Береги річки здебільшого пологі. Під час повені вона широко розливається. Русло встелене мулом, похил річкового дна невеликий. На деяких ділянках долина річки за попередні роки значно обміліла, стала вузькою, заболоченою та з часом заросла осокою і верболозом.

Для річки характерні яскраво виражені весняні повені, низький рівень води влітку і деяке підвищення його восени і взимку.

Замерзає річка в кінці листопада – на початку грудня. А вкрита льодом 2-3 місяці. Найбільша товщина його 30-40 см (у третій декаді лютого – першій декаді березня). В окремі роки вона звільнялась від льоду взимку.

Скресання річки спостерігається наприкінці лютого – на початку березня. У другій – третій декаді березня річка звільняється від льоду. При значній товщі снігового покриву і дружньому таненні снігу і льоду бувають повені.

Учні Севрюківської ЗОШ I-III ступенів.

ІКОПОТЬ

Ліва притока Случі. Довжина річки становить 45 км. В Ікопоті 280 приток загальною протяжністю 438 км. Густота річкової мережі 0,95 км/км², а площа басейну – 603 км². Басейн цієї водної артерії розташований у межах двох адміністративних районів – Красилівського і Старокостянтинівського.

На Красилівщині знаходиться верхів'я Ікопоті. Свій початок вона бере поблизу с.Зелена, а біля с.Мала Салиха утворює маленький ставок. Оминувши с.Велика Салиха, приймає свою першу ліву притоку та утворює Домінцівський став. Донісши свої води до с.Великі Юначки, річка приймає третю ліву притоку і розливається у Кременчуцьке водосховище біля с.Лісова Волиця. У середній течії за Кременчуками Ікопоть проходить межу між Красилівщиною і

Старокостянтинівщиною. Поблизу села Малий Чернятин Старокостянтинівського району розливається у невеличкий став, а одразу за ним відкривається заболочена місцевість, яка тягнеться аж до Великого Чернятина. Тут річка утворює дві величезні меандри, постійно змінюючи напрямок, а поблизу Пашківців утворює Пашковецьке водосховище – став, що нагадує правильне коло. Здолавши ще невеличку відстань, Ікопоть розливається у Старокостянтинівський став і

впадає в Случ. Загалом Ікопоть на Хмельниччині тече з північного заходу на південний схід. Це — одна із найкрасивіших річок нашого краю.

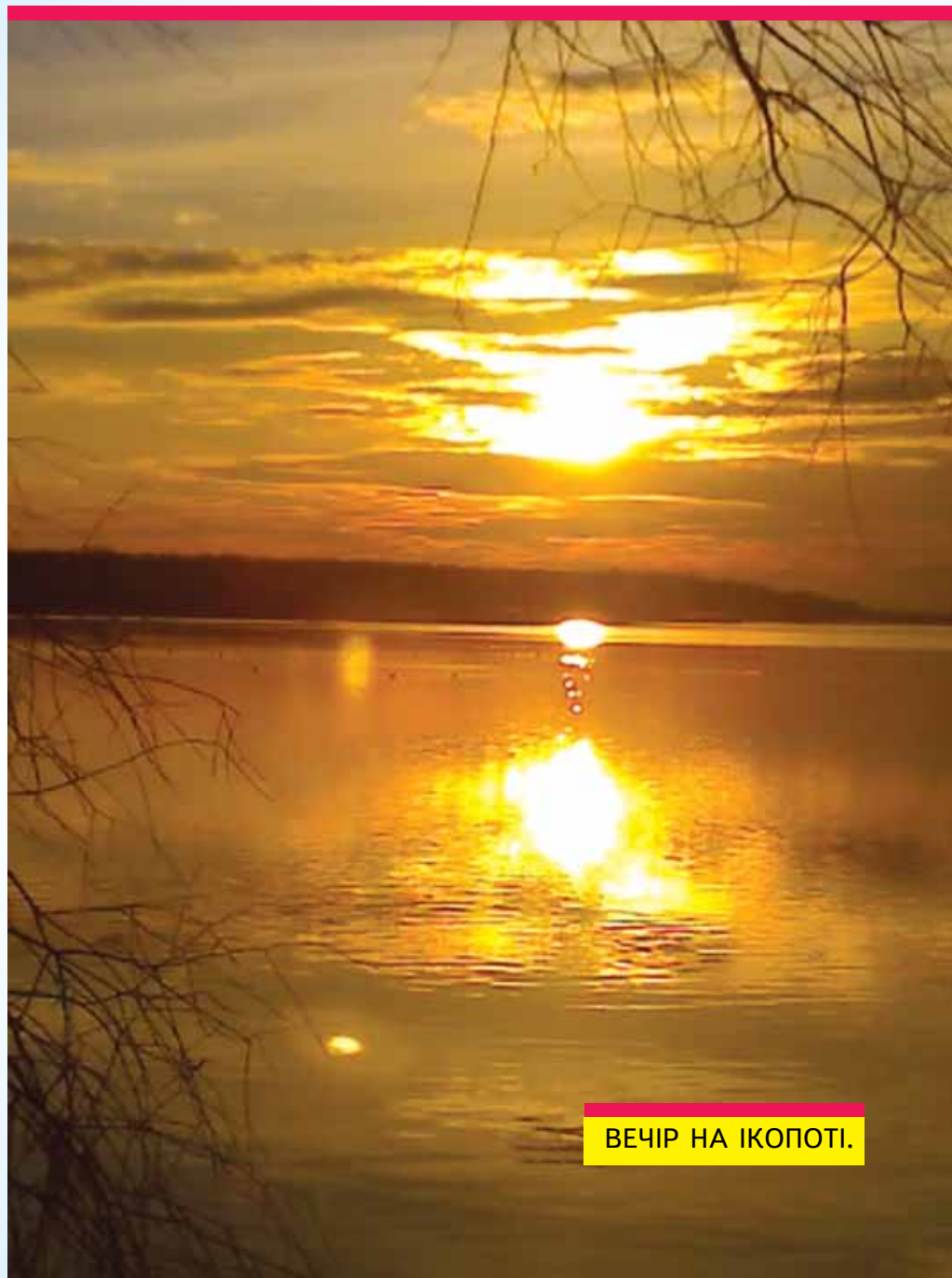
Басейн цієї водної артерії розташований у межах Ікопотського геоморфологічного району. Ця місцевість нагадує горбисте межиріччя з абсолютними висотами до 330 м. Переважаючі форми рельєфу — балки і міжбалочні ували, що їх поділяють, з явно спадистими схилами, на яких дуже чітко проявляється площинна ерозія, трапляється лінійна — яркова. Тут в ярах подекуди бувають зсуви, збереглися невеликі масиви дібров, які займали у минулому значні площі. Під ними утворилися опідзолені чорноземи, темно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні верхів'я Ікопоті розташоване в межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були поширені лучні степи і остепнені луки, а в долинах приток річки

— болота. Середня і нижня течії знаходяться у межах Старокостянтинівського геоботанічного району, де колись теж переважали остепнені луки, лучні степи з глибокими чорноземами, які тепер повністю перетворені на поля. У басейні Ікопоті невелику площу займають ліси. Їх можна побачити біля сіл Мала Салиха, Малі Юначки, Медці, Росолівці, Попівці і Капустин. Площі лісів у цій місцевості потрібно збільшувати, особливо на еродованих землях.

Відомо, що дуб має цінні лісівничі властивості — довговічність, вітростійкість, посухостійкість, дає цінну

деревину. Це найкраща ґрунтозахисна та водорегулююча порода, яка має культивуватися в басейні Ікопоті. Тим більше, що саме тут, хоча і займали невеликі площі, але росли у сиву давнину діброви. На сьогодні в долині Ікопоті поширені невеликі масиви лучних угруповань. Дослідження свідчать, що заплавні луки тут де-не-де виникли на місці вирубаних колись заплавних лісів і чагарників або після осушення боліт. Деякі ділянки заплавних лук розміщені на багатих нормально або надмірно зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах. У травостої

ВЕЧІР НА ІКОПОТІ.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ІКОПОТЬ

З південної сторони с.Кременчуки протікає річка Ікопоть — ліва притока Случі (басейн Прип'яті). Стійкий льодостав з'являється на річці в кінці грудня — на початку січня, але бувають роки, коли стійкий льодостав не утворюється. Лід скресає з третьої декади лютого до середини березня, але трапляються зрідка роки, коли скресання відбувається в кінці березня і навіть на початку квітня.

Воду використовують для потреб сільського господарства. Середня течія річки Ікопоть знаходиться на відстанні 3 км від с.Кременчуки. Від с.В.Орлиці до с.М.Чернятин заплава заболочена. Тут до 70-х років минулого століття місцеві мешканці навколишніх сіл інтенсивно копали торф, яким опалювали свої будинки. Кар'єри заповнилися водою, які з часом заросли осокою і верболозом. У відкритих водоймах жителі сіл ловлять рибу, в'юнів і раків, але ходити там досить небезпечно. Між селами Л.Волиця і Кременчуки протікає ліва притока Ікопоті, названа в народі Малий потік. Біля с.Кременчуки річка припинена в своїй течії і наповнює в минулому технічний став. Сьогодні ж став використовується для рекреаційних потреб. Площа ставу 100 га., довжина 3 км., глибина 3 м.

*Ірина АТАМАНЕНКО,
Вікторія КЛОКОВА,
Андрій ШЕВЧУК,
учні 6-го класу
Кременчуківської
ЗОШ І-ІІІ ступенів
Красилівського району.*

найбільш поширеними видами є кунічник наземний, тонконіг лучний, мітлиця біла, костриця лучна, осока рання, костриця червона, китник лучний і тим-офіївка лучна. Ближче до русла Ікопоті у річкових заплавах часто спостерігається розмаїта мозаїка з лучних і болотних асоціацій. На осокових болотах переважають: осока гостровидна, осока здута, осока струнка, осока зближена та осока дерниста. Такі ділянки можна спостерігати в долині Ікопоті біля Малевого Чернятина.

Іхтіофауна Ікопоті багата видовим складом, що, ймовірно, пояснюється наявністю цілого каскаду ставків, де розводять цінні промислові риби. У водах річки високу щільність мають пічкур, карась, короп, плітка, окунь, в'юн, йорж і краснопірка. У ставках можна

спіймати — амура білого, вирезуба, лина, ляща, марену, судака, товстолобика, шуку і чехоню. Дуже рідко трапляється гірчак, білизна, клепець, підуст, сом і рибець. В Ікопоті ці види з'являються періодично, заходячи навесні зі Случі під час нересту.

Напевно, немає такої ділянки в басейні цієї водної артерії, де б не було земноводних. Тут у річці і ставках вдається побачити жаб ставкову, озерну, гостроморду і трав'яну, на березі — квакшу і кумку червоночереву, ропух сіру і зелену, біля струмків тритонів гребінчастого і звичайного та часничицю. Поблизу води частенько потрапляють на очі плазуни — вузь водяний і звичайний, веретільниця, мідянка, рідше — черепаха болотяна. На схилах долини — ящірки пруд-

ка та зелена. Не мешкають на цій території гадюки степова і звичайна. Рідко потрапляє у поле зору ящірка живородна.

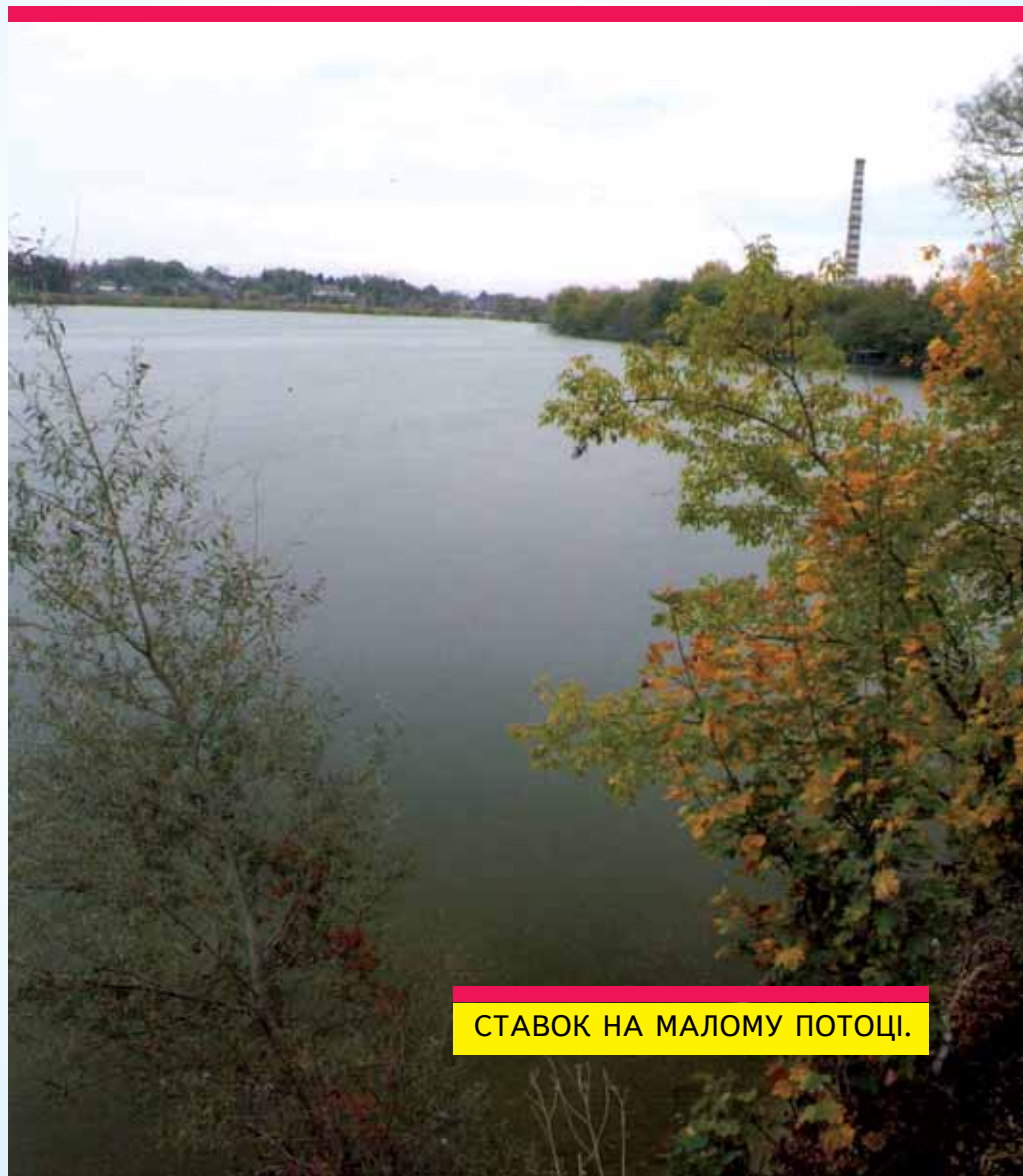
Різноманітна і орнітофауна басейну Ікопоті, бо живуть тут не тільки птахи лук, боліт і водойм (їх нараховується до 65 видів), але й 22 види птахів степу і полів. Хоча лісові ділянки невеликі і замало їх в басейні Ікопоті, а все-таки вдається побачити і до 50 видів лісових птахів. Серед них особливо виділяються — зозуля звичайна, вівчарик-ковалик, ворона сіра, гаїчка-пухляк, грак, горлиця садова, дятел великий, дятел білоспинний, зяблик, крук, припутень, синиця велика, соловей східний, сорока та шуліка чорний. Частенько до річки навідуються птахи-синантропи — галка, ластівка сільська, лелека білий, шпак звичайний

і навіть сич хатній і сипуха. Часто бавляться у воді ссавці — видра річкова, ондатра, полівка водяна, а на березі розшукують заєць-русак, ласка, миша польова, миша маленька. Кріт рие в ґрунті свої ходи, будує кротовини. У ночі дуже активні лисиця, їжак звичайний, нічниця водяна і ставкова, ласка і хом'як.

Ікопоть відіграє не тільки значну роль в природі. На її берегах населення тутешніх сіл косить траву, випасає худобу, вирощує рибу у ставках, вудить рибу і відпочиває. На Старокостянтинівщині в заплаві річки розташовані Ікопотський і Великочернятинський гідрологічні заказники. Ікопотський площею 59,6 га, створений у 1993 році, а Великочернятинський площею 332,4 га — у 1992 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

З поверхневих водних об'єктів у 2008 році забрано 105,42 мільйона метрів кубічних, у тому числі з річок Дніпровського басейну — 64,0, Дністровського басейну — 18,354, Південно-Бузького басейну — 23,052 мільйона метрів кубічних води. Забір води з підземних водоносних горизонтів становив 54,58 мільйона метрів кубічних. Зменшення забору води зумовлено, очевидно, впливом економічних чинників на водокористування.

СТАВОК НА МАЛОМУ ПОТОЦІ.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

РУДА

Річка Руда – права притока Ікви. Довжина її близько 7 км, площа басейну 58 км². На ній, як і на Ікві, чимало плес. Руда бере початок на південно-західній околиці села Красносілка. Там є досить потужне джерело, облаштоване, як криничка. Воно й дає початок річці.

Річка Руда має неглибоку долину завширшки 0,5 км – 1 км, заплава, переважно, суходільна, лише між селами Чехи та Ілятка береги заболочені. У верхів'ї заплава має ширину 15 – 40 м і 0,1 км – 0,5 км — у нижній течії.

Прокладаючи собі русло в пісковицях та вапняках, річка меандрує, проте стариць не має.

На річці розташовані три села: Красносілка (близько 50 дворів), Чехи (близько 100 дворів) та Ілятка (близько 130 дворів).

Тривалий час вважалось, що річка не має назви. Під час туристсько-краєзнавчого походу школярі зустрілись із старожилом села Красносілка Василем Дмитровичем Рикунюм (82 роки). Василь Дмитрович розповів, що будучи в армії під час Другої Світової війни, він знаходив цю річку на військових топографічних картах під назвою Руда. Очевидно така назва пов'язана з покладами червоної глини на правому березі річки. А, можливо, назву пов'язують із болотними рудами. На лівому березі річки між селами Красносілка та Чехи і біля села Ілятка є джерела, вода яких, витікаючи, відкладає іржавий осад. Цей осад рудого кольору дає можливість припустити, що вода насичена часточками заліза. Звідси й назва – Руда.

На берегах Рудої багато джерел. Особливо часто трапляються вони між селами Чехи та Ілятка. Місцина так і називається — Долина Джерел. Тут знаходиться близько 20 джерел.

Колектив туристсько-краєзнавчого клубу «ДИКОБРАЗ» Ілятківської загальноосвітньої школи I-II ступенів Старосинявського району.

КАЛИНІВКА

Калинівка є правою притокою Горині. Довжина її становить 18 км. Вона має шість приток загальною довжиною 16 км. Густота річкової мережі складає — 0,47 км/км², а площа басейну — 72,3 км². Річка бере початок з невеличкого струмка дещо південніше села Святець.

Тече з південного сходу на північний захід. Її басейн розташований у межах двох адміністративних районів — верхня течія в Теофіпольському, а середня і нижня — в Білогірському.

Долина Калинівки у цій місцевості широка і заболочена. Північніше Свяця русло розширюється, річка приймає води першої лівої притоки, на якій у середній течії є маленький ставочок. І сама Калинівка у верхів'ї утворює

невеличкий став. Подолавши межу Теофіпольщини і Білогірщини, річка приймає води другої притоки. Між селами Довгалівка і Москалівка Калинівка знову плине широкою і дуже заболоченою долиною. У нижній течії річка утворює малий ставок, а на лівому березі є досить великий лісовий масив. Північніше Воробіївки біля Ямполя Калинівка впадає у Горинь.

Басейн Калинівки розташований у Полквинському

геоморфологічному районі. Ця територія рівнинна і має абсолютні висоти від 280 до 300 м. Поверхня басейну Калинівки знижується на північ, у бік Горині. Тут дуже мало лісів. У доагрокультурі часи ця місцевість представляла собою лучний високотравний степ, під яким утворилися глибокі малогумусні чорноземи. Цікаво, що тільки тут можна побачити невеликі, ніби острови, останці крейдових і неогенових порід, які на опідзолених чорноземах вкриті лісочками — дібровами. Ймовірно, завдяки рівнинності поверхні у цій місцевості утворилося чимало неглибоких западинок — блюдець з оглеєними ґрунтами.

Лучна рослинність у басейні Калинівки представлена лучними угрупованнями, які поширені невеликими масивами. Суходільні луки часто займають різні ґрунти, а тому

вони відзначаються строкастістю асоціацій і видового складу. Тут можна побачити заболочені, справжні та пустищні ділянки лук. Дуже часто днища неглибоких балок, різноманітні пониження займають надмірно зволожені або заболочені луки, де переважно ростуть мітлиця повзуча, тонконіг болотний, щучник дернистий, моління голуба, осока лисяча, хвощ багновий, підмаренник болотний, вербозілля звичайне, калюжниця болотна і частуха подошнікова. У заплаві ділянки боліт вкриті звичайноочеретяно-осоковими, звичайноочеретяними, вузьколистороговими, звичайнолепеховими угрупованнями рослин.

У межах басейну Калинівки можна побачити зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотні зооценози. Видовий склад цих зооценозів дуже близький до видового складу зооценозів Горині, але проявляється деяка видова збідненість.

У складі фауни риб виділяються пічкур, верховодка, карась, плітка, в'юн. Тільки під час весняної повені, коли відбувається нерест, заходять косячки гірчака, йоржа, коропа, лина і ляща. Та й то, це спостерігається лише на тих ділянках, де немає гребель, які є великою перепорою для міграції риб.

Водяться тут майже всі види земноводних, хіба що не трапляється квакша. Серед плазунів у цій місцевості часто зустрічається ящірка прудка і ящірка зелена, ящірка живородна і вуж звичайний, гадюка звичайна і веретільниця, вуж водяний і мідянка. Немає тут гадюки степової і дуже рідко трапляється черепаха болотяна. Птахів лук, боліт і водойм

у цій місцевості зустрічається до 40 видів, птахів степу і поля до — 17 видів, птахів-синантропів — до 7 видів.

На лівому березі Калинівки у нижній течії, де розкинувся лісовий масив, мешкає до 30 видів птахів лісу. Серед них найчастіше в поле зору потрапляють ворона сіра, синиця велика, шеврик лісовий, сорока, дятел великий, жайворонок лісовий, зозуля звичайна, коноплянка, крук, підкоришник, припутень, синиця блакитна, гаїчка-пухляк, вівчарик весняний і вивільга.

Типовими ссавцями цієї території є полівка звичайна, видра річкова, кутора звичайна, ондатра. На вологих луках поширені полівки сибірська і темна, миша маленька, миша польова, горностай, ласка, заєць-русак, пацюк сірий.

На суходільних луках живуть тхори чорні, хом'яки, лисиці. Численними є у долині Калинівки кроти, бурозубки звичайні, бурозубки малі. Дають про себе знати вночі нічниці ставкові та водяні.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Станом на 31 січня 2008 року обліком водокористування в області охоплено 916 водокористувачів, в тому числі 458 сільськогосподарських формувань, 458 промислових підприємств, організацій та установ.

За даними статистичної звітності забір води у 2008 році становив 160 мільйонів кубічних метрів, що на 16,2 мільйона кубічних метрів менше, ніж у 2007 році.

ДОЛИНА РІЧКИ КАСЕЦЬКОЇ.

КАСЕЦЬКА

Касецька чи Канава є лівою притокою річки Цвітохи. Площа її басейну складає — 74,5 км². Вона має довжину 19 км і 10 приток загальною протяжністю — 17 км. Густота річкової мережі — 0,48 км/км².

Басейн річки розташований на півночі Хмельницької області на території двох адміністративних районів — Шепетівського і Славутського. Верхня і середня течії знаходяться на Шепетівщині, а нижня — на Славутчині.

Касецька бере початок одразу двома струмками — правий витікає зі ставка, який розташований на південній околиці с. Білокриниччя Шепетівського району. Цей струмок тече заболоченою долиною та впадає в став завдовжки — 500 м, завширшки — 300 м. Лівий струмок бере початок з болота у заболоченій заплаві. У середній течії він розливається в один ставочок, а в селі Лозичне впадає в другий став завдовжки — 400 м і завширшки — 200 м. До цього ставу впадає і перша ліва притока, на якій знаходиться аж два ставочки. Злившись, води струмків роблять Касецьку значно повноводнішою.

На південній околиці с. Судилків річка розливається у ще один ставок завдовжки 350 м, завширшки — 85 м, а потім протікає західною частиною села, де розпочинається середня течія. Ця частина річки і нижня течія аж до гирла має назву Канава. Русло річки біля Судилкова розширене. У минулому тут було побудовано систему меліоративних каналів завширшки — 5-6 м, глибиною — 1,9 м кожен. Загальна протяжність цих каналів у верхів'ї становить — 13,5 км. Канава в середній течії злегка меандрує,

на правому її березі між Судилковом і Шепетівкою є гранітний кар'єр. На північно-східній околиці річка розливається у маленький ставок. У нижній течії на території Славутського адміністративного району Канава дуже меандрує. Долина її широка і заболочена. Близько

1,5 км вона протікає межею між Шепетівщиною і Славутчиною, а потім впадає у річку Цвітоху.

Басейн Касецької розташований у межах двох геоморфологічних районів — Скрипівського і Славутського піщаного. Верхня і середня течії знаходяться у Скрипівському. Це балочний ландшафт, але з не глибоким розчленуванням, тому видається рівнинним. Цьому значною мірою сприяють менші абсолютні висоти — у верхів'ї річки — 314,1 м, у середній течії — 256,5 м, а в нижній — 232 м. У басейні близько до поверхні залягають кристалічні породи, незначні

нерівності яких ніби нівелюють четвертинні відклади лесоподібних порід. Тут утворилися ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти на півдні басейну, а місцями опідзолені чорноземи у верхній течії річки. У нижній течії Касецької, яка розташована в Славутському піщаному районі, поширені еолові форми рельєфу. Тут проглядається зміна лесоподібних порід на піщані та супіщані відклади. Залягають дерново-підзолисті супіщані ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Касецької розташований у межах Волочисько-Антонінського і Славутського або Шепетівсько-Баранівського геоботанічного районів. У Волочисько-Антонінському геоботанічному районі розташована верхня і середня течія річки. В доагрикультурні часи тут переважали лучні степи, остепненні луки і болота по долинах. У нижній течії, яка розташована в Славутському геоботанічному районі, поширені дубово-соснові орлякові, соснові чорнице-зеленомохові ліси, заплавні луки і болота. У дубово-соснових лісах дерева заввишки до 27 м, завтовшки — до 30 см, відстань між деревами — 3 м. Тутешній сосновий ліс чорницевий характеризується тим, що деревний ярус утворює сосна, береза бородавчаста, рідше — дуб звичайний. У цьому лісі підлісок не розвинений, чагарниково-трав'яний покрив утворює переважно чорниця, до якої домішується молінія голуба, вербозілля звичайна, ожина волосиста, верес звичайний, щучник дернистий, орляк звичайний, брусниця та лохина.

У долині річки ніби чергуються заплавні та суходільні луки. А заплавні луки часто чергуються ще й з болотами. Серед трав'янистих боліт поширені звичайноочеретяні, рідше — великолепешнякові, сірувато-кунічникові та плавучолепешнякові угруповання

рослин. У травостой соснових боліт виділяється осока омська, осока гостровидна, осока струнка й осока дерниста.

У межах басейну Касецької панують зооценози хвойно-широколистих лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози.

На річці збудовано 11 переважно малих ставків. У басейні цієї водної артерії водиться карась, в'юн, верховодка, лин, краснопірка, плітка, щука, окунь, йорж і білий амур.

Для лісових формацій цієї території типові такі земноводні — квакша, жаби гостроморда і трав'яна, у річці можна побачити жабу ставкову, а подекуди — жабу озерну. На полях, у садах трапляються ропухи сіра і зелена. У лісі під пеньками, гнилими колодами, купами хмизу скупчуються тритони звичайні та гребінчасті.

У зооценозах Касецької трапляються ящірки прудкі і живородні, веретільниці, вужі водяний і звичайний, гадюки звичайні і мідянки.

Пернаті тутешньої території представлені птахами лісу — до 43 видів, птахами лук, боліт і водойм — до 40 видів, птахами степу і поля — до 11 видів і птахами-синантропами — до 7 видів.

Серед ссавців тут найчастіше трапляється білка звичайна, бобр річковий, бурозубка, видра річкова, вовк сірий, вовчок лісовий, заєць-русак, їжак звичайний, козуля, кріт, куниця лісова, лисиця, лось, миша лісова, миша польова, ондатра, полівка водяна, свиня дика і хом'як.

У басейні Касецької поблизу села Судилків знаходиться геологічна пам'ятка природи «Судилківські граніти» площею — 3 га, створена у 1982 році. У південно-східній частині Шепетівки розташований лісовий заказник «Шепетівський» площею — 91,8 га, організований у 2002 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

На території Хмельницької області нараховується 67 комплексів очисних споруд загальною потужністю 271,829 тисяч кубічних метрів на добу, у тому числі 63 повної біологічної очистки з подальшим скидом очищених стічних вод у водні об'єкти.

Загальні скиди стічних вод становили 57,43 мільйона кубічних метрів. У минулому році було скинуто 54,59 мільйона кубічних метрів стічних вод. Зменшились обсяги недостатньо-очищених стічних вод. У 2008 році вони становили 2,887 мільйона кубічних метрів, у 2007 — 3,917 мільйона кубічних метрів, що пояснюється, очевидно, покращенням роботи очисних споруд. Вміст забруднюючих речовин в стічних водах зменшився на 2339 тонн — з 7854 тонн у 2007 році, до 5515 тонн у 2008 році.

Загальні обсяги використаної води склали 105,6 мільйона кубічних метрів, що на 21,1 мільйона кубічних метрів менше ніж 2007 року — 126,7 мільйона кубічних метрів.

КОРИТНИЦЯ

Коритниця є лівою притокою річки Случ. Довжина її русла — 12 км, а площа басейну становить — 35,6 км². У неї 8 приток загальною протяжністю — 13 км. Густота річкової мережі — 0,7 км/км².

Її басейн розташований на північному сході Хмельницької області на території Старокостянтинівського адміністративного району. Коритниця бере початок північно-західніше с.Половинники Старокостянтинівського району. Верхів'я річки заболочене. На північній околиці села річка розливається в ставок завдовжки — 200 м, завширшки — 100 м. Долина Коритниці оточена ярами і балками.

Через центр Половинників протікає перша права притока, яка бере початок на західній околиці села, у центрі — розливається у ставок завдовжки — 220 м, завширшки — 75 м і на східній околиці впадає до Коритниці. У місці злиття цих річок починається середня течія. Долина тут заболочена. У цій місцевості протікає друга права притока, заплава якої заболочена, а русло меандрує. Обидва береги прорізани балками та ярами. На західній околиці Киселів річка розливається у став завдовжки — 950 м і завширшки — 245 м. До ставу впадає перша ліва притока, яка бере початок північно-західніше Киселів. У її заплаві немає боліт. У центрі села вона утворює малесенький ставочок. На південно-східній околиці села Коритниця розливається у ставок завдовжки — 180 м, завширшки — 25 м. Заплава довкола заболочена. До цього ставка впадає струмок, що бере початок на північній околиці Киселів. Він досить повноводний і на ньому є ставок округлої форми діаметром — 50 м. На північно-західній

околиці села Решнівка є ставок завдовжки — 320 і завширшки — 135 м. У центрі цього села Коритниця утворює ще один став завдовжки — 450 і завширшки — 300 м.

До Коритниці з північної околиці несе свої води друга ліва притока, верхів'я якої дуже заболочене, а біля Решнівки вона теж розлилася у ставочок. Саме звідси починається нижня течія Коритниці. У цій місцевості русло злегка меандрує, заплава заболочена, долина широка. На західній околиці села Губин річка впадає у Случ, поповнюючи його своїми водами.

Басейн Коритниці розташований переважно у межах Случ-Хоморського геомор-

фологічного району. Верхів'я і середня течія річки знаходяться в Случ-Хоморському районі, де абсолютні висоти становлять 325 м у верхів'ї, 309 м в середній течії і 271 м у нижній.

Ця територія басейну розчленована мережею ярів і балок, спостерігається досить глибокий вріз долин. Тут розповсюджені опідзолені чорноземи, а місцями можна побачити і темно-сірі опідзолені ґрунти. Нижня течія річки розташована у Случькому геоморфологічному районі. Рельєф цієї території — це тераси Случі. Тут наявні суглинисто-супіщані відклади алювіального типу під лесоподібними суглинками, спостерігається розмитість неогенових відкладів і часте залягання лесоподібних суглинків, на яких сформувалися глибокі чорноземи.

У геоботанічному відношенні басейн Коритниці розташований у межах Старокостянтинівського або Уланівського геоботанічного

району, в якому колись переважали остепнені луки, лучні степи, які тепер повністю перетворені на поля — орні землі. У долині Коритниці та її приток рівномірно поширені суходільні та заплавні луки, значні площі займають болота.

Болота в басейні можна побачити поблизу Половинників, Киселів та Решнівки. Вони вкриті звичайноочеретяними-осоковими, вузько-листо-рогозовими, осоковими, хвоще-осоковими і звичайно-лепеховими угрупованнями рослин. На певних ділянках трапляється вільха чорна і верба попеляста.

У басейні річки можна побачити три види зооценозів — зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценоз широколистяних лісів і водно-болотяний зооценоз. Цікаво, що на зооценоз широколистяних лісів припадає тільки 5-7 відсотків території. Широколистяний ліс у басейні є тільки поблизу Решнівки.

Водно-болотяні зооценози

дуже поширені в басейні Коритниці. Тут знаходиться 9 ставків, великі площі займають болота і заплавні луки. Фауна риб не дуже різноманітна, але в річці водиться карась, пічкур, плітка, в'юн, верховодка, гірчак, йорж, короп, лин, окунь, щука і товстолобик.

Земноводні у цій місцевості представлені жабами ставковою і озерною, гостромордою і трав'яною, квакшею і кумкою червоночеревою, ропухами зеленою і сірою, тритонами гребінчастим і звичайним, а також часничницею.

Плазуни зустрічаються рідко, але потрапляють на очі вужі звичайний і водяний, гадюка звичайна і веретільниця, ящірки прудка, зелена і живородна.

У басейні мешкає до 28 видів птахів лісу, до 37 видів птахів лук, боліт і водойм, до 13 видів птахів степу і поля та до 7 видів птахів-синантропів.

Серед птахів лук, боліт і водойм частіше можна помітити крижня, курочку водяну, ластівку берегову, лиску, луня лучного, бугайчика, вівсянку очеретяну, квака, кобилочку звичайну, крячка білощокого, очеретянку лучну, пастушка, перепілку, рибалочку голубого, серпокрильця, сову болотяну, чайку, чаплю руду і сіру.

Фауна ссавців відзначається хом'яком, полівкою звичайною, пацюком сірим, ондатрою, норкою, нічницею ставковою, мишою польовою, мишою маленькою, лисицею, кротом, козулею, їжаком звичайним, зайцем-русаком, видрою річковою, бурозубкою і білкою звичайною.

Цікаво, що біля Решнівки у басейні Коритниці розташована комплексна пам'ятка природи «Решнівецька» площею 66,4 га, створена у 1994 році.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ПРИТОКА КОРЧИКА

З нашого села навесні, живлячись талими водами, бере початок струмочок, який впадає в річку Корчик поблизу с.Модестівка. Влітку він пересихає і тільки на кілька кілометрів від гирла підземні і дощові води підтримують його існування.

Навесні ми дослідили на місці початок струмка. Починається він на околиці с.Модестівка з невеличкого природного озера. В озері вода стоїть цілий рік: у нього з усіх боків влітку стікають дощові струмки. Але тільки від талих вод воно наповнюється водою до такого рівня, що утворюється струмок. Учні нанесли цей струмок на план і дали йому назву Модестівський.

Головним негативом, який ми виявили, є низька екологічна культура мешканців сіл, розташованих вздовж річки в межах Славутського району.

У більшості випадків йде масове забруднення долин річок побутовими відходами, про що свідчать дослідження долини упродовж 20 кілометрів. Санітарні служби довели, що в 100 колодязях тільки в с.Берездів практично немає чистої води, бо в них виявлено ряд хімічних та органічних компонентів шкідливих для людей, тварин, рослин, добре, що в незначних концентраціях.

Думаю, що вкрай необхідно, терміново зайнятися екологією гідромережі півночі Хмельницької області.

Юлія ГОРЯНСЬКА,
учениця 11 класу
Берездівського навчально-виховного комплексу
Славутського району.

ДОЛИНА РІЧКИ КОРЧИК.

КОРЧИК

Його басейн площею — 827 км² розташований на півночі Хмельниччини. Корчик є лівою притокою Случі, довжина цієї річки — 85 км, з яких на теренах області — 46 км. Приток у нього 62 загальною протяжністю — 172 км. Густота річкової мережі — 0,45 км/км².

Ця водна артерія бере початок одразу трьома струмками у лісовому масиві південніше с. Романів на території Шепетівського району. У верхній течії річка тече через село Корчик і поблизу села Хутір. На Славутиччині у середній течії плине поблизу Хоровця, Гориці, Берездова, Селичева, а в нижній течії — через Кутки, Печиводи, Тростянець, Піддубці та Веселинівку і далі тече територією Рівненської області.

Басейн Корчика знаходиться в межах Берездівського геоморфологічного району, який характеризується різноманітністю поверхні з абсолютними висотами до 240 м. Цікаво, що серед корінних порід на захід від річки поширені осадові породи крейдового та неогенового віку, які вкриті зверху лесоподібними супісками і суглинками. А

на схід від Корчика в основі лежать докембрійські кристалічні породи, що перекриті зверху пісками та місцями лесоподібними суглинками. У тутешньому ландшафті спостерігаються великі масиви дерново-підзолистих ґрунтів, часто оглеєних і глеуватих. Трапляються пониження, які зайняті заболоченими луками і торфовищами, а також пониження з лучно-чорноземними ґрунтами. До сьогодні збереглися тут невеликі масиви дубово-соснових лісів з вільхою клейкою, осикою, вологолюбивими чагарниками і кущами.

У геоботанічному відношенні верхня течія і частина середньої розташовані в межах Славутиського геоботанічного району, де поширені дубово-соснові орлякові, сосново-чорницево-зеленомохові ліси, за-

плавні луки і болота. А нижня течія і прилегла до неї частина басейну знаходиться в Ганнопільському геоботанічному районі, де тепер дуже рідко трапляються дубово-грабові та дубово-соснові ліси, які замінені значною мірою орними угіддями.

Дуже красивими є сосново-чорницеві ліси у цій місцевості. Тут деревний ярус утворює сосна, між нею трапляється береза бородавчаста і дуб звичайний. У таких лісах підлісок не розвинений, проте чагарниково-трав'яний покрив представлений чорницею, орляком звичайним, брусницею, щучником дернистим, дзвониками персиколістими, вересом звичайним, веснівкою дволистою, ожиною волосистою. У таких лісах добре розвинений моховий покрив, в якому росте плевроцій Шребера, гілокомій блискучий, сфагнум.

У басейні Корчика можна побачити масиви малопотужних пісків, вкритих луками на дернових оглеєних ґрунтах, масиви легких лесових суглинків з ясно-сірими і сірими опідзоленими ґрунтами, які вже переважно розорані. Тут трапляються і класичні заболочені заплави, які зайняті торфовищами та заболоченими луками. Серед трав'янистих боліт поширені звичайноочеретяні, великопешнякові, плавучолепешнякові та сірувато-кунічнікові угруповання рослин.

Фауна риб Корчика представлена тими видами, які мешкають в Случі, але щільність особин в популяціях значно менша. Частіше всього на вудочку рибалкам потрапляють карасі, пічкурі, плітки, в'юни, коропи, верховодки, окуні, йоржі, краснопірки. Рідкістю тепер стали лини, лящі, щуки і соми, не кажучи вже про білизну, рибця, чехоню, атерину, які тепер майже зникли.

ДОЛИНА КОРЧИКА НА ЖИТОМИРЩИНІ.

КУМА

Кума є правою притокою Вілії. Її довжина в межах області становить 7 км (загальна — 20). Приток у неї 6 загальною протяжністю — 11 км, густота річкової мережі — 0,37 км/км², площа басейну — 75 км². Річка бере початок з невеликого озера східніше села Ставищани Білогірського району.

Корчик — ідеальна річка для земноводних. Тому тут водяться всі представники цього класу, що мешкають на Хмельниччині. А їх — 11. Серед плазунів у тутешніх зооценозах хіба що не побачиш гадюку степову. Часто потрапляють на очі ящірки прудка і живородна, вужі звичайний і водяний, гадюка звичайна і веретільниця, трапляються мідянки і черепахи болотяні.

У басейні Корчика широко представлена орнітофауна: тут мешкає близько 60 видів птахів лук, боліт і водойм. На прилеглих до річки полях живе до 20 видів птахів степу і поля та до 8 видів птахів-синантропів зустрічається у довколишніх селах. А в лісах можна нарахувати до 80 видів птахів лісу.

Знакові для цієї території такі птахи як грак, сорока, ворона сіра, лелека білий, серпокрилець чорний, сиворакша, бджолоїдка золотиста, горлиця кільчаста, горобець польовий, шпак, плиска біла, жайворонки польовий, ластівка сільська, мухоловка сіра, підсокол малий, вівчарик-жовтобровий і вільшанка.

Зустрічається близько 40 видів ссавців, з яких фонowymi є ондатра, полівка водяна, видра річкова, кутора звичайна, полівка темна, ласка, бобер, заєць-русак. На очі потрапляють тхір чорний, бурозубка звичайна, бурозубка мала, нічниця ставкова і водяна. Уночі виявляють активність лисиці, собаки енотовидні, вовки і свині дикі. Дуже рідко, але все-таки тут можна побачити у лісі лося і козулю.

У Славутському районі у басейні Корчика поблизу Печиводів розташована ботанічна пам'ятка природи «Курган» площею 2 га, створена у 1995 році.

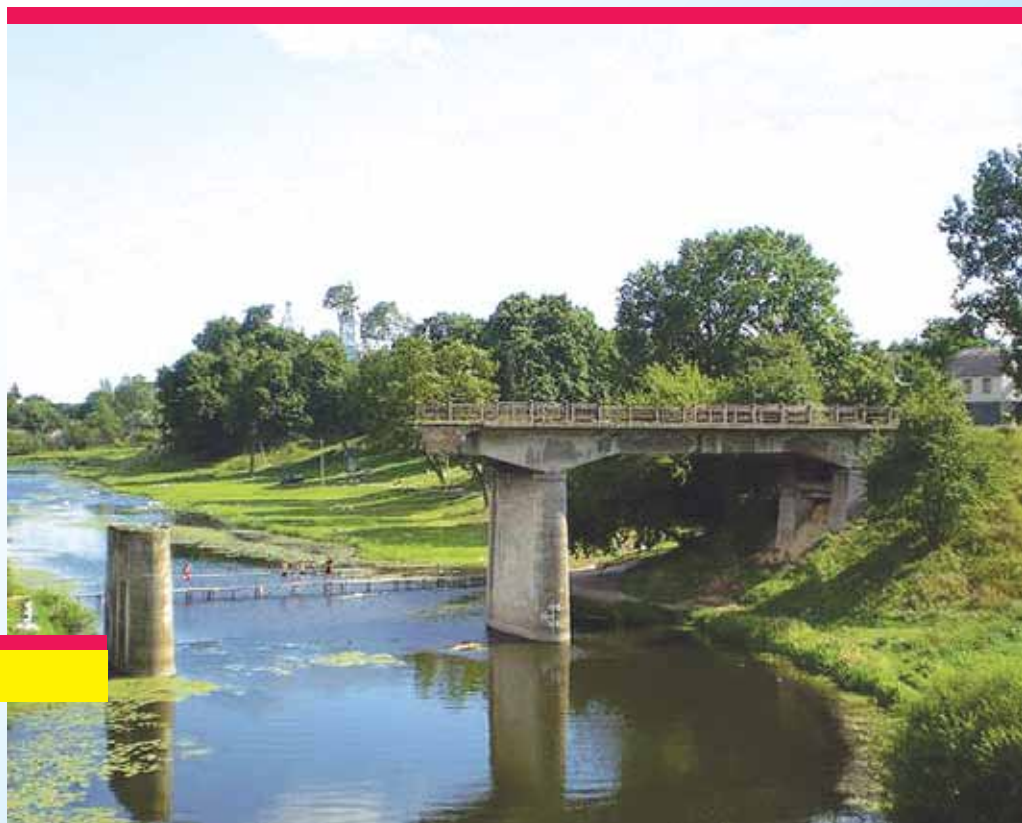
На Хмельниччині тече зі сходу на північний захід. Верхів'я басейну Куми повністю розташоване на північному заході Хмельницької області, а середня і нижня течії — на Тернопільщині. Загалом же Кума має широку і дуже заболочену долину та особливу заплаву. Річка приймає свою першу праву притоку східніше села Ставищани, а ліву — західніше села Кашенці. Кума розливається в маленький ставок. Біля села Баймаки на лівому березі в заплаві річки видобувають торф.

На Хмельниччині знаходиться верхів'я і середня течія одної з найбільших приток річки Куми. Ця притока бере початок у болотах південно-східніше села Хорошів. Спочатку вона тече на південний захід і розли-

вається в став, а потім протікає через урочище Степанівський Ліс. Біля Степанівки в заплаві річки також ведеться видобуток торфу. Західніше цього села-річка повільно плине широкою долиною на відкритій місцевості і вже на Тернопільщині впадає в Куму.

Басейн Куми розташований у межах Білогірського геоморфологічного району. У верхів'ї басейну абсолютні висоти становлять 272,5 м, а в середній течії на кордоні Хмельниччини з Тернопільщиною — 237,4 м.

Поверхня в басейні дуже почленована ярами і балками. Тут можна спостерігати округлі впадини — «блюдця» глибиною від 2 до 4 метрів. Особливо багато їх на лівому

березі річки між Ставищанами і Баймаками. Є тут яри і балки, які прорізують не лише четвертинні, але й неогенові відклади, що, вірогідно, сприяє утворенню джерел у заплаві Куми. Поширені у цій місцевості сірі і ясно-сірі опідзолені ґрунти не дуже високої родючості.

У геоботанічному відношенні басейн річки знаходиться у межах Білогірського геоботанічного району. У цій місцевості колись росли грабово-дубові та дубові ліси, але тепер вони значною мірою замінені на орні землі — поля. На сьогодні дубовий лісовий масив залишився поблизу Кащенців — урочище Рупаківське — та північно-східніше Ставищан і Баймаків — урочище Степанівський Ліс.

У заплаві річки незначні площі займають суходільні луки, а переважають заплавні луки і болота. Заплавні луки розташовані на нормально чи надмірно зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах. Низькі рівні заплави і притерасні пониження зайняті заболоченими і торфовистими луками. Їх складають лучні та болотні види трав'янистих рослин — тонконіг болотний, бекманія звичайна, кунічник ланцетний, молінія голуба, осока дерниста, осока лисяча, очерет звичайний і незабудка болотна.

Серед трав'янистих боліт поширені звичайноочеретяні, менше — великолепешнякові, сірувато-кунічникові та плавучолепешнякові. Великі площі займають осокові та осоково-гіпнові болота.

У басейні Куми можна побачити водно-болотні зооценози, зооценози оброблюваних угідь, заплавних лук і пасовищ та зооценоз широколистяних лісів.

Досить багатою є іхтіофауна: тут водиться до 20 видів риб. Значну щільність мають такі види, як йорж, окунь, в'юн, карась, лящ, верховодка, лин, краснопірка і плітка.

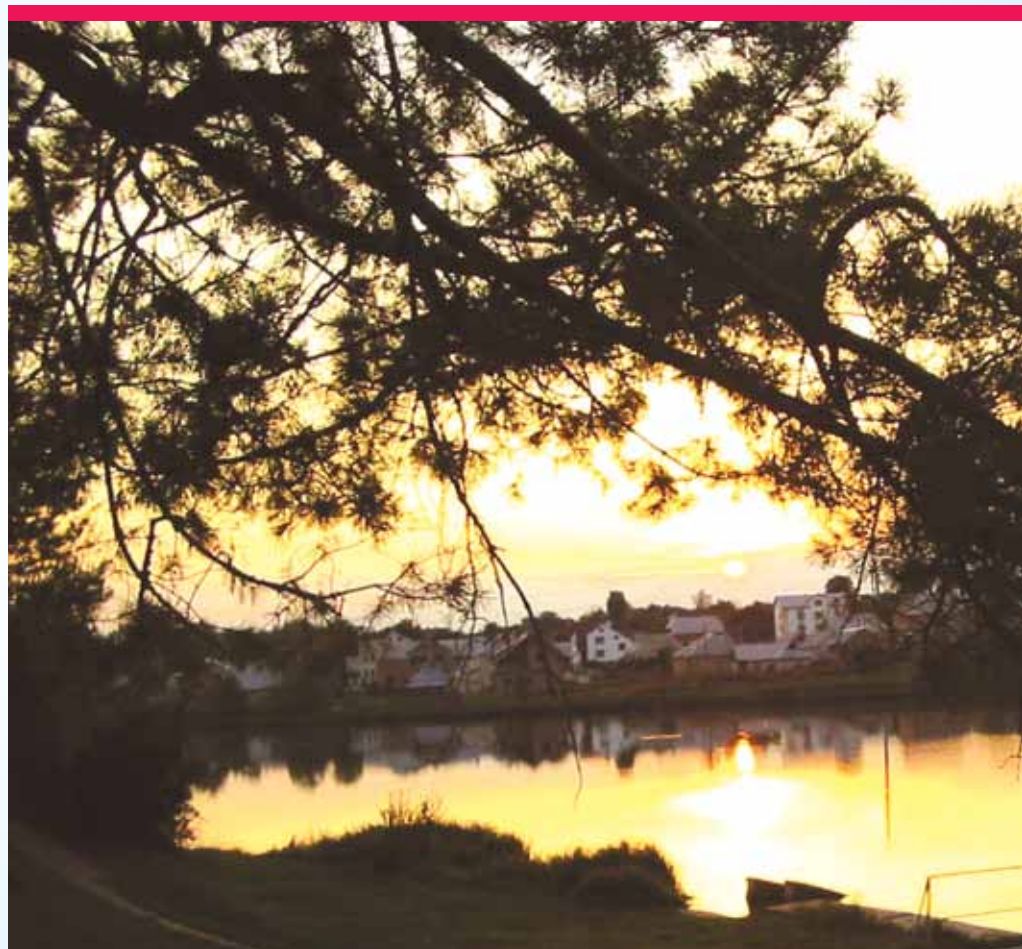
Ця річка є своєрідним раєм для земноводних, бо тут зустрічаються всі 11 видів, які мешкають на території Хмельницької області. Особливо численні у весняно-літній період жаби озерна і ставкова, гостроморда і трав'яна, кумки червоночереві, тритони звичайні й гребінчасті, ропухи сірі.

Подекуди в басейні Куми вдається спостерігати за плазунами — вужами водяними і звичайними, черепахами болотними, ящірками прудкими, зеленими і живородними, гадюками звичайними, мідянками і веретільницями.

Вражає своєю різноманітністю пташинне населення: птахів лук, боліт і водойм нараховується до 53 видів, птахів степу і поля — до 13 видів, птахів-синантропів — до 7 видів, а птахів лісу — до 47 видів.

Звірі більш активні вночі, ніж удень. Вони у цей час полюють. На водоймах вдається іноді побачити видру річкову, ондатру, полівку водяну і бобра річкового. На берегах дають про себе знати кроти, полівки, миші, ласки, горностаї, зайці-русаки, лисиці, тхори чорні, бурозубки, нічниця, вовки, козулі, собаки енотовидні, хом'яки і лосі.

Поблизу села Ставищани знаходиться гідрологічний заказник Ставищанський загальною площею 400 гектарів, який створено у 1990 році.

ЛАДИЖКА

Площа басейну Ладижки складає — 138 км². Вона є правою притокою річки Случ, її довжина становить — 23 км, у неї 24 притоки загальною протяжністю — 56 км, густота річкової мережі — 0,57 км/км².

Басейн цієї річки розташований на північному сході Хмельницької області на території Старокостянтинівського адміністративного району. Бере початок Ладижка західніше с.Вербородинці одразу чотирма струмками, які витікають із заболочених долин. У центрі села річка розливається в став, який має довжину — 180 м, ширину — 150 м. На східній околиці Вербородинців Ладижка приймає води ще двох струмків — лівого і правого, заплави їх

теж заболочені. Між Вербородинцями та Гнатками річка утворює малесенький ставочок, а на західній околиці села Гнатки розливається в став, що має довжину — 537 м та ширину — 100 м. Пронісши води через центр Гнатків річка знову утворює став завдовжки — 585 м, завширшки — 150 м. До нього несе свої води права притока, на якій теж є малесенький ставочок. Одразу за греблею великого ставка до Ладижки впадає третя права притока, яка заболоченою долиною плине від с.Ляшівка.

Середня течія Ладижки починається західніше села Ємці, яке вона ділить на дві половини і розливається в став завдовжки — 2000 м і завширшки — 200 м. Він простягнувся від Ємців до Баглаїв. До цієї водойми впадає четверта права притока.

У середній течії Ладижка плине заболоченою долиною, злегка меандруючи. На південно-західній околиці с.Лажева русло її значно розширюється і з кожним десятком метрів усе більше нагадує став, що має довжину — 1400, а ширину від 50 до 187 метрів.

Нижня течія річки починається північніше Лажевої. Від цього населеного пункту Ладижка тече на північ. Русло її розширене, бо в минулому тут проводились меліоративні роботи, тому довжина каналів сягає більше 10 км, їх ширина становить — 5 м, глибина — 2 м, дно піщане. Північніше с.Ладиги річка плине глибокою долиною з обривистим (місцями до семи метрів заввишки) правим берегом. Обриви простягнулись на 2 км. Поблизу

них розлився став завдовжки — 1000 і завширшки від 100 до 200 метрів. На південній околиці Губина Ладижка приймає води меліоративного каналу, який має довжину більше 6 км, його ширина становить — 6 м, глибина — 2 м, дно — піщане. У Губині Ладижка впадає в Случ.

Басейн Ладижки розташований у межах Слущького геоморфологічного району. Абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять 336 м, у середній течії — 310,4 м, а в нижній — 271 м. Рельєф басейну відзначається рівнинністю, оскільки він розташований на надзаплавних терасах Случі, які простяглися широкою смугою вздовж правого берега цієї річки. У басейні сформувалися глибокі чорноземи, які частково оглеєні. Чітко це проглядається у пониженнях поверхні, утворених неглибокими ерозійними і просадочними формами.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Старокостянтинівського або Уланівського геоботанічного району, де колись переважали остепнені луки і лучні степи, які тепер повністю перетворені

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Збільшилось використання води підприємствами промисловості з 41,72 до 47,77 мільйона кубічних метрів. Комунальні господарства зменшили використання води з 35,8 до 32,25 мільйона кубічних метрів. Сільськогосподарськими формуваннями використано 24,60 в тому числі на риборозведення 17,89 мільйона кубічних метрів, іншими галузями використано 1,065 мільйона кубічних метрів.

ЛИЗНІВКА

Є лівою притокою Смолки. Її довжина становить 16,5 км, а площа басейну 89,9 км². Басейн Лизнівки цілком розташований на території Шепетівського району. Річка бере початок південніше села Червоний Цвіт, у середній течії протікає поблизу Городнявки, а в нижній — Дубіївки.

на поля. Відкриті ландшафти займають 98 відсотків території басейну. Дубово-грабові ліски тут можна побачити поблизу сіл Баглаї, Загорне та Іляшівка. У верхів'ї і середній течії в долині річки переважають болота і заплавні луки, а в нижній течії — суходільні луки.

У басейні Ладижки переважають зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, водно-болотяні зооценози та зооценози широколистих лісів, хоча їх площа незначна. На цій території є 12 ставків, чотири із яких великі. Саме цей чинник є сприятливим для життя тутешньої іхтіофауни. У річці водиться щука, товстолобик, плітка, пічкур, окунь, лин, лящ, краснопірка, короп, карась, йорж, гірчак, в'юн, верховодка і білий амур.

Із земноводних біля струмків і в лісі можна побачити тритонів гребінчастого і звичайного, на полях і в садах — ропух сіру і зелену, у долині і руслі річки — жаб ставкову, гостроморду і трав'яну, а також квакшу. Рідше у цих місцях трапляються кумка червоночерева і часничниця.

Плазуни на цій території порівняно із земноводними не дуже численні за видовим складом. На полях, зокрема у пришляхових смугах, канавах влітку хоч і рідко, але можна побачити вужа звичайного, ящірок прудку і живородну. Біля річки мешкає вуж водяний. А ось черепаха болотяна майже зникла. Зрідка трапляються у цій місцевості мідянка і веретільниця.

У басейні Ладижки мешкає до 20 видів птахів лісу, на луках, болотах і водоймах — до 35 видів птахів лук, боліт і водойм, на полі — до 13 видів птахів степу і поля та до 7 видів птахів-синантропів. Серед ссавців у цій місцевості виділяються — видра річкова, ондатра, полівка водяна, хом'як, тхір степовий, полівка звичайна, пацюк сірий, миша польова, миша маленька, лисиця, заєць-русак, кріт, їжак звичайний.

Цікаво, що ця водна артерія певну відстань тече межею Хмельницької і Житомирської областей, а потім впадає у Смолку.

У геоморфологічному відношенні басейн Лизнівки розташований в межах Славутського піщаного району, в якому по-

ширені еолові форми рельєфу. Тут знаходяться масиви потужних пісків, які вкриті сосновими і сосново-дубовими лісами на дерново-слабопідзолистих ґрунтах.

Крім того у цій місцевості багато боліт і лук, ймовірно тому ця територія мало за-

селена, а орні землі мають невеликі площі. Лівий берег Лизнівки вкритий великими лісовими масивами, правий має відкриті ландшафти, а верхів'я та певна частина середньої течії також покриті лісами. Соснові ліси цієї території характеризуються тим, що деревостани складає сосна звичайна. Поряд з нею ростуть дуб звичайний, береза бородавчата та ялина європейська. Цікаво, що дуб звичайний у складі цих соснових лісів поширений там, де вони чергуються з сосново-дубовими або дубовими лісами з більш родючими ґрунтами. Підлісок у таких лісах практично відсутній, проте трав'яно-чагарниковий

ярус розвинений досить добре. Частенько наземний покрив утворюють лишайники та мохи, яких тут достатньо.

У живленні Лизнівки беруть участь дощові, підземні та снігові води. Найбільша частка припадає, звичайно, на дощові води, але і підземне живлення тут становить більше 30 відсотків річного стоку. Велику роль у цьому процесі відіграють болота і ліси.

Долина і заплава річки широкі, на окремих підвищеннях розкинулись суходільні луки, які займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкастістю асоціацій і видового складу. Тут можна побачити справжні заболочені луки. Заплавні луки розміщені на нор-

мально чи надмірно зволужених лучних і лучно-болотних ґрунтах. Серед трав'яних боліт поширені звичайноочеретяні, менше — великолепешнякові та плавучо-лепешнякові угруповання рослин. Основу травостою тутешніх осокових боліт складають осока дерниста, осока гостровидна та осока струнка.

У водах Лизнівки мешкає до 26 видів риб, з яких найбільш поширеними є карасі срібний і золотий, плітка, пічкур, в'юн, короп, окунь, верховодка і линок. Трапляється дика форма коропа — сазан.

Лизнівка є своєрідним раєм для земноводних, бо тут зустрічаються всі 11 видів, які мешкають на Хмельниччині. Дуже чисельними є жаби озерна, ставкова, гостроморда і трав'яна, кумка червоночерева і ропуха сіра. Трапляються тритони звичайний і гребінчастий. Подекуди у цих водно-болотних зооценозах вдається спостерігати за представниками плазунів: вужами звичайним і водяним, ящірками живородною і прудкою, черепахою болотяною, веретільницю і навіть гадюкою звичайною.

У цих місцевостях багата орнітофауна, тому тут досить часто можна побачити представників птахів лук, водойм і боліт, птахів-синантропів, птахів лісу і птахів поля і степу.

Як вдень, так і вночі велику активність проявляють ссавці — ондатри, видри річкові, бобри, полівки водяні, свині дикі, лисиці, собаки єнотовидні, вовки, козулі та лосі.

Загалом Лизнівка протікає найбільш залісненою територією області. Вона є окрасою нашого краю, її таємничим куточком. Річка використовується для риболовлі, а її береги для випасання худоби та сінокосу.

ЛУБ'ЯХІВКА

Річка Луб'яхівка має довжину русла — 13 кілометрів. У неї 18 приток загальною протяжністю 42 кілометри, густота річкової мережі — 0,99 км/км². Вона є правою притокою річки Горинь.

Її басейн розташований на північному заході Хмельницької області на території Ізяславського адміністративного району. Його площа становить 69 км². Луб'яхівка бере початок одразу трьома струмками південно-східніше с.Топірчики. Злившись, води цих струмків утворюють став завдовжки — 395 м, завширшки — 125 м. Став розташований у центрі села Топірчики і ніби розділяє його на дві рівні частини. Одразу за греблею річка тече біля невеличкого ліска. Між Топірчиками і Топорами побудована система меліоративних каналів. Їх ширина складає 4 м, глибина — 1 м. Вони значно осушили довколишню територію верхньої течії річки. Довжина каналів у верхів'ї близько 5 км.

Середня течія Луб'яхівки починається південніше с.Топори і простягнулась до північної околиці с.Щурівці. Тут річка плине між пологими берегами з південного сходу на північний захід, злегка меандруючи. У недалекому минулому тут побудовано цілу мережу меліоративних каналів, ширина яких 5 м, глибина — 1,6 м. Довжина цих каналів сягає 6,3 км, а канал, що розташований північно-західніше с.Топори, має ширину 4 м, глибину — 1 м і довжину — 5 км.

На правому березі неподалік хутора Забрід знаходиться піщаний кар'єр, а на північно-

східній околиці Топорів є два невеличких озерця.

У середній течії до Луб'яхівки несе свої води перша ліва притока, яка бере початок південніше села Щурівчики одразу трьома струмками. Лівий струмок бере початок у лісі, на краю якого знаходиться два ставочки, один менший, а другий більший. Центральний струмок тече через центр Щурівчиків, а правий — бере початок у заболоченій долині. Злившись, ці три струмки значно поповнюють водою Луб'яхівку.

У нижній течії на другій лівій притоці побудовано ще чотири меліоративних канали, які мають ширину 4 м, глибину — 1 м і загальну довжину — 4,8 км. Луб'яхівка у кожній течії дуже меандрує, лівий берег пологий, а правий обривистий, є окремі обриви від 5 до 10 м. У селі Клубівка річка утворює невеличкий ставок і майже у центрі села впадає в Горинь.

Басейн Луб'яхівки розташований у межах Скрипівського геоморфологічного району, територія якого являє собою горбисту височину з ерозійним балочним розчленуванням. Четвертинні лесоподібні суглинки у цій місцевості більшою частиною залягають безпосередньо на докембрійських кристалічних породах. Максимальні висоти у верхів'ї річки становлять — 286,2 м, у середній течії — 245,9 м, а в нижній — 237 м. Тут утво-

рилися глибокі малогумусні чорноземи високої природної родючості.

Басейн Луб'яхівки розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки і болота у долинах приток. На сьогодні у басейні панують відкриті ландшафти – поля, на яких вирощують зернові та технічні культури. Невеличкі ліски у верхів'ї річки можна побачити поблизу Підлісець та Теліжинець.

У долині річки домінують суходільні луки. Біля русла в окремих місцях пасмом простяглися заплавні луки, а болота у заплаві є лише у верхів'ї біля Шурівчиків. На заболочених луках росте підмаренник болотний, калюжниця болотна, частуха подожникова, хвощ багновий, вербозілля звичайне, підмаренник болотний, молінія голуба, мітлиця

повзуча, щучник дернистий і тонконіг болотний.

У басейні Луб'яхівки панують зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водні зооценози. Крім каналів і річкової мережі, тут є п'ять ставків, чотири із яких розташовані у верхів'ї, один – у нижній течії.

У водах цієї річкової системи водиться карась, плітка, пічкур, краснопірка, лин, верховодка, в'юн, окунь, йорж, щука і, можливо, сом.

Земноводні представлені жабою трав'яною, ропухами сірою і зеленою, часничницею звичайною. Рідше квакшею, яка трапляється на кущах, що місцями ростуть на луках. У річці мешкають жаби ставкова і гостроморда, біля струмків вдається спостерігати за тритоном звичайним та гребінчастим.

Плазуни у басейні нечисленні за видовим складом. Влітку на орних землях, зокрема у пришляхових смугах, каналах рідко, але можна побачити ящірок живородну, прудку та зелену. Подекуди зустрічаються вужі звичайний і водяний, а ще рідше мідянка.

Чисельність птахів окремих популяцій змінюється в залежності від пір року і та умов середовища. На цій території рідко трапляються птахи лісу, бо невеличкі ділянки їх є тільки у верхній

течії. Птахів лук і водойм тут мешкає до 35 видів, птахів степу і поля – до 18 видів і птахів-синантропів – до 7 видів. У басейні серед птахів степу і поля найчастіше можна побачити жайворонка польового, жайворонка рогатого, вівсянку звичайну, голуба сизого, горихвістку чорну, горобця польового, куріпку сіру, луня польового, посмітюху, просянку, сиворакшу, сорокопуда тернового, шеврика польового, сорокопуда чернолобого і зимняка.

До ссавців басейну, які мешкають у річці та заплаві, належать – полівка водяна, ондатра, видра річкова, у долині і на полях можна побачити крота, мишу польову, мишу маленьку, їжака звичайного, зайця-русака, лисицю, козулю, лося, бурозубку, білозубку малу, ласку і пацюка сірого.

Луб'яхівка відіграє не тільки важливу роль у природі: місцеве населення на її берегах випасає худобу, косить сіно, у ставках розводить і вудить рибу та відпочиває. Необхідно на цій водній артерії посадити захисні прибережні смуги, провести залуження, насадити деревочагарникову рослинність. На найбільш еродованих ділянках висадити ліси. Це буде надійним захистом від замулювання річки продуктами водної ерозії.

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Водні ресурси Хмельницької області складаються з поверхневого стоку в середньому 2,1 мільярда метрів кубічних на рік і запасів підземних вод. Водозабезпеченність місцевим поверхневим стоком на одного жителя області становить 1,5 тисячі кубічних метрів при середній по державі 1,1 тисячі кубічних метрів, проте води нерівномірно розподіляються як по території, так і по сезонах року, але всі галузі народного господарства забезпечені необхідною кількістю води.

МУХОВЕЦЬ

Права притока річки Хомори. Площа її басейну складає 182 км², довжина русла — 22 км. У неї 61 притока загальною протяжністю — 111 км, а густота річкової мережі — 0,85 км/км².

Басейн річки Муховець розташований на території чотирьох адміністративних районів — Красилівського, Старокостянтинівського, Ізяславського та Шепетівського. Верхня течія знаходиться на Красилівщині, Ізяславщині і Старокостянтинівщині, середня — на Ізяславщині і Шепетівщині, а нижня — тільки на Шепетівщині.

Муховець бере початок одразу чотирма великими струмками: лівий — витікає із заболоченої долини південно-західніше села Свириди, а у селі він розливається у невеличкий ставок. Центральний — починається західніше Тарасівки, на околиці якої теж утворює ставок завдовжки 100 м і зав-

ширшки 65 м. Правий — витікає з двох джерел південніше Красівки, тече заболоченою долиною, розливаючись у три ставки, приймає води ще одного правого струмка, на лівому знаходиться став завдовжки — 85 м і завширшки — 290 м. Ці два струмки зливаються північніше с. Велика Медведівка, подолавши відстань у 3,5 км, біля с. Мала Медведівка лівий, центральний і правий струмок зливаються, утворивши більш-менш повноводну річку Муховець.

Між Малою Медведівкою і Марківцями долина річки та її приток заболочена. Південніше Марковець Муховець приймає води лівої притоки, яка бере початок східніше

с. Нове Село. У минулому тут було побудовано меліоративний канал завширшки 5 м, завглибшки — 1,7 м і завдовжки — 3,5 км.

Середня течія Муховця відзначається значною шириною долин, заболоченістю заплав. Західніше Лавринівців, де починається нижня течія, побудовано ще один меліоративний канал, який має ширину — 6 м, глибину — 1,5 м, довжину — 10 км.

У Лавринівцях річка розливається у став завдовжки — 150 м, завширшки — 70 м, а в Брикулі утворює ще оду водойму завдовжки — 900 м і завширшки — 300 м. Від Брикулі і до Сульжина русло Муховця перетворено в канал, який має ширину — 10 м, глибину — 90 см, дно — в'язке, мулисте. Північніше Сульжина Муховець впадає в Хомору.

У геоморфологічному відношенні басейн річки Муховець розташований у межах Случ-Хоморського геоморфологічного району. Абсолютні висоти у верхів'ї басейну — 327,8 м, у середній течії — 273 м, а в нижній — 255 м. Рельєф рівнинний, поверхня розчленована мережею річкових долин, балок і ярів. У цій місцевості сформувалися ґрунти опідзоленого типу — чорноземи опідзолені, темносірі та сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були поширені степи, остепнені луки і болота по долинах річки та її приток.

На сьогодні у цій місцевості переважають відкриті ландшафти, які на більшості територій перетворені на поля. Ліси тепер можна побачити поблизу Брикулі у нижній течії річки. У дубовому лісі цієї місцевості дерева заввишки — 30 м, за-

МУХОВЕЦЬ У СЕРЕДНІЙ ТЕЧІЇ.

втовшки — 37 см, відстань між деревами становить — 3-4 м.

У долині Муховця ніби чергуються суходільні та заплавні луки, хоча останні все-таки переважають. Тут значні площі займають болота, вкриті звичайноочеретяними, велико-лепешняковими, звичайнолепеховими, звичайноочеретяно-осоковими, озерно-луговими угрупованнями рослин. На певних ділянках боліт росте осока здута, осока гостровидна, осока струнка та осока дерниста.

У межах басейну річки можна виділити зооценози широколистяних лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водноболотяні зооценози. У межах цієї території знаходиться 10 ставків, є болота, обводнені ділянки, які періодично пересихають. Такі умови сприятливі для життя представників багатьох класів.

У річці водиться до 16 видів риб — щука, товстолобик, судак, плітка, пічкур, окунь, лящ, лин, краснопірка, короп, карась, йорж, в'юн, верховодка і білий амур. Земноводні цього басейну особливо численні у весняно-літній період, коли жаби озерні і ставкові, кумки червоночереви досягають максимальної чисельності. Тут досить багато тритонів гребінчастих і звичайних, а також ропух сірих і зелених.

Частіше всього у поле зору потрапляють плазуни — вужі звичайний і водяний, веретільниця, гадюка звичайна, черепаха болотяна, ящірки прудка і живородна.

На цій території мешкає до 25 видів птахів лісу, бо є всього три лісових масиви, до 46 видів птахів лук, боліт і водойм, до 14 видів птахів степу і поля та до 8 видів птахів-синантро-

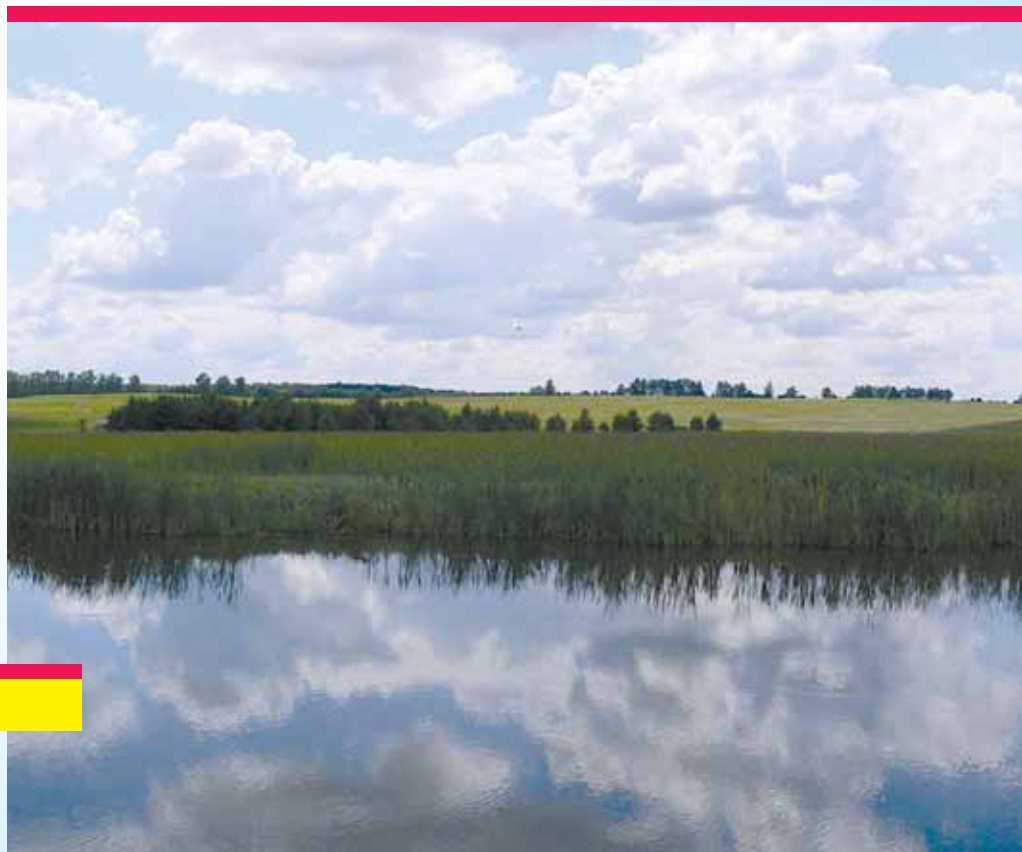
пів. Серед птахів лук, боліт і водойм частіше можна побачити — баранця великого і звичайного, бугая і бугайчика, вівсянку очеретяну і грицика великого, кобилочку звичайну і кобилочку річкову, крижня і курочку водяну, ластівку берегову і лебедя шипуна, лиску і луна лучного, очеретянку лучну і очеретянку ставкову, пастушка і перепілку, рибалочку голубого і серпокрильця, чайку і чаплю сіру.

Звірі активність проявляють переважно увечері та на світанку. Найбільшу щільність мають миші польова і маленька, лисиця, їжак звичайний, білка звичайна, бурозубка, заєць-русак, кріт. Рідше трапляється хом'як, тхір степовий, полівка звичайна, полівка водяна, ондатра, норка, нічниця водяна, миші лісова і жовтогруда.

Цікаво, що за 1,5 км від села Драчі Старокостянтинівського району, яке знаходиться у басейні річки Муховець, розташований зоологічний заказник «Пеньківський», створений у 1996 році, площею 123,6 га.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Найдавніша карта річкової мережі України виявлена на стіні давньої археологічної пам'ятки Кам'яна могила. У цій своєрідній бібліотеці наші далекі предки залишали свої записи протягом 20-3 тисячоліття до нашої ери. Тут на панно №7 дослідники без особливих труднощів визначили схематичні зображення русел Дніпра, Росі, Бугу, Синюхи, Синиці, Ятрані, Сури, Удича, Собу, Пруту, Дністра, Інгулу Тікича та Тясмина. На думку істориків саме на цій карті варто шукати Седмицю наших рік, про яку йдеться у Велесовій книзі.

НІРКА

Права притока річки Полкви, довжина якої становить — 16 км. Приток у неї три загальною довжиною — 7 км. Густота річкової мережі — 0,51 км/км², а площа басейну — 45,1 км².

Басейн Нірки розташований на території Теофіпольського адміністративного району на північному заході Хмельницької області. Річка тече з південного сходу на північний захід. Бере вона початок у центрі села Колки та утворює там два більших ставки і два малих. Нірка тече досить широкою долиною, русло в заплаві не меандрує, правий берег обривистий, лівий — пологий. У селі Олійники утворює малесенький ставок. Східніше села Строки Нірка приймає води першої лівої притоки, верхів'я якої дуже заболочене. У селі річка утворює став.

Дещо західніше на лівому березі є глиняний кар'єр. Між

Строками і Троянівкою Нірка ніби описує своєрідну дугу вліво, а потім в Троянівці — вправо, злегка меандруючи, з кожним кілометром вгризається в долину і стає значно вужчою, ніж у верхів'ї чи в середній течії. Біля села Коров'є Нірка впадає в річку Полкву.

Басейн Нірки розташований у межах Полквинського геоморфологічного району. У верхів'ї абсолютні висоти становлять — 320 м, а в нижній течії — 288 м. Поверхня басейну знижується на північний захід, але тут місцями трапляються помітні підвищення та зниження до 32 м. У цій місцевості дуже мало лісів.

У геоботанічному відношенні басейн Нірки розташований у

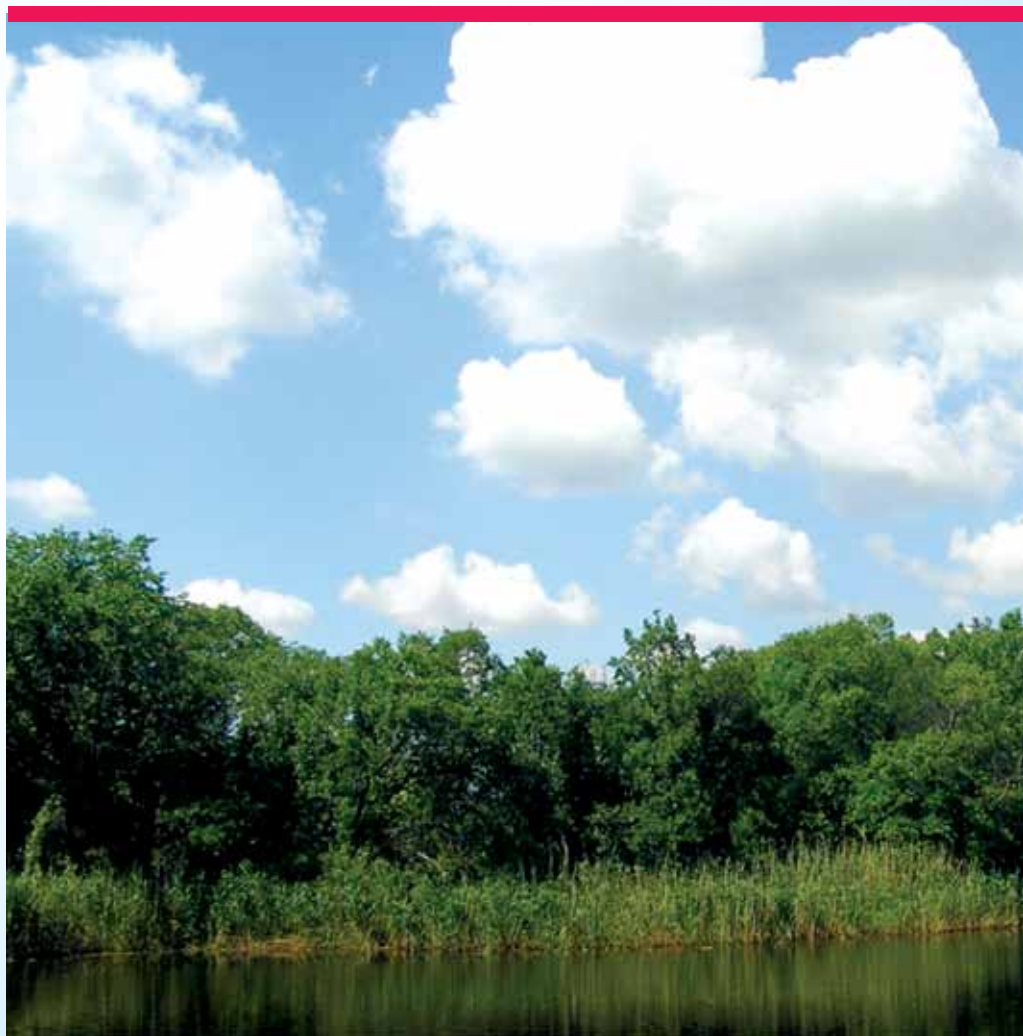
межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки і болота у долині річки та її приток. Саме у таких умовах на цій території утворилися глибокі малогумусні чорноземи. Грунтознавці відзначають, що це найродючіша відміна чорноземних ґрунтів у Хмельницькій області.

Цікаво, що тут місцями піднімаються невеличкими островцями останці крейдових і неогенових порід. Ймовірно, завдяки рівнинності поверхні, на ній утворилося чимало неглибоких западинок-блюдець з оглеєними ґрунтами. У басейні річки дубовий ліс можна зустріти тільки у верхів'ї. Деревя у ньому заввишки — 20 м, завтовшки — 28-35 см, відстань між деревами становить — 4 м. Дубовий ліс цієї місцевості двох'ярусний: у першому ярусі ростуть дуб звичайний, ясен звичайний, береза бородавчаста та явір. У другому — липа серцелиста, граб, клен гостролистий, в'яз, черешня, берест і осика. Підлісок складають

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Проект із встановлення водоохоронних зон і прибережних захисних смуг розроблений тільки для Південного Бугу, а для інших річок і водойм області документація потребує доробки, корегування та винесення меж в натуру.

За рахунок коштів фонду охорони навколишнього природного середовища, місцевих бюджетів щорічно проводяться заходи із відновлення прибережних смуг, посадка дерев у водоохоронних зонах.

клен татарський, терен, жостер, бузина чорна, черемха, ліщина, бруслина бородавчата і глід кривочашечковий. У трав'яному покриві переважають медунка маленька, копитняк європейський, ожина сиза, купина широколиста, конвалія звичайна, фіалка запашна, перлівка ряба і зірочник лісовий.

У долині річки переважають суходільні луки, які часто займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю видового складу. Заплавні луки розміщені безпосередньо поблизу русла річки, але найбільші ділянки вони займають у верхів'ї і на першій лівій притоці. Тут найбільш поширеними видами рослин є осока рання, тимофіївка лучна, китник лучний, костриця червона, тонконіг лучний, мітлиця біла та кунічник наземний.

У межах басейну річки існують зооценози широколистих лісів, але їх дуже мало, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, вони переважають, та водно-болотяні зооценози. Вірогідно, тому, що

на Нірці всього-на-всього — 6 ставків, вона не дуже глибока і не широка та має малу довжину русла. Все це разом вплинуло на різноманітність іхтіофауни, бо тут водиться лише карась, плітка, верховодка, краснопірка, лин, лящ, в'юн, окунь, йорж, щука і пічкур, хоча навесні під час повені до Нірки запливають косячки і поодинокі особини цінних видів з Полкви.

Не дуже різноманітні і земноводні, бо рідко тут трапляється — квакша, кумка червоночерева, тритон гребінчастий і часничниця. Із 10 видів плазунів, які мешкають на Хмельниччині, вдається побачити вужів водяного і звичайного, черепаху болотяну, ящірок прудку та живородну.

Через відсутність у басейні річки великих лісових масивів, які є тільки у верхів'ї, тут іноді можна побачити до 20 видів птахів лісу, проте значно більша різноманітність птахів лук, боліт і водойм — до 38 видів, птахів степу і поля — до 15 видів і птахів-синантропів до 8 видів. Серед птахів-синантропів частенько у поле зору потрапляє галка, ластівка сільська, лелека білий, одуд, сипуха, сич хатній, шпак звичайний і горобець хатній. Хоча чисельність останнього в останні роки різко скоротилася.

Найбільшу щільність серед ссавців у цій місцевості мають кріт, заєць-русак, лисиця, миша польова, миша маленька, полівка водяна, полівка звичайна, хом'як, тхір степовий, ондатра, норка, козуля, їжак звичайний, горностаї і видра річкова.

Хоч річка Нірка належить до малих річок Хмельниччини, але це дуже красива водна артерія зі своїми неповторними куточками природи, оригінальними краєвидами. Річка використовується місцевим населенням для розведення і вудіння риби, а її береги для випасання худоби і заготівлі сіна.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ПОНОРА

Річка Понора бере початок між селами Колки та Корчівка і протікає через територію села Севрюки, де її течія перегороджена греблею і річка перетворена в технічний став. На сьогодні став використовується для рекреаційних потреб та для розведення риби і водоплавної птиці. На території села став займає площу 15 га, довжина його становить 5,7 км. Долина річки неглибока — приблизно 0,5-2 м, невироблена, неширока, течія повільна, заболоченість мала, багато джерел. Правий берег крутий, високий. Русло встелене мулом, похил річкового дна невеликий.

Річка має змішаний тип живлення. Основними джерелами живлення для річки є сніг, дощові і підземні води. Від снігового покриву річка одержує приблизно до 60 відсотків води, а від підземних вод — до 30 відсотків.

Кригою вкривається приблизно на 60-65 днів. Льодостав на ній починається в другій декаді грудня, а деколи й на початку січня. Товщина криги коливається від 10 до 40 см. Наприкінці лютого — початку березня річка скресає. Після цього за кілька днів настає незначна повінь.

*Учні
Севрюківської ЗОШ
I-III ступенів
Красилівського
району.*

ОСИРА

Осира є лівою притокою річки Случ. Її довжина становить 3 км. Вона має одну притоку довжиною 1 км, густоту річкової мережі 0,57 км/км² та площу басейну — 7 км².

На Хмельниччині розташована тільки частина верхньої течії, середня і нижня — на Житомирщині. У Хмельницькій області верхів'я Осири знаходиться на північному сході Старокостянтинівського району. Бере початок річка у яру дещо західніше села Северини. Осира в селі розливається у три ставки. Один розташований на західній околиці і він більший за площею водного дзеркала, а другий і третій — на східній. Перетнувши межу між Хмельницькою і Житомирською областями, Осира у середній течії несе свої води поблизу с.Житинці, Гизовщини, Демківці, а в нижній — через с.Іванківці. У Любарі впадає в Случ. Осира на Житомирщині

разом із своїми притоками утворює десять ставків, на Хмельниччині — три.

У верхів'ї басейн Осири розташований на Старокостянтинівщині у межах Случ-Хоморського геоморфологічного району. Ця територія розчленована мережею балок, ярів, глибоким врізом долини річки. На тутешніх ландшафтах сформувалися ґрунти опідзоленого типу — опідзолені чорноземи, темно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні верхів'я басейну річки розташоване у межах Старокостянтинівського геоботанічного району, в якому колись переважали остепнені луки, лучні степи, які тепер по-

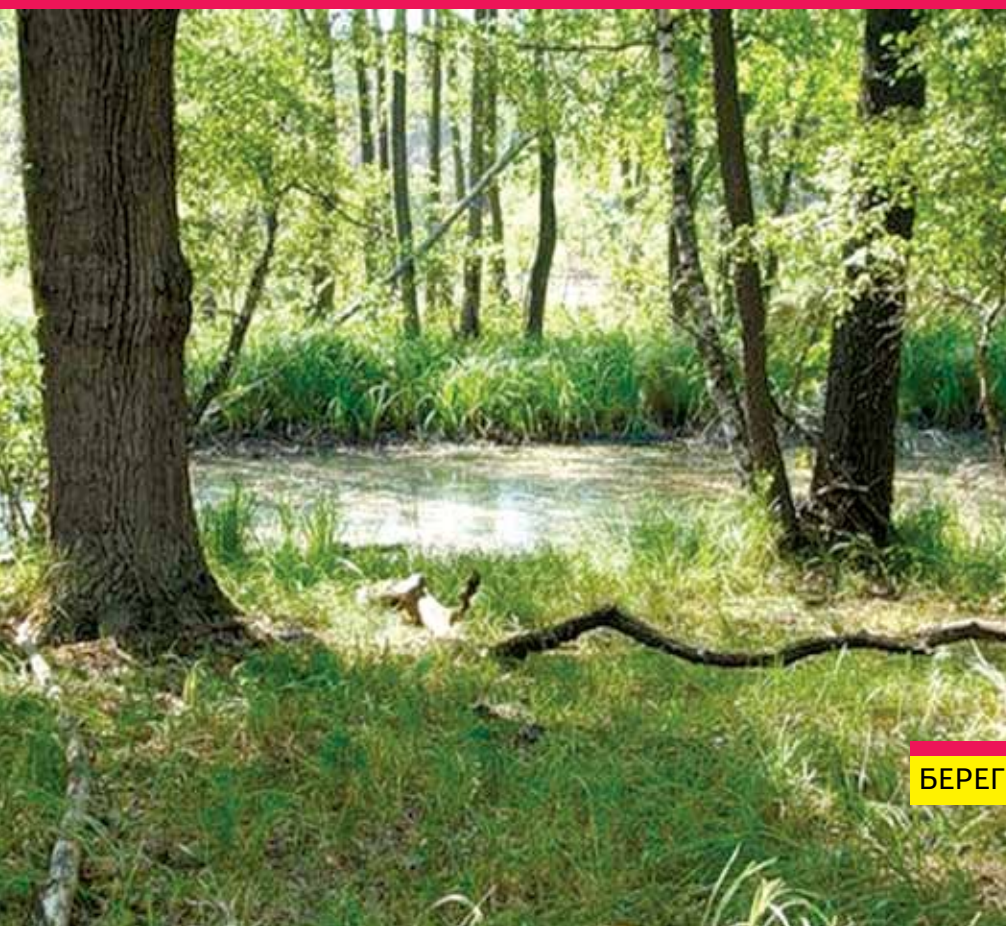
вністю перетворені на орні землі — поля. Ця місцевість має відкриті ландшафти, лісів у басейні майже немає. Лише між Северинами і Малим Вишнополем є невеличкий ліс.

У долині Осири переважають суходільні луки, які часто займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю видового складу. На багатих чорноземах можна побачити справжні луки з різноманітним травостоєм. Особливо часто у таких травах представлені костриця лучна, буркун лікарський, мітлиця тонка, люцерна серповидна, пахуча трава звичайна, лядвенець рогатий, трясучка середня, чина лучна, тонконіг лучний, пирій повзучий, осока просяна та деревій звичайний.

У заплаві річки на лучних і лучно-болотних ґрунтах розкинулися заплавні луки. Низькі рівні заплави і притерасні пониження зайняті заболоченими і торфовистими луками. Їх складають лучні та болотні види трав'янистих рослин — очеретянка звичайна, тонконіг болотний, м'ята австрійська, незабудка болотна, вероніка берегова, калюжниця болотна, очерет звичайний, куга озерна, осока струнка, щучник дернистий, лепешник водяний і осока пухирчаста.

У межах басейну верхів'я Осири можна виділити зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, а також водно-болотні зооценози. Немає на цій території хвойно-широколистяних зооценозів.

У водах Осири водиться до 15 видів риб. Найбільш розповсюдженими є карасі золотий і срібний, пічкур, короп, верховодка, щука, в'юн, гірчак, йорж, амур білий, краснопірка, лин, лящ, окунь і плітка. Великі ділянки заболоченої заплави є поблизу Северинів,

Гизівщини, Демковець, Іванковець і Любара.

Досить сприятливі умови створюють для життя земноводних ставки. Тому тут мешкають жаби ставкова і трав'яна, квакша і кумка червоночерева. На полях, а іноді й на луках можна побачити ропух сіру і зелену, а біля струмків — тритонів звичайного і гребінчастого та часничницю.

Плазуни у цій місцевості не багаточисленні. Частіше всього потрапляють у поле зору вужі водяний і звичайний, ящірки прудка, зелена і живородна.

У басейні річки мешкає до 30 видів птахів лук, боліт і водойм, до 15 видів птахів степів і полів, до 7 видів птахів-синантропів. Рідко трапляються птахи лісу, адже тут лісів майже немає, тому птахів цього зооценозу можна помітити переважно на прольоті. Серед птахів степу і поля найчастіше можна побачити щеврика польового, сорокопуда тернового, сиворакшу, просянку, посмітюху, луня польового, куріпку сіру, зимняка, жайворонка степового, горобця польового, горихвістку чорну, голуба сизого і вівсянку звичайну.

Умови цієї місцевості сприятливі для життя ондатри, видри річкової, полівки водяної, хом'яка, тхора степового, полівки звичайної, пацюка сірого, нічниці водяної, миші польової, миші маленької, лисиці, ласки, крота, їжака звичайного, зайця-русака, бурозубки малої.

Цікаво, що між Малим Вишнополем і Вишнополем розташований гідрологічний заказник «Вишнопільський» площею 79,1 га, який створений у 1998 році. На околиці Северинів знаходиться комплексна пам'ятка природи «Северин» площею 40,6 га, яка була організована у 1997 році.

ОЧЕРЕТЯНКА

Права притока річки Горинь. Її басейн розташований на півночі Хмельницької області і має площу 47,6 км². Довжина русла Очеретянки становить 14 км. У неї 7 приток загальною довжиною 10 км, густота річкової мережі 0,50 км/км².

Басейн Очеретянки розташований у межах двох адміністративних районів — Шепетівського та Славутського. Верхня і середня течія знаходиться на Шепетівщині, а нижня — на Славутчині. Бере початок Очеретянка південніше села Плесна Шепетівського району одразу двома струмками. Правий струмок витікає з яру, схили якого обривисті. У Плесні цей струмок розливається у три ставки: перший має довжину — 180 м, ширину — 85 м, другий довжину — 210 м, ширину — 98 м, третій — довжину 310 м, ширину — 150 м. Лівий струмок у розлогій долині бере початок з джерел. На південно-західній околиці села, утворює став завдовжки — 250 м, завширшки — 125 м, а потім впадає у правий струмок. Тут, власне, вже й формується річка Очеретянка, на якій знаходяться ще два став-

ки-близнюки завдовжки — 300 і завширшки — 150 метрів. Цікаво, що абсолютна висота рівня води в Очеретянці в цій місцевості становить 258,8 м. Річка загалом має напрямок течії з південного сходу на північний захід. Правий берег дещо крутіший за лівий. На південно-східній околиці села Пліщин Очеретянка розливається у два ставки, які між собою розділені греблею: перший має довжину — 150 м, ширину — 100 м, а другий довжину — 350 м, ширину — 155 м. Звідси починається середня течія. Річка у Пліщині меандрує, а в центрі села утворює став, який має довжину — 400 м, ширину — 115 м. До нього впадає друга ліва притока. Русло Очеретянки ніби поділяє Пліщин на дві рівні частини. На його північно-західній околиці річка знову розливається в став завдовжки 200 м, завширшки

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Назва річки	НАЙДОВШІ РІЧКИ СВІТУ		
	Довжина в км	Площа басейну в тис. км ²	Материк
Ніл (з Кагерою)	6671	2879	Африка
Амазонка (з Мараньоном)	6437	7180	Південна Америка
Міссісіпі (з Міссурі)	5971	3268	Північна Америка
Янцзи	5800	1808	Євразія
Хуанхе	4670	745	Євразія
Меконг	4500	810	Євразія
Амур (з Аргунню)	4444	1855	Євразія
Лена	4400	2490	Євразія
Парана	4380	3100	Південна Америка
Конго (Заїр)	4370	3820	Африка

98 м, на правому березі якого є піщаний кар'єр. Далі річка меандрує, плине заболоченою долиною. Обидва береги вкриті сосново-дубовим лісом.

У нижній течії Очеретянка має широку, оточену лісом, заплаву, у якій розкинулись суходільні і заплавні луки. Біля Варварівки Славутського адміністративного району річка спочатку розливається у став завдовжки — 500 м і завширшки — 85 м, а потім впадає у Горинь. Цікаво, що на правому березі Очеретянки у цій місцевості є ями глибиною до 2 м.

Басейн Очеретянки розташований у Скрипівському геоморфологічному районі. Територія ця є горбистою височиною з добре вираженим балочним розчленуванням. Тут відсутні крейдові відклади і значною мірою неогенові. Четвертинні лесоподібні суглинки залягають безпосередньо на докембрійських кристалічних породах. Абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять 307,6 м, у середній течії — 267,9, а в нижній течії — 232,6 м. У басейні поширені дерново-підзолисті супіщані ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Очеретянки розташований у Волочисько-Антонінському геоботанічному районі, де в доагрикультурні часи були поширені місцями лучні степи, остепнені луки і болота у долині річки. Тепер у

верхній і до половини середньої течії відкриті ландшафти — розкинулись орні землі — поля. У другій половині середньої течії і в нижній панують закриті ландшафти — ліси. Деревя у тутешніх дубово-соснових лісах заввишки до 30 м, завтовшки — 40 см, відстань між деревами — 6 м. Деревостани складає сосна звичайна, разом з нею росте дуб звичайний, береза бородавчаста та ялина європейська. Підлісок у цих лісах практично відсутній, а трав'яно-чагарниковий ярус розвинений досить добре. Помірно, хоч і не завжди рівномірно, представлений наземний покрив з лишайників і мохів. У долині річки переважають суходільні луки. Довгим тонким пасмом простяглись вздовж русла Очеретянки і заплавні луки. Болота у басейні можна побачити лише у середній течії північніше Пліщина у сосново-дубовому лісі.

У межах басейну Очеретянки панують зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози хвойно-широколистих лісів і водноболотні зооценози. У верхній течії знаходиться сім ставків, у середній — два, у нижній — один ставок. Така кількість вододій сприяє збільшенню кількості видів риб і земноводних.

У річці і ставках водиться карась, короп, пічкур, в'юн, плітка, краснопірка, лин, верховодка, лящ, окунь, йорж.

Для збагачення іхтіофауни до ставків були запуснені такі види риб-фітофагів, як товстолобик і білий амур.

Земноводні у межах басейну особливо численні у весняно-літній період, коли жаби гостроморді, ставкові і трав'яні, квакши, кумки червоночереві досягають максимальної чисельності. Тут багато тритонів звичайних і гребінчастих, ропух зелених і сірих, часничниць. Серед плазунів можна спостерігати за веретільницею, вужами водяним і звичайним, гадюкою звичайною, мідянкою, ящірками прудкою, зеленою та живородною. Не мешкають у цій місцевості гадюка степова і черепаха болотяна.

Орнітофауна представлена птахами лісу — до 40 видів, птахами лук, боліт і вододій — до 35 видів, птахами степу і поля — до 12 видів і птахами-синантропами — до 6 видів. Серед птахів лісу у басейні можна побачити щедрика, щеврика лісового, чижа, чечітку звичайну, сороку, соловейка східного, сойку, сову сіру, снігура, синицю велику, синицю довгохвосту, синицю чубату, синицю блакитну, підкоришника, мухоловку малу, крутиголовку, крука, кропив'янку прудку, коноплянку, зяблика, дятла білоспинного, дятла великого, дрімлюгу, грака, дрозда співучого, горлицю звичайну і вивільгу.

У цій місцевості фауна ссавців представлена білкою звичайною, бурозубкою, видрою річковою, вовком сірим, вовчком лісовим, вовчком сірим, зайцем-русаком, їжаком звичайним, козулею, кротом, куницею лісовою, ласкою, лисицею, лосем, мишою лісовою, мишою польовою, мишою маленькою, нічницею ставковою, ондатрою, пацюком сірим, полівкою водяною, полівкою рудою лісовою, свинею дикою, тхором чорним і хом'яком.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ПОНОРА

Річка Понора, що протікає долиною між селами Терешки і Малинки, бере свій початок в селі Строки Теофіпольського району, з маленького струмочка серед крейдяних покладів.

Назва річки Понора має один спільний корінь «нор» (нора, нірка). Навесні річка розливається, затоплюючи береги і поле, при сильних

опадах річка також виходить з берегів.

За древніх часів річка була судноплавною. До наших днів дійшли перекази, що в річці затонув турецький корабель із золотом. І турки пропонували вичистити річку за свій рахунок, але те, що дістануть із дна річки, буде їхнім.

Віталій КОНДРАТЮК,
учень 10 класу
Терешківська ЗОШ
I-III ступенів
Красилівського району.

ПОГАНКА

Ліва притока Хомори. Тече з північного заходу на південний схід. Довжина русла становить — 15 км, приток 11 загальною протяжністю — 14 км, густота річкової мережі — 0,69 км/км², а площа басейну — 42,1 км².

Басейн Поганки розташований у межах двох адміністративних районів — Шепетівського і Полонського. На Шепетівщині знаходиться верхів'я річки і частина середньої течії.

Поганка бере початок дещо західніше села Рожична, де тече заболоченою долиною. Обминувши Устянівку, Поганка приймає води правої притоки, яка більше нагадує не річку, а струмок. В селі Орлинці до Поганки приєднується ліва притока і річка стає значно повноводнішою, а північніше села Новолабунь Полонського району річка впадає в Хомору.

Басейн Поганки розташований у межах Скрипівського геоморфологічного району, який являє собою горбисту місцевість, що більше нагадує височину з чітко вираженим ерозійно-балочним розчленуванням. Характерною ознакою є те, що на цій території четвертинні лесоподібні суглинки переважно залягають безпосередньо на докембрійських кристалічних породах. Середні максимальні висоти у цій місцевості сягають 300 м і поступово знижуються на схід.

У геоботанічному відношенні басейн Поганки розташований у межах Старокостянтинівського геоботанічного району, в якому колись переважали остепнені луки і лучні степи, які тепер повністю перетворені на лани з глибокими

чорноземами. Цікаво, що у цій місцевості абсолютно немає лісів. Лише біля Орлинців із деревних насаджень є тільки сад. Оскільки ця територія має досить виражену ярково-балочну мережу, було б доцільно на схилах горбів, у долині річки і її приток провести заліснення.

За флористичним складом лучні фітоценози найбільші у долині Поганки, що пов'язано, ймовірно, з їх постійним омолодженням в результаті косіння сіна і випасання худоби. Але все-таки на багатих чорноземах поширені тут справжні луки з досить різноманітним травостоем, у якому переважають злаки і бобові. Серед них особливо виділяються тонконіг лучний, куничник наземний, трясучка середня, трава пахуча звичайна, костриця

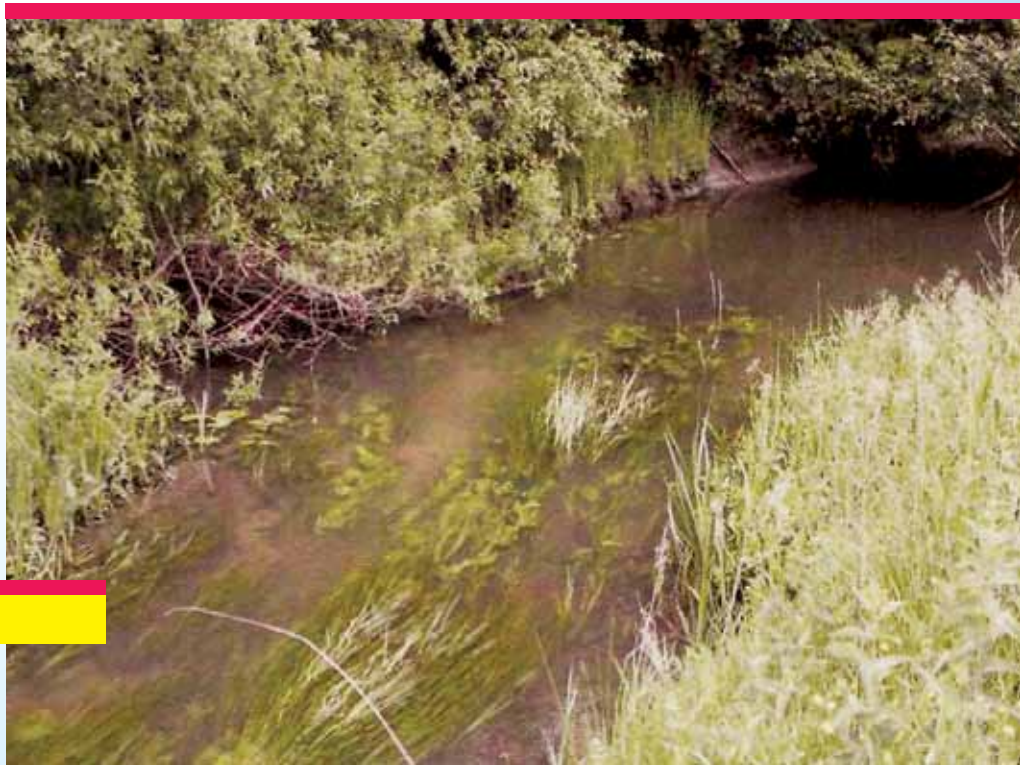
червона, мітлиця тонка, конюшина повзуча, чина лучна, люцерна серповидна і буркун лікарський.

У цій місцевості низькі рівні заплави річки і навіть притерасні пониження зайняті заболоченими луками. Особливо чітко це проявляється у верхів'ї Поганки. У квітучому різнотрав'ї таких лук можна побачити лепешник водяний, бекманію звичайну, очеретянку звичайну, щучник дернистий, молінію голубу, осоку дернисту, очерет звичайний, осоку струнку, вероніку берегову, осоку пухирчасту, незабутку болотну і м'яту австрійську.

У басейні Поганки виразно проглядаються два типи зооценозів — водно-болотний зооценоз і зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

У водах Поганки невелика різноманітність видів риб — карась, верховодка, пічкур, плітка. Тільки навесні під час повені, коли рівень води у річці підіймається і вона розливається, сюди з Хомори заходять на нерест більш цінні види, а потім повертаються назад.

Коли йдеш вздовж берега річки або спостерігаєш за

ПОЛКВА

Річка, яка бере свій початок на Подільській височині одразу трьома притоками. Її довжина становить — 43 км. Приток 27 загальною протяжністю — 55 км, густина річкової мережі — 0,37 км/км², а площа басейну — 553 км².

течією, можна побачити жаб ставкову, озерну, трав'яну і гостроморду. Біля струмків можна помітити тритона звичайного. Не трапляються тут тритон гребінчастий, квакша, кумка червоночерева і часничниця.

На суходільних луках і полях часто потрапляють на очі ропухи сіра і зелена. Невелика різноманітність у цій місцевості і плазунів. Зате високу щільність мають вужі водяний і звичайний, ящірки прудка, зелена і живородна.

Найбільш розповсюджені у цій місцевості птахи лук, боліт і водойм — до 30 видів, птахи степу і поля — до 17 видів, птахи-синантропи — до 8 видів. Рідко трапляються птахи лісу.

Частенько, коли перебуваєш у місцевості, що належить до басейну Поганки, складається враження, що немає тут ніяких звірів. Але це, звісно, не так, бо одні тварини вдень, а інші — вночі дають про себе знати. У річці мешкають полівка водяна, ондатра, видра річкова, на березі — кріт, горностай, ласка, заєць-русак, бурузубка, собака єнотовидний, лисиця, їжак звичайний, миша польова, миша маленька і хом'як. З таких річок, як Поганка, починаються великі річки, тому перш за все про малі річки треба дбати, оберігати їх місцевому населенню.

Ця водна артерія є правою притокою Горині. Її басейн розкинувся на території двох адміністративних районів — Теофіпольського та Білогірського.

Верхня течія Полкви розташована на південному сході Теофіпольського району поблизу Базалії. Річка бере початок з невеликого ставка, що більше нагадує озеро. На лівому березі великі площі займають болота, а за ними чималий лісовий масив. У верхній течії Полква тече через села — Малий Лазучин, Карабіївку, Котюржинці та Михнівку, у середній — через Теофіпольське водосховище, оминає Коров'є, Новоставці, Кривовільку та Човгузів, а в нижній — Ми-

клаші та Жемелінці і, нарешті, впадає в Горинь.

Нижня течія Полкви повністю розташована на півдні Білогірщини. У цю річку впадають такі праві притоки, як Норка, Уляни і Семенівка. Характерною ознакою для неї є те, що в її басейні багато малих і великих ставків. Дуже великі ставки знаходяться поблизу Котюржинець, Чувгузова і Маклашів.

Басейн Полкви належить до Полквинського геоморфологічного району, який характеризується тим, що він рівнинний з абсолютними висотами до 300 м. Поверхня його знижується на північ, у бік Горині. Проте місцями трапля-

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Найбільша штучна водойма, тобто водосховище, якщо йдеться про площу водного дзеркала, — Кременчуцьке, у середній течії Дніпра. Довжина 149 кілометрів, ширина до 28 кілометрів, об'єм води 13,5 кубічних кілометрів.

ються помітні підвищення та зниження в межах до 30 м. У таких природних умовах Полква вільно меандрує і утворює дуже широку надзаплавну терасу. Ця річка значною мірою не тільки розмила неогенові відклади, але й залишила місцями смуги, які виступають зараз у вигляді горбкуватих вододільних підвищень.

Характерним для цієї території є й те, що тут дуже мало лісів. У сиву давнину це був лучний високотравний степ, під яким утворилися глибокі малогумусні чорноземи. В окремих місцях вдається побачити останці крейдових і неогенових порід іноді з невеличкими масивами дібров на опідзолених чорноземах, що піднімаються маленькими островцями.

Цікавою ознакою є й те, що завдяки рівнинності поверхні, на ній утворилося багато западин, які в науковій літературі отримали назву — «блюдця».

Полква виділяється серед річок Хмельниччини тим, що вона має широку заболочену заплаву. На тутешніх заплавах ростуть тонконіг болотний і бекманія звичайна, лепешник водяний

і очеретянка звичайна, щучник дернистий і куничник ланцетний, мітлиця собача і молінія голуба, осока дерниста і осока лисяча, осока струнка і осока пухирчаста, очерет звичайний і куга озерна. На певних ділянках боліт ростуть звичайноочеретяні, озерно-кугові, звичайноочеретяно-осокові, вузьколисторогозові та великолепешнякові угруповання рослин.

У межах басейну Полкви виділяється, переважно, два зооценози — водно-болотяний і зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

У її водах найбільше видів з родин прісноводних риб — коропові, окуневі та бичкові. Поодинокі види або невеликі косячки, які потрапляють з Горині, належать до родин в'юнових, міногових, щукових і сомових. Але найбільшу щільність у річці мають — карась, в'юн, верховодка, короп, окунь, краснопірка, плітка, щука і сом. Хоча у ці води з Горині заходять білий амур, вирезуб, гірчак, клепець, лящ, марена, підуст, рибець, чехоня та товстолобик.

Дуже велика щільність видів класу Земноводних — жаб трав'яних, ставкових, озерних і гостромордих, кумок червоночеревих і квакш, ропух зелених і сірих, тритонів гребінчастих і звичайних та навіть часничниць. Серед плазунів у цих зооценозах трапляються вузьководяний і звичайний, веретільниця і гадюка звичайна, мідянка і черепаха болотяна, ящірки живородна і прудка, а подекуди і ящірка зелена.

Висока щільність видів птахів лук, боліт, водойм — вівсянки очеретяної, деркача, квака, кобилочки звичайної, річкової, солов'їної, коловодника звичайного, крижня, крячка білокрилого і білощокого, курочки водяної, лиски, луня очеретяного і лучного. Дають про себе знати на прилеглих до Полкви

місцевостях птахи степів і полів — щеврик польовий, просянка, посмітюха, куріпка сіра, кам'янка звичайна, жайворонок польовий, жайворонок рогатий, жайворонок степовий, горобець польовий і вівсянка звичайна. Навідуються до річки — галка, ластівка сільська, одуд, лелека білий.

Дають про себе знати і представники класу Ссавців, що активні як вдень, так і вночі. Частіше всього в басейні Полкви можна побачити — видру річкову, ондатру, полівку водяну, бурозубку, собаку єнотовидного, зайця-русака, їжачка звичайного, крота, ласку, лося, мишу польову, нічниць велику, водяну, ставкову, полівку звичайну, хом'яка і тхора степового.

Полква, її заплава використовується місцевим населенням для випасання худоби, сінокошу, рибництва та відпочинку.

У басейні Полкви на Теофіпольщині розташований ландшафтний заказник «Лазучинський» площею 55 га, який створений у 1995 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Найбільшою річкою України є Дніпро. Із загальної довжини 2201 кілометр на Україну припадає 981 кілометр. Це третя за завдовжки і площею басейну річка Європи після Волги і Дунаю. Бере початок Дніпро з болота Аксенінський мох на південних схилах Валдайської височини, впадає у Дніпровський лиман Чорного моря. Її басейн займає 65 відсотків площі України.

ДОЛИНА РІЧКИ ПОЛКВИ.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ПОЛКВА

Наша річка бере початок з невеличкого джерельця поблизу сусіднього села Малий Лазучин, де її називають Грабаркою. Витікає вона із заболоченої місцевості, багатой різнотрав'ям. Кількасот метрів розділяє два сусідніх села, а назва однієї і тієї ж самої річки різна. Карабіївчани ж прозвали річку Полквою. Її ширина від одного до п'яти метрів глибина від 0,5 до 0,7 метра. Швидкість течії становить від 0,2 до 0,3 м/сек. Лише під час повені, переважно навесні, коли тане сніг, річка виходить з берегів і затоплює знижену частину річкової долини — заплаву. Весняна повінь в середньому триває 7-10 днів. Потім рівень води в річці починає знижуватись. Береги Полкви невисокі, однак правий берега крутіший.

Здалеку чути бугукання бугая — доволі рідкісного птаха на Хмельниччині. Але він облюбував нашу річку і ставок, береги яких поросли рогозою, очеретом, татарським зіллям, кропивою і ряскою. Цей птах будує свої гнізда в хащах водяної рослинності, на зламах очерету. Зустрічається у нас і гніздовий та пролітний птах — крячок чорний, який облаштовує гнізда у кущиках верболозу.

Микола ЛИС,
учень 7 класу Карабіївської ЗОШ I-II ступенів
Теодіпольського району.

ПОНОРА

Її басейн розташований на Красилівщині і його площа становить — 165 км². Довжина річки складає — 34 км. Приток у неї 78 загальною протяжністю 37 км, а густота річкової мережі — 0,43 км/км². Вона є правою притокою Ікопоті.

Понора бере початок одразу двома струмками у заболоченій долині, дещо південно-західніше села Корчівка, майже у центрі якого розливається у ставок. Тут річка приймає води першої лівої притоки, яка витікає із ставка і тече незаболоченою заплавою на схід. У верхній течії річка злегка мандрує, заплава незаболочена між Корчівкою, Севрюками та Мальками. У Севрюках Понора утворює два стави: один більший за площею водного дзеркала, а другий — менший. У Мальках річка розливається аж

у три стави: перший — ніби поділений греблею на дві частини. Від Терешків починається середня течія Понори. Долина і заплава тут заболочені. Східніше села річка утворює став, який простягнувся із заходу на схід на 500 м. Чим далі на схід плине Понора, тим ширшою і заболоченішою стає її долина. Північно-західніше села Печеське Понора розливається у величезний став, завдовжки 1200 м та завширшки — 400 м. Західніше с.Печеське Понора приймає води лівої і правої приток, які течуть заболо-

ченими долинами. Поблизу Кульчинів у долині Понори видобувають торф, а у селі річка розливається у став з великим за площею водним дзеркалом. Його довжина сягає 1000 м, а ширина — 600 м. Цікаво, що серед Кульчинецького ставка є два невеличких острівці.

У нижній течії, західніше Кульчинів, є меліоративні канали, які осушили заплаву річки. Але південніше Манівців заболочена долина Понори має ширину 600 м і тут також видобувають торф. У цьому селі річка з трьома притоками утворює Манівцівське водосховище, яке розливається у вигляді літери «Г» і має довжину — 2800 м та ширину — 300 м. На заході с. Росолівці Понора розливається в Росолівецьке водосховище, а потім впадає в Ікопоть.

Басейн Понора розташований у межах Ікопотського геоморфологічного району. Абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять — 323 м, а в

нижній течії — 281,4 м. Переважаючими формами рельєфу в басейні річки є балки, міжбалочні ували, що їх поділяють. Як правило, вони зі спадистими схилами, на яких зазвичай досить інтенсивно проявляється площинна ерозія, а місцями і лінійна — яркова. Збереглися невеликі масиви дібров, які займали у минулому значні площі. Під ними утворилися опідзолені чорноземи і темно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Понори розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були поширені лучні степи, остепнені луки і болота у долині річки та її приток. Тепер же лісові масиви — дубові та березово-дубові — збереглися на периферії басейну Понори, переважно на правому березі річки. Їх можна побачити поблизу Корчівки, Севрюків, Жовтневого, Дубини, Печеського, Грициків, Манівців та Росолівців. Поблизу Жовтневого і Дубини у дубово-березовому лісі дерева заввишки до 20 м, завтовшки — до 28-35 см, відстань між деревами — до 4 м. У дубовому лісі, що біля с. Печеське дерева заввишки 14-17 м, завтовшки — 20-25 см, відстань між деревами — 3 м.

У долині річки переважають суходільні луки у верхній течії, хоча у самому верхів'ї є і заплавні луки. У середній течії переважають болота, які вкриті звичайноочередяно-осоковими, звичайноочередяними, вузьколисторогозовими, звичайнолепеховими угрупованнями рослин. На осокових болотах переважають осока здута та осока гостровидна, іноді трапляється осока дерниста, осока струнка й осока зближена.

У межах басейну річки переважають зооценози хвойно-широколистих лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук та пасовищ і водно-болотяні зооценози. Оскільки значна площа території навколо річки і її приток заболочена і тут є 19 великих і малих ставків, то це посприяло й різноманіттю риб та земноводних, птахів і плазунів, а також ссавців.

У Понорі водиться до 23 видів риб. На окремих ділянках, особливо навесні, долина і вода самої Понори кишить земноводними. Тут можна побачити — жаб ставкову, озерну і гостроморду, квакшу і кумку червоночереву, на полях — ропух сіру і зелену, у лісі — тритонів гребінчастого і звичайного та часничницю.

Плазуни мешкають скрізь: у руслі трапляються вуж водяний і черепаха болотяна, на суходолі — вуж звичайний і гадюка звичайна, на горбах — ящірки прудка, живородна і звичайна.

На цій території мешкає 40 видів птахів лісу, до 50 видів птахів лук, боліт і водойм, до 15 видів птахів степу і поля та до 8 видів птахів-синантропів.

Сприятливі у цій місцевості й умови для життя ссавців — ондатри, видри річкової, полівки водяної, хом'яка, тхора чорного, свині дикої, полівки рудої лісової, пацюка сірого, норки, нічниця водяної, миші хатньої, миші польової, миші маленької, лося, лисиці, ласки, куниця лісової, крота, козулі, зайця-русака, собаки єнотовидного, борсука, білки звичайної і вовчка лісового.

Поблизу села Манівці, яке знаходиться в басейні річки Понори, розташований Манівецький гідрологічний заказник площею — 249 га, який створений у 1993 році. А в селі Росолівці знаходиться ще один гідрологічний заказник «Росолівецький» площею — 114,5 га, який створений у 2002 році.

ДОЛИНА РІЧКИ ПОНОРИ.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ПОНОРКА

Береги Понорки густо заросли осокою, очеретом звичайним, незабудкою болотною, калюжницею болотною, мітлицею собачою, м'ятою.

За останні роки тут так густо розрослися верби, що утворилися майже непрохідні зарості, оповиті берізкою та іншими рослинами. Сухіші береги заросли тереном.

Весною і восени на ставах в селах Припутні та Білево плавають красені лебеді. З початком літа вони зникають. У верболозі притулок знаходять лисиці, дикі свині. Береги річки пориті норами ондатр, водяних пацюків. В урочищі Діброва в ставку площею 0,85 га живе родина видр. З появою орендних ставків з'явилися соми і щуки.

В 90-х роках минулого століття в річці почали селитися бобрі. На жаль, їхня «діяльність» часто не подобається людям. Так в селі Кіндратка родина бобрів за одну

ніч допомогли хазяям зібрати врожай кормових буряків, які сплавив через виритий в горді канал. А в урочищі «Лісок» родина бобрів була винищена мисливцями.

Річка потребує постійного нагляду і охорони. Учні школи розчищають джерела, прибирають береги від сміття та гілок дерев.

Члени краєзнавчого гуртка Припутнівської ЗОШ І-ІІ ступенів Ізяславського району.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Протягом 2009 року тимчасово заборонено (зупинено) господарську діяльність комунального підприємства Білогірської селищної ради «Білогір'яводоканал», КП «Сатанівське» (Городоцький район, смт. Сатанів) в частині здійснення несанкціонованого скиду неочищених стічних вод у водні об'єкти регіону.

Також, відповідні рішення приймалися стосовно Віньковецької селищної ради в частині здійснення несанкціонованого скиду неочищених стічних вод в р.Калюс, Волочиського комунального підприємства ВКГ «Джерело» в частині здійснення несанкціонованого скиду неочищених стічних вод в р. Збруч, ГП «Водоканал» смт. Нова Ушиця в частині здійснення несанкціонованого скиду у р.Калюс.

РІЧКА ПОНОРКА В ІЗЯСЛАВІ.

РАДОШІВКА

Права притока Горині, басейн якої площею 31,7 км² розташований на півночі Хмельницької області на території Шепетівського та Ізяславського адміністративних районів. Радошівка має довжину русла — 13 км, приток — 7 загальною протяжністю 10 км та густоту річкової мережі — 0,73 км/км².

Радошівка бере початок північно-західніше с.Жилинці на Шепетівщині одразу двома струмками. Тут на лівому березі є маленький лісок, а на решті території розкинулися поля. Схили долини круті, вкриті суходільними луками. У середній течії до Радошівки впадає дві правих і дві лівих притоки, які живляться з джерел. На лівому березі розкинулись два гайки, а на правому є сад.

У долині річки немає боліт, тут пасмами простяглися заплавні і суходільні луки. У нижній течії Радошівка поповнюється водами ще двох лівих приток і однієї — правої, які мають довжину до 15 км кожна.

Середня течія Радошівки розташована на Ізяславщині, а нижня — якраз пролягає по межі між двома адміністративними районами. У селі Радошівка річка впадає в Горинь.

Басейн річки розташований у межах Скрипівського геоморфологічного району. Тутешні ландшафти балочні з неглибоким розчленуванням, територія рівнинна. Абсолютні висоти у верхів'ї становлять — 307,6 м, у середній течії — 279 м, а в нижній — 236,6 м. У басейні досить близько до поверхні залягають кристалічні породи, незначні нерівності поверхні яких нівелюють четвертинні відклади лесоподібних порід. У басейні сформувалися чорноземи опідзолени.

У геоботанічному відношенні басейн Радошівки розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району. В доагрикультурні часи на цій території переважали лучні степи, остепнені луки і болота в долині річки. У нижній течії Радошівки на правому її березі розкинулись сосново-дубові ліси, дерева в яких заввишки 30 м, завтовшки — 35 см, відстань між деревами — 5 м. Решта території басейну — відкриті ландшафти — поля, а долина річки вкрита суходільними та заплавними луками.

У басейні Радошівки панують зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, невеличку територію займають зооценози хвойно-широколистих лісів і водний зооценоз. Цікаво, що єдиний ставок завдовжки — 200 м, за-

вширшки — 100 м є лише у селі Радошівка.

Іхтіофауна у річці бідна. Водиться тут карась, пічкур, верховодка, плітка, в'юн, окунь, лин, короп. Земноводні представлені ропухами сірою і зеленою, жабами ставковою і трав'яною, часничницею і рідко квакшею.

Плазуни цієї території порівняно із земноводними ще більш нечисленні за видовим складом. Мешкають тут ящірки прудка, зелена і живородна, мідянка, веретільниця і гадюка звичайна. Птахів лук, боліт і водойм на цій території живе до 27 видів, птахів лісу — до 25 видів, птахів поля — до 14 видів і птахів-сінантропів — до 6 видів.

У тутешніх зооценозах вдається побачити ссавців — крота звичайного, хом'яка, бурузубку, зайця-русака, їжака звичайного, козулю, ласку, лисицю, мишу польову, мишу хатню, ондатру, пацюка сірого, полівку водяну і полівку звичайну.

Поблизу Радошівки розташоване заповідне урочище «Радошівське» площею — 60,9 га, яке створене у 1994 році, а також заповідне урочище «Адамове займисько» площею 7 га організоване у 2000 році.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ПОНОРА

Понора протікає на півночі села Кульчини у східному напрямку. За словами старожилів, свою назву річка отримала тому, що вона спокійна, повільна, понура.

У межах села річка має глибину в середньому до 1 м. Річище не дуже звивисте, завширшки до 5 м. Долина річки неглибока, широка, місцями заболочена. Кілька десятиліть тому тут добували торф.

Правий берег річки крутий і підвищений, лівий — пологий. Течія спокійна, повільна. Середня швидкість її 4 м/с.

Річка розливається навесні після сніжної зими і під час тривалих зливових дощів. Стік річки регулюється ставками. У межах села річка приймає дві невеликі притоки — ліву і праву.

Наталія ЯБЛОНСЬКА,
учениця 10 класу
Кульчинівської ЗОШ
I-III ступенів
Красилівського району

Руда

Річка належить до басейну Луб'яхівки завдовжки 13 км. У неї 7 приток загальною протяжністю — 14 км і густота річкової мережі — 0,63 км/км². Басейн річки розташований на північному заході Хмельницької області на території Ізяславського району. Його площа становить — 43 км².

Бере початок Руда дещо східніше с.Зубарі одразу трьома струмками: лівий — живиться з джерела і витікає за 1 км від дубово-грабового лісу, у центрі села розливається в ставок завдовжки — 190 м, завширшки — 90 м, центральний струмок бере початок у широкій долині, живиться також водами джерела, а правий — витікає від південної околиці с.Нечаївка. Центральний струмок у Зубарах теж утворює став завдовжки — 210 м і завширшки — 103 м. Злившись у центрі Зубарів, води трьох струмків, власне, й утворюють річку Руду.

У верхів'ї абсолютна висота рівня води у руслі річки становить — 252,6 м. За 600 м від Зубарів на північний захід Руда приймає води єдиної правої притоки і від її гирла починаються болота. У середній течії ця водна артерія повниться водами двох лівих приток. Одна з яких бере початок на південно-східній околиці с.Ріпки і на правому березі якої розкинувся сад. У центрі села вона утворює малесенький ставок, а подолавши 2 км, впадає у Руду.

Долина річки у середній течії має ширину 400 м і заболочену заплаву. Суходільною вона стає тільки на східній околиці с.Ревуха. У нижній течії, яка починається від Ревухи, панують суходільні

луки, які розкинулись аж до Клубівки.

Басейн Рудої розташований у межах Скрипівського геоморфологічного району. Рельєф цієї території рівнинний, абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять — 292,8 м, у середній течії — 260,9 м, а в нижній — 255,7 м. Четвертинні лесоподібні суглинки переважно залягають безпосередньо на докембрійських кристалічних породах. Тутешній ландшафт видається балочним, але з неглибоким розчленуванням. На цій території сформувалися чорноземи опідзолені.

У геоботанічному відношенні басейн Рудої розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки, а по до-

линах річки і приток — болота. Тепер лісові масиви можна побачити тільки на периферії басейну. Південно-східніше Зубарів розкинувся дубово-грабовий ліс, у якому дерева заввишки 22 м, завтовшки — 35 см, відстань між деревами — 5 м. Такий ж ліс росте за 1,5 км північніше с.Ревухи.

У верхів'ї річки панують суходільні луки, у середній і нижній течії — болота і заплавні луки. Заплавні луки розміщені на багатих нормально або надмірно зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах. У їх травостой квітне калюжниця болотна, м'ята австрійська, незабутка болотна, куга озерна, осока дерниста, осока струнка, кунічник ланцетний, лепешник водяний і тонконіг болотний. Тутешні болота вкриті великолепешняковими, звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими угрупованнями рослин.

На території басейну панують водно-болотяні зооценози, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ. Близько трьох відсотків цієї місцевості вкриті лісом, тому тут все-таки є й зооценози широколистих лісів.

У басейні Рудої знаходиться три ставки, великі площі у долині займають болота, але в нижній течії русло річки ніби зникає, перетворюючись в бо-

Рудка

Права притока Вілії, довжина якої становить — 12 км. Вона має одну притоку протяжністю — 2 км, густоту річкової мережі — 0,38 км/км² та площу басейну — 36,4 км². Басейн розташований на північному заході Хмельниччини, а русло річки є своєрідною межею між Білогірським та Ізяславським районами, але лише упродовж 12 км.

лото, по якому течуть декілька мількіх струмків, тому русла як такого немає, а воно з'являється аж поблизу Клубівки. Ця обставина є своєрідним бар'єром для міграції риби з Горині до Рудої і навпаки. Тому видовий склад іхтіофауни бідний.

Земноводні у басейні мають дуже високу щільність і чисельність особливо у весняно-літній період. Живуть на болотах жаби трав'яна, ставкова і гостроморда, трапляються жаба озерна, квакша, кумка червоночерева. На полях і в садах поблизу Ріпок, Зубарів, Білевого і Клубівки високу щільність мають ропухи сіра і зелена, часничниця. Рідше, але трапляються біля струмків тритони звичайний і гребінчастий.

Дуже різноманітна орнітофауна. Але найбільш численні птахи лук, боліт і водойм — до 40 видів, птахів степу і поля — до 15, птахи-синантропи — до 7 видів. Бідно представлені птахи лісу — до 20 видів. Серед звірів у цій місцевості вдається побачити хом'яка, полівку звичайну і водяну, пацюка сірого, ондатру, мишу хатню і маленьку, лисицю, ласку, крока, козулю, їжака звичайного, зайця-русака, горностаю, білку звичайну і бурозубку.

Рудка бере початок у лісовому масиві, дещо східніше с.Гурщина. Річка плине зі сходу на захід повільною течією і в Гурщині приймає води єдиної лівої притоки. Долина широка, заплава у середній течії дуже заболочена. Саме тут Рудка утворює невеличкий ставок, західніше якого долина і заплава розширюються. На правому березі аж до лісу підходять болота, а на лівому навіть ведуться торфорозробки. Біля Карпилівки Рудка змінює напрямок на північно-західний і, утворивши три рукави, впадає у Вілію, яка несе свої води до Горині.

Басейн Рудки розташований у межах Білогірського природного району. Тут абсолютні висоти становлять 278-320 м. На місцевості спостерігається по-

ширення легких лесоподібних суглинків на пухких неогенових відкладах, які підстелені крейдовими мергелями. Вірогідно, це сприяло утворенню розчленованого ярково-балочного рельєфу з поширенням сірих і ясно-сірих опідзолених ґрунтів. Басейн Рудки дуже заліснений, у порівнянні з іншими річками Хмельниччини. Тут є ділянки дубових і соснових лісів — на правому березі, а на лівому переважають соснові.

У геоботанічному відношенні басейн Рудки знаходиться в межах Білогірського геоботанічного району, де колись переважали грабово-дубові та дубові ліси, що замінені тепер на значній території на хвойні. Соснові ліси цієї місцевості характеризуються тим, що їх

деревостани складає переважно сосна звичайна, але разом з нею ростуть дуб звичайний, береза бородавчата та ялина європейська. Цікаво, що тут на вологих і сирих ділянках лісу береза бородавчата росте разом із сосною звичайною. А ось дуб звичайний у складі соснових лісів поширений там, де вони ніби вкраплені. Буває, що вони чергуються з сосново-дубовими або дубовими насадженнями у місцевості з більш родючими ґрунтами. У такому лісі впадає у вічі те, що сосновий підлісок практично відсутній, а трав'яно-чагарниковий ярус розвинений досить добре. Тут росте орляк звичайний, веснівка дволиста, брусниця і суниця лісова. Моховий покрив розріджений і складається із звичайних листяних мохів.

Заплавні луки Рудки розміщені на нормально чи надмірно зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах. У травостої цих лук найбільша роль належить злакам, осокам, бобовим. Найпоширенішими видами лучних рослин є осока рання, китник лучний, тимофіївка лучна, костриця червона, тонконіг лучний, мітлиця біла і куничник наземний.

Утворення торфу у долині річки, ймовірно, пов'язане з постійним перезволоженням і застоюванням у пониженнях ґрунтових і річкових вод, що зумовило нагромадження слабоборозкладних решток мохової, чагарникової і трав'янистої рослинності у вигляді торфу. Глибина торфового горизонту у цій місцевості коливається від одного до трьох метрів.

Найбільш обводнені ділянки боліт вкриті звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими, звичайнолепеховими, а на менш обводнених болотах ростуть хвощево-осокові, осокові та осоково-гіпнові угруповання рослин. На осокових

болотах росте осока здута, осока струнка, осока гостровидна, осока дерниста і осока зближена.

Іхтіофауна Рудки небагата, бо у річці водиться до 15 видів риб, серед яких виділяється карась золотий і срібний, в'юн, плітка, пічкур, краснопірка, дрібний короп і лин. Як у воді Рудки, так і на заплаві та навіть у довколишніх лісах зустрічаються жаби ставкові, озерні, трав'яні і гостроморді, квакші і кумки червоночерева, ропухи звичайні і зелені. Влітку та восени під гнилими колодами, пеньками, купами хмизу в довколишніх лісах трапляються тритони звичайні, а іноді й гребінчасті, які тут і зимують. Усі види земноводних корисні, бо живляться безхребетними, серед яких чимало шкідливих комах.

У басейні Рудки добре почувуються плазуни — ящірки прудка і живородна, веретільниця, вужі звичайний і водяний, гадюка звичайна та мідянка. Дуже рідко тепер зустрічається черепаха болотяна. А на окремих ділянках її взагалі немає.

Пташина фауна різноманітна, бо на цій території мешкає до 65 видів птахів лісу, до 54 видів птахів лук, боліт і водойм, до 7 видів птахів-синантропів. Проте мало в басейні Рудки птахів поля і степу, бо поля тут трапляються лише у верхів'ї і площа їх незначна.

Фауна ссавців визначається такими видами як бурозубка мала, їжак, миша жовтогорла і лісова, полівка руда лісова, бурозубка звичайна, вовчок горішковий, заєць-русак,

СКРИПІВКА

вовчки лісовий і сірий, лисиця, вовк, свиня дика, лось, козуля, хом'як звичайний, кріт і навіть ховрах крапчастий. Відмінно себе почувають водні ссавці — ондатра, бобер річковий, видра річкова і водяна полівка. Їх чисельність за останнє десятиріччя різко зросла, особливо збільшилась кількість бобрів.

Рудка відіграє значну роль не тільки у природі, але й у житті людини, бо в її долині видобувають торф, у річці місцеве населення вудить рибу, на берегах косить траву, випасає худобу, полює і просто відпочиває. Ця місцевість є неповторною, утаємниченою ділянкою нашого краю, де панує спокій та природне життя і розвиток цієї екосистеми, яку потрібно зберегти для майбутніх поколінь.

Ліва притока Хомори довжиною 26 км. У неї 30 приток загальною протяжністю 55 км. Густота річкової мережі складає 0,69 км/км², а площа басейну — 117 км². Плине вона спокійною течією з північного заходу на південний схід.

Басейн Скрипівки розташований на території двох адміністративних районів — Шепетівського і Полонського. Верхня течія річки знаходиться на теренах Шепетівщини. Західніше села Серединці Скрипівка починається з двох струмків. Для цієї місцевості характерним є те, що вона досить заболочена. На річці побудовано греблі та є невеличкі ставки у Серединцях і Березному.

У середній течії річка плине поблизу Великої Рішнівки і Сошок, де створено досить великий став. Подолавши межу між Шепетівщиною і Полонщиною, Скрипівка плине далі та поблизу Великих Каленичів утворює став, за яким починається нижня течія. Річка протікає поблизу Коханівки, а потім впадає в Хомору.

Басейн Скрипівки знаходиться у межах одноіменного природного району, де середні максимальні висоти становлять 290-300 м, поступово спадаючи на схід, внаслідок чого вся поверхня району значно вирівнюється. У верхів'ї і в середній течії рельєф видається балочним,

у нижній — рівнинним. Цікаво, що на цій території близько до поверхні залягають кристалічні породи, незначні нерівності поверхні яких нівелюють четвертинні відклади лесових порід.

У сиву давнину простори цієї місцевості були вкриті лучно-степовою рослинністю, під якою утворилися глибокі малогумусні чорноземи досить високої родючості при майже повній відсутності лісів.

Західна частина басейну Скрипівки не тільки горбиста, але й має дібровний ліс поблизу Городища. Деревостани у ньому двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб звичайний, зрідка трапляється береза бородавчаста, явір, ясен звичайний. У другому — росте клен гостролистий, липа серцелиста, граб, клен польовий, черешня, берест, в'яз шорсткий, осика і в'яз гладенький. У підліску виділяється клен татарський, жостер, терен, бруслина європейська, глід кривочашечковий, бруслина бородавчаста, бузина чорна, черемха і ліщина. У трав'яному покриві переважають — безщитник жіночий,

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

РЕВУХА

Через усю Котелянку в'ється невеличкий синій потічок — річечка Ревуха. Під час повені або великих сильних злив русло її переповнюється водою настільки, що вона виходить з берегів і затоплює навіть частину городів і стає

більше схожою на бурхливу гірську річку. Шум і рев води чути навіть коли знаходишся в хаті. Тому й назвали її люди Ревуха. Несе свої води Ревуха в річку Случ.

*Назарій ЯНЮК,
учень Котелянської
ЗОШ I – III ступенів
Полонського району.*

гравілат річковий, осока гірська, осока волосиста, зірочник лісовий, яглиця звичайна, ожина сиза і конвалія звичайна. Решта території басейну Скрипівки зайнята полями, значна частина з яких на сьогодні не обробляється і перетворились у класичні «пари».

У долині Скрипівки вдається побачити ділянки суходільних лук, які часто займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. На заболочених масивах луки дуже близькі до заболочених заплавної угруповань. Заплавні луки часто розміщені на багатих нормально чи надмірно зволених лучних і лучно-болотних ґрунтах. У їхньому травостой найбільша роль належить злакам і бобовим. Поширеними видами лучних трав є тонконіг лучний, мітлиця біла, кунічник наземний, костриця лучна, тим-офійка лучна, костриця червона, осока рання і китник лучний.

Тутешні болота вкриті переважно звичайноочеретяно-осоковими, звичайноочеретяними, широколисто-рогозовими, звичайнолепеховими угрупованнями рослин. На менш обводнених ділянках боліт більш поширені хвоще-осокові, осокові угруповання.

У межах басейну Скрипівки панівне місце посідає зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, на водно-болотний зооценоз припадає до 5-10 відсотків території. Незважаючи на те, що Скрипівка належить до найменших річок Хмельниччини, видовий склад її іхтіофауни досить багатий, бо на ній знаходиться п'ять ставків, у яких вирощується риба. Тому у водах цієї річки можна спіймати не тільки карася, плітку, бичка, пічкура, верховодку, в'юна, але й амура білого, йоржа, коропа, краснопірку, лина, судака і товстолобика. Навідується у нижню течію цієї водної артерії навесні й косяки цінних риб з Хомори.

Скрипівка є своєрідним раєм для земноводних. Тут можна побачити всі 11 видів, які мешка-

ють на Хмельниччині. Роздолля тут і для плазунів, бо частенько трапляються вузьководний і звичайний, веретільниця, гадюка звичайна і черепаха болотяна, ящірки живородна, прудка і зелена. Немає у цій місцевості гадюки степової.

Різноманітна й орнітофауна. Звичайно, більше у долині Скрипівки птахів лук, боліт і водойм, але вдається побачити й птахів степу і поля, птахів-синантропів і навіть птахів лісу, які залітають сюди з Полонського і Шепетівського Полісся.

Добре почуваються тут і звірі. У долині Скрипівки та безпосередньо в руслі річки трапляються ондатра, пацюк сірий, видра річкова, а на березі — кріт, хом'як, полівка звичайна, миша польова, миша маленька, лисиця, їжак, заєць-русак, собака єнотовидний, вовк сірий.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Найбільший водоспад в Україні — Учансу (у перекладі з кримськотатарської мови означає — «вода, що летить»). Вода падає майже прямовисно з виступу Головного пасма Кримських гір з висоти 98,5 м, навесні стік значно збільшується, а влітку водоспад майже пересихає. Навколо Учансу — заповідний ліс з кримської сосни, вічнозелених чагарників. Нижче водоспаду — водозабір Ялти.

Случ

Її загальна довжина становить — 451 км, а в межах Хмельницької області — 119. Площа басейну — 5020 км². Вона має 982 притоки загальною протяжністю 1962 км, густоту річкової мережі — 0,60 км/км². Случ є найбільшою правою притокою Горині.

Басейн цієї річки розташований майже в центрі Хмельницької області. Свої води Случ збирає на території Теофіпольського, Красилівського і Старокостянтинівського районів. Случ бере початок на схилах Верхньобузької височини поблизу с. Червоний Случ Теофіпольського району. Річка тече через Базалію, Малі Зозулинці, Моньки, Волицю, Кузьмин, Старокостянтинів,

Сахнівці, Самчики, Старий Остропіль і Коржівку. Від витоків і до Кузьмина Случ має східний напрямок течії, а далі повертає на північний схід. Річка поблизу Старокостянтинівської долини врізається в кристалічні породи, тому долина дуже звузиться, а береги стають доволі скелястими. Встановлено, що середня річна витрата води в Случі складає 7,24 м³/с.

У Случі верхня течія знаходиться на горбистій місцевості з абсолютними висотами до 320 м. Тут переважають такі форми рельєфу як балки, міжбалочні ували, що їх поділяють, переважно зі спадистими схилами, на яких досить інтенсивно проявляється площинна ерозія, а подекуди лінійна — яркова. Другою поширеною формою рельєфу є широкі заболочені заплави, на яких побудовано чимало ставів. Середня і нижня течії Случі в межах Хмельниччини пролягають рівнинною місцевістю, абсолютні висоти якої становлять до 270 м. Старокостянтинівська рівнина має терасову природу, бо формувалась значною мірою під впливом Случі. Про це свідчить наявність суглинисто-супіщаних відкладів алювіального типу під лесовими суглинками, розмістіть неогенових відкладів.

У живленні річки беруть участь дощові, снігові та підземні води. Найбільша частка

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

Случ

Мені так захотілося побачити те місце, де бере початок Случ, почути дзвінке дзюрчання джерела, напитись з нього холодної цілющої води, що ми з друзями і вчителькою біології Наталією Миколаївною Мельник вирушили в похід до її витоків. Нелегка то була подорож, але скільки вражень від побаченого! Ось те джерело, з якого починається Случ — річка мого дитинства і ми всі смакуємо її холодну воду.

Повернулись ми додому втомлені, проте ніхто не жалкував.

Моя річка, на жаль, «багата» різними пестицидами, добривами. Як же їй допомогти? Одного разу, перечитуючи журнал «Наука і життя», натрапила на інформацію, що у Москві в 90-х роках минулого століття висаджували американський очерет для очищення забруднених, підкреслюю, забруднених водойм. Тому що він має властивість вбирати всі пестициди і надлишки мінеральних добрив, нагромаджуючи їх у тканинах. Оскільки американського очерету у нас не було, то ми на гуртку вирішили насадити наш очерет, тому що біля нашого села на річці він не росте.

Моя рідна річка Случ! Тут я народилася, навчаюся, цікавлюся історією своєї землі. Минуть роки, минуть століття, а річка тектиме і на її берегах зростатимуть нові покоління подолян. То ж:

*Благословенна будь в віках
Мого дитинства Случ-ріка.*

*Надія ОЛЕКСЮК,
учениця 8 класу
Кошелівської ЗОШ
I-III ступенів
Красилівського району.*

ВИТОКИ СЛУЧИ.
НАДІЯ ОЛЕКСЮК БІЛЯ ДЖЕРЕЛА,
З ЯКОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ РІЧКА.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

СЛУЧ

Річка Случ є справжньою перлиною Красилівського району. Вона протікає через увесь район із заходу на схід. На її берегах розкинулися чудові села, історія яких тісно пов'язана із Случчю. Це і нашестя монголо-татар і визвольна боротьба під проводом Б.Хмельницького і час російського царату. Дуже часто річка ставала кордоном, межею різних сфер політичного впливу. Це відбилось у топографічних назвах сіл і легендах про їх заснування. Так можна спостерігати цікаве явище: багато сіл мають назву Волиця (Волиця Польова, Волиця Лісова, Волиця, Волиця Поляхова...) і майже всі вони знаходяться на правому березі Случі і лише на лівому багато Слобідок (Слобідка Чернелівська, Слобідка Красилівська...). Це відображення історичних подій поділу України між Польщею і Російською імперією.

Учні Волицької ЗОШ I-III ступенів Красилівського району.

все-таки припадає на дощові води — 50 відсотків річного стоку, підземне живлення — до 30, а снігове — трішки більше 20 відсотків.

У давні часи місцевість у басейні Случі вкривали лучні степи, остепнені луки і болота по притоках цієї річки. Тепер вони повністю перетворені на поля. Тоді рослинність була представлена формаціями ковили волосистої, костриці сизої, типчака борознистого, осоки низької, бородача звичайного і сеслерії Гейфлерової. На сучасних схилах долини Случі ростуть горошок вузьколистий, люцерна серповидна, чина лучна, пирій повзучий, тонконіг лучний, костриця червона і кутник лучний. А на заплавах луках найбільш поширеними є осока, татарське зілля, рогоза, очерет, тимофіївка лучна, китник лучний, костриця лучна і червона, тонконіг лучний, мітлиця біла і куничник наземний.

Вражає своїм різноманіттям іхтіофауна Случі. Тут водиться до 40 видів риб, серед яких найбільші популяції мають карась срібний

і золотий, короп, лин, лящ, окунь, пічкур, плітка, сом, судак, товстолобик, амур білий, верховодка і в'юн. У важкодоступних місцях тримається дна вирезуб, білизна, білоглазка, марена, рибець і чехоня. Існує думка, що у часи Київської Русі з Чорного моря по Дніпру, Прип'яті, Горині та аж до Случі підіймалися атерина чорноморська і білуга чорноморська, лосось чорноморський і осетр азово-чорноморський, севрюга чорноморська і стерлядь.

У теплий період року у водах річки, на її берегах і заплаві можна побачити до 11 видів земноводних. Найчисленнішими є жаби ставкова, озерна, трав'яна і гостроморда, трапляються кумка червоночерева, ропухи зелена і сіра, часничиця і тритон звичайний. З 10 видів плазунів тут водяться вуж звичайний і мідянка, черепаха болотяна і ящірка прудка.

Орнітофауна в басейні Случі нараховує більше 150 видів. Облюбували цю місцевість ссавці — кріт і хом'як, полівки водяна і звичайна, підковоніс малий, пацюк сірий, ондатра і норка, нічниці ставкова і водяна, миші маленька і польова, ласка і лисиця, кіт лісовий і заєць-русак, видра річкова і бобер річковий.

Водні ресурси Случі використовуються для водопостачання, рибництва і відпочинку. У заплаві річки на території Старокостянтинівського району розташований «Воронковецький» гідрологічний заказник площею 60,4 га, створений у 1993 році. Вздовж річки, між селами Калинівка і Сергіївка, знаходиться комплексна пам'ятка природи «Левківська» площею 52 га, організована у 1995 році.

СМОЛКА

Ліва притока Случі. Її довжина в межах області — 20 км (загальна — 73). У неї 17 приток загальною протяжністю — 63 км, густота річкової мережі — 0,38 км/км², а площа басейну — 645 км².

На території Хмельниччини розташоване тільки верхів'я Смолки. Тут до неї впадають ліві притоки — Цмовка і Лизнівка та права притока — Новачка. Смолка бере початок дещо східніше с. Буртин і протікає територією двох адміністративних районів — Полонського і Шепетівського. На Шепетівщині річка тече поблизу сіл Судимонт, Хмелівка і Майдань-Лабунь, а далі продовжує свій шлях на Житомирщині.

Верхня частина басейну Смолки розташована у межах Берездівського природного району, де поширені кристалічні породи, які зверху прикриті пісками і суглинками, а в деяких місцях лесовидного характеру. Для цих ландшафтів характерна місцевість з дерново-підзолистими ґрунтами, які часто оглеєні та глеюваті. Трапляються ділянки легких лесоподібних суглинків з ясно-сірими і сірими глеюватими ґрунтами, а поблизу річок у долинах лучно-чорноземні та чорноземно-лучні ґрунти. Верхів'я Смолки знаходиться на досить залісненій території. Тут переважають великі масиви дубово-соснових лісів з вільхою клейкою, осикою та іншими вологолюбивими деревами і чагарниками та кущами.

Цікаво, що ця територія досить заболочена. Тут знаходиться близько 40 малих і досить великих озер, більшість із яких розташовані в лісових масивах Полонщини і Шепетівщини. Ландшафту з такою кількістю озер на

Хмельниччині більше не зустрічається ніде. Трапляються тут невеличкі ділянки чорновільхових лісів, які займають притерасні частини річкових заплавл Смолки і її приток. На цій території переважають трав'яні та трав'яно-мохові болота. Серед трав'янистих боліт поширені звичайно-черетяні, менше — великолепешнякові, плавучолепешнякові та сірувато-куничникові угруповання рослин. Основу травостою осокових боліт складають осока струнка, осока омська, осока дерниста та осока гостровидна.

У геоботанічному відношенні басейн Смолки на теренах Хмельниччини розташований у межах Шепетівсько-Баранівського або Славутського геоботанічного району, у якому поширені масиви з дубово-соснових орлякових і ще й соснових чорнице-зеленомо-

хових лісів, заплавлних лук і боліт. Неповторність природи цього куточка нашого краю вражає своєю неймовірною красою.

Води Смолки не мають великого різноманіття іхтіофауни, але тут мешкає до 20 видів риб. Досить поширеними видами є карась, в'юн, короп, пічкур, верховодка і плітка.

Басейн Смолки є своєрідним раєм для земноводних. Тут вдається побачити жаб ставкову, озерну, трав'яну і гостроморду, ропуху сіру і тритона звичайного. Рідше потрапляє на очі тритон гребінчастий.

Майже всі види плазунів, які мешкають на Хмельниччині, зустрічаються в басейні Смолки.

У цій місцевості досить багата орнітофауна. Ймовірно, це можна пояснити тісним сусідством відкритих і закритих ландшафтів, які пронизані притоками Смолки.

Серед ссавців на очі вдень потрапляють ондатра, бобер річковий, полівка водяна, видра річкова, лисиця, собака єнотовидний, заєць-русак, а вночі — нічниці ставкова і водяна, вовк, свиня дика, лось і козуля.

БОБРОВА ГРЕБЛЯ НА СЛУЧІ.

СОШЕНКА

Площа басейну становить — 52,1 км². Довжина річки — 14 км. Вона має 4 притоки загальною довжиною 6 км і густоту річкової мережі — 0,38 км/км². Сошенка є лівою притокою річки Горинь. Вона тече з північного заходу на південний схід.

Басейн її розташований на північному заході Хмельницької області на території Ізяславського адміністративного району.

Бере початок Сошенка східніше с.Плужне у злегка заболоченій місцевості. Долина річки пролягла у верхній течії серед ярів і балок. Правий берег має чотири великих джерела, довкола яких є невеликі болота. Південніше Борисова річка розливається у став завдовжки — 440 м і завширшки — 275 м. Верхів'я Сошенки розташоване

на відкритому ландшафті, який утворюють поля. Західніше села Заріччя починається середня течія річки. На правому березі тут розкинулося мальовниче село, а на лівому — невеличкий ліс і ще одне село — Ульянівка.

У середній течії немає боліт і річка майже не меандрує: у неї спокійний, тихий плин води. Абсолютна висота рівня води в річці на західній околиці Сошно-го — 237,8 м. Від центру цього села починається нижня течія Сошенки. Правий її берег вкритий

тий лісом. Є невеличкий лісок і на лівому березі. У долині річка меандрує, а в заплаві розкинулися суходільні луки. Майже в центрі Ізяслава Сошенка впадає у Горинь.

У геоморфологічному відношенні басейн Сошенки розташований у межах Скрипівського геоморфологічного району. Це горбиста височина з ерозійним балочним розчленуванням, де четвертинні лесоподібні суглинки залягають безпосередньо на докембрійських кристалічних породах. Абсолютні висоти у верхів'ї басейну становлять — 293,6 м, у середній течії — 287 м, а в нижній — 271,1 м. У басейні сформувалися темно-сірі, ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розміщений у межах Білогірського геоботанічного району, де колись великі площі займали грабово-дубові та дубові ліси, які тепер на значних пло-

шах замінені орними землями — полями. Тепер такі ліси можна побачити поблизу Заріччя, Ульянівки, Лютарки та Сошного. Ліси в басейні займають 5-7 відсотків території. Цікаво, що у цій місцевості зовсім немає боліт: біля русла річки пасмом простяглися лише заплавні луки.

У межах басейну Сошенки панують зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистяних лісів і водні зооценози. Річка має лише один ставок, який розташований у верхній течії. Ця водойма має довжину — 400 м, ширину — 200 м.

У Сошенці водяться верховодка, пічкур, карась, в'юн, плітка, короп, окунь і лин. У цій місцевості земноводні представлені жабами ставковою, трав'яною, гостромордою, кумкою червоночеревою, ропухами зеленою і сірою та часничницею. Плазуни у

басейні порівняно із земноводними не дуже численні за видовим складом, бо тут водяться лише вузьководяний і звичайний, ящірки прудка, зелена та живородна.

Через низьку лісистість території у басейні мешкає до 25 видів птахів лісу, до 35 видів птахів лук і водойм, до 14 видів птахів степу і поля та до 8 видів птахів-синантропів.

У фауні ссавців найбільшу чисельність мають — миші польова і маленька, лисиця, кріт, їжак звичайний, заєць-русак, бурозубка, білка звичайна, ондатра, пацюк сирій. Рідше трапляється видра річкова, полівка водяна, хом'як і тхір чорний.

Поблизу села Лютарка, яке розташоване на окраїні басейну Сошенки, знаходиться зоологічний заказник «Лютарський» площею — 35,7 га, який створений у 1994 році.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

СЕМЕНІВКА

На території села Березинці протікає річка, яка має дві назви — Семенівка за науковими джерелами і Синявка — в народі. У Березинцях Семенівку назвали Синявкою, бо в ній була дуже чиста, прозора, блакитна вода.

Річка Семенівка — невеличкий потічок, який бере свій початок біля села Волиця, протікаючи через село. Русло річки проходить з південної сторони від села Шляхове, а в північній його частині у неї впадає притока. Далі протікає поблизу села Рідка, а село Березинці розташоване на правому березі річки.

В межах села глибина річки не перевищує 35 см, русло сильно заболочене (велика кількість намулу). В деяких місцях товщина шару досягає 50 см. Це пов'язане з діяльністю бобрів та берегами, які легко розмиваються. Швидкість течії повільна і не перевищує 0,02 м/с.

Можливо, декілька століть тому річка мала значно ширше русло, про що свідчать тераси, що ніби сходинки спускаються до заплави річки і нині дуже зруйновані антропогенною діяльністю людини. Родючий ґрунт терас використовують під посіви. Крутизна берегів лівого і правого приблизно однакова. В межах села на річці є ставок штучного походження, а на лівому березі знамените джерело Святе.

*Юлія КЕЦ,
учениця 9 класу
Березинецького НВК
«ЗОШ I-II ступенів-
ДНЗ»*

Теофіпольського району.

ТРОСТЯНКА

Ліва притока Горині. Одна з найменших річок Хмельниччини, довжина якої становить 12 км. Вона має три притоки загальною протяжністю — 12 км, густоту річкової мережі — 0,33 км/км² та площу басейну — 72,9 км².

Вона бере початок дещо західніше села Великі Калетинці. Потім протікає поблизу Юрівки і Тростянки, звідки, ймовірно і походить назва річки. Ця невеличка водна артерія приймає води трьох приток.

Загалом басейн річки знаходиться в межах Білогірського природного району. Для цієї території характерним є те, що абсолютні висоти сягають 300 м. Тут спостерігається поширення легких лесоподібних суглинків на досить пухких неогенових відкладах, які підстелені крейдовими мергелями. Це, ймовірно, сприяло утворенню розчленованого

ярково-балочного рельєфу, де поширені сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Тростянки розташований у Вишневецькому геоботанічному районі, де ростуть грабово-дубові та дубові ліси, що тепер замінені на значних площах полями. Збереглися такі ліси на лівому березі поблизу Юрівки і Корниці, а на правому — біля Тростянки і Карасихи. Тутешні дубово-грабові ліси характеризуються тим, що в них у першому ярусі росте дуб звичайний, ясен звичайний, явір і клен гостролистий. У другому — граб зви-

чайний, клен польовий, липа звичайна, берест, осика, черешня, груша звичайна та яблуня лісова. У підліску можна побачити ліщину, глід однолисточковий, бруслину європейську, дерен, клокичку перисту, вовчі ягоди звичайні, шипшину собачу, черемху звичайну і бузину чорну.

Долина Тростянки, днища балок і лощини стоку, пониження на плакорах займають надмірно зволожені та заболочені луки, де ростуть молінія голуба, осока лисяча, щучник дернистий, тонконіг болотяний, мітлиця повзуча, підмаренник болотний, хвощ багновий, калюжниця болотна і вербозілля звичайне. Цікаво, що в нижній течії, на правому березі Тростянки за півтора кілометра від її гирла знаходиться два озера, до яких прилягає невеликий лісок.

У Тростянці водяться карась золотий і срібний, пічкур, верховодка, плітка, в'юн, а навесні під час повені, коли йде нерест, заходять косячки більш цінних видів риб.

У басейні Тростянки розмножуються і живуть жаби озерна, ставкова, гостроморда і трав'яна, квакша і кумка червоночерева, ропухи зелена і сіра, часничниця і тритон звичайний. Іноді на зарослих трав'яних горбах вдається помітити ящірок прудку і зелену, гадюку звичайну і вужа звичайного, а поблизу річки, на болоті — черепаху болотяну і вужа водяного.

Тут зустрічаються птахи не тільки водно-болотного зооценозу, але й зооценозу оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценозу широколистих лісів. Хоча басейн Тростянки і невеликий, але тут мешкають ондатри, полівки водяні, зайці-русаки, горностаї, єнотовидні собаки, їжаки звичайні, ласки, лисиці, миші польові, нічниця водяні та хом'яки.

Тростянка є окрасою цього куточка Хмельниччини, на ній у селі Великі Калетинці збудовано греблю і є ставок, де місцеве населення розводить рибу, риба-лить, культурно відпочиває.

СОШЕНКА БІЛЯ ІЗЯСЛАВА.

УЛЯНИ

Річка є правою притокою Полкви. Її довжина становить 23 км, площа басейну — 83,2 км². Вона має чотири притоки загальною довжиною — 7 км. Густота річкової мережі — 0,36 км/км².

Басейн річки розташований на північному заході Хмельниччини у межах Теофіпольського і Білогірського районів. Цікаво, що верхня течія річки між Волицею-Польовою і Заруддям має назву — Рудь. Від Заруддя і до Турівки в середній течії річка називається Тернавка, а північно-західніше Турівки і аж до Вовковинець у нижній течії має офіційну назву — Уляни.

Уляни бере початок південно-східніше села Волиця-Польова. Колись вона витікала з джерела, а тепер уже з каналів меліоративної системи загальною довжиною близько 10 км. На південній стороні Волиці-Польової річка розливається у став, тече широкою незаболоченою долиною. Але західніше на відстані одного кілометра б'ють джерела і заплава стає заболоченою.

Північніше Заруддя знаходиться піщаний кар'єр. Річка тут меандрує. Правий берег більш крутий і обривистий. Уздовж нього тонким пасмом простягся невеличкий лісок. У середній течії у Ледигівці утворює став, а в Червоній Дубині розливається у два стави.

Південніше Турівки є ще два стави, перший із яких має довжину 1200 м, а другий — 90 м. У нижній течії Уляни плине заболоченою долиною, меандрує. У Вовковинцях є водяний млин, а північно-західніше цього села річка впадає у Полкву.

Басейн Уляни розташований у межах Полквинського природного району. У верхів'ї річки абсолютні висоти становлять 317,6 м, в середній

течії — 296,6 м, а в нижній — 276 м. Тут немає лісових масивів, трапляються посадки, сади і гайки.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки і болота, на місці яких тепер утворилися глибокі малогумусні чорноземи. У цій місцевості невеличкими острівцями піднімаються останки крейдових і неогенових порід. Тут можна побачити, як завдяки рівнинності поверхні на ній утворилося чимало блюдця — неглибоких западинок з оглеєним ґрунтом. У верхній течії східніше Волиці-Польової є суходільні луки, які сформувалися вже після меліоративних робіт. Західніше цього села у долині річки значні площі займають заплавні луки і болота.

У середній течії розмістилися суходільні луки, а у нижній течії від Турівки до Новосеменова переважають заплавні луки і болота, які вкриті звичайнолепеховими, великолепешняковими, вузьколисторогозовими, звичайноочеретяно-осоковими угрупованнями рослин. Західніше Новосеменова і до самої Полкви розкинулись суходільні, а поблизу річища — заплавні луки.

У межах басейну Уляни можна побачити лише зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотний зооценоз.

У її водах водиться щука, товстолобик, плітка, пічкур, окунь, лящ, лин, короп, крас-

нопірка, карась, йорж, в'юн і верховодка.

У долині річки та її приток є лише шість ставків, але достатньо великі площі займають болота і заплавні луки, тому тут досить сприятливі природні умови для земноводних. Частіше потрапляють у поле зору жаби ставкова, озерна, гостроморда і трав'яна. На полях трапляються ропухи сіра і зелена, у чагарниках — квакша і кумка червоночерева, біля джерел і струмків — часничниця, тритони гребінчастий і звичайний.

Водяться тут вузькі звичайний і водяний, гадюка степова, ящірки прудка, зелена і живородна. Дуже рідко потрапляє на очі черепаха болотяна.

У басейні річки не часто побачиш птахів лісу, бо тут немає лісів. Проте різноманітна орнітофауна птахів лук, боліт і водойм — до 39 видів, птахів степу і поля — до 16 видів і птахів-синантропів — до 8 видів. Серед птахів степу і поля частіше всього можна побачити куріпку сіру, щеврика польового, сорокопуда тернового, сорокопуда чорнолобого, просянку, посмітоху, кам'янку звичайну, жайворонка рогатого, жайворонка польового, горобця польового, горихвістку чорну, голуба сизого, боривітра степового і вівсянку звичайну.

Звірі у цій місцевості дають про себе знати як вдень, так і вночі, але найбільш активні вони під вечір і на світанку. Серед ссавців досить високу щільність мають миші польова і маленька, білозубка мала, бурозубка, видра річкова, горностай, заєць-русак, їжак звичайний, козуля, кріт, куниця кам'яна, ласка, лисиця, нічниця ставкова, ондатра, пацюк сірий, полівки водяна і звичайна, тхір степовий і хом'як.

У басейні річки при в'їзді в село Волиця-Польова є ботанічна пам'ятка природи «Віковічні дерева» площею 4,6 га, яка створена у 1992 році.

УСТЯ або ХОТЕНЬ

Річка Устя є правою притокою Вілії. Її довжина складає 18 км, вона має 12 приток загальною протяжністю — 35 км, густоту річкової мережі — 0,49 км/км² і площу басейну — 135 км². Її басейн розташований на північному заході Хмельницької області у межах Ізяславського адміністративного району.

Початок бере Устя одразу трьома струмками між селами Шекеринці та Добрин. Лівий струмок, який живиться із джерел, починається на околиці Шекеринець і на ньому є невеличкий ставок. Центральний і правий струмки беруть початок на північно-західній околиці Добрини. Центральний струмок витікає із ставка, який має довжину — 200 м, а ширину — 75 м. У місці злиття цих трьох струмків, які утворюють річку Устя, розкинулось у заплаві болото. Північніше Добрини у болотах із джерела починається перша права притока. Від села Стара Гутиська тече перша ліва притока, яка впадає в Устю біля Нової Гутиськи.

У цій місцевості є яри глибиною до 10 м і шириною до 25 м. Північніше Нової Гутиськи річка розливається у величезний став, який має довжину 1100 м, ширину — 500 м. На лівому березі річки місцеве населення видобуває торф, а правий берег — заболочений.

Біля села М'якоти знаходиться декілька озер і ставків. Від с. Мала Радогощ починається середня течія річки. Ця територія відзначається цілою системою меліоративних каналів, ширина яких становить — 6 м, а глибина — 1,25 м, дно — піщане. Ця місцевість колись була заболочена, а тепер

тут суходільні луки. Північно-східніше с. Сивір річка змінює напрямок течії з північно-східного на північно-західний і далі плине каналом шириною до 10 м, дно — піщане. Звідси починається нижня течія, де на лівому і правому берегах є також мережа меліоративних каналів, одні шириною до 10 м і глибиною до 1,5 м, дно — піщане, а інші шириною до 6 м і глибиною до 1,2 м, дно теж піщане. Західніше Кам'янки Устя впадає у річку Вілію.

У геоморфологічному відношенні басейн річки розташований у межах Білогірського горбистого геоморфо-

логічного району, абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять — 321,6 м, у середній течії — 247,1 м, а в нижній 212 м. Поверхня басейну досить сильно почленована балочними ерозійними формами. Яри і балки прорізують не лише четвертинні, але й неогенові відклади. Тут багато балок і невеликих річкових долин приток. Басейн Усті вкритий лесоподібними суглинками, які досить легко піддаються ерозії, але в ньому є і піски. У басейні місцями сформувались дерново-підзолисті супіщані ґрунти, темно-сірі опідзолені ґрунти, ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у Білогірському геоботанічному районі, де колись росли грабово-дубові та дубові ліси, на місці яких тепер значні площі зайняті орними землями — полями. На сьогодні такі ліси можна побачити поблизу сіл Стара Гутиська, Нова Гутиська, Велика Радогощ, Закриничне, Сивір, Дертка і Кам'янка. У долині Усті переважають

суходільні луки, але вздовж русла тягнуться і заплавні луки. Болота тут можна побачити у верхів'ї біля Старої Гутиськи і М'якот, у середній течії — південніше Сивіра, а в нижній — поблизу Дертки.

У басейні річки є зооценози хвойно-широколистих лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози.

У річці водиться пічкур, карась, в'юн, плітка, краснопірка, лин, лящ, окунь, йорж, верховодка і щука. Під час весняної повені та нересту до річки запливають білий амур і товстолобик.

У басейні Усті живе 11 видів земноводних. Найбільшу щільність мають жаби ставкова, озерна, гостроморда і трав'яна, квакша, ропухи сіра і зелена, часничниця і тритон звичайний. Часто зустрічаються і плазуни — веретільниця, вужі водяний і звичайний, гадюка звичайна, мідянка, черепаха болотяна, ящірки прудка, зелена і живородна.

Фауна птахів представлена 35 видами птахів лісу, 39 видами птахів лук, боліт і водойм, 12 видами птахів степу і поля та 7 видами птахів-синантропів.

Високу щільність серед ссавців мають миша лісова, миша польова, миша маленька, кріт, ондатра, норка, полівка звичайна, полівка руда лісова, хом'як, їжак звичайний, заєць-русак, козуля, свиня дика, лисиця, білка звичайна, видра річкова, бобр річковий, вовчок лісовий, горішковий і сірий.

У басейні річки Устя за 1,5 км від села Дертка розташований ботанічний заказник «Першотравневий» площею — 44 га, який створений у 1993 році. За три кілометри на північ від Шекеринець знаходиться гідрологічний заказник «Шекеринський» площею 52 га, який створений у 1998 році. А в чотирьох кілометрах на захід від села М'якоти розташований гідрологічний заказник «М'якотівський» площею 103,2 га, який теж створений у 1998 році.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА УТКА

Тихо тече через Славуту, розливаючись широкими плесами ставків, річка, з якою тісно пов'язана історія нашого міста. У писемних згадках XIX століття про неї пишуть як про безіменну річку. Йдеться про річку з дещо дивною для української топоніміки назвою — Утка.

Ця річка, довжина якої близько 16 кілометрів, бере початок у 32 кварталі Хутірського лісництва Славутського держлісгоспу, в лісових хащах і болотах між селами Червоний Цвіт і Романів Шепетівського району, протікає через село Романіни, перетинає наше місто зі сходу на захід і за 400 метрів на захід від Славути впадає в Горинь.

Назва річки Утка не має історичних коренів, її не існує в довідниках і на більшості карт. У 1946-1947 роках у краї проводились лісовпорядкувальні роботи, уточнювались карти лісових масивів. Виконував цю роботу лісовпорядник на прізвище Уткін, який, ймовірно, увіковічив себе у такий спосіб, назвавши річку Уткою. Бо за нижньою греблею біля суконної фабрики річка досі має незрозумілу назву — Кемпа.

Русло Утки хвилясте і тече вона здебільшого заболоченою територією. Ширина річища до 20 метрів, глибина на плесах 1,2 метра, на перекатах — до 0,3 метра.

Під час весняної повені та літніх водопіль, рівень води, як це було у 1993 році, піднімався до трьох метрів, річка виходила з берегів та заливала значні території, що призводило до втрати значної кількості сільськогосподарських культур.

*Вихованці гуртка
«ОХОРОНА ПРИРОДИ»
еколого-натуралістичного
центру школярів
м. Славута.*

УТКА

Одна з найменших річок Хмельниччини, яка тече зі сходу на захід. Її басейн розташований на території Славутського і Шепетівського районів. Утка є правою притокою Горині. Довжина її становить — 16 км, а площа басейну — 116 км².

Бере Утка свій початок на Шепетівщині дещо західніше урочища Грабовий Буд. Це річка, в басейні якої майже немає населених пунктів. Лише у нижній течії, де вона впадає в Горинь, розташований районний центр — Славута. Басейн Утки знаходиться в межах Славутського піщаного геоморфологічного району, в якому поширені еолові форми рельєфу і чітко проглядається зміна лесоподібних порід на піщані та супіщані відклади.

Цікаво, що ця територія має типову поліську природу, для якої характерними є дубово-соснові та соснові ліси, які вкривають 90 відсотків басейну Утки. Мала заселеність його пояснюється тим, що тут дуже багато боліт та лук. У геоботанічному відношенні басейн Утки знаходиться в межах Славутського геоботанічного району. Тут можна побачити ділянки дубово-соснових орлякових і соснових чорнице-зеленомохових лісів.

Сосново-чорницеві ліси характеризуються тим, що деревний ярус утворює переважно сосна, поодинокі трапляється береза бородавчата, зрідка — дуб звичайний. Особливістю цих лісів є й те, що підлісок у них нерозвинений. Основу чагарниково-трав'яного покриву складає чорниця, орляк звичайний, брусниця, щучник дернистий, дзвоники персико-

листі, молінія голуба, перстач гайовий, перлівка поникла, лохина, верес звичайний, ожина волосиста і вербозілля звичайне. На трав'янистих болотах у басейні Утки поширені звичайно-очеретяні, рідше — велико-лепешнякові, плавучолепешнякові, осокові, хвоще-осокові та осоково-гіпнові угруповання рослин.

На заплавних луках річки ростуть калюжниця болотна, м'ята австрійська, незабудка болотна, вероніка берегова,

куга озерна, осока дерниста, молінія голуба, мітлиця собача, щучник дернистий, кунічник ланцетний і очеретянка звичайна. У межах басейну Утки чітко проглядаються зооценози хвойно-широколистих лісів і водно-болотяні зооценози.

У хвойно-широколистяних лісах у порівнянні з іншими територіями Хмельниччини досить висока щільність бурозубки звичайної і бурозубки малої, їжача і миші жовтогорлої, лісової і польової миші, звичайної полівки і рудої полівки, вовчка сірого, лісового і горішкового, зайця-русака, лося і вовка, лисиці і куниці лісової. У цьому зооценозі мешкають плазуни — веретільниця і ящірка живородна, вужі звичайний і водяний, мідянка і гадюка звичайна, черепаха болотяна, ящірки прудка і зелена.

Склад орнітофауни зооценозу досить багатий і нараховує

ПАНОРАМА УТКИ БІЛЯ СЛАВУТИ.

понад 65 видів. Дуже велика щільність птахів у цих зооценозах. У першу чергу виділяються три види дятлів, до п'яти видів синиць, сойки, вівсянки, ковалики, шеврики, костогризи, дрозди, зяблики, а також яструб малий, щедрик, чикотень, чеглик, сорока, соловей східний, крук і ворона сіра.

Видовий склад іхтіофауни Утки не дуже різноманітний: переважно тут мешкають карась срібний і карась золотий, в'юн, короп, плітка, лин, пічкур і верховодка. Навесні під час нересту, коли річка стає більш повноводною, до неї заходять косячки досить цінних риб, але це відбувається вночі, а згодом вони повертаються назад у Горинь.

Крім того, що річка відіграє значну роль у природі, місцеве населення використовує її для рибництва і відпочинку, а береги — для випасання худоби і сінокошу.

ФЕДОРІВКА

Ліва притока річки Ікопоть, довжина якої становить — 18 км. У неї 9 приток загальною протяжністю — 23 км, густина річкової мережі — 0,82 км/км². Басейн Федорівки розташований майже у центрі Хмельницької області на території Красилівського адміністративного району. Його площа — 66,8 км².

Бере початок Федорівка західніше села Трусилівка у тамтешніх болотах. У верхів'ї до річки впадає чотири притоки — дві лівих і дві правих. Друга ліва притока бере початок із джерел і тече через центр Трусилівки. Заплава Федорівки на південно-західній околиці одноіменного села заболочена, схили долини пологі. Біля Федорівки річка розливається у став завдовжки — 300 м і завширшки — 250 м. Від цього ставу починається середня течія, упродовж якої до Федорівки впадають три лівих притоки.

Поблизу с.Малі Пузирки річка розливається у два ставки, перший з яких має довжину 1000 м і ширину — від 200 до 450 м біля греблі, а другий став сягає у довжину 520 і ширину — 210 м. Південно-східніше цього ставу долина річки дуже заболочена. Складається враження, що русло ніби зникає серед густої болотної рослинності. Саме від цього місця починається нижня течія Федорівки. Річка меандрує у широкій заплаві, а, оминувши з півдня Акимівку та з півночі Тріски, впадає в Ікопоть.

Басейн Федорівки розташований у межах Ікопотського геоморфологічного району. Абсолютні висоти у верхів'ї становлять — 330,9, у середній течії — 310,2, у нижній — 293 метри. Переважаючими формами рельєфу в басейні є балки, міжбалочні ували, що їх поділяють, переважно зі спади-

ми схилами. Тут розвивається лінійна та площинна ерозія. На цій території сформувалися чорноземи опідзолені, місцями трапляються темно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де колись були лучні степи, остепненні луки, а по долинах річки панували болота. На сьогодні невеличкі гайки можна зустріти тільки на периферії басейну поблизу сіл Трусилівка і Криворудка. Північніше Малих Пузирок розташоване урочище Кучманівка, де росте дубово-ялиновий ліс, дерева у якому заввишки 25 м, завтовшки — 37 см, відстань між деревами — 5 м. У долині Федорівки переважають болота і заплавні луки. На болотах ростуть звичайноочеретяні, звичайноочеретяно-осокові, звичайнолепехові, великолепешнякові, осокові та хвощосокові угруповання рослин.

У межах басейну Федорівки панують зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози. Зооценози хвойно-широколистих лісів займають менше 3 відсотків території. На річці є три досить великих ставки, значні площі займають болота, що сприяє суттєвій щільності видів риб і земноводних та інших класів хребетних.

Фауна риб Федорівки представлена бичком, йоржом,

ФОСА

Є правою притокою Ікопоті і відноситься до малих річок Хмельниччини, бо має довжину 12 км, вісім приток загальною протяжністю 19 км, густоту річкової мережі 0,87 км/км² та площу басейну — 35,7 км².

окунем, в'юном, карасем, лящем, верховодкою, лином, краснопіркою, пліткою і щукою. Земноводні особливо численні у весняно-літній період, коли жаби ставкові, гостроморді, трав'яні і озерні та кумки червоночереві досягають найбільшої чисельності. На цій території багато тритонів звичайних і гребінчастих, а також ропух сірих і зелених та квакш. Плазуни, хоч і мають невисоку щільність, частіше представлені ящірками прудкою, зеленою і живородною, черепахою болотяною, веретільницею, мідяркою, вужами водяним і звичайним.

На цій території зустрічається до 40 видів птахів лук, боліт і водойм, до 12 видів птахів степу і поля та до 5 видів птахів-синантропів. Тут мешкає до 15 видів птахів лісу, що зумовлено незначною площею лісів. Серед птахів лук, боліт і водойм найчастіше можна побачити баранця великого, бугая, вівсянку очеретяну, деркача, кобилочку річкову, крижня, крячка річкового, курочку водяну, ластівку берегову, лиску, луня лучного, пастушка, рибалочку голубого, серпокрильця, чайку, чаплю сіру і сову болотяну.

У цій місцевості ссавці представлені ондатрою, полівкою водяною, видрою річковою, білкою звичайною, бурозубкою, зайцем-русаком, їжаком звичайним, козулею, кротом, ласкою, лисицею, мишою польовою, пацюком сірим, полівкою звичайною і хом'яком.

Хоча в басейні Федорівки панують відкриті ландшафти — просторі поля, луки і болота, але все-таки і тут є оригінальні, неповторні і красиві куточки природи. Тутешні жителі на берегах річки косять сіно, випасають худобу, розводять і вирощують рибу у ставках, а під час її вудіння, відпочивають, насолоджуючись краєвидами річки.

Басейн Фоси розташований на північному заході Красилівського адміністративного району. Абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять 317,6 м, а в нижній течії — 281,9 м. Початок бере Фоса у заболоченій широкій долині, що утворює величезні балки.

У верхів'ї перед мостом струмок розливається у став, який витягнутий з півночі на південь. З цього місця Фоса починає свій повноводний плін на пів-

денний схід. Долина її ще більше розширюється і обидва береги стають дуже заболоченими. Річка приймає першу праву притоку, яка несе свої води від села Мала Калинівка, де знаходиться невеличкий ставок. Оминувши Решнівку з півночі, Фоса меандрує у широкій заболоченій заплаві та приймає води ще однієї правої притоки, на якій знаходиться аж два ставки. Північно-західніше села Гриценки Фоса розливається у величезний став. Здолавши

шлюзи греблі, вже у нижній течії ця водна артерія утворює каскад великих ставків, а потім впадає в Ікопоть.

Басейн річки розташований у межах Ікопотського геоморфологічного району, він характеризується переважаючими формами рельєфу — балками та міжбалочними увалами, які їх поділяють, як правило, зі спадистими схилами, де проявляється площинна ерозія, а місцями лінійна — яркова. Проте верхів'я Фоси є досить рівнинним. Поширені тут опідзолені ґрунти, є і рівнинні частини з багатими глибокими чорноземами.

У геоботанічному відношенні басейн Фоси розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки, болота у

долині річки та її приток. Нині тут на 99 відсотків переважають відкриті ландшафти, бо колишні лучні степи перетворені на орні землі — поля, де вирощують різноманітні сільськогосподарські культури — пшеницю, жито, гречку, кукурудзу, цукровий буряк, горох, ячмінь, а також овочеві культури. Лише поблизу Ледянки і Гриценків є невеликі ліски, тому цю територію, особливо еродовані балки, яри та круті схили горбів потрібно зміцнювати.

У долині річки поширені болота з трав'янистою рослинністю. Тут лучно-болотні ґрунти залягають на заболочених пониженнях днищах балок і заплави річки та її приток. Материнськими породами є алювіальні та делювіальні сулинки, їх формування відбувалося, ймовірно, в умовах надмірного зволоження

з участю болотної рослинності. На заболочених луках ростуть — підмаренник болотний, частуха подожникова, тонконіг болотний, щучник дернистий, мітлиця повзуча, осока лисяча, молінія блакитна, вербозілля і калюжниця болотна. У заплаві Фоси на менш обводнених болотах ростуть осокові, хвоще-осокові угруповання рослин. На осокових ділянках боліт переважає осока здута і гостровидна, трапляється осока зближена, струнка та дерниста. На дуже обводнених ділянках боліт ростуть звичайноочертяні, вузьколисторогозові та звичайнолепехові угруповання рослин.

У межах басейну річки можна побачити два типи зооценозів: водно-болотний зооценоз і зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

У Фосі водиться до 20 видів риб, а земноводні представлені часничницею, ропухами зеленою і сірою, жабами трав'яною, ставковою і озерною, рідше квакшею, яка трапляється на кущах, розкиданих по луках.

Біля струмків вдається іноді помітити тритонів гребінчастого і звичайного та кумку червоночереву. Плазуни частіше всього потрапляють на очі опівдні, коли землю влітку добре нагріє сонце. Активними у цей час стають вужі водяний і звичайний, черепаха болотяна, ящірки прудка, живородна і зелена. Дуже рідко, але трапляються мідянка, веретільниця і гадюка звичайна.

Орнітофауна басейну річки не має птахів лісу, проте тут мешкає до 40 видів птахів лук, боліт і водойм, до 14 видів птахів степу і поля, до 8 видів птахів-синантропів.

У цій місцевості мешкають ссавці: заєць-русак, кріт, видра річкова, ондатра, полівка водяна, хом'як, тхір степовий, полівка звичайна, нічниця ставкова, лисиця, ласка, їжак звичайний, собака єнотовидний, бурузубка і білозубка мала.

ХОМОРА

Річка, яка тече з південного заходу на північний схід. Її басейн знаходиться у північно-східній частині Хмельницької області, він має загальну площу — 1446 км². Хомора є найбільшою лівою притокою Случі, її довжина становить 108 км.

Витік Хомори знаходиться у Красилівському районі біля с. Нова Криворудка. Вона тече через Ізяславський, Шепетівський і Полонський райони. Долина Хомори від витоків до смт. Гриців широка та заболочена, а далі річка ніби врізається у кристалічні породи і вужчає, стаючи місцями порожистою.

Верхня течія Хомори знаходиться на горбистій височині, довкола чітке ерозійно-балочне розчленування, яке представлене ярами та балками різної глибини. Середні максимальні

висоти 290 м поступово падають на схід, внаслідок чого в Шепетівському районі їх поверхня дещо вирівнюється. У Полонському районі Хомору оточує хвилясто-горбиста рівнина. Цей район має іноді глибоке балочне членування поверхні, є значні масиви дібровних і хвойних лісів, під якими утворилися опідзолені чорноземи, а місцями темно-сірі опідзолені ґрунти.

У басейні Хомори чимало різноманітних за площею лісових масивів. Найбільшими серед них є ліси біля Полонного,

Великої Березної, Новолабуня, Грицева, Коськова, Вербівців і Чижівки. У Шепетівському і Полонському районах ростуть грабово-дубові, дубові, чорновільхові та соснові ліси, які представлені іноді невеликими ділянками і в листяних лісах.

Від верхньої течії Хомори і до нижньої в заплаві переважають заплавні луки, а на схилах долини — суходільні луки. Як одні, так і інші відзначаються великою строкатістю видового складу і угруповань. На заболочених ділянках заплави Хомори росте очерет, рогоза, осока, татарське зілля і злаки.

Іхтіофауна Хомори багата на різноманітні види риб. Найбільш розповсюдженими є популяції срібного і золотого карася, коропа, плітки, окуня, білого амурра, верховодки, бичка, пічкара, в'юна і щуки. Багато видів риб потребують охорони, тому що їх популяції скоротились до критичної межі.

ЗАПЛАВА РІЧКИ ХОМОРИ.

У басейні Хомори є всі види земноводних, які мешкають на Хмельниччині і майже всі види плазунів, а їх — 10. Не зустрічається лише гадюка степова.

Орнітофауна басейну Хомори нараховує близько 67 видів птахів лук, боліт і водойм та 84 види птахів лісу. На полях, які межують з руслом, заплавою і долиною, мешкає 22 види птахів полів і 9 видів птахів-синантропів. Близько 26 видів ссавців зустрічається в басейні Хомори. Одні із них активні вдень, а інші — вночі.

У заплаві річки на південний-захід від Великої Березної розташований «Великоберезнянський» орнітологічний заказник площею 500 га, створений у 1993 році. А на лівому березі Хомори поблизу смт.Понінка знаходиться ботанічна пам'ятка природи «Дубинка» площею 8,1 га, організована у 1930 р. На правому березі річки у кв. 16, Понінківського лісництва розташована комплексна пам'ятка природи «Завадське».

ХОМОРЕЦЬ

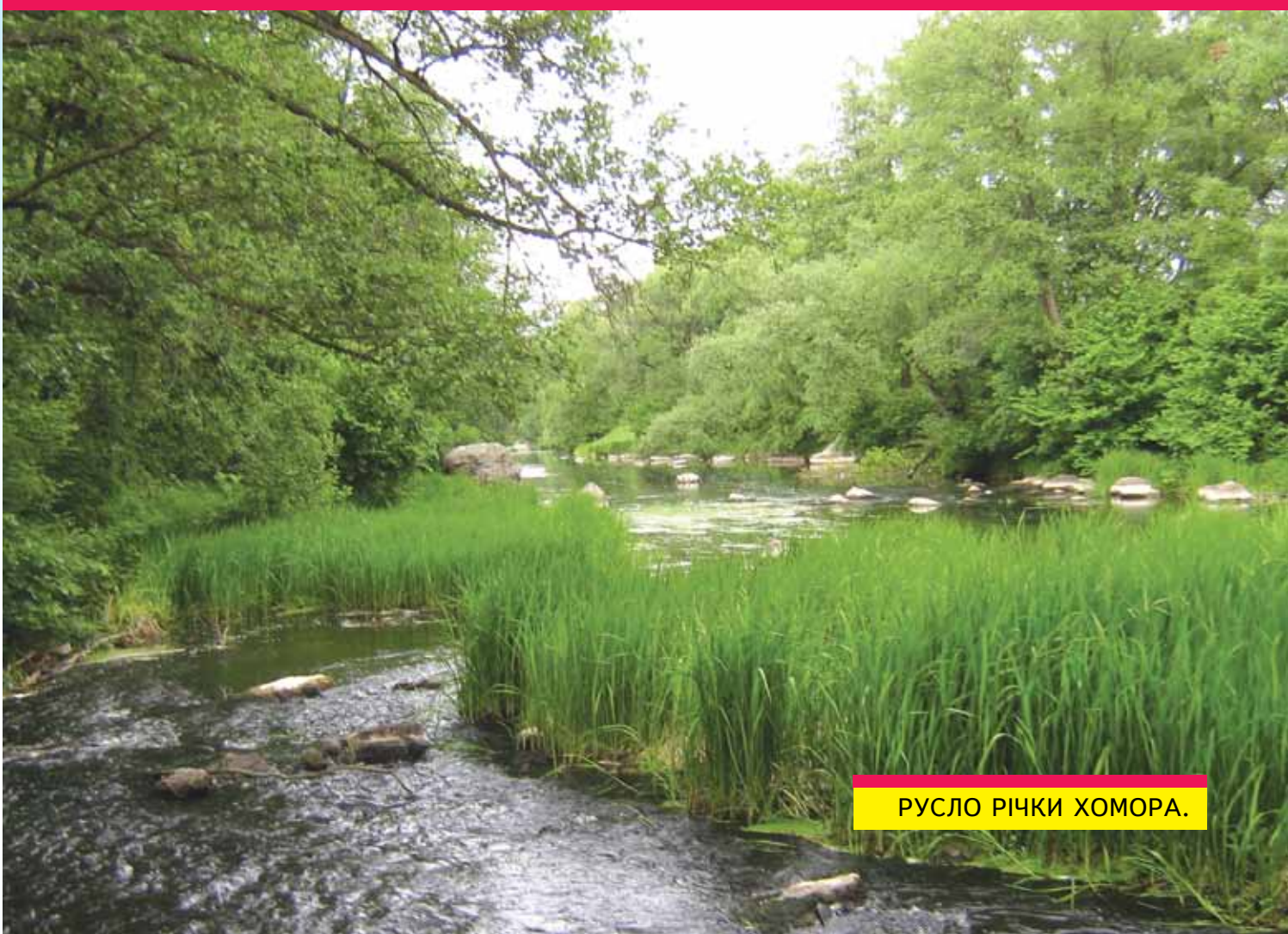
Річка, яка є лівою притокою Хомори. Довжина її становить — 24 км. Вона має 14 приток загальною протяжністю — 23 км, густоту річкової мережі — 0,63 км/км², а площа басейну досягає — 74,2 км².

Басейн Хоморця розташований у межах Шепетівського і Полонського адміністративних районів. Початок річка бере дещо західніше села Велика Медведівка на Шепетівщині.

Тут досить інтенсивні ведуться торфорозробки. У середній течії Хоморець плине у Полонському районі поблизу сіл Сягрів, Роговичі та Ганнусине, а в нижній течії — через м. Полонне, де річку перегороджують дві греблі, утворюючи ставки. Басейн Хоморця розташований у північно-східній частині Хмельницької області у межах

Скрипівського природного району. Тут ландшафт балочний, але з менш глибоким розчленуванням і видається більш рівнинним. Цьому, ймовірно, сприяють менші абсолютні висоти. Тут близько до поверхні залягають кристалічні породи, а незначні нерівності поверхні нівелюються четвертинними відкладами лесоподібних порід.

У далекому минулому простори басейну Хоморця були вкриті лучно-степовою рослинністю, під якою утворилися глибокі малогумусні чорноземи досить високої природної

РУСЛО РІЧКИ ХОМОРА.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ХОМОРА

Хомора біля Ленковець протікає упродовж чотирьох кілометрів. Річка тече рівнинною територією, але крутішим є правий берег. Ширина її 3-5 метрів, глибина в середньому 1,3 метра. Коли зима сніжна, або ж навесні випадає велика кількість опадів, то рівень води піднімається до одного метра і річка розливається.

З Хоморою пов'язані цікаві історії, які колись трапилися. Так відомий переказ про церкву, яка в одному із сіл перейшла річку. Все це дуже незвичайно. Але насправді річка змінила русло і церква опинилася на протилежному березі.

Ірина СИДОРЧУК,
учениця 11 класу
Ленковецької ЗОШ
I-III ступенів
Шепетівського району.

родючості. На сьогодні на правому березі практично всі землі розорані і зовсім не має лісів, лісків або гаїв. Зрідка трапляються в окремих селах лише сади. На лівому березі теж розкинулися поля, але поблизу залізничної станції Ганнусине знаходиться великий лісовий масив, який належить до Полонського Полісся. У басейні Хоморця тепер можна побачити й невеликі ділянки степової рослинності, суходільних лук, заплавлених лук і навіть низинних боліт. Найбільш обводнені ділянки низинних боліт тут вкриті звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими і великолепешняковими угрупованнями рослин. На менш обводнених ділянках заплавлених осокові, хвоще-осокові угруповання рослин.

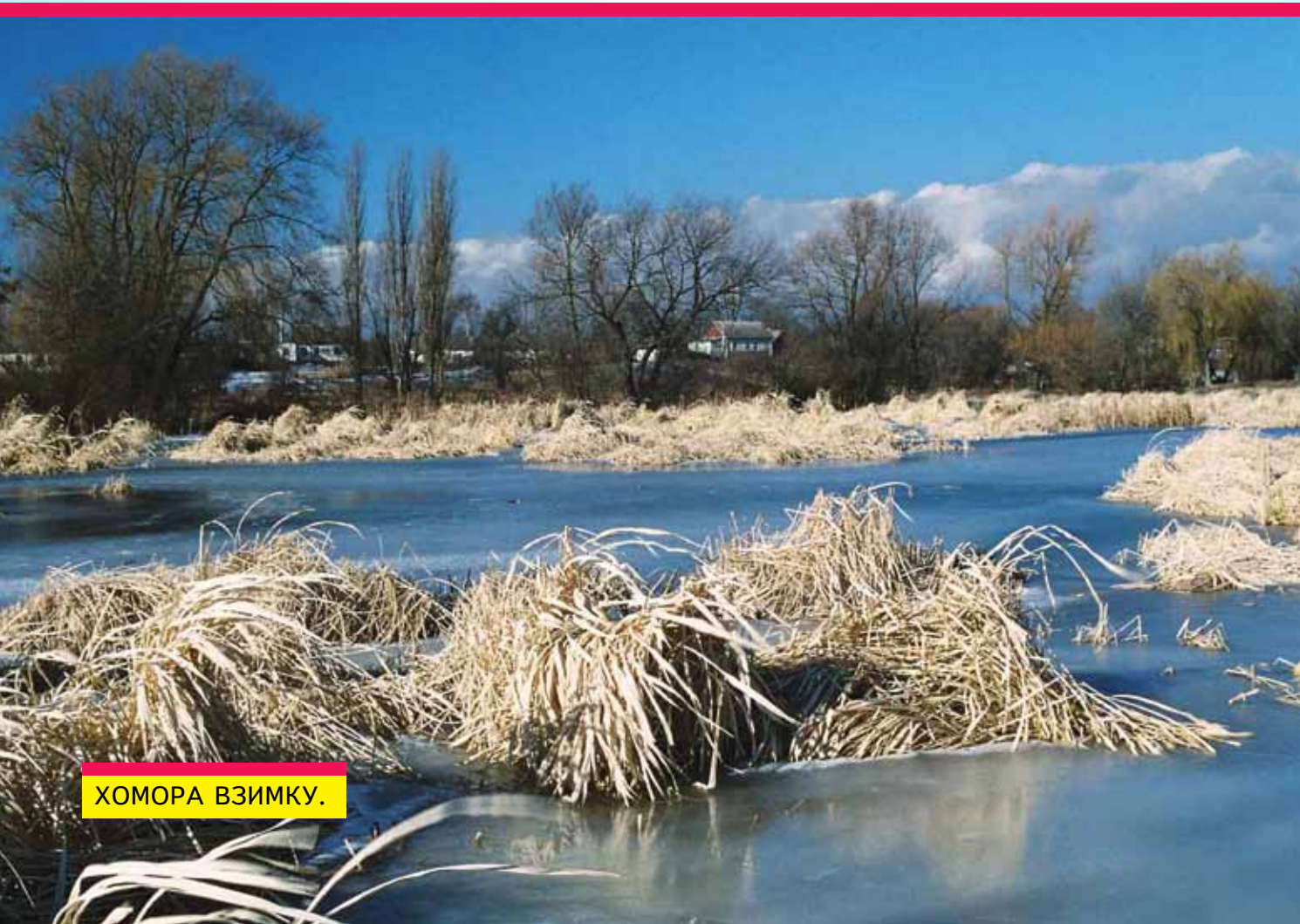
Водно-болотяні зооценози в межах басейну Хоморця не багаті на іхтіофауну. Тут водиться переважно карась, верховодка,

пічкур, в'юн, окунь і плітка. Інші види риб, вірогідно, заходять із Хомори і трапляються досить рідко. Широко представлена фауна земноводних, бо тут є всі представники, які зустрічаються на Хмельниччині.

Серед плазунів на берегах Хоморця і в його басейні вдається зустріти веретільницю, вужів водяного і звичайного, гадюку звичайну, мідянку, черепаху болотяну, ящірок прудку, зелену і живородну.

Численною є орнітофауна, яка представлена птахами лук, боліт і водойм, птахами полів і степу, птахами-синантропами і навіть зрідка трапляються птахи лісу.

У фауні ссавців виділяються білозубка мала, бобер річковий, бурозубка, видра річкова, горностай, заєць-русак, кріт, ласка, миша польова, нічниця водяна, нічниця ставкова, ондатра, пацюк сірий, полівка водяна і хом'як.

ХОМОРА ВЗИМКУ.

ЦВІТОХА

Права притока Горині, довжина якої становить — 39 км, приток 56 загальною протяжністю — 106 км, густина річкової мережі — 0,53 км/км², а площа басейну — 368 км².

Її басейн розташований на півночі Хмельницької області. Верхня і середня течія Цвітохи знаходяться у межах Шепетівського адміністративного району, а нижня — на теренах Славутчини. Цікаво, що верхів'я річки розташоване на відкритих ландшафтах, а ось середня і нижня течія — на закритих.

Бере початок Цвітоха південніше села Траулин одразу трьома струмками, один із яких — правий — влітку пересихає. Вони утворюють перед Траулином ставок з невеличким водним дзеркалом. Північніше села річка приймає води однієї правої притоки і чотирьох лівих. Дещо південніше с.Савичі Цвітоха входить на територію закритих ландшафтів — лісових масивів, які тягнуться на десятки кілометрів. Уся середня течія Цвітохи, довколишня територія цієї частини басейну дуже заболочені. Є у цій місцевості озера поблизу сіл Савичі, Рудня-Новенька. Тут можна побачити і гранітні кар'єри, завширшки 26 метрів.

Північно-західніше с.Клементовичі в басейні Цвітохи розташоване урочище Грабовий Буд. Перетнувши межу між Шепетівщиною і Славутчиною, у нижній течії Цвітоха частково плине відкритою територією, а частково — закритою, оминаючи Кам'янку і Цвітоху. Річка дуже меандрує, тече широкою долиною, а біля Пашуків впадає в Горинь.

Басейн Цвітохи розташований у межах Славутського

геоморфологічного району, в якому поширені еолові форми рельєфу і де чітко простежується зміна лесоподібних порід на піщані та супіщані відклади. Ця територія має типову поліську природу: вона вкрита дубово-сосновими та сосновими лісами, болотами та луками і тому

малозаселена. Тут поширені дерново-підзолисті супіщані ґрунти, а у верхів'ї Цвітохи — чорноземи опідзолені. На них ростуть соснові ліси різних груп — сосновий ліс чорницевий, сосновий ліс вересовий і сосновий ліс лишайниковий. У сосновому лісі чорницевому добре помітно, що деревний ярус утворює переважно сосна, рідше трапляється дуб звичайний і береза бородавчаста. У таких лісах підлісок нерозвинений. Переважно основу чагарниково-трав'яного покриву утворює чорниця, але до неї домішуються перстач гайовий, молінія голуба, перлівка по-

никла, вербозілля звичайне, веснівка дволиста, ожина волосиста, багно звичайне, лохина, шучник дернистий, верес звичайний, брусниця, орляк звичайний і дзвоники персиколисті. Трапляються тут і чорновільхові ліси, які займають переважно притерасні частини річкової заплави.

У травостої заплави лук значне поширення отримала осока рання, кунічник наземний, тимофіївка лучна, мітлиця біла, китник лучний, костриця

лучна. У басейні Цвітохи серед трав'яних боліт поширені звичайноочеретяні, великолепешнякові, сірувато-кунічникові та плавучолепешнякові угруповання рослин. Є тут осокові та осоково-гіпнові болота, де ростуть осока гостровидна, осока омська, осока дерниста та осока струнка.

У басейні Цвітохи виділяються тільки два типи зооценозів — водно-болотяний зооценоз і зооценоз хвойно-широколистих лісів. У водно-болотяних зооценозах досить багата іхтіофауна, але вона своїм видовим складом близька до іхтіофауни Горині. Найбільш поширеними видами, які мають високу щільність є верховодка, карась, короп, в'юн, краснопірка, лин, лящ, окунь, пічкур, плітка, товстолобик, білий амур. Під час повені навесні заходять вирезуби, гірчаки, білизна, білоглазки, марени, підуст, судак, рибець, чехонь та щуки, хоча поодинокі особини зустрічаються цілорічно. У цих водах можна спіймати і міногу українську.

Амфібії розповсюджені тут скрізь: і у воді, і на суходолі. Щільність видів — одна із найвищих на Хмельниччині. Пояснюється це тим, що тут дуже велика заболоченість території. Тримаються річки жаби ставкова і озерна, у заплаві — жаби трав'яна і гостроморда, біля кущів — квакша і кумка червоночерева, на менш зволжених ділянках лісу — ропухи зелена і сіра. Частіше всього біля струмків, якихось колод вдається побачити тритонів звичайного і гребінчастого та часничницю.

Рептилій можна побачити як у воді річки, так і на суходолі. У воді частенько полюють вуж водяний, черепаха болотяна, а на суходолі — ящірки прудка, зелена і живородна, вуж звичайний, веретільниця, гадюка звичайна і мідянка. Не живе у басейні Цвітохи гадюка степо-

ва. У водно-болотяному зооценозі Цвітохи мешкають птахи лук, боліт і водойм — до 60 видів, птахи лісу — до 75 видів, птахи-синантропи — до 8 видів, та близько 10 видів птахів степів і полів зустрічається лише у верхів'ї річки.

Серед птахів лук, боліт і водойм частіше всього нагадують про себе баранець великий і бугай, вівсянка очеретяна і деркач, квак і кобилочка річкова, крижень і крячок малий, курочка водяна і ластівка берегова, лебідь-шипун і лиска, лунь лучний і очеретянка велика, чапля руда і чайка, чапля сіра і щеврик лучний. Дають про себе знати і лісові птахи — соловей східний, сорока, чеглик, чиж, щеврик лісовий, щедрик, яструб малий, сойка, синиця велика, синиця чубата, підкоришник, омелюх, крук, зозуля звичайна, дятел великий, дятел малий, грак, ворона сіра, волове очко і вільшанка.

Ця місцевість є дуже сприятливою для життя ссавців, особливо бобрів (їх чисельність тут зростає), ондатр, річкових видр, водяних полівок, які мешкають у руслі Цвітохи. Але у заплаві, долині річки і у довколишніх лісах можна побачити кротовини крокта, зайця-русака, їжака звичайного, білку звичайну, білозубку білочереву, бурозубку, вовка сірого, вовчка горішкового, горностая, вовчка лісового, єнотовидного собаку, kota лісового, куницю лісову, лося, лисицю, мишу лісову, норку, нічницю водяну, полівку звичайну, свиню дику і тхора чорного.

У басейні Цвітохи поблизу с.Рудня-Новенька є геологічна пам'ятка природи «Розріз магматитів і гнейсів» площею 1 га, створена у 1982 році, а також геологічна пам'ятка природи «Пегматоїдна жила» площею 5 га, створена теж у 1982 році. Частково в басейні Цвітохи знаходиться регіональний ландшафтний парк «Мальованка», створений у 2002 році поблизу Савичів та Купиного.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

СЛУЧ

Живу я в селі, яке має чудову назву... Сорокодуби. Через село протікає річка Случ. Береги річки вкриті подекуди верболозом і дуже красиві, особливо влітку, коли все потопає в зелені. А в самій річці стоїть купками очерет. У воді він світло-зелений, трішки вище — темно-зелений, з середини витикається коричневий циліндр — квітка очерету.

В проміннях літнього сонця і очерет і верболіз відбиваються у воді, ніби милуються своєю вродою. А вночі у водах річки купаються зорі, місяць... ніби друге небо.

Ще у Случі цвітуть водяні лілії. своїми жовтими квітами вони завітчують річку і вона, як у вінку. Люблю посидіти і помилуватися навколишнім краєвидом, який є частиною мого Поділля.

**Мирослава ТКАЧУК,
учениця 6-го класу
Чернелівської ЗОШ
I-III ступенів
Красилівського району.**

Яр під Зайчиком

Її басейн площею — 43,8 км² розташований у Красилівському районі. Річка має довжину — 13 км, у неї 8 приток загальною протяжністю — 22 км, густота річкової мережі — 0,80 км/км². Вона є лівою притокою Случі.

Бере початок Яр під Зайчиком на західній околиці с. Чапаєвка. Витікаючи зі ставка, ця річка спочатку несе свої води на схід, а потім на південний схід. У верхній течії долина річки заболочена, особливо чітко це проглядається між Чапаєвкою і Двориком. На південній околиці с. Дворик починається середня течія річки, де вона утворює велику меандру. На лівому березі є два глиняних кар'єри, а заплава у цій місцевості заболочена. Біля с. Мала Клітна річка приймає свою першу праву притоку, яка у селі утворює став завдовжки — 210 м і завширшки — 80 м, а потім впадає в Яр під Зайчиком. Між Малою Клітною і Волицею Другою заплава річки заболочена. Південніше Яр під Зайчиком приймає води першої лівої притоки, яка у с. Волиця Друга розливається в став завдовжки — 230 м і завширшки — 100 м. Бере початок ця притока у болотах східніше с. Волиця Друга. При цьому описує велику меандру і приймає води притоки другого порядку південніше згаданого села.

Приблизно на однаковій відстані між Волицею Другою і Кошелівкою є ставок завдовжки 400 м і завширшки — 400 м, на лівому березі якого розкинувся лісок. На східній околиці Кошелівки річка Яр під Зайчиком знову розливається в став завдовжки — 500 м, завширшки — 185 м, посередині якого є острівцець, а за греблею знову малесенький ставочок. До великого става

впадає друга права притока, струмки якої живляться з джерела і криниці.

У нижній течії річка меандрує у заболоченій заплаві. У цій місцевості до річки впадає третя права притока, яка бере початок на території Теофіпольського району східніше с. Михиринці. Вона має у верхів'ї заболочену долину, а далі переважають суходільні луки. У с. Велика Клітна Яр під Зайчиком розлився в став завдовжки — 600 м і завширшки — 100 м, а потім річка впадає в Случ.

Басейн річки Яр під Зайчиком розташований в Ікопотьському геоморфологічному районі, на території якого абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять 350,1 м, у середній течії — 322,7 м, а в нижній — 297,6 м. Переважаючими формами в басейні є балки, міжбалочні ували, що їх поділяють, переважно зі спадистими схилами, на яких проявляється площинна, а місцями трапляється і яркова ерозія. Тут сформувалися опідзолені чорноземи і темно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки Яр під Зайчиком розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де колись були поширені лучні степи, остепненні луки, болота по долинах річки. І сьогодні у басейні переважають відкриті ландшафти, які перетворені в орні землі — поля. Лише 3 відсотки території зайнято невеличкими дубово-березовими лісами,

які мають дерева заввишки 20 м, завтовшки — 28 см, відстань між деревами — 4 м.

У долині річки ніби чергуються заплавні, суходільні луки і болота, хоча болота все-таки переважають. Вони вкриті звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими та осоковими угрупованнями рослин.

У межах басейну річки Яр під Зайчиком переважають зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів і водно-болотяні зооценози. На цій території знаходиться шість ставків, значні площі займають болота. Такі умови сприятливі для життя риб і земноводних.

У річці водиться карась, пічкур, в'юн, плітка, краснопінка, лин, верховодка, лящ, окунь, йорж. У ставках іноді трапляється білий амур і товстолобик. Решта видів мають низьку щільність.

Земноводні цього басейну особливо численні у весняно-літній період, коли жаби гостроморда, ставкова і трав'яна, квакша, кумка червоночерева, часничниця досягають максимальної чисельності. Тут багато тритонів звичайних, рідше, але зустрічаються, тритони гребінчасті. У садах, на городах і полях трапляються ропухи сіра і зелена.

Серед плазунів у цій місцевості можна побачити вужів водяного і звичайного, веретільницю, мідянку, черепаху болотяну, ящірку живородну і прудку, дуже рідко трапляється ящірка зелена. Орнітофауна представлена птахами лісу — до 20 видів, птахам лук, боліт і водойм — до 34 видів, птахами степу і поля — до 14 видів і птахами-синантропами — до 6 видів.

У різних зооценозах на цій території серед ссавців частіше потрапляють на очі — миші польова і маленька, ондатра, полівка водяна, хом'як, пацюк сірий, лисиця, кріт, заєць-русак, їжак звичайний, видра річкова і буроzubка.

***Річки
басейну
Південного
Бузу***

Бужок

Бужок має довжину русла 72 км, 229 приток загальною протяжністю 498 км, густоту річкової мережі — 0,94 км/км², площу басейну — 709 км². Він є лівою притокою Південного Бугу.

Його басейн розташований між двома великими річками Хмельниччини — Південним Бугом та Іквою. Бужок бере початок біля с.Березина Волочиського району. Він протікає через с.Личівку, Копачівку Другу на Волочищині. У Красилівському районі русло річки проходить поблизу сіл Говори, Глібки, Польові Гринівці, Марківці, Котюржинці, Митинці, Вереміївку, у Хмельницькому районі — через Моломолинці та Редвинці, а в Летичівському поблизу Митківець і Меджи-

божа. Тут Бужок впадає в Південний Буг.

Верхів'я Бужка знаходиться в Авратинському природному районі. Він займає досить плоску вододільну височину: вона дуже невиразна, бо на ній немає ні вершин, ні гребнів. На цьому ландшафті переважають глибокі малогумусні чорноземи, у деяких місцях трапляються навіть заболочені по невиразних пониженнях або так званих «блюдцях». Місцевість загалом безлісна: трапляються лише лісосмуги вздовж доріг.

Середня і нижня течії розташовані у Вовчко-Бужоцькому природному районі, у якому майже немає рівнин, за винятком широких річкових заплав. Район весь горбисто-балочний з максимальними висотами до 384 м. Тут розповсюджені опідзолені чорноземи, а в багатьох місцях сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти. Впадає у вічі те, що на горбах в цьому районі збереглися масиви дубово-грабових лісів. Ця територія має багато великих і малих ставів і навіть водосховищ. Заплава Бужка у багатьох місцях заболочена, зайнята торфовищами і заболоченими луками.

Басейн Бужка знаходиться в межах трьох геоботанічних районів — Волочисько-Антонінського, Старокостянтинівського та Летичівського. У першому знаходиться верхів'я Бужка, де в доагрикультурні часи переважа-

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Озеро площею 3,4 гектара є в 300 метрах на схід від села Хропотова Чемеровецького району. Приблизно в кілометрі на схід від села Курилівка Волочиського району, праворуч від дороги, розміщено шість невеличких водойм загальною площею понад 3 гектари. Найбільше із них — нижнє озеро має довжину 150 метрів, ширину — 100 метрів, а площу — 1,4 гектара. А в районі села Ялинівка на Летичівщині є п'ять водойм. Причому, площа двох із них досягає 2,5 і 2,6 гектара, решта — менше одного.

ли остепнені луки, лучні степи і були непрохідні болота у долині річки. На другий район припадає найбільша площа басейну, в якому колись були остепнені луки та лучні степи, що тепер майже повністю перетворені на родючі орні землі. На третій геоботанічний район припадає лише частина нижньої течії і гирло річки, де у минулому росли дубові, дубово-грабові та дубово-соснові ліси, траплялись трав'яні болота і заболочені луки.

На сьогодні у верхів'ї Бужка лісових масивів немає, у середній течії залишилися тільки невеличкі ліски і гаї біля Котуржинець, Везденьків, Слобідки-Красилівської і Стуфчинець. Найбільші лісові масиви у нижній течії річки розкинулись поблизу Берегелів, Гнатівець, Пилявки, Шпичинець, Ярославки і Меджибожа. Бужок тече заболоченою заплавою у широкій

долині. Тому на його берегах є суходільні і заплавні луки.

На болотистих ділянках поблизу озера в Новоставцях, водосховища в Моломолинцях, біля Пашутинець ростуть звичайноочеретяно-осокові, звичайноочеретяні, вузьколисторогозові, звичайнолепехові угруповання рослин. На осокових болотах переважають осоки гостровидна, здута, рідше трапляються осока струнка, осока зближена і осока дерниста.

У басейні Бужка мешкає до 62 видів птахів лук, боліт і водойм, серед яких найчастіше зустрічається щеврик лучний і чирянка мала, широконоска і чирянка велика, чечевиця звичайна і чернь чубата, чапля сіра і чайка, чапля руда і трав'янка лучна, трав'янка чорноголова і сова болотяна, синьошийка і крижень. У лісах, що знаходяться в басейні Бужка, живе до

74 видів птахів лісу, серед яких найчастіше потрапляє у поле зору яструб малий і щиглик, щедрик і щеврик лісовий, шуліка чорний і чикотень, чечітка звичайна, чеглик і сокола, соловей східний і сойка. На прилеглих до долини Бужка полях гніздиться до 20 видів птахів степу і полів. А в селах поблизу річки зустрічається до 8 видів птахів-синантропів.

У воді і на березі мешкає до 11 видів земноводних. Це — жаби трав'яна, озерна, ставкова і гостроморда, квакша, кумка червоночерева, ропухи сіра і зелена, тритони звичайний і гребінчастий. Серед плазунів трапляються — вузьководний і звичайний, черепаха болотяна, ящірки прудка і зелена, веретільниця і мідянка...

Багатою є й іхтіофауна цієї річки. У Бужку водиться короп, карась, щука, пічкур, лин, лящ, краснопірка, судак, плітка, верховодка, амур білий, в'юн, окунь, йорж, білизна, рибець, чехоня, атерина, тарань... У минулому в ці води заходили цінні прохідні та півпрохідні риби — стерлядь, білуга, азово-чорноморський осетр, чорноморський оселедець, севрюга, чорноморський лосось і тюлька звичайна. У зв'язку з будівництвом гребель, міграція риб призупинилась і тепер деяких з них вирощують штучно.

Різноманітна і фауна ссавців, бо в басейні Бужка можна зустріти до 40 видів цих тварин, які живуть у різних зооценозах. Тут є представники водно-болотного зооценозу, зооценозу лук і пасовищ, зооценозу оброблюваних угідь і навіть зооценозів широколистяних лісів.

У басейні Бужка на Летичівщині між селами Ярославка і Митківці розташований орнітологічний заказник «Ярославський» площею 990 га, створений у 1994 році.

ДОЛИНА БУЖКА. ВИД ІЗ МЕДЖИБІЗЬКОЇ ФОРТЕЦІ.

ВІЙТОВИНА

Річка, басейн якої розташований у центральній частині Хмельницької області на території двох адміністративних районів — Волочиського і Хмельницького. Війтовина є правою притокою Південного Бугу. Площа її басейну становить 67, 2 км², довжина русла — 21 км. У неї 17 приток загальною протяжністю — 35 км і густота річкової мережі — 0,83 км/км².

Верхня течія Війтовини розташована переважно на Волочищині, бере початок річка на західній околиці с.Дзеленці. Дещо північніше цього села Війтовина розливається у три ставки, кожен із яких завдовжки — 500 м і завширшки — 160 м.

Біля самої межі Волочиського і Хмельницького районів річка приймає води першої правої притоки, яка тече неглибокою суходільною долиною і має протяжність 2 км. Здолавши межу районів, річка плине на схід між селами Лапківці та Рідкодуби. А потім, змінивши напрямок течії, приймає води правої безіменної притоки, яка бере початок на східній околиці Лапківців. В її долині знаходиться два ставки завдовжки — 195 м і завширшки — 100 м. У Рідкодубах Війтовина розливається в став завдовжки — 500 і завширшки — 275 метрів, а потім змінює напрямок течії на схід.

У середній течії Війтовина злегка меандрує, особливо це чітко проглядається між Рідкодубами і Педосами. А в центрі Педосів є став завдовжки — 650 і завширшки — 200 метрів. Східніше цього села до Війтовини впадає третя права притока, яка бере початок у болотах, де її живлять два джерела.

У нижній течії між Бережанкою і Мартинівкою Війтовина плине заболоченою долиною, змінюючи напрямок течії на північний. У Мартинівці вона утворює малесенький ставок, меандрує у болотистій заплаві,

приймає води четвертої правої притоки, яка живиться з джерел і боліт. Оминувши Грузевицю з північного заходу, Війтовина впадає у Південний Буг.

У геоморфологічному відношенні басейн річки розташований у межах двох геоморфологічних районів: верхів'я і серед-

ня течія — в Авратинському, а нижня течія — у Вовчко-Бужоцькому. Верхів'я басейну, що лежить в Авратинському геоморфологічному районі, має абсолютну висоту — 364,5 м, а територія відзначається рівнинністю поверхні, де коливання висот не перевищує 20-30 м. Тут спостерігаються вододільні плоскі маловиразні овальні пониження з «блюдцями». У нижній течії, що розташована у межах Вовчко-Бужоцького геоморфологічного району, абсолютні висоти становлять — 324,8 м.

Найбільш поширеними формами рельєфу цієї території є балки зі спадистими, а місцями й крутими схилами і широкими днищами та міжбалочними вододілами переважно випуклої форми. У нижній частині балочних схилів та в місцях

виходів сарматських глин, трапляються зсуви, а поблизу Мартинівки є невеликі кар'єри глибиною до 6 метрів. У басейні річки поширені чорноземи глибокі, а в долині — лучно-болотні та болотні ґрунти.

У геоботанічному відношенні ця територія належить до Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були поширені лучні степи, остепнені луки і болота по долині річки. Тепер у цій місцевості можна побачити ліси поблизу Дзеленець, Рідкодубів, Педосів, Бережанки та Грузевиці. У грабових лісах ростуть дерева заввишки 18 м, завтовшки до — 25 см, відстань між ними становить — 4 м. Дубовий ліс має дерева заввишки — 20 м, завтовшки — 28 см, відстань між деревами — 5 м.

Суходільні луки у долині Війтовини переважають у верхній і середній течії, у нижній — панують заплавні луки і болота. На заплавах найбільш поширеними видами трав є осока рання, тимофіївка лучна, китник лучний, костриця, костриця червона, тонконіг лучний, костриця лучна, мітлиця біла та куничник наземний. Тутешні болота вкриті звичайноочеретяно-осоковими, вузьколистороговими та великолепешняковими угрупованнями рослин.

У басейні річки є 10 ставків. Тут можна визначити зооценози широколистих лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотні зооценози.

У водах Війтовини водиться щука, товстолобик, плітка, пічкур, окунь, лин, краснопірка, карась, йорж, гірчак, в'юн, верховодка і амур білий. Численними на цій території є земноводні, але щільність видів плазунів невисока.

Фауна птахів представлена птахами лісу — до 37 видів, птахами лук, боліт і водойм — до 43 видів, птахами степу і поля — до 15 видів і птахами-синантропами — до 7 видів. Частіше всього біля річки на очі потрапляють ссавці — ондатра, полівка водяна, видра річкова, кріт, на полях — хом'як, полівка звичайна, миша польова, миша маленька, козуля, їжак звичайний, заєць-русак, у лісах — білка звичайна, вовчок горішковий, вовчок сірий, куниця лісова, лисиця, лось, миша лісова та полівка руда лісова.

Нижня течія річки знаходиться у межах гідрологічного заказника «Грузевицького», який розташований переважно у заплаві річки Південний Буг. Створений він у 1982 році, а його площа складає 324 га.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

БУЖОК

Льодостав на Бужку триває з грудня до кінця березня. Стік річки зарегульований ставками Котюржинецьким, Митинецьким тощо. Воду використовують для потреб сільського господарства та для розведення цінних порід риби. Вздовж берегів створюють водоохоронні смуги.

Вся південна частина Красилівщини по лініях Велика Клітна — Красилів (по Случі) — Мовчани — Михайлівні — Мотрунки та Велика Клітна — Заслучне — Котюржинці входить до Вовчко-Бужоцького геоморфологічного району. Це — найбільш підвищена частина нашого району. Висоти тут сягають 380 метрів над рівнем моря.

Характерним є глибоке ерозійне розчленування (до 40-70 м). Значна частота ерозійного, балочного розчленування (4-5 м на 1 км) зумовлює досить помітну крутизну схилів і розвиток лінійної, а ще більше площинної ерозії. Річкові долини та багато балок прорізують всю товщу лесоподібних суглинків і врізаються в неогенові відклади глинисто-піщаного, частково вапнякового складу.

*Денис ЧИГИР,
учень 9 класу,
Митинецька ЗОШ
I-III ступенів
Красилівського району.*

Вовк

Вовк є правою притокою Південного Бугу. Довжина його русла становить — 71 км. Приток у нього 226 загальною довжиною — 570 км, густота річкової мережі — 0,86 км/км², а площа басейну — 905 км².

На Хмельниччині тече з центральної частини області на схід, а біля районного центру Деражня змінює напрямок на північний схід і поблизу Летичева впадає у Південний Буг. Витік Вовка знаходиться біля ст.Скібневе у Хмельницькому районі.

У верхній течії річка плине через Лехнівку, Карпівці, Ружичанку, Шумівці і Колибань. Середня частина течії Вовка знаходиться на теренах Деражнянщини. Вона протікає поблизу Богданівців, Лозового, Гатної, де річка тече заболоченою долиною до Деражні, після чого, ніби вривається у тверді кристалічні породи, різко звужується і змінює напрямок русла майже під прямим кутом з південно-східного на північно-східний.

У нижній течії, в Летичівському районі, Вовк меандрує і протікає через Снітівку, Ревуху, Рудню і Летичів.

Басейн Вовка знаходиться у двох геоморфологічних районах: верхня і частина середньої течії у Вовчко-Бужоцькому, а друга частина середньої і нижня течії у геоморфологічному районі — Летичівська рівнина. Рельєф Вовчко-Бужоцького району хвилясто-горбистий, для якого характерне глибоке розчленування, значна крутизна схилів, яри і балки мають велику щільність. Летичівська рівнина — геоморфологічний район, в якому практично змиті неогенові відклади і лесоподібні суглинки. Четвер-

тині відклади тут представлені супісками і пісками. Поверхня району переважно рівнинна з висотами до 290 м над рівнем моря.

У геоботанічному відношенні басейн Вовка знаходиться в Старокостянтинівському або Уланівському районі, де в минулому переважали лучні степи та луки, які тепер стали полями на глибоких чорноземах. Нижня течія річки розташована в межах Летичівського

або Літинського геоботанічного району з поширенням дубово-грабових, дубових і дубово-соснових лісів, трав'яних боліт і заболочених лук. У верхній течії на довколишній місцевості лісистість незначна. Вона представлена гайками і маленькими лісочками.

Значно зростає залісненість у середній частині басейну річки. Тут виділяються лісові масиви у Березовому, Богданівцях, Марківцях та Шпичинцях.

У нижній течії Вовка лісистість найвища біля Лисогірки, Ревухи, Козачків і Грушківців. Тутешні грабово-дубові ліси — двох'ярусні деревостани. До першого ярусу входить дуб звичайний, явір, клен гостролистий і ясен звичайний. У другому — граб звичайний, клен польовий, липа зви-

чайна, осика, берест, яблуня лісова, груша звичайна і черешня.

У підліску виділяються — свидина кров'яна, бузина чорна, черемха звичайна, шипшина собача, жостер і ягоди вовчі звичайні. Основу трав'яного покриву складають — безщитник жіночий, зірочник лісовий, яглиця звичайна, копитняк європейський і зеленчук жовтий.

Красиві тут і дубові ліси, де ростуть у першому ярусі — дуб звичайний, береза бородавчаста, явір і ясен звичайний. У другому дещо розріджено — липа серцелиста, граб, явір, берест, осика і черешня. У цих лісах дуже різноманітний підлісок, який представлений — бруслиною європейською, жостером, бузиною чорною, ліщиною, черемхою, кленом татарським,

глодом кривочашечковим і навіть гордовиною, скумпією та дереном справжнім. А в складі трав'яного покриву переважає фіалка лісова, зірочник, тонконіг дібровний, осока волосиста, чина чорна і горобейник.

Оскільки у річки широка долина, то на ній великі площі займають суходільні луки, особливо на схилах, а нижче розташовуються заплавні луки. На найбільш обводнених ділянках поблизу русла річки є болота, які вкриті звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими, вузьколисторогозовими, звичайно-лепеховими угрупованнями болотистих рослин.

Ця водна артерія у своїй долині має низинні торфовища. Води Вовка багаті на іхтіофауну. Тут водиться до 34 видів риб, у воді та на березі мешкає до 11 видів земноводних і 9 видів плазунів. Немає в басейні лише гадюки степової.

Численною є орнітофауна річки, яка включає в себе не тільки представників водно-болотяних зооценозів, але й зооценозів суходільних лук, пасовищ і оброблюваних угідь. Загалом в басейні річки нараховується більше 150 видів птахів.

Фауна ссавців на сьогодні нараховує до 40 видів. До характерних водних ссавців належать ондатра, видра річкова, кутора звичайна і полівка водяна. На вологих луках поширені миші польова і маленька, ласка, горностай, полівка звичайна, на суходільних луках — зайці-русакі, тхори чорні, пацюки сірі, кроти і лисиці...

У заплаві річки на Деражнянщині розташований гідрологічний заказник «Вовчанський» площею 1626,5 га, створений у 1994 році. На річці місцеве населення відпочиває, займається рибництвом, спортивним рибальством, на її берегах — випасає худобу і косить сіно. Для цієї місцевості характерні пейзажі та мальовничі куточки, які є окрасою Хмельниччини і Поділля.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

БУЖОК

Найбільша річка мого села Миколаїв — Бужок. В неї впадають Батіг і Манилівка. Назва річки Манилівка походить від назви села, де вона бере свій початок. А Батіг так назвали тому, що вона має дуже звивисте русло, що своєю формою нагадує батога.

Всі три річки вкриваються кригою переважно в першій половині грудня. Батіг і Манилівка мілководні і мають дуже вузькі русла. А Манилівка у літню спеку навіть пересихає. На Бужку створене штучне озеро, по якому можна вільно плавати невеликими човнами. Глибина річки в її середній течії досягає 2,5 метра. Всі три річки у весняний період переповнюються талими сніговими водами і їхній рівень піднімається на 1-1,5 метра. Швидкість течії рік невелика, а в Бужку вода майже стояча, тому що вона перетнута дамбою і містком, що сполучає села Миколаїв і Котюргенці.

З корисних копалин на території села не знайдено нічого, за виключенням незначних запасів торфу, що залягають по березі річки Бужок. Але ці запаси торфу не розроблялися.

Рослинний світ небагатий. На озері росте очерет, лепеха, а також водорості. У Бужку водиться верховодка, в'юн, йорж, карась, короп, краснопірка, щука, окунь. Серед водоплавних птахів найбільш поширені дикі качки, гуси, чаплі, кулики й лелеки.

Вікторія ПЕРЕДЕРІЙ,
учениця 2 класу
Миколаївської ЗОШ
I-III ступенів
Хмельницького району.

Вовчок

Вовчок — права притока річки Вовк. Він має довжину русла — 39 км і 66 приток загальною протяжністю — 166 км. Густота річкової мережі складає — 0,82 км/км², а площа басейну — 249 км². Верхня і частина середньої течії розташовані на Ярмолинеччині, а друга частина і нижня течія — на Деражнянщині.

Басейн річки розташований у центральній-східній частині Хмельницької області на території Ярмолинського і Деражнянського адміністративних районів.

Початок Вовчок бере північніше с. Антонівці. На Ярмолинеччині Вовчок повниться водами сімох лівих приток і трьох правих. Тече широкою долиною біля сіл Вихилівка, Пасічна і Михайлівка. Його ліві п'ята і сьома притоки утворюють невеличкі ставочки. Цікаво, що у середній течії майже 5 км ця річка тече межею Ярмолинеччини і Деражнянщини.

Східніше Пасічної долина Вовчка стає дуже заболоченою. Тут абсолютна висота рівня води в річці становить 293,2 м. Всі притоки Вовчка у цій місцевості беруть початок з джерел і течуть заболоченими долинами. Поблизу с. Видошня у заплаві річки добувають торф. Права притока, яка бере початок у с. Загінці, розливається аж у сім ставочків. Долина Вовчка між Королівкою і Маниківцями має ширину 12 км. Тут розкинулися значні за площею болота, є три родовища торфу. Ця місцевість колись була заболочена, а тепер — осушена. У нижній течії абсолютні висоти рівня води у Вовчку становлять 280 м. Долина стає глибшою, береги крутішими. Оминувши с. Літки з південного сходу, річка виходить у широку і дуже заболочену долину річки Вовк і поповнює її води.

Басейн Вовчка розташований у межах Вовчко-Бужоцького геоморфологічного району. Це — частина поверхні Верхньобузької височини, яка має абсолютні висоти від 209,7 м до 390 м. Територія її характеризується глибоким ерозійним розчленуванням.

Спостерігається значна частина ерозійного і балочного розчленування до 5 м на 1 км. Проявляється помітна крутизна схилів і розвиток лінійної та площинної ерозії. Долина Вовчка і його приток, особливо балки прорізують всю товщу лесоподібних суглинків і ніби врізаються в неогенові глинисто-піщані відклади. Форми рельєфу, які найбільш поширені в басейні Вовчка, це балки зі спадистими, а місцями і крутими схилами, широкими днищами і міжбалочними вододілами, зазвичай, випуклої форми. В окремих місцях у нижніх частинах балочних схилів є виходи сарматських пісків і глин, тут часто бувають зсуви, є кар'єри, де добувають пісок і глину.

Переважають у районі опідзолені чорноземи, а в багатьох місцях можна побачити сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні верхів'я і середня течія річки розташовані у Старокостянтинівському геоботанічному районі, а нижня течія — у Летичівському. У Старокостянтинівському геоботанічному районі колись переважали остепненні луки, лучні степи, які тепер повністю перетворені на родючі орні землі. Летичівський геоморфологічний район характеризується поширенням дубових, дубово-грабових і дубово-соснових лісів, а також трав'янистих боліт і заболочених лук. Такі ліси є поблизу сіл Літки, Красносілка, Іванківці, Королівка, Маниківці, Загінці,

Вербка, Виноградівка і Пасічна. У дубових і дубово-грабових лісах дерева заввишки 29 м, завтовшки — 40 см, відстань між деревами становить 5-6 м. Але трапляються лісові ділянки, у яких дерева заввишки 21 м, завтовшки — 24-30 см, а відстань між деревами — 6-7 м.

Верхів'я і нижня течія річки характеризуються переважанням суходільних лук, які займають різні ґрунти. На багатих чорноземах і близьких до них ґрунтах поширені справжні луки з різноманітним травостоєм, у якому переважають злакові і бобові, рідше — хрестоцвіті. У різних асоціаціях домішується різнотрав'я, представлене волошкою лучною, королицею звичайною, суховершиником

звичайним, гадючником шести-пелюстковим, жовтцем повзучим, шавлією лучною, деревієм звичайним і молінією голубою.

Заплавні луки переважають у середній течії Вовчка, які розміщені на багатих нормально, а іноді надмірно зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах. Тут росте тонконіг болотний, бекманія звичайна, куничник ланцетний, молінія голуба, осока дерниста, очеретянка звичайна, осока струнка, вероніка берегова, незабутка болотна, осока лисяча і м'ята австрійська. Тутешні болота вкриті звичайноочеретяно-осоковими, звичайноочеретяними, озернокуговими, звичайнолепеховими та великолепешняковими угрупованнями рослин. Є тут і ділянки, де чагарникові болота складені переважно кушовою формою вільхи чорної і верби попелястої. У межах басейну річки чітко проглядаються водно-болотні зооценози, зооценози хвойношироколистих лісів і зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

У басейні Вовчка є 37 ставків і канал завдовжки 12 км, тому тут спостерігається значна різноманітність іхтіофауни. Тут водяться верховодка, гірчак, йорж, білоглазка, краснопірка, лин, лящ, марена, окунь, підуст, пічкур, сом, судак, рибець, товстолобик, чехоня і щука. На цій території зустрічаються всі земноводні, які мешкають на Хмельниччині. Найвищу щільність мають жаби ставкова, трав'яна, озерна і гостроморда, часничниця, квакша, ропухи сіра і зелена, рідше трапляється кумка червоночерева, тритони гребінчастий і звичайний.

Серед плазунів можна помітити у річці вужа водяного, черепаху болотяну, у долині річки — ящірок прудку і зелену, на полях і у лісах — вужа звичайного, гадюку звичайну, мідянку, веретільницю, ящірку живородну.

Досить багатою у басейні річки є орнітофауна, бо тут

ГНИЛА

Права притока річки Бужок. Довжина русла Гнилої становить 19 км. У неї 30 приток, які мають загальну протяжність — 58 км. Густота річкової мережі складає — 1,02 км/км², а площа басейну — 75, 5 км².

мешкають до 50 видів птахів лук, боліт і водойм, до 20 видів птахів степу і поля, до 9 видів птахів-синантропів і до 60 видів птахів лісу. Частіше на очі потрапляють птахи лук, боліт і водойм — крижень, очеретянка ставкова, очеретянка лучна, лиска, лебідь-шипун, ластівка берегова, курочка водяна, крячок річковий, кобилочка річкова, грицик великий, бугай, чайка, чапля сіра, чапля руда, серпокрилець і пастушок. У тутешніх лісах мешкають вівсянка садова, вівчарик весняний, вівчарик-ковалик, волове очко, вивільга, ворона сіра, гаїчка-пухляк, горлиця звичайна, грак, дрізд співочий, дрімлюга, дятел великий, дятел малий, жайворонок лісовий, зозуля звичайна, зяблик, крук, підкоришник, синиця блакитна, щедрик і синиця велика.

У різних зооценозах владеться помітити ондатру, видру річкову, полівку водяну, білку звичайну, білозубку білочереву, бурозубку, вовка сірого, вовчка горішкового, вовчка лісового, горностая, зайця-русака, їжака звичайного, kota лісового, крота, козулю, куницю лісову, ласку, лисицю, лося, мишу польову, мишу маленьку, мишу лісову, нічниць водяну і ставкову, свиню дику, тхора чорного і хом'яка.

Цікаво, що в басейні річки у Михайлівському лісництві є садиба — урочище «Загинці», де розташована ботанічна пам'ятка природи площею 0,1 га «Дуб звичайний», створена у 1970 році. У с.Вербка розташований парк-пам'ятка «Вербівська», яка займає 4,8 га і заснована у 1970 році. А в с.Виноградівка у 1969 році створений «Виноградівський» парк-пам'ятка, який займає площу 7 га. У Деражнянському районі в центрі с.Загинці знаходиться парк-пам'ятка «Загінецький», який має площу 5 га та заснований у 1995 році.

Басейн річки розташований у центрі Хмельницької області. У межах Хмельницького адміністративного району знаходиться верхня і середня течії, а на території Летичівського — нижня.

Гнила бере початок у центрі села Тиранівка, де з невеликого джерела починається струмок, який тече східніше цього населеного пункту. У широкій заболоченій долині Гнила при-

ймає води першої лівої притоки, а згодом і п'ятьох правих, що впадають у річку аж до с.Жовтневе, де і закінчується верхів'я. Біля першої правої притоки розташований глиняний кар'єр.

Абсолютні висоти цієї місцевості становлять від 393,6 до 331,2 метра. Східніше Жовтневого Гнила тече дуже широкою долиною. Русло має північно-східний напрямок і приймає

води 6 лівих приток та 4 правих. Поблизу Терешівців на одній із приток є невеликий ставок.

У нижній течії Гнила плине дуже заболоченою заплавою, приймає велику праву притоку, на якій знаходиться аж 5 ставків, але з малими за площею водними плесами. Західніше села Ярославка Гнила розливається у великий став, а потім, подолавши греблю, її води впадають в озеро Новоставців.

Басейн річки розташований у межах Вовчко-Бужоцького природного району. Ця територія майже не має рівнинних місцевостей, за винятком хіба що річкової заплави. Рельєф видається горбисто-балочним з абсолютними висотами від 393,6 м до 270 м. Тут переважають опідзолені чорноземи, а в багатьох місцях сірі та

ясно-сірі опідзолені ґрунти. Басейн річки досить добре заліснений, хоча близько 40 його відсотків складають вкриті ландшафти. На горбах збереглися масиви дубово-грабових і березо-грабових лісів. Найбільші лісові масиви знаходяться поблизу Стуфчинець, Жовтневого, Терешівців, Пархомівець, Редвинець та Ярославки. У грабово-березових лісах дерева заввишки 14 м, завтовшки — 18 см, а відстань між деревами становить — 3 м. Такі ліси є біля Стуфчинець і Жовтневого. А ось поблизу Ярославки у березо-грабових лісах дерева заввишки до 22 м, а завтовшки — 25 см. Цікаво, що неподалік Пархомівець у басейні річки Гнила знаходиться урочище «Собачий Яр», а поруч з Ярославкою — урочище «Довжок».

У геоботанічному відношенні басейн Гнилої розташований у межах Старокостянтинівського геоботанічного району, в якому колись переважали остепнені луки та лучні степи, тепер на 60 відсотків перетворені на поля з опідзоленими чорноземами або сірими чи ясно-сірими ґрунтами.

У долині Гнилої є суходільні луки по горбах, які займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. Але є і заплавні луки, які розташовані на багатих нормально чи надмірно зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах. Тут можна побачити чагарникові болота, на яких росте переважно кущова форма вільхи чорної і верби.

У басейні річки вдається вирізнити три типи зооценозів: водно-болотяний зооценоз, зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та зооценоз широколистяних лісів.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ПОПІВКА

Попівка бере початок на північному заході Вінницької області і має протяжність близько 40 км. Далі вона плине повз села Яблунівка і Мшанець (Старосинявського району) і стає природним кордоном між Хмельницькою та Житомирською областями, обігнувши із півдня та заходу села Бичова і Рогізно Любарського району Житомирської області. Потім річка повертає на захід і протікає між селами Пишки і Ожарівка Старосинявського району. Подальший її маршрут продовжується на території сусіднього Старокостянтинівського району, де біля села Махаринці Попівка впадає у Случ, ставши її правою притокою.

Ширина русла змінюється від 2 до 10 метрів. Глибина річки коливається від 0,5 до 10 м, але у середньому вона становить 3-5 м.

У річки переважають ліві притоки. Усі вони мають звивисті русла. У межах села Мшанець є два струмки: один із них формує ставок «Сажавка», а інший — ставки «Водопій» і «Стара Пошта». У ставку «Малист» вони об'єднуються і єдиним потічком впадають у Попівку. У межах села Пишки теж протікає дві притоки. Перший струмок об'єднує шість ставків: «Слобідський», «Гес», «Панський», «Мушинський», «Кирилів» і «Ковалів». Другий струмок бере початок на так званому «Озері» — надмірно зволоженої ділянці у ярку, формує невеликий ставок. Один із струмків, що є правою притокою, протікає на території села Рогізно і об'єднує там систему ставків...

*Оксана СИВОПЛЯС,
учениця 9 класу Мшанецької загальноосвітньої школи I-III ступенів село Мшанець*

РІЧКА ВОВЧОК БІЛЯ СЕЛА РУДНЯ ДЕРАЖНЯНСЬКОГО РАЙОНУ.

ЗГАР

Згар є правою притокою Південного Бугу. Річка має довжину русла на Хмельниччині — 26 км (загальна — 93), 61 притоку загальною протяжністю — 153 км, густоту річкової мережі — 0,66 км/км² та площу басейну — 328 км².

Фауна риб представлена 25 видами, але чисельність кожного із них різна, бо деякі види мають незначну кількість. Найбільш поширеними є пічкур, карась, йорж, окунь, сом, в'юн, лящ, верховодка, лин, краснопірка, плітка і щука. У середній і верхній течіях рідкістю є білий амур, товстолобик, гірчак і судак.

Земноводні на цій території дуже добре себе почувують, інтенсивно розмножуються, тому тут присутні всі 11 видів, які мешкають на Хмельниччині. З 10 видів плазунів не трапляються лише гадюка звичайна і гадюка степова.

Орнітофауна дуже різноманітна, ймовірно, це пояснюється тим, що поруч озеро села Новоставці. У басейні Гнилої можна нараховувати птахів лук, боліт і водойм до 50 видів, птахів лісу — до 14 видів, птахів-синантропів до 9 видів.

Ссавці на довколишній території помітні як вдень, так і вночі. Частіше всього на луках вдається побачити крота, полівку звичайну, мишу маленьку, мишу польову, ласку, горностая, зайця-русака, пацюка сірого, лисицю, тхора чорного, бурозубку малу, нічницю ставкову, нічницю водяну. У річці полюють ондатра, видра річкова, полівка водяна, кутора звичайна. У довколишніх лісах водяться козуля, лось, свиня дика і собака єнотовидний.

Цікаво, що між селами Ярославка і Митківці Летичівського району, а це частково і басейн річки Гнилої, розташований Ярославський орнітологічний заказник площею 990 га, який створений у 1994 році. Біля Пархомівців у кварталі 5, ділянка 9 Пархомівського лісництва у 1970 році організована ботанічна пам'ятка природи «Волосовецька дача».

Басейн річки Згар розташований на сході Хмельницької області у межах Деражнянського і Летичівського адміністративних районів. Бере початок Згар на Деражнянщині поблизу села Новий Майдан одразу трьома струмками. Один із цих струмків починається у грабово-березовому лісі. У селі Згарок річка розливається у три ставки. Тут до неї впадають два лівих і два правих струмки, на одному із

яких є став. Пронісши води під залізобетонним мостом, Згар меандрує і приймає води двох лівих приток, одна із яких починається з озера, але обидві вони течуть заболоченою заплавою. Дещо східніше с.Городище Згар перетинає межу Деражнянщини і Летичівщини. У цій місцевості долина і заплава річки від межі районів і аж до села Майдан-Голенищівський дуже заболочені. Тут видобувають торф.

До річки впадає три лівих притоки і чотири правих, три із яких починаються з джерел. Між Майданом-Голенищівським і Голенищевим ширина заболоченої долини досягає 1,5 км. Річка тече двома дуже мілкими річищами, меандрує і приймає води своєї найбільшої лівої притоки, яка починається поблизу с.Козачки, плине біля сіл Варенка і Буцні. Дещо східніше Голенищєвого Згар долає межу Хмельниччини і Вінничини, протікаючи широкою (до двох кілометрів) заболоченою заплавою.

Басейн річки розташований у межах двох природних районів — Вовковинецького і Летичівського. Вовковинецький природний район на Хмельниччині характеризується численними балочно-зсувними формами рельєфу. За до-

слідженням, лесовий покрив у басейні Згару незначний, на ньому утворилися надмірно зволожені сірі опідзолені ґрунти. Частина басейну річки лежить у межах Летичівського природного району, де поряд з ландшафтними комплексами на кристалічній основі з чорноземами на лесових породах і з ерозійними формами рельєфу, поширені піщані масиви з дерново-підзолистими ґрунтами.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Летичівського геоботанічного району, де поширені дубові, дубово-грабові та дубово-соснові ліси, а також трав'яні болота і заболочені луки. Цікаво, що Згар тече найбільш залісненою територією у центральнорічній частині Хмельницької області. Лісові масиви є поблизу сіл Новий Майдан, Згарок, Городище, Козачки, Варенка, Буцні, Майдан, Прилужне, Майдан-Голенищівський і Голенищєве. Поблизу Нового Майдана росте грабово-березовий ліс, де дерева досягають 17-20 м заввишки, 22-25 см завтовшки, а відстань між деревами — 2-2,5 м. Біля с.Майдан є грабовий ліс, дерева у якому заввишки 19 м, завтовшки — 16-20 см, відстань між деревами — 2-3 м. Поблизу Варенки є грабовий ліс, у якому дерева заввишки до 18 м, завтовшки вони — 19 см, відстань між деревами — 3 м.

У долині Згару суходільні луки займають різні ґрунти, розміщуються на горбах, схилах долини. На днищах балок поширені надмірно зволожені і заболочені луки, де ростуть підмаренник болотний, частуха подожникова, калюжниця болотна, вербозілля звичайне, хвощ багновий, молінія голуба, осока лисяча, лучник дернистий, мітлиця повзуча і тонконіг болотний. Заплавні луки розташовані на надмірно

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

МЕДВЕДКА

Річка Медведка бере початок на території Сквородецького лісництва та є притокою річки Бужок. Тече між двома горбами. Правий берег крутіший від лівого. Долина широка, заплава суходільна, при витокі річка заболочена. Весною, коли річка розливається, ширина її може сягати й 50 метрів у тих місцях, де зазвичай не перевищує 1-3 метри. Глибина від 0,2 метра до 6 метрів у ставках.

Про походження назви річки існує така легенда:

«Прокинувся дід Іван, як і завжди, ранесенько. Мить постояв біля вікна — подумав, що йому зробити.

На небі, поміж хмарами, ще висів блідий ріжок місяця, а на сході вже біліла вузька смужка світанку.

Так не поспішаючи, дійшов дід Іван до Хутора (так називають місцевий ліс). В той час розповідали, що там водиться багато диких та хижих тварин, у діда аж холодок поза шкіру пішов.

Обзиваючи себе боягузом та малою дитиною, дід стишив ходу, ступав майже нечутно. Місяць стояв низько і тому панувала темрява і чайлася якась недобра тиша.

Аж раптом у кущах позаду діда щось завогузилося і зашаруділо. Дід зірвався з місця, залишивши рибальське начиння, помчав до села з криком про допомогу. Навіть забігши в село, він продовжував галасувати: „Медведі, медведі, медведі...»

З того часу люди називають річку Медведкою, а діда — Медведецьким».

*Олена СУХОВІРСЬКА,
учениця 6 класу,
Максим АВДЄЙЧИК,
учень 5 класу
Гнатовецької
ЗОШ І-ІІІ ступенів
Хмельницького району.*

ЗГАРОК

зволожених лучних і лучно-болотних ґрунтах. Болота у цій місцевості вкриті великопешняковими, звичайнопешняковими, вузьколисторогозовими, звичайноочеретяними і звичайноочеретяно-осоковими угрупованнями рослин.

У басейні річки можна побачити водно-болотні зооценози, зооценози хвойно-широколистих лісів і зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

Фауна риб представлена 22 видами. Частіше всього під час вудіння можна впіймати карася, коропа, плітку, пічкура, в'юна, верховодку, йоржа, окуня. Рідше трапляється амур білий, гірчак, білоглазка, краснопірка, лин, лящ, марена, підуст, сом, судак, щука і товстолобик.

Сприятливі в долині і заплаві річки умови для життя земноводних, яких тут мешкає 11 видів, плазунів — 9 видів з 10, які зустрічаються на Хмельниччині. Не живе тут лише гадюка степова.

Досить різноманітне птаство, бо серед птахів лук, боліт і водойм у басейні річки мешкає — 48 видів, птахів лісу — 47 видів, птахів степу і поля — 14 видів і птахів-синантропів — 9 видів.

Серед звірів, які живуть на Хмельниччині, можна помітити білку звичайну, білозубку білочереву, борсука, бобра річкового, видру річкову, вовка сірого, вовчка лісового, горностая, зайця-русака, їжака звичайного, козулю, крота, куницю лісову, ласку, лисицю, лося, мишу лісову, мишу польову, ондатру, полівку водяну, свиню дику і хом'яка.

Поблизу Голенищєвого розташований гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Луг і Круглик» загальною площею — 156 га, який створений у 2002 році.

Згарок є правою притокою річки Згар. Його довжина становить 17 км, приток — 21 загальною протяжністю — 45 км, густота річкової мережі — 0,95 км/км². Бере початок Згарок у лісовому масиві північніше с.Коричинці на Деражнянщині.

Її басейн площею 65 км² розташований на сході Хмельницької області, на території Деражнянського і Летицівського адміністративних районів.

У верхів'ї річка приймає води шістьох лівих приток і двох правих. Вона тече у цій місцевості поблизу сіл Новий Майдан, Згарок, Садове і Городище. У одноіменному селі Згарок розливається аж у 4 ставки, найбільший із яких

має довжину 500 м і ширину — 120 м.

У верхній течії Згарок злегка меандрує неглибокою долиною у широкій заплаві. Береги — пологі. У середній течії заплава завширшки до 500 м. Біля села Майдан вона заболочена. На лівому березі є обрив завдовжки до 1 км, західніше с.Прилужне розташоване торфовище і джерело. Від цього місця починається нижня течія, яка між

Прилужним і Майданом-Голенищівським дуже заболочена. Північно-східніше другого села Згарок ділить своє русло на два рукави, які утворилися на місці колишнього водосховища, що поросло звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими угрупованнями рослин. Здолавши шлюзи греблі, Згарок у центрі Голенищєвого знову плине в єдиному руслі, а потім впадає в річку Згар.

Басейн Згарка розташований у межах двох геоморфологічних районів — Деражнянського і Летичівського. Верхня і середня течії знаходяться у Деражнянському вододільному районі, абсолютні висоти у якому сягають у верхів'ї — 362,8 м, у середній течії — 348,6 м. Ця територія набула горбистого характеру внаслідок розчленування її густою мережею балок,

долин і оригінальних зсувних цирків. Зсуви виникають тут тому, що цьому сприяє геологічна будова, в якій беруть участь складношаруваті піски, глини і глини з балтської світи, утвореної давньою неогеновою річкою. Нижня течія розташована у межах геоморфологічного району — Летичівська рівнина, абсолютні висоти у якому становлять — 334,3 м, абсолютна висота рівня води у Згарку сягає — 289,9 м. У цій частині басейну практично змиті неогенові відклади і лесоподібні суглинки, а четвертинні відклади представлені переважно супісками та пісками. У басейні річки сформувалися ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Летичівського або Літинського геоботанічного району, де поширені дубові, дубово-грабові і дубово-соснові ліси, трав'яні болота і заболочені луки. Грабово-березові ліси поширені у верхів'ї Згарка біля сіл Коричинці, Нова Гута, Новий Майдан, Згарок. Дерева тут заввишки — 19 м, завтовшки — 27 см, відстань між деревами — 3 м. У середній течії річки переважають грабові ліси, дерева в яких заввишки — 21 м, завтовшки — 25 см, відстань між ними — 2-3 м. Такі ліси ростуть поблизу сіл Майдан, Кайтанівка, Стара Гута, Нова Гута і Прилужне.

У долині Згарка у верхів'ї переважають суходільні луки, а в середній і нижній течіях — заплавні луки і болота. Болота вкриті звичайноочеретяно-осоковими, звичайноочеретяними, вузьколисторогозовими і звичайнолепеховими угрупованнями рослин.

У басейні річки панують водно-болотяні зооценози, зооценози хвойно-широколистих лісів і зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ. На цій території всього на-всього 5 ставків, але великі площі займають болота. Такі

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Вода в річках може бути і кислою. Є на острові Кунашир (група Курильських островів) діючий вулкан, названий ім'ям великого російського вченого Д.І.Менделєєва, а на схилах його бере початок незвичайна річка, вірніше струмок, який називають Кислим. Дійсно, вода в ньому кисла, на що, безумовно, впливає діючий вулкан. Одна з найвідоміших кислих річок протікає в південноамериканській Колумбії. Вона бере початок поблизу діючого вулкану Пурасе. Це річка Ель-ріо-Вінегре, тобто «Кисла». Вода в ній така кисла, що в ній не може жити жодна риба.

За даними учених, в літрі води Ель-ріо-Вінегре міститься приблизно 11 грамів концентрованої сірчаної кислоти і ряд інших домішок, що виносяться річкою з надр вулкану Пурасе.

Кислувату воду мають і деякі притоки Амазонки і Оріноко, але в цьому випадку винні вже не вулканічні сили, а деякі прибережні рослини, які розкладаються в їх водах.

Зінчиця

Зінчиця є лівою притокою річки Південний Буг. Її довжина складає — 28 км, у неї 45 приток загальною протяжністю — 86 км, густота річкової мережі — 0,97 км/км². Зінчиця бере початок західніше села Скаржинці одразу трьома струмками, які живляться з джерел.

умови сприятливі для життя багатьох хребетних. У річці водиться щука, карась, плітка, краснопірка, лин, верховодка, лящ, в'юн, окунь, йорж. Високу щільність мають земноводні — жаби гостроморда, ставкова і трав'яна, квакша, кумка червоночерева, ропухи зелена і сіра, рідше трапляються — тритони гребінчастий і звичайний та часничниця.

Рівномірно поширені у басейні плазуни — веретільниця, вужі водяний і звичайний, гадюка звичайна, мідянка, черепаха болотяна, ящірки прудка, живородна та зелена. Не зустрічається на цій території гадюка степова.

Через велику лісистість території, яка сягає 70 відсотків, у басейні висока щільність птахів лісу — до 50 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 45 видів у долині річки, птахів степу і поля — до 10 видів і птахів-синантропів — до 7 видів.

У тутешніх лісах можна помітити щедрика, яструба великого, щеврика лісового, шуліку чорного, чикотня, чижа, сороку, соловейка східного, сойку, сову сіру, снігура, смовзика, синицю велику, синицю блакитну, підкоришника, крутиголовку, крука, зяблика, зозулю звичайну, дятла великого, грака і ворону сіру.

І у річці та заплаві мешкають ондатра, видра річкова і водяна полівка, у долині — кріт, у полі — миша польова, хом'як, полівка звичайна, миша маленька, заєць-русак, у лісі — білка звичайна, вовк сірий, вовчок горішковий, вовчок лісовий, собака єнотовидний, їжак звичайний, козуля, куниця лісова, лисиця, лось і свиня дика.

У басейні Згарка поблизу Голенищевого розташований гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Луг і Круглик» площею — 156 га, створений у 2002 році.

Басейн її площею 118 км² розташований у центрі Хмельницької області на території Хмельницького району.

На південній околиці Скаржинців річка тече заболоченою долиною, яка має ширину в цьому місці до 500 м. З центру села до Зінчиці тече струмок, на якому знаходиться ставок завдовжки — 110 м і завширшки — 95 м. Між Скаржинцями та Лісовими Гринівцями річка розливається в став, який має

довжину 500 і ширину — 100-150 метрів. Здолавши греблю ставка, Зінчиця плине все далі на південний-схід. Біля Лісових Гринівців до річки впадає перша права притока, яка значно поповнює Зінчицю. У верхній течії до річки впадає ще дві лівих притоки, що беруть початок у лісах поблизу Стуфчинець і Тиранивки. Друга ліва притока бере початок у заболоченому яру. Південно-західніше Стуфчинців починається середня течія

Зінчиці. Тут вона розливається в став, який має довжину 1400 м і ширину — 200 м. До нього тече третя ліва притока від с.Стуфчинці: на ній знаходиться аж три маленьких ставочки. На лівому березі тут можна побачити ями глибиною до 3-4 м, є також глибокі яри.

У середній течії Зінчиця приймає 6 лівих приток і 9 правих. І Зінчиця, і її притоки мають заболочені заплави. На північній околиці Давидківців річка розливається у став, який має довжину 1800 і ширину — 200-300 метрів.

Нижня течія Зінчиці починається від Бахматовецького водосховища, що має площу 0,89 км². До водосховища впадає дві лівих притоки, які живляться з джерел, і дві правих. Східніше Бахматівців Зінчиця знову розливається у Пирогівське водосховище, яке має площу водного дзеркала 0,81 км². До нього теж впадають дві ліві притоки, що

живляться водами із боліт і джерел та мають заболочені заплави. На другій лівій притоці є ставок, на лівому березі якого росте лісок. Розділивши Пирогівці на дві нерівні частини, Зінчиця на південній околиці села впадає у Південний Буг.

Басейн річки розташований у межах Вовчко-Бужоцького геоморфологічного району, це частина поверхні Верхньобузької височини. Абсолютні висоти у верхів'ї Зінчиці становлять 365,6, у середній течії — 345,8, а в нижній — 315,7 метра. Поверхня басейну характеризується глибоким ерозійним розчленуванням, яке досягає 30 м. Ерозійне і балочне розчленування становить чотири метри на кілометр, вірогідно, саме це обумовлює помітну крутизну схилів, розвиток лінійної та площинної ерозії. У нижніх частинах балочних схилів, у місцях виходів сарматських пісків і глин часто бувають зсуви, є невеликі кар'єри, де добувають глину та пісок. У басейні Зінчиці сформувалися чорноземи опідзолені, а в долині річки — лучно-болотні та болотні ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Старокостянтинівського чи Уланівського геоботанічного району, в якому колись переважали остепенні луки та лучні степи, які повністю перетворені на орні землі.

У басейні Зінчиці на сьогодні можна побачити грабово-березовий ліс поблизу Стуфчинців, Жовтневого, Пархомівців. Дерев у цьому лісі заввишки — 16 м, завтовшки — 22 см, відстань між деревами становить — 3 м. Поблизу Давидківців, Хмельницького і Лісових Гринівців ростуть грабові ліси, дерева у яких заввишки 23 м, завтовшки — 26 см, відстань між деревами — 4 м.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ТЕКУХА

Мала річка Текуха бере свій початок із сільського ставка в с.Майдан-Вербецький Летицького району. Русло річки від цього села до с.Ялинівки завширшки 1-2 м спрямлене і має вигляд каналу. Перед Ялинівкою річка плавно повертає на північний схід. У селі вливається широким заболоченим рукавом у сільський ставок. Далі до с.Розсохувата іде найменш змінена ділянка річки, яка має звисаюче русло, але ще далі відхиляючись на північний схід.

За Розсохуватою вона круто повертає на північний схід і далі вже тече територією Вінницької області, впадаючи у селі Лука Літинського району в сільський ставок. Із цього ставка витікає річка Лука, яка має довжину 14 км і площу басейну 52,8 км². За селом Лука ця річка спочатку повертає на північний схід, а далі на північний захід аж до села Теси Вінницької області. Тут вона вже вливається у річку Тесівку, яка має довжину 18 км і площу басейну 124 км². Потім, набуваючи все більше північно-західного напрямку, протікає вже територією Хмельниччини, де між селами Кудинка і Новокосятинів впадає у Південний Буг. Саме тут на річці з'являються перші пороги, русло найбільш мілководне.

Старожили розповідають, що колись, більше 100 років тому, наша Текуха була набагато повноводнішою, на її берегах стояло чотири водяних млини. Сьогодні — це неглибокий потічок, який ніколи не зупиняє своєї повільної течії. Мабуть, тому і назву має таку — Текуха.

Члени гуртка юннатів-краєзнавців «КРУГОЗІР» Ялинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Летицького району.

ЗОБАРА

Ліва притока річки Бужок, довжина якої становить 11 км. Вона має 19 приток загальною протяжністю — 34 км, густоту річкової мережі — 1,06 км/км². Басейн Зобари розташований у центрі Хмельниччини на території Красилівського та Хмельницького адміністративних районів.

Дубові ліси збереглися біля Бахматівців, Пирогівців, Червоної Зірки. Тут дерева заввишки — 21 м, завтовшки — 28 см, відстань між деревами — 6 м.

У долині річки у верхній течії переважають суходільні луки, у середній течії — заплавні луки і болота, а в нижній течії ніби чергуються суходільні та заплавні.

У межах басейну річки Зінчиці переважають зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів і водноболотні зооценози. Річка і її притоки утворюють 9 ставків і 2 водосховища, саме цією обставиною обумовлена різноманітність іхтіофауни.

Земноводні представлені жабами гостромордою, ставковою, трав'яною, озерною, квакшею, кумкою червоночеревою, ропухами зеленою і сірою, біля струмків і в лісах трапляються тритони звичайний і гребінчастий та часничниця. Гепертофауна цієї території немає високої щільності.

Орнітофауна досить широко представлена птахами лук, боліт і водойм — 47 видів, птахами степу і поля — 14 видів і птахами-синантропами — 7 видів. Звірі вдень, як правило, ховаються, але проявляють активність під вечір і вночі. На луках, у річці і в ставках водяться ондатра, видра річкова, полівка водяна, кріт, пацюк сірий, козуля, їжак звичайний. На полях мешкають заєць-русак, хом'як, полівка звичайна, миша польова, бурозубка.

У квадратах 23-34 Хмельницького лісництва розташований лісовий заказник «Давидковецький» площею 506 га, створений у 1994 році. А в квадратах 85, 86 Червонозірського лісництва знаходиться заповідне урочище «Лісогринівецьке» площею 110 га, організоване у 1977 році. Поблизу Пирогівців є парк-пам'ятка ім. «Мацишина» площею — 12 га, створений у 1994 році.

Верхня, середня і частково нижня течія Зобари розташовані на Красилівщині. Менша частина нижньої течії і гирло знаходяться на теренах Хмельницького адміністративного району. Загальний напрямок течії і русла Зобари з північного заходу на південний схід, у верхній течії ця річка бере початок одразу чотирма струмками поблизу села Сушки Красилівського району.

Струмки живляться з джерел, особливо гарне джерело є на центральному струмку. Долини широкі, береги пологі, на лівому струмку є ставочок завдовжки — 85 м і завширшки — 52 м. На його лівому березі росте невеличкий лісок. Води чотирьох струмків зливаються за два кілометри північно-західніше Веселівки. У цьому місці абсолютна висота рівня води в Зобарі становить 302,7 м. Біля

Веселівки починається середня течія. Тут до річки впадає перша ліва притока, яка спочатку тече у долині на відкритому ландшафті, а потім у грабово-дубовому лісі, який розкинувся на лівому березі. Через 300 м вниз за течією впадає перша права притока, яка має довжину у 1,5 км, але значно поповнює води Зобари.

У середній течії річка злегка меандрує долиною, яка має ширину до 500 м. А там, де впадає друга ліва притока, яка простягнулась на 6 км і сама має 4 притоки, можна побачити болота. У центрі Берегелів вона розливається у став завдовжки — 295 м, завширшки — 105 м.

У нижній течії Зобара приймає води другої правої притоки, східніше Пашутинців утворює став завдовжки 435 м і завширшки — 115 м. Від Берегелів річка тече межею Красилівського

і Хмельницького районів, а потім, утворивши два рукави, плине широкою болотистою заплавою і впадає в Бужок.

Басейн Зобари розташований у межах Вовчко-Бужоцького геоморфологічного району, у якому немає рівнинних місцевостей, за винятком хіба річкових заплав. Він весь видається горбисто-балочним з абсолютними висотами у верхів'ї річки — 368,9, у середній течії — 344,6, а в нижній — 293 метри. Спостерігається значна частота ерозійного і балочного розчленування, розвиток лінійної і площинної ерозії ґрунтів. У басейні переважають опідзолені чорноземи, а в багатьох місцях сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Зобари розташований у межах Старокостянтинівського або Уланівського геоботанічного району, в якому колись переважали остепненні луки та лучні степи, які тепер перетворені на родючі орні землі — поля. Відкриті ландшафти займають близько 60 відсотків території басейну, але значна його частина вкрита дубово-грабовими лісами. Вони ростуть поблизу Веселівки, Сквородок, Берегелів та Пашутинців. У цих лісах дерева заввишки — 19 м, завтовшки — 25 см, відстань між деревами становить — 4 м. У долині річки переважають суходільні луки, заплавні розміщуються пасом по обидва боки від русла Зобари. Болота розкинулися лише південно-західніше Берегелів у заплаві річки та нижній течії. Болота вкриті великолепешняковими, звичайнолепеховими, звичайноочеретяними і звичайноочеретяно-осоковими угрупованнями рослин.

У межах басейну Зобари можна виділити зооценози

оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів і водноболотяні зооценози.

Оскільки біля Зобари мало боліт і є всього-на-всього три ставки, а річка не дуже велика, то іхтіофауна за видовим складом не відзначається різноманітністю. Водиться в Зобарі карась, плітка, пічкур, в'юн, окунь, йорж, лин, краснопірка і верховодка. Земноводні представлені жабами трав'яною, гостромордою і ставковою, квакшею, кумкою червоночеревою, ропухами зеленою та сірою.

Влітку та восени під гнилими колодами, купами хмизу, пеньками у лісі скупчуються тритони звичайні та гребінчасті, які часто тут і зимують. Гепертофауна цієї місцевості відзначається відносно високою щільністю популяції усіх видів плазунів, хоча тут майже не зустрічаються черепаха болотяна і гадюка степова.

У басейні мешкає до 40 видів птахів лісу, до 27 видів птахів лук, боліт і водойм, до 13 видів птахів степу і до 7 видів птахів-синантропів. Досить високу щільність на цій території мають ссавці — кріт, їжак звичайний, білозубки білочерева і мала. Нечисленні тепер рукокрилі, тхір чорний, горностай, ласка, ховрах рябий. У літньо-осінній період трапляються козулі, борсуки, дуже численні миші польова і маленька, заєць-русак і лисиця.

У басейні Зобари розташоване Сквородецьке лісництво, у кварталі 3 якого знаходиться лісовий заказник «Підгорнянський» площею 41 га, створений у 1994 році. На околиці села Сквородки є комплексна пам'ятка природи «Сквородецькі краєвиди» площею 82 га, створена у 1994 році.

РУСЛО РІЧКИ ЗОБАРИ.

ІКВА

Довжина Ікви становить 57 км. У неї 82 притоки загальною протяжністю — 202 кілометри. Густота річкової мережі — 0,62 км/км², а площа басейну — 515 км². Вона є лівою притокою Південного Бугу.

Бере свій початок біля села Михайлівка Красилівського району. Верхня її течія знаходиться на Старокостянтинівщині, де вона протікає через Верхняки, Миролюбне, Немиринці та Деркачі. У Старосинявському районі (а це середня і нижня частина течії Ікви) русло проходить поблизу Пиляви, Олексіївки, Миколаївки, Теліжинець, Старої Синяви, Заставців, Ілятки та Нової Синявки.

Тече Іква широкою заболоченою долиною майже до районного центру Стара Синява, де долина різко звужується, бо річка вступає в область кристалічних порід. Середні витрати води в Ікві 2 м³/с, а максимальні іноді досягають — 95 м³/с. Впадає у вічі те, що в басейні річки знаходиться дуже багато ставків. Найбільші з них є у Немиринцях, Деркачах, Кантівці, Олексіївці та Теліжинцях.

Загалом басейн Ікви знаходиться у Вовчко-Бужоцькому геоморфологічному районі, у межах Верхньобузької височини, поверхня якої характеризується досить глибоким ерозійним розчленуванням до

60 м. Спостерігається значна частота ерозійно-балочного розчленування приблизно до 4 м на 1 км. Це обумовлює помітну на території крутизну схилів, розвиток ярів, балок, площинної ерозії. Річкова долина Ікви прорізує товщу лесових суглинків і вривається в неогенові відклади глинисто-піщаного складу.

Басейн Ікви до того ж знаходиться в Старокостянтинівському або Уланівському геоботанічному районі, в якому колись переважали остепнені луки та лучні степи, а тепер вони майже повністю перетворені на поля з глибокими чорноземами. Тут спостерігається дуже низька залісненість, особливо у Старосинявському районі, де лише один великий лісовий масив є біля Йосипівки. У Старокостянтинівському районі лісових масивів значно більше: вони знаходяться переважно на правому березі Ікви поблизу сіл Новоселиця, Морозівка, Семиренки, Самчинці, Сквородки та Пилявка. Ці масиви представлені ділянками дубових, дубово-грабових і дубово-соснових лісів, а також

трав'яними болотами і заболоченими луками.

Долина Ікви широка, тому велику площу на схилах займають суходільні луки, які розміщуються на різних ґрунтах, а тому відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. У таких угрупованнях зустрічаються буркун лікарський, люцерну серповидну, чину лучну, конюшину повзучу, осоку просяну, тонконога лучного, кострицю червону, кутника лучного. Широкою смугою по обидва береги річки у певних місцях ідуть заплавні луки. Найчастіше в цих угрупованнях рослин ростуть калюжниці болотяна, тонконіг болотний, очеретянка звичайна, лепешник водяний, щучник дернистий, мітлиця собача, очерет звичайний і незабудка болотна. На болотах поширені осокові, хвоце-осокові та осоково-гіпневі угруповання.

Іхтіофауна Ікви багата видовим різноматтям. З родин прісноводних риб найбільше видів, які належать до коро-

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Назва річки Іква походить від тюркського «ік» «річка». Із цією річкою і селом Пилявою, яке розкинулось на обох берегах, тісно пов'язані події 1648-1654 років. Наприкінці літа 1648 року Річ Посполита збрала 140-тисячне військо для придушення повстання українського народу. Богдан Хмельницький протиставив їй 80-тисячний загін, який своєю згуртованістю, бойовим духом за Україну зумів розгромити польсько-шляхетську армію.

пових, бичкових і окуневих. Поодинокі види належать до родин міногових, щукових, сомових, в'юнових, осетрових, тріскових і колючкових. На Ікві дозволено у певні періоди спортивне рибальство з вудочками. Рибалки частіше всього вудять карасів, коропів, щук, пліток, лящів, в'юнів, сомів, окунів, йоржів, краснопірок, верховодок.

Земноводні на Ікві особливо численні у весняно-літній період. Тут мешкають жаби трав'яна, гостроморда, ставкова і озерна, кумка червоночерева, квакша, тритони гребінчастий і звичайний, ропухи сіра і зелена та часничниця.

Є тут більшість представників плазунів, які мешкають на Хмельниччині. Так подекуди вдається помітити черепаху болотяну, вужів водяного і звичайного, ящірок живородну і прудку. Немає тут гадюки степової.

У басейні Ікви мешкає до 55 видів птахів лук, боліт і водойм. У довколишніх лісах селиться

до 72 видів птахів лісу, а на прилеглих до річки полях можна побачити до 20 видів птахів степу і поля. У населених пунктах поряд з людиною живуть до 6 видів птахів-синантропів.

Якщо уважно «читати» довкілля на Ікві, то серед ссавців вдається побачити лисицю, мишей лісову, маленьку і польову, ондатру, полівку водяну, хом'яка, білозубку малу, буро-зубку, видру річкову, зайця-русака, ласку, а вночі навіть собаку єнотовидного, нічниць ставкову і водяну.

У долині Ікви населення випасає худобу, займається рибництвом, спортивною риболовлею, заготівлею сіна. У басейні річки поблизу Мирюлюбного, що на Старокостянтинівщині, розташована комплексна пам'ятка природи «Венеція» площею 14 га, яка створена у 1993 році. У заплаві Ікви на Старосинявщині знаходиться орнітологічний заказник «Миколаївський» площею 45 га, організований у 1993 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Озеро Тітікака що в перекладі означає «священний камінь», «свинцева гора», «тато і мама» розташовується між двома країнами: Перу і Болівією, на плоскогір'ї Альтіплано, висота якого над рівнем моря складає 3830 метрів. Займаючи площу 8300 квадратних кілометрів, озеро Тітікака є найбільшим в Південній Америці. Його довжина становить 194 кілометри, а ширина озера складає 65 кілометрів. Максимальна глибина цієї високогірної водойми сягає близько 304 метрів. У озеро впадає понад 25 річок, води яких утворюються завдяки таненню льодовиків, що оточують Альтіплано, але витікає з Тітікаки лише одна річка Десагуадеро, яка у свою чергу впадає в безстічне озеро Поопо на території Болівії. Цікавим фактом є те, що лише 5 відсотків водних ресурсів озера стікає в єдину річку Десагуадеро, а велика частина води втрачається внаслідок випаровування від дії сильних вітрів і сонячного випромінювання.

ІКВА ПОБЛИЗУ ІВАНКОВЕЦЬ НА СТАРОСИНЯВЩИНІ.

КУДИНКА

Ліва притока Південного Бугу, довжина якої 22 км. У неї 37 приток загальною протяжністю — 64 км, густота річкової мережі — 1,01 км/км² та площа басейну — 85,3 км². Протікає вона територією двох адміністративних районів — Летичівського і Старосинявського.

Бере Кудинка свій початок на Летичівщині з невеликого ставочка північно-західніше села Гречинці. Майже вся середня течія проходить межею Летичівського і Старосинявського районів. На цій ділянці вона плине із заходу на схід, але біля села Юрченки річка змінює свій напрямок на південний схід. Поблизу Рожнів утворює велику меандру, далі плине спокійно і в селі Кудинка впадає до Південного Бугу. Вірогідно, назва річки походить від одноіменного села.

Верхня і середня течії розташовані у Вовчко-Бужоцькому геоморфологічному районі, де абсолютні висоти становлять 348 м. Ця територія має глибоке ерозійне розчленування, яке у певних місцях досягає 50 м. Досить помітна крутизна схилів на горбах, добре виражений розвиток лінійної, а ще більше площинної ерозії. Долина Кудинки, як і її балки, прорізують всю товщу лесових суглинків і вриваються в неогенові відклади глинисто-піщаного, а частково і вапнякового складу.

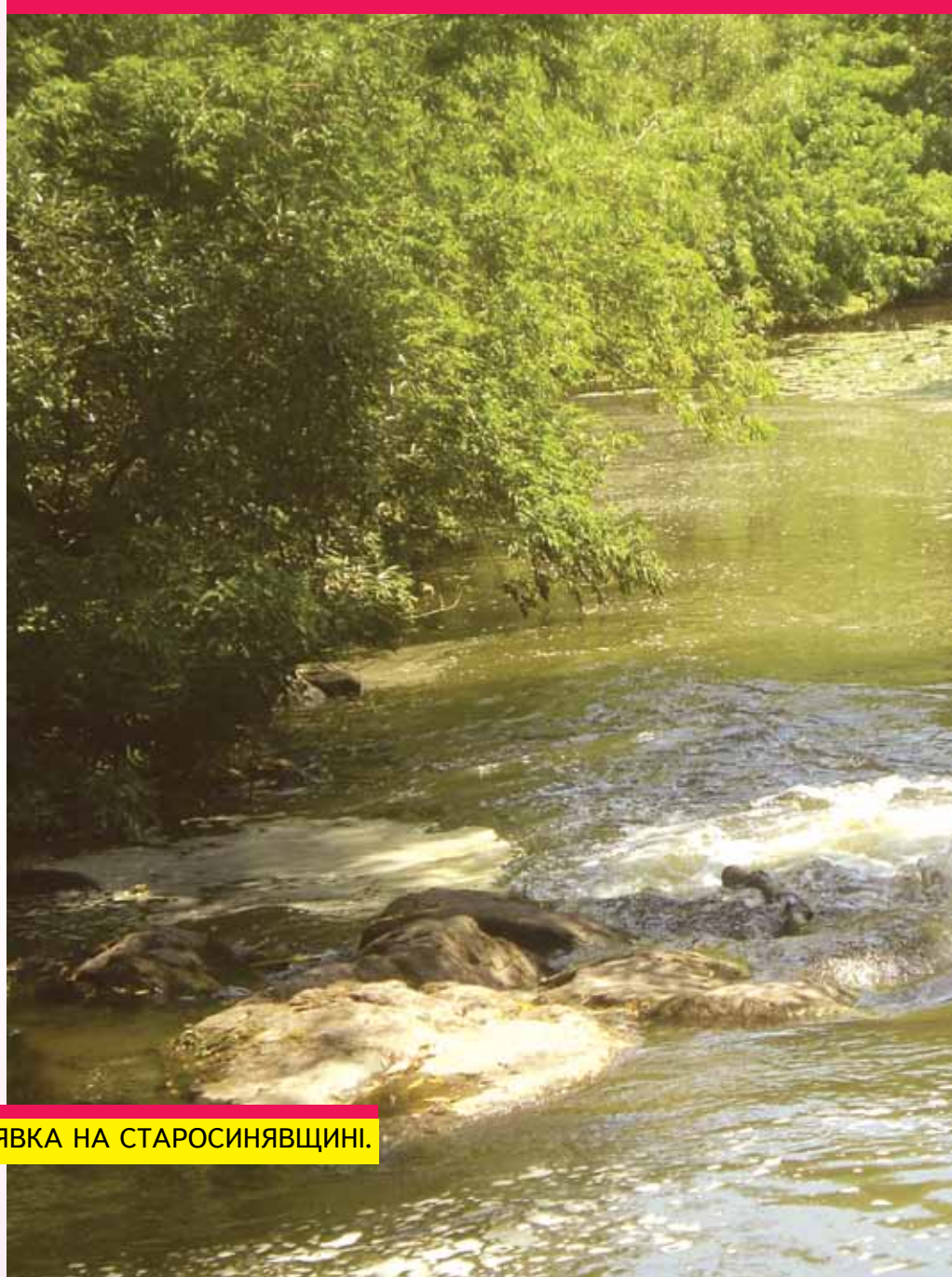
Нижня течія знаходиться в межах геоморфологічного району — Летичівська рівнина. У цій місцевості поверхня більш-менш рівнинна з абсолютними висотами до 300 м над рівнем моря. Тут практично змиті неогенові відклади та лесоподібні суглинки, а четвертинні відклади представлені супісками

і пісками. Піщані масиви з дерново-підзолистими ґрунтами і невеличкими ділянками сосново-дубових лісів. Такі ліси є поблизу Гречинців, Михунків, Іванинців та Щербанів.

У геоботанічному відношенні верхня і середня течії Кудинки розташовані на південному сході Старокостянтинівського геоботанічного району, де колись переважали остепнені луки та лучні степи, повністю перетворені тепер на родючі орні землі.

Нижня течія Кудинки знаходиться в межах Летичівського геоботанічного району, тут колись на значних ділянках були поширені дубові, дубово-соснові ліси, а також трав'яні болота і заболочені луки.

На сьогодні басейн Кудинки слабо заліснений, а тому потрібно висаджувати дерева і

кущі в балках, ярах, особливо там, де інтенсивно відбувається водна площинна та лінійна ерозія ґрунтів.

У живленні Кудинки беруть участь підземні, дощові та снігові води, хоча все-таки на дощові води припадає близько 50 відсотків річного стоку, підземні — 30 відсотків, а снігові — до 20 відсотків.

Не зважаючи на те, що басейн Кудинки один з найменших на Хмельниччині, бо річка належить до малих річок, у його межах можна виділити зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценоз хвойно-широколис-

тих лісів і водно-болотяний зооценоз.

Іхтіофауна Кудинки не така багата, як Південного Бугу, хоча вона і є його притокою. У ній водиться карасі срібний і золотий, плітка, в'юн, пічкур, верховодка, йорж і лин.

Різноманітною є фауна земноводних, але спостерігається закономірність, що одні види більш багаточисленні, а такі як квакша, часничниця, тритон гребінчастий, кумка червоночерева мають значно нижчу щільність.

Багаточисленною є орнітофауна птахів лук, боліт і водойм. Тут можна побачити і птахів синантропів лелеку білого, лас-

тівку сільську, галку і шпака звичайного. У басейні Кудинки гніздяться птахи степу і поля — жайворонок степовий, щеврик польовий, просянка, куріпка сіра і горобець польовий. У верхів'ї річки дають про себе знати птахи лісу — зозуля звичайна, зяблик, канюк звичайний, вільшанка, ворона сіра, крук, припутень, синиця блакитна і соловей східний.

Поблизу річки видають свою присутність як вдень, так і вночі ссавці: видра річкова, ондатра, полівка водяна, кріт, заєць-русак, їжак звичайний, ласка, миша маленька і польова, нічниця водяна, єнотовидний собака, лисиця і хом'як.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

- Найдовша річка планети — Ніл, який має довжину 6671 км.
- Площа басейну Амазонки (найкрупнішої і найбільш повноводної річки у світі) дорівнює майже 7,2 млн. кв. км і вона протікає по території найбільшого числа держав.
- Найкоротша річка в світі — Аріль в Італії має довжину 84 м. Вона бере початок з потужних підземних джерел у 100 км на схід від Мілану і, незважаючи на свою довжину, щосекунди скидає в озеро Гарда близько 14 куб.м води.
- Найкаламутніша вода в Жовтій річці (Хуанхе). Назва річки повністю відповідає її кольору. Кубометр цієї жовтої води містить в середньому 35-40 кг мулу. Щорік Хуанхе скидає в Жовте море близько 2 млрд. т мулу.

ЛУКА

На території Хмельниччини розташована верхня і середня течії Луки, а нижня — на Вінниччині. Ця річка має довжину русла — 11 км, у неї 7 приток загальною протяжністю — 16 км, густота річкової мережі — 0,59 км/км² та площа басейну — 45,9 км².

Ліва притока річки Хвоса, басейн якої розташований на сході Хмельницької області на території Летичівського адміністративного району.

Лука бере початок одразу двома струмками на південній околиці с.Майдан-Вербецький. Правий струмок живиться з джерела і на ньому знаходяться два ставки-близьнюки завдовжки 95 м і завширшки — 50 м. Лівий струмок витікає з дубово-грабового лісу. Зливаються ці струмки майже у центрі Майдану-Вербицького. На північній околиці цього села Лука знову розливається в став, плесо якого має довжину 300 і ширину — 110 метрів.

У верхній течії річка плине через ліс, а пронісши свої води під залізобетонним мостом, Лука тече заболоченою заплавою. Південніше Ялинівки починається середня течія річки, яка ніби ділить село на дві нерівні частини. Північніше Ялинівки вона приймає води першої лівої і правої притоки. Права притока бере початок на західній околиці с.Лісо-Березівка, де утворює два маленьких ставочки. На лівому березі цієї притоки росте грабовий ліс, а в нижній її течії розкинулись поля, у долині — болота. Між Ялинівкою та Росоховатою Лука тече заболоченою заплавою, правий берег її значно крутіший за лівий. У середній течії абсолютна висота рівня води — 281,8 м. Нижня течія починається від

села Росоховата, де Лука, подолавши межу Хмельниччини і Вінниччини, ніби поділяє одноіменне село на дві частини, плине заболоченою долиною. Північніше Луки річка повниться водами третьої правої притоки, яка бере початок зі ставка на північній околиці Новомиколаївки. У грабово-березовому лісі розливається в ставок, а потім впадає у річку Луку, яка продовжує свій ти-

хий плин на північ. Правий її берег у цій місцевості вкритий лісом, який має назву Луганський ліс. Тут Лука утворює ще один мальовничий рукав протяжністю 500 м, а потім впадає у річку Хвосу.

У геоморфологічному відношенні басейн річки розташований у межах Летичівського геоморфологічного району. Абсолютна висота у верхів'ї басейну становить — 348,2 м, у середній течії — 318,2, а в нижній — 273,8 м. У басейні поширені супіщано-суглинисті відклади флювіогляціального типу, але без кристалічних валунів. Четвертинні відклади тут представлені супісками та пісками. У цьому ландшафті є екзотичні, але невисокі своєрідні рифові пагорби, які вкриті лесоподібними суглинками з опідзоленими чорноземами.

У геоботанічному відношенні басейн Луки розташований у межах Летичівського або Літинського геоботанічного району, де поширені дубові, дубово-соснові та дубово-грабові ліси, а також трав'яні болота і заболочені луки. Такі ліси є поблизу сіл Майдан-Вербецький, Вербка, Ялинівка, Лісо-Березівка, Москалівка та Росоховата. Поблизу Майдану-Вербецького дубово-грабовий ліс має дерева заввишки 21 м, завтовшки — 30 см, відстань між деревами становить — 4 метри. Біля Вербки грабовий ліс має дерева заввишки 15 м, завтовшки — 20 см, відстань між деревами — 2-3 метри. Північно-західніше Москалівки розташоване урочище Грабівщина, дерева у якому заввишки 21 м та завтовшки 27 см, відстань між деревами — 3 м.

У долині річки ніби чергуються суходільні і заплавні луки та болота. Болота вкриті звичайноочеретяними, широколисто-рогозовими, звичайнонолепеховими, осоковими та хвоще-осоковими угрупованнями рослин.

У межах басейну річки переважають зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози хвойношироколистих лісів і водноболотяні зооценози.

У Луці бідна іхтіофауна: тут водиться карась, в'юн, короп, лин, пічкур, плітка і товстолобик. На річці лише один більш-менш великий ставок і 8 ставочків, переважно більшість яких можна назвати карасячими.

Безхвості земноводні представлені жабами гостромордою, ставковою, трав'яною, квакшою, кумкою червоночеревою, ропухами зеленою і сірою та часничницею. Серед хвостатих земноводних можна побачити тритонів гребінчастого і звичайного. Частенько потрапляють у поле зору і плазуни — вужі водяний і звичайний, мідянка, веретільниця, ящірки прудка, зелена і

живородна. Досить рідкісними є черепаха болотяна, гадюка звичайна, не мешкає тут гадюка степова.

Пернаті представлені птахами лісу — до 43 видів, птахами лук, боліт і водойм — до 39 видів, птахами степу і поля — до 12 видів і птахами-синантропами — до 7 видів. Серед птахів лук, боліт і водойм у басейні мешкають шеврик лучний, чирянка мала, чечевиця звичайна, чапля сіра, чапля руда, чайка, трав'янка лучна, сова болотяна, синьошийка, серпокрилець, рибалочка голубий, плиска біла, перепілка, пастушок, погонич звичайний, очеретянка чагарникова і крижень.

Панівними видами у фауні ссавців на цій території є миші польова і маленька, заєць-русак, лисиця, козуля, миша лісова, хом'як, білка звичайна, ондатра, полівка водяна, пацюк сірий. Рідко трапляються тхір чорний, підковоніс малий, нічниця велика, лось, вовк сірий і видра річкова.

Місцеве населення на берегах річки Лука випасає худобу, косить сіно, розводить і ловить рибу в ставках.

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Озеро Солонча розташоване біля сіл Шидлівці і Вікторівка на Чемеровеччині. Його площа 15 гектарів і глибина до трьох метрів. Живиться підземними та поверхневими водами. Має стік у Збруч. На значній площі заросло. Його назва вказує, що вода у ньому дещо солонувата. Водяться тут коропи, окуні, лини, карасі, а в заростях очерету знаходиться притулок водоплавна птиця. Здавна існує легенда про підземний зв'язок озера Солонча з Берковим ставком, який знаходиться більш, ніж у 10 кілометрах поблизу Кугаєвець. Кажуть, що колись завзяті рибалки запустили в озеро Солонча міченого величезного коропа. І яке було їх здивування, коли той же короп попався в сітку в Берковому ставку.

МШАНЕЦЬ

Права притока Південного Бугу довжиною 22 км, басейн якої площею 144 км² розташований на території двох адміністративних районів: верхів'я і середня течія — у Волочиському, а нижня — у Хмельницькому. У неї 43 притоки загальною протяжністю 86 км, густота річкової мережі — 0,88 км/км².

Мшанець бере початок північно-західніше с.Гайдайки одразу двома струмками у злегка заболоченій долині. Тутешня територія має відкритий ландшафт, долина досить широка. На західній околиці Гайдайків до річки впадає струмок, який у селі розливається аж у три ставки.

Три лівих струмки живляться з джерел, а в їх середній течії можна побачити ями глибиною два, а на другому струмку біля джерела є яма глибиною чотири метри. Те ж саме спостерігається на п'ятьох правих струмках у верхній течії. Західніше Бубнівки Мшанець розливається у став, на правому березі якого є обриви, що в окремих місцях досягають 2 м, а на лівому березі є глиняний кар'єр. Від греблі цього ставка починається середня течія. Річка плине біля південної околиці Бубнівки заболоченою заплавою, а на південному сході утворює Наркевицьке водосховище ємкістю 2,3 млн. м³, площею водного дзеркала 1,15 км² та довжиною берегової лінії — 7,1 км. Воно простяглося аж до смт.Наркевичі.

На лівому березі Мшанця північніше Наркевичів розкинувся дубово-ясеновий ліс, а східніше від нього розташована система відстійників. Східніше Наркевичів починається нижня течія Мшанця.

Абсолютна висота рівня води у цій місцевості становить — 292,4 м. Тут до річки впадає

два лівих струмки, які беруть початок поблизу відстійників. Мшанець у нижній течії плине дуже заболоченою долиною. У минулому тут було побудовано меліоративний канал, який значно розширив русло річки.

Ширина його становить 10 м, а довжина — 3,8 км. Біля смт. Чорний Острів Мшанець впадає в Південний Буг.

Басейн річки розташований у межах Авратинського геоморфологічного району, територія якого відзначається найбільшою на Верхньобузькій височині рівнинністю поверхні. Абсолютна висота у верхній течії річки становить — 349,6 м, а в нижній — 300 м. Коливання висот у басейні не перевищує 30-40 м. Тут можна помітити вододільні плоскі маловиразні овальні пониження з численними «блюдцями», які навесні зайняті сезонними озерцями,

а літом утворюються невеликі мочарі. Спостерігаються невідомі підвищення на межиріччях, де теж є невеликі блюдця, але вже не заболочені та нагадують ями. Днище долини заболочене, схили — положисті з чітко вираженими слідами площинної ерозії, зрідка лінійної — ярів і балок. У басейні переважають чорноземи глибокі — найбільш родючі ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були поширені лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річок.

На цій території переважають відкриті ландшафти — поля, закритий ландшафт — ліс є біля смт. Наркевичі: тут розкинувся дубово-ясеневий ліс, дерева у якому досягають 16 м заввишки і 25 см завтовшки, відстань між деревами — 4 м.

У верхній течії Мшанця переважають суходільні луки, а в середній і нижній — заплавні луки і болота, які займають значні площі. Болота вкриті звичайно-черетяними, широколисто-рогозовими, великолепешняковими угрупованнями рослин. На менш обводнених болотах трапляються осокові, хвоще-осокові угруповання рослин.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ІКВА

Ось знайомі луки. А там, далі виринає із трав і милує око річка Іква. Спускаючись до неї, помічаємо, що трави з кожним кроком стають все вищими, а листя осоки та татарського зілля все ширшим. Це енергія річки так їх живить. Цікаво пройтися річковою долиною рано-вранці, коли рясна роса вкриває трави і перед сходом сонця вони, ніби аж сивіють. А від них і луг сивий-сивий, аж дух захоплює. Але коли сонце порівняється з вербами, роса стає сріблясто-веселковою. І на душі так весело, легко і свіжо, так радісно за весь світ!

Я живу у невеличкому подільському селі Іванківці Старосинявського району Хмельницької області. За 1,5 кілометра від нього протікає річка, яку я описав.

Долина Ікви — красивий, неповторний краєвид. З геоморфології відомо, що річки зазвичай течуть у вузьких витягнутих знижених формах рельєфу, що зветься річковими долинами. Іква ж має руслово-терасову широку трапецієвидну долину. Її схили — це асиметричні тераси, крутіші подекуди на правому березі і більш пологі на лівому. Утворилась долина в результаті водної ерозії. Крім того, вона зазнала значного впливу людської діяльності. На лівих схилах долини є городи та садиби. Водоохоронна смуга завширшки 20 метрів видержується не скрізь.

Річище звивисте, завширшки 20 — 25 м. На окремих ділянках випрямлене, розчищене і поглиблене. Оскільки річка звивиста, з затоками, то вода підтоплює береги, тому улоговини поблизу річки подекуди заболочені й купинисті, — таке багатство приваблює до себе птахів.

*Сергій ДЕНИСЕНКО,
учень 5 класу Дашковоцької
загальноосвітньої школи
I-III ступенів
Старосинявського району.*

Південний Буг

Бере початок з невеличкого болота поблизу села Холодець Волочиського району. Басейн знаходиться в центрі області і займає близько 4 590 км². При загальній довжині русла 792 км у межах області знаходиться 140 км. Кількість приток — 1046, які мають загальну протяжність 2493 км, а густота річкової мережі становить — 0,77 км/км².

У межах басейну річки чітко проглядаються зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів і водно-болотяні зооценози. У басейні є п'ять ставків і одне водосховище в яких водяться карась, короп, плітка, пічкур, в'юн, амур білий, верховодка, гірчак, йорж, краснопірка, лин, лящ, окунь, сом, судак, товстолобик і щука.

Ця річка є своєрідним раєм для земноводних — жаб гостромордої, озерної, ставкової і трав'яної, квакші, кумки червоночеревої, ропух зеленої і сірої, тритонів гребінчастого і звичайного та часничниці. Фауна плазунів представлена вужами водяним і звичайним, веретільницею і мідянкою, гадюкою звичайною і черепахою болотяною, ящірками прудкою, зеленою і живородною.

Лісистість території басейну становить лише два відсотки, тому птахів лісу мешкає до 15 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 40 видів, птахів степу і поля — до 15 видів і птахів-синантропів — 9 видів. Серед ссавців частіше на очі потрапляють заєць-русак, їжак звичайний, лисиця, кріт, ласка, миші польова, жовтогруда і маленька, ондатра, полівки водяна і звичайна, хом'як, видра річкова, горностаї, козуля, пацюк сірий.

У басейні річки розташований гідрологічний заказник «Бубнівський» площею 40 га, який створений у 1982 році. У заплаві річки за 1 км від с. Юхимівці знаходиться «Юхимівський» гідрологічний заказник площею 45 га, організований у 1993 році. За 1,5 км на північ від смт. Наркевичі розташований лісовий заказник «Бубнівський ліс» площею — 130 га, створений у 1996 році. У Бубнівці є ботанічні пам'ятки природи, створені у 1972 році, «Липа європейська», «Липа маньчжурська», «Каштан кінський» і «Ялина колюча» площею 0,1 га.

На Хмельниччині ця водна артерія тече через Купіль, Глядки, Новоленськ Волочиського району, Захарівці, Чорний Острів, Хмельницький, Копистин, Пирогівці Хмельницького району, Голосків, Меджибіж, Требухівці, Головчинці, Гор-

басів, Летичів, Копитинці, Попівці, Новокосянтинів Летичівського і Нову Синявку Старосинявського району. Долина Південного Бугу, як і його приток, глибока і широка, з часто заболоченими днищами зайнята великими і малими

ставами та водосховищами. Впадає у вічі те, що до долини Південного Бугу прилягає розгалужена мережа балок, але дуже мало глибоких ярів. На теренах Хмельницької області ця водна артерія тече спочатку з північного заходу на південний схід, а в Летичівському районі змінює напрямок на північний схід, збільшуючи при цьому кількість меандр.

У геоморфологічному відношенні басейн річки розташований у межах чотирьох геоморфологічних районів — Авратинського, Вовчко-Бужоцького, Летичівського, Деражнянського. На території Авратинського геоморфологічного району, який відзначається найбільшою на Верхньо-

бузькій височині рівнинністю поверхні, де коливання висот не перевищує 20–30 м, характерними формами рельєфу є вододільні маловиразні овальні пониження з численними «блюдцями», які навесні часто зайняті озерцями, а влітку на їх місці утворюються класичні мочарі. Тут трапляються древні дочетвертинні долини. Вовчко-Бужоцький геоморфологічний район — це поверхня Верхньо-бузької височини, яка має найбільші в Хмельницькій області абсолютні висоти — 350–384 м. Територія характеризується глибоким ерозійним розчленуванням, яке досягає 70 м. Тут проявляється виразна крутизна схилів і розвиток лінійної та площинної ерозії ґрунтів. Таке

глибоке і часте розчленування поверхні створює враження, що це справжній горбогірний рельєф, але не скрізь. Тут можна побачити балки зі спадистими, а місцями крутими схилами і широкими днищами, а міжбалочні вододіли переважно випуклої форми. Трапляються зсуви, невеликі кар'єри, де видобувають пісок і глину. Летичівський геоморфологічний район тільки західною частиною знаходиться на території Хмельниччини, а східна його частина — на Вінниччині. Поверхня цього району виразно рівнинна, хоча висоти над рівнем моря сягають 300 м.

У геоботанічному відношенні басейн Південного Бугу розташований у межах трьох геоботанічних районів: у Волочисько-Антонінському, де колись були поширені лучні степи, остепнені луки і болота у долині річки; Старокостянтинівському, в якому у минулому переважали остепнені луки, лучні степи, що тепер повністю перетворені на поля та Летичівському — з поширенням дубових, дубово-грабових і дубово-соснових лісів, а також трав'яних боліт і болотистих лук. Найбільші лісові ділянки знаходяться біля Бахматівців, Давидківців, Богданівців, Лисогірки, Летичева, Марківців, Пархомівців, Козачків, Грузевиці та Іванківців. Це грабово-дубові ліси, в яких переважає дуб звичайний, граб, клен гостролистий, ясен звичайний і явір, а також липа звичайна, клен, берест, осика, яблуня лісова, бруслина європейська, глід, дерен і черемха звичайна. Трапляються і дубові ліси з дуба звичайного, де ростуть дуб, береза бородавчаста, граб, липа серцелиста, черешня, берест, клен гостролистий, осика. Ці деревостани зазвичай двох'ярусні. У підліску росте клен татарський, терен, жостер,

ПІВДЕННИЙ БУГ ПОБЛИЗУ СЕЛА СВІЧНА ЛЕТИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ.

бруслина європейська, ліщина і бузина чорна. У заплаві Південного Бугу багато боліт, які вкриті звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими, широколисто- і вузьколистороговими, звичайнолепеховими угрупованнями рослин. Вище в долині на багатих нормально або надмірно зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах знаходяться заплавні луки, ще вище — суходільні луки.

Серед цієї рослинності мешкає до 11 видів земноводних. Тут спостерігається значна щільність жаб ставкової, гостромордої, трав'яної і озерної, квакші, кумки червоночервої, ропух зеленої і сірої, тритонів звичайного і гребінчастого, часничниці.

Можна зустріти і до 10 видів плазунів, серед яких найчастіше трапляються вузьководний і звичайний, веретільниця, мідянка, ящірка прудка, зелена і живородна.

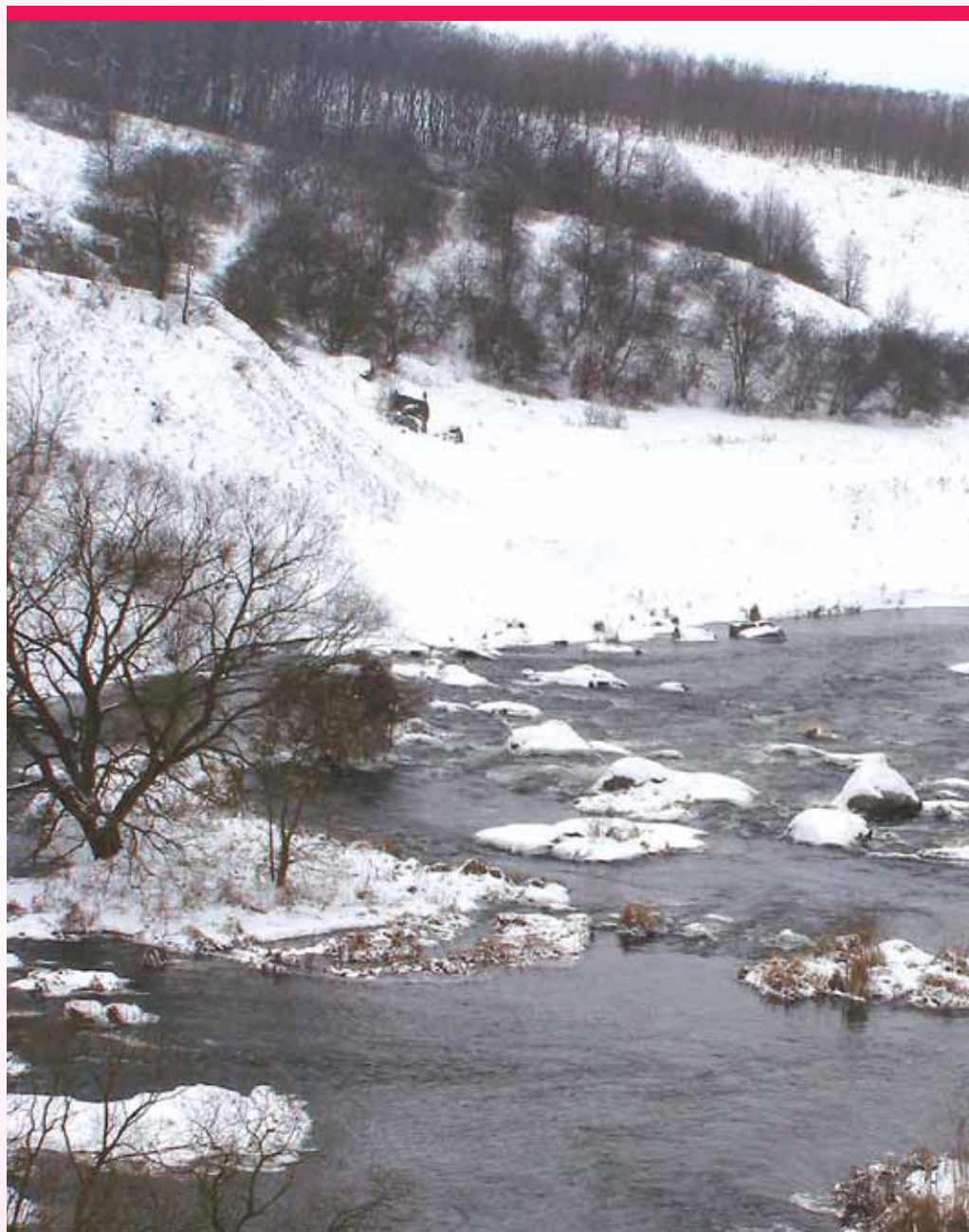
У водах Південного Бугу водиться більше 30 видів риб: амур білий, верховодка, вирезуб, в'юн, гірчак, білизна, йорж, карась срібний і золотий, білоглазка, короп, краснопірка, лин, лящ, марена, окунь, підуст, пічкур, плітка, сом, судак, рибець, товстолобик, чехоня і шука. У далекому минулому, коли не було гребель, на Південному Бугу ловилась атерина чорноморська, білуга чорноморська, лосось чорноморський, минь, осетр азово-чорноморський, севрюга чорноморська і навіть

стерлядь, яку сьогодні вже вирощують штучно.

У басейні Південного Бугу мешкає 67 видів птахів: лук, боліт і водойм — баранці великий і звичайний, бугай і бугайчик, вівсянка очеретяна і грицик великий, гуска сіра і деркач, квак і кобилочки звичайна, річкова і солов'їна, крячки білокрилий і білощокий, коловодник звичайний і крижень... Живуть у прилеглих лісах до 80 видів лісових птахів — балабан і берестянка звичайна, боривітер звичайний і вівсянка садова, вівчарики весняний і жовтобровий, вільшанка і вивільга, ворона сіра і в'юрок, гаїчки болотяна і пухляк... Мешкають у басейні до 20 видів птахів полів — вівсянка звичайна і горобець польовий, жайворонки

ТІЛЬКИ ФАКТИ

У давніх греків Південний Буг відомий під назвою Гіпаніс. У літописах відомий як Богь, Бьоугь, на картах XV-XVII століть — Вод, Воп, в «Книге большому чертежу» — Бокг. Сучасна назва Буг походить із балтослов'янського і означає «усуваюся з дороги, тікаю, вигинаюся, нахилиюся додолу». Подільський історик і етнограф М.Симашкевич описує річку Південний Буг, на берегах якої вперше була пролита кров на початку XI століття (1018 рік) у битві Великого князя Київського — Ярослава із завойовниками. Ось, що пишуть літописці: «ріка набула червоного кольору, змішавшись з кров'ю забитих».

польовий і рогатий, кам'янка звичайна і куріпка сіра, луні польовий і степовий, сорокопуди терновий і чорнолобий...

Полюбляють харчуватися біля води птахи-синантропи — лелека білий і галка, ластівки сільська і міська, сипуха і сич хатній. І навіть іноді шпаки прилятають у долину річки.

Більше 40 видів ссавців водиться в басейні Південного Бугу — бурозубка, видра річкова, горностаї, єнотовидний собака, заєць-русак, їжак звичайний, кріт, куниця лісова, ласка, лисиця, миші маленька і польова, нічниця водяна і ставкова, ондатра, пацюк сірий, полівки водяна і звичайна...

Південний Буг на території Хмельниччини відіграє важливу

роль не лише в природі краю, бо його води використовують люди для господарських потреб, рибництва і відпочинку.

У басейні Південного Бугу у Волочиському районі знаходиться один об'єкт природно-заповідного фонду загальнодержавного значення і 13 місцевого; у Хмельницькому районі один об'єкт загальнодержавного значення і 9 місцевого; у Летичівському — два загальнодержавного значення і 18 місцевого та в Старосинявському районі шість об'єктів місцевого значення. У заплаві річки (Хмельницький район) знаходиться гідрологічний заказник «Грузевицький» площею 324 га, створений у 1982 році.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ПІВДЕННИЙ БУГ

У верхів'ї Південного Бугу русло природнім назвати не можна, бо це меліоративний (осушувальний) рів. Вузькою стежкою проходимо повз садинокі верби і наближаємось до пам'ятного знаку початку річки Південний Буг, поставленого партією Зелених. Виготовлений він з великого гранітного каменю, на якому викарбовано «ТУТ ПОЧИНАЄТЬСЯ Р.ПІВДЕННИЙ БУГ ДОВЖИНА 806 км».

Ми намагаємось знайти витік річки, зриваємо минулорічний пожовклий очерет, натрапляємо на зволожене місце і починаємо розкопувати витік річки. Вода починає просочуватися на поверхню, ось вона вже набуває сили, та їй потрібно надати напрям, створити русло. Ми розкопуємо та розчищаємо струмок, з якого починається велика річка — Південний Буг.

У ході експедиції ми висунули гіпотезу про те, що причиною зникнення заболоченої території або фізичного витoku річки Південний Буг є антропогенний вплив на природу. У 60-х роках ХХ століття був створений та введений в дію екологічно необґрунтований проект осушення заболочених територій. Були вириті рови, які з'єднувались з притоками великих рік. А що ми на сьогодні маємо: сотні гектарів земельних угідь, які не обробляються через занепад сільського господарства. А найголовніше — зникають з лиця землі джерела, струмки, малі Річки.

*Члени ТКГ «Гіпаніс»
Купільської ЗОШ І-ІІІ ст.
Волочиського району.*

ПІВДЕННИЙ БУГ ПОБЛИЗУ НОВОКОСТЯНТИНІВКИ НА ЛЕТИЧІВЩИНІ.

ПЛОСКА

Басейн її розташований у межах Хмельницького адміністративного району. Пlosка є правою притокою Південного Бугу, довжина якої становить 30 км. У неї 31 притока загальною протяжністю 79 км, густота річкової мережі — 0,85 км/км², а площа басейну досягає — 128 км².

Свій початок ця водна артерія бере західніше Хоминців. У верхів'ї приймає шість приток — три лівих і три правих. У селі Чабани утворює невеличкий ставок, а в Данюках ще менший. У Водичках річка розливається у досить великий став, а потім плине все далі на схід, прийнявши у середній течії чотири притоки — дві ліві та дві праві. Ліва притока північно-східніше Водичок утворює два ставочки, а потім впадає у Пlosку, яка в свою чергу західніше Волиці наповнює невеличкий ставок, а біля Малашівця і Шаровечки розливається у водосховище.

У нижній течії річка плине дуже повільно поблизу Мацьківців та Шаровечки. У Хмельницькому Пlosка утворює своєрідну меандру. А біля парку ім. Михайла Чекмана річка закована в камінні «береги». Саме тут Пlosка впадає у Південний Буг.

Басейн річки розташований у межах Вовчко-Бужоцького природного району, який загалом не має рівнинних місцевостей, за винятком хіба що річкових заплав, якою є, зокрема, і заплава Пlosкої. Долина цієї водної артерії має досить пологі береги, широку заплаву, звідси, ймовірно, походить сама назва річка — Пlosка. Переважають у тутешніх місцях, які належать до басейну Пlosкої, опідзолені чорноземи. Однак можна виявити тут і сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти.

Хоча Пlosка і має малий басейн, але він розташований у двох геоботанічних районах. Верхів'я і середня течія

знаходяться у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де колись у доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річок, у тому числі і Пlosкої. Нижня течія розташована в Уланівському геоботанічному районі, де в давнину переважали остепнені луки, лучні степи, які повністю перетворені тепер на поля.

У басейні Пlosкої збереглися невеликі дубово-грабові ліси і ліски. Їх і нині можна побачити біля Хоминців, Водичок, Малашівців та у мікрорайону Греча-

ни м.Хмельницького. У долині річки панують суходільні та заплавні луки. Суходільні луки розміщуються на різноманітних підвищеннях — схилах долин і часто займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. У різних асоціаціях домішується різнотрав'я, яке представлене переважно шавлією лучною, жовтцем повзучим, деревієм звичайним, волошкою лучною, королицею звичайною, гадючником шестипелюстковим і суховершником звичайним. На заплавних

луках ростуть осока рання, тимофіївка лучна, мітлиця біла, куничник наземний, тонконіг лучний, костриця червона і китник лучний.

У межах басейну Платої можна побачити водно-болотні зооценози, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, а місцями зооценоз широколистих лісів. Хоча річка має невелику протяжність, але, вірогідно, тому, що на ній багато ставків, іхтіофауна її досить різноманітна і за своїм складом близька до Південного Бугу. У Платої можна спійма-

ти карася, верховодку, бичка, в'юна, амура білого, гірчака, йоржа, коропа, краснопірку, лина, ляща, окуня, пічкура, плітку, рибця, товстолобика, щуку і судака. Навесні у воді і на березі вдається побачити різноманітних земноводних — жаб трав'яну, ставкову, гостроморду і озерну, кумку червоночереву, ропух сіру і зелену, квакшу, часничницю, тритонів гребінчастого та звичайного.

Часто облюбують суходільні луки на горбах плазуни — ящірки прудка, зелена, живородна і вуж звичайний, у заплаві вдається виявити жуа водяного, черепаху болотяну, але не зустрічаються тут гадюки звичайна і степова, мідянка і веретільниця. Вабить око своєю різноманітністю дике птаство, бо можна побачити тут птахів лук, боліт і водойм до 56 видів, птахів степу і полів — до 18 видів, птахів-синантропів — до 9 видів, птахів лісів — до 47 видів.

Серед різноманіття ссавців, які мешкають на Хмельниччині, у басейні Платої, не вдається зустріти — бабака звичайного, бобра річкового, вовка сірого, куницю кам'яну, лося, оленя плямистого, свиню дику і ховраха крапчастого. Проте досить велику щільність мають миші польова, хатня і маленька, кріт, їжак звичайний, заєць-русак, лисиця, полівка водяна, ондатра, хом'як, тхір степовий, пацюк сірий, нічниця ставкова, горностай, ласка, бурозубка і білозубка мала.

Річка Платої для місцевого населення має велике значення, бо в її ставках вирощують рибу, займаються риболовлю, випасають худобу на берегах, косять сіно і відпочивають. На сьогодні на річці необхідно створити захисні смуги — насадити деревочагарникову рослинність. Це буде надійним захистом від замулювання Платої продуктами водної площинної ерозії.

ВИД НА РІЧКУ ПЛОСКУ У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ.

ПОЖАРКА або ДОМАХА

Її басейн розташований на сході Хмельницької області на території Старосинявського адміністративного району. Його площа становить 112 км². Домаха має довжину русла 13 км, у неї 15 приток загальною протяжністю 36 км та густотою річкової мережі — 0,57 км/км².

Домаха є лівою притокою річки Південний Буг. Верхня і середня течії Домахи розташовані на території Хмельниччини, а нижня — на Вінниччині. Бере початок річка дещо північно-західніше Адамполя Старосинявського району одразу двома струмками. В Адамполі ці струмки утворюють стави, а на південно-східній околиці села Домаха розливається ще в один став, який має ширину — 250 і довжину — 200 метрів. Його форма нагадує серце. На правому березі річки, біля ставка, знаходиться глиняний кар'єр.

На північно-західній околиці села Паплинці Домаха приймає води першої лівої притоки, яка бере початок з джерела і тече суходільним ярмом. У центрі Паплинців річка розливається в став, що має довжину — 280 і ширину — 200 метрів. На східній околиці цього села річка плине заболоченою долиною. На правому березі знаходиться три піщані кар'єри.

У цій місцевості від дубово-грабового лісу тече третя права притока. Від південно-східної околиці Паплинців починається середня течія Домахи. У селі Подоляни річка утворює став завдовжки 950 і завширшки — 100 метрів. У Подолянах вона злегка меандрує, поглиблюючи русло, і тече заболоченою долиною та знову розливається в став, на греблі якого знаходиться водяний млин. У Заліссі до річки впадає друга ліва притока, яку утворюють аж сім струмків: два лівих струмки беруть початок на території Вінницької об-

ласті, три правих починаються у болотах північно-західніше села Червоний Степ. Два центральних струмки течуть з північного сходу і мають заболочені долини. На межі з Вінницькою

областю Домаха знову розливається у став завдовжки 300 і завширшки — 200 метрів. На Вінниччині річка протікає через села Куманівці, Крупин і Березна та впадає у Південний Буг.

У геоморфологічному відношенні верхня течія Домахи розташована у Случькому геоморфологічному районі, а середня — у Вовчко-Бужоцькому на теренах Хмельниччини. Верхів'я річки характеризується рівнинним рельєфом з абсолютними висотами — 332,8 м. Тут наявні суглинисто-супіщані відклади алювіального типу під лесоподібними суглинками, спостерігається певна роз-

митість неогенових відкладів, часте залягання лесоподібних і алювіальних відкладів безпосередньо на кристалічних породах. Середня течія Домахи розташована у Вовчко-Бужоцькому геоморфологічному районі, де абсолютні висоти становлять 303,2 м. Спостерігається значна частота ерозійного і балочного розчленування поверхні до 5 метрів на кілометр, що деякою мірою зумовлює досить помітну крутизну схилів і розвиток лінійної та площинної ерозії. Річкова долина Домахи та багато балок прорізують всю товщину лесоподібних суглинків і врізаються в неогенові відклади

глинисто-піщаного і навіть частково вапнякового складу. У басейні переважають опідзолені чорноземи, а в багатьох місцевостях можна побачити сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Домахи розташований у межах Старокостянтинівського геоботанічного району, в якому колись переважали остепнені луки та лучні степи, повністю перетворені тепер на поля. У середній течії є лише дубово-грабовий ліс поблизу Подолянів. У ньому дерева заввишки 20 м, завтовшки — 25 см, а відстань між деревами становить — 3 м.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

В Україні на басейн Дніпра припадає 27 відсотків місцевих річок.

Дніпро — головний по-стачальник води в Україні. Водними ресурсами Дніпра користуються близько 30 мільйонів жителів України (це фактично дві третини від усього населення).

Дніпро — третя річка в Європі після Волги і Дунаю за площею водозбірного басейну і протяжністю.

Із стоками (дощ, танення снігів) у Дніпро і водосховища щорічно потрапляє більше 50 тисяч тонн азотних сполук, 40 тисяч тонн фосфорних, 20 тисяч тонн калійних, близько тисячі тонн заліза, 40 тонн нікелю, 2 тонни цинку, 1 тонна міді, 0,5 тонни хрому. На думку деяких учених в результаті бездумної діяльності людини через 50-200 років Дніпро в районі гирла може змінити течію в протилежну сторону і стати солоним. Великі повені на Дніпрі бувають з циклічністю приблизно в 20-30 років. У найближчу повінь постраждають передусім елітні будинки, побудовані на березі Дніпра або на намитих пісках.

РІВ

Рів є правою притокою Південного Бугу. Довжина в межах області — 20 км (загальна — 100). Приток у Рова 84 загальною протяжністю — 223 км, густота річкової мережі — 0,65 км/км², а площа басейну — 415 км².

У долині річки певними ділянками чергуються суходільні, заплавні луки і болота. Болота можна побачити біля сіл Подоляни, Залісся і Червоний Степ. На суходільних луках переважає мітлиця тонка, костриця лучна, китник лучний, трясучка середня, трава пахуча звичайна, куничник наземний, осока просяна, конюшина лучна, пирій повзучий і чина лучна. На осокових болотах переважають осока здута, осока гостровидна, осока зближена, осока струнка і осока дерниста. Обводнені ділянки боліт вкриті звичайноочеретяно-осоковими, вузьколистороговими і звичайнолепеховими угрупованнями рослин.

У басейні річки переважають зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів займають близько 5 відсотків від загальної площі території. Красиві тут і водноболотні зооценози. У басейні річки знаходиться 13 ставків, що сприяє різноманітності іхтіофауни. У річці водиться 15 видів риб та 11 видів земноводних.

Гепертофауна цієї місцевості відзначається відносно високою щільністю популяцій 10 видів плазунів. Фауна птахів характерна тим, що тут дуже мало птахів лісу — до 27 видів. Проте різноманітна фауна птахів лук, боліт і водойм — до 40 видів, птахів степу і поля — до 17 видів і птахів-синантропів — до 8 видів.

Фауна ссавців представлена такими видами, як хом'як, тхір чорний, полівки звичайна і водяна, пацюк сірий, ондатра, нічниця водяна, миша польова, лисиця, ласка, кріт, їжак звичайний, єнотовидний собака, видра річкова, борсук і білка звичайна.

У басейні Домахи поблизу села Паплинці розташований гідрологічний заказник урочища «Бам» площею 44,3 га, який створений у 1997 році.

Його басейн на Хмельниччині розташований на південному сході у межах Віньковецького адміністративного району. На території Хмельницької області знаходиться тільки верхня течія річки, середня і нижня — на Вінниччині.

Бере початок Рів одразу двома струмками, один з яких витікає з центру Охрімівців, утворюючи на околиці ставок,

а другий — дещо південно-західніше цього села. Протікає через Слобідку-Охрімовецьку, розлившись у два ставки, а вже у третьому ставку зливається в одне русло. Подолавши шлюзи греблі, Рів у вузькій заболоченій долині утворює маленький ставок. Правий берег у цьому місці вкритий лісом. Північно-західніше Нетечинців Рів приймає води трьох лівих приток,

кожна з яких тече заболоченою долиною та має ставки. У місці впадіння в Рів ці притоки разом з головною водною артерією розливаються у три мальовничі ставки. Середній із них ще й приймає води першої правої притоки, яка несе їх з центру Нетечинців. Південно-східніше цього села глибокою заболоченою долиною протікає друга права притока, яка має довжину 8 км, але на ній знаходиться аж 8 ставків. Між Нетечинцями та Дружною долина і заплава Рову та його приток дуже заболочені. Тут річка розливається у величезний став, довжина якого становить 6 км, а ширина — до 500 м.

Південніше Женишківець до річки впадає ще дві притоки, одна з яких починається на

околиці села, а друга — східніше розливається у три ставки. За 6 км від межі з Вінницькою областю у широкій долині ведуться торфорозробки, є канал завширшки — 8 м, глибиною — 1,6 м, дно якого в'язке. Він простягнувся двома рукавами із заходу на схід вздовж русла річки. Тут Рів тече межею Хмельниччини і Вінниччини.

Басейн річки Рів розташований у межах Городоцького геоморфологічного району, де переважають балочні хвилясті схили, поширена площинна і лінійна ерозія ґрунту, є плоскі межиріччя. Абсолютні висоти цієї території становлять від 340 до 364,9 м. Спостерігаються неглибокі коливання поверхні від 2 до 3 м. Тут поширені поряд з опідзоленими

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Екологічний стан поверхневих вод області відстежується на 19 великих річках по 62 постах постійного спостереження на водоймах I-II категорії в 67 створах.

Стан якості води у поверхневих об'єктах прирівнюється до нормативів гранично допустимих концентрацій (ГДК) рибогосподарського водокористування. За даними спостережень рівень забруднення басейну трьох великих річок Дністер, Дніпро, Південний Буг в порівнянні з минулим роком суттєво не змінився. Результати досліджень свідчать, що гідрохімічний стан цих річок стабілізувався на рівні минулого року за винятком річок басейну Дністра, вміст забруднюючих речовин в яких дещо підвищився. Всі річки басейнів трьох великих річок є слабо забрудненими, за винятком річки Касецької, яка помірно забруднена.

РІЧКА РІВ У БРАЇЛОВІ НА ВІННИЧЧИНІ.

чорноземами ще й глибокі чорноземи.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у Жмеринсько-Віньковецькому геоботанічному районі, для якого характерні дубово-грабові та грабові ліси. У складі цих лісів трапляється берека. У грабових лісах дерева заввишки — 21 м, завтовшки — 25-30 см, відстань між деревами — 4-6 м. Але у цій місцевості є і молоді грабові ліси, дерева у яких заввишки до 15 м, завтовшки — 15-18 см, відстань між деревами — 3-4 м. Такі ліси є поблизу сіл Охрімівці, Слобідка-Охримовецька, Нетечинці, Дружба та Явтухи.

У басейні річки тільки у самому її верхів'ї знаходяться суходільні луки, які займають різні ґрунти, відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. У різних асоціаціях домішується різнотрав'я, представлене переважно, деревієм звичайним, жовтцем повзучим, шавлією лучною, королицею звичайною, гадючником шестипелюстковим, волошкою лучною, розхідником звичайним і суховершником звичайним. Заплавні луки розташовані як в долині річки від Нетечинець до Козарівки, так і на її притоках. У травостої цих лук найбільша роль належить злакам, бобовим, хрестоцвітим і навіть осокам. Низькі рівні заплав і притерасні пониження зайняті заболоченими та торфовими луками. Вони тут трапляються на перезволожених болотних ґрунтах і торфовищах. Їх складають лучні та болотні види трав'янистих рослин, серед яких виділяються калюжниця болотна, незабутка болотна, м'ята австрійська, очерет звичайний, вероніка берегова, куга озерна, осока пухирчаста, мітлиця собача, осока струнка, щучник дернистий, осока лисяча, бекманія звичайна, очеретянка звичайна. Зустрічаються тут і ділянки боліт, які вкриті звичайноочеретяними,

звичайноочеретяно-осоковими, широколисто-рогозовими, великопелешняковими та звичайнопелешковими угрупованнями рослин.

У басейні річки можна побачити водно-болотний зооценоз, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ. Іхтіофауна водно-болотного зооценозу досить багата. Ймовірно, це пов'язано з тим, що на річці та її притоках знаходиться до 30 ставків, у яких водиться до 22 видів риб. Найбільшу щільність мають карась, в'юн, пічкур, верховодка, амур білий, гірчак, білизна, йорж,

білоглазка, короп, краснопірка, лин, лящ, марена, окунь, підуст, плітка, щука, товстолобик і чехоня.

У басейні мешкають всі види земноводних, які живуть на Хмельниччині. Тут вдається побачити жаб гостроморду, озерну, ставкову і трав'яну, квакшу, кумку червоночереву, ропух зелену і сіру, тритона гребінчастого і звичайного та часничницю.

Багаточисленні у цій місцевості і плазуни. Найчастіше ж зустрічаються вужі водяний і звичайний, черепаха болотяна, веретільниця, гадюки звичай-

на і степова, мідянка, ящірки прудка, зелена і живородна. Перебуваючи на цій території, можна побачити до 9 видів птахів-синантропів, до 12 видів птахів степу і поля, до 29 видів птахів лісу і до 45 видів птахів лук, боліт і водойм.

У річці мешкають ссавці — ондатра, полівка водяна і видра річкова, а в долині — кріт, миші польова і маленька, горностай, ласка, їжак звичайний, заєць-русак, козуля, лисиця. У тутешніх лісах зустрічається білка звичайна, вовчки горішковий і лісовий, лось, свиня дика, куниця лісова і вовк сірий.

Цікаво, що в басейні річки Рів за 3 км від с.Охримівці розташоване урочище «Балки» — заказник лісового типу площею 12,9 га, який створений у 1993 році, а також поблизу с.Женишківці є гідрологічний заказник «Женишковецький» площею — 70 га, який був організований у 1982 році. Окрім цього в Охримівцях, біля середньої школи знаходиться ботанічна пам'ятка природи «Липа серцелиста» і «Каштан кінський», які обидві мають площу в 0,1 га. Створені ці пам'ятки природи у 1982 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Деякі річки просто вражають незвичайними малюнками своїх течій. Права притока Волги Свіяга упродовж 400 км тече паралельно Волзі, але... в протилежному напрямі. У своїй середній течії річка омиває західну частину Ульяновска, тоді як його східні квартали живописно височіють вже на березі самої Волги. І хоча відстань між обома річками тут складає лише 4 км, вони зустрічаються майже на 200 км далі на північ. Оригінальною є ліва притока Річки Сури — П'яна. Протікши майже по колу більше 400 км, вона впадає в свою головну річку на відстані 30 км від місця «народження».

Річка Урал бере початок на східних схилах Південного Уралу, потім тече спочатку в строго меридіональному напрямі на південь, далі, немов по чийсь команді, «ламає» напрям своєї течії під кутом 90 градусів на широтне, з тим, щоб через декілька сотень кілометрів під тим же кутом знову змінити його на первинне.

РОВЕЦЬ або РІВОК

Його довжина становить 25 км. Приток у нього 46 загальною протяжністю — 128 км. Густота річкової мережі — 0,71 км/км², площа басейну, який розташований в центрально-східній частині Хмельниччини у межах Деражнянського адміністративного району, — 258 км².

Ліва притока річки Рів. На Хмельниччині знаходиться верхня і середня течії річки, а нижня — на теренах Вінниччини. Бере свій початок Ровець дещо південно-західніше села Мазники одразу двома струмками, один із яких починається в лісі, а другий — у болоті. Абсолютна висота цієї місцевості становить — 354,4 м. У Мазниках Ровець розливається в п'ять ставків. Долина річки тут широка, заплава на північному заході села заболочена. У верхів'ї приймає води вісьми лівих приток і тільки трьох правих. Східніше Мазників Ровець плине ще більш заболоченою заплавою і утворює один ставок завдовжки до 2 км, а інший — до 100 м. У селі Радянське річка приймає води трьох приток, а потім у широкій долині розливається в став, який має довжину до 1 км і ширину — 600 м. Південно-західніше с.Шелехово Ровець приймає води правої притоки, яка бере початок одразу шістьма струмками західніше Божиківців. Ця притока в селі утворює ставок, а поблизу Шелехового знову розливається в став, який має довжину до 1,5 км та ширину — до 200 м. Цікаво, що західніше і східніше Шелехового у минулому були великі болота в заплаві річки, які мали протяжність до 10 км. Але у зв'язку з побудовою мережі каналів і проведення різноманітних меліоративних робіт, долина річки стала суходолом.

Тут на лівому березі добувають торф.

У середній течії долина річки глибшає. Заплава тут заболочена не лише у Ровця, але й у чотирьох лівих приток, на двох із яких знаходиться п'ять ставків. Два ставки у Пилипах, один — в Адамівці і два — у Шинці. Східніше Слобідки-Шелехівської побудовано мережу каналів. Їх

ширина становить 8 м, глибина 1,8 м, дно — в'язке, мулисте. Але ефект від цієї меліоративної мережі низький, бо болота тут продовжують існувати.

Тут Ровець приймає води третьої правої притоки, яка бере початок у болотах західніше Гоголів. Ця притока утворює в селі два ставки і плине на північний схід глибокою заболоченою долиною. Місцеве населення за чотири кілометри від Гоголів видобуває торф. Близько 6 км Ровець тече межею Хмельницької і Вінницької областей, а потім на Вінниччині впадає в річку Рів.

Басейн Ровця розташований у межах Городоцького геоморфологічного району, де спостерігаються не дуже значні коливання поверхні — в середньому 30-40 м. Тут є досить рівнинні межиріччя, переважають балочні хвилясті схили,

де чітко поширена площина і лінійна ерозії ґрунту. Тут поряд з опідзоленими чорноземами поширені і глибокі чорноземи. Загалом складається враження, що ця територія — це хвилясто-балочна місцевість, яка належить до природно-територіального комплексу — лісостепового типу на лесоподібних суглинках.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Віньковецького геоботанічного району, для якого характерні дубово-грабові та грабові ліси. Цікаво, що у складі цих лісів трапляються поодинокі екземпляри береки. Такі ліси є поблизу сіл Мазники, Радянське, Бомкове, Божиківці, Гоголи, Женишківці, Явтухи, Шелехове, Пилипи і Слобідка-Шелехівська. Поблизу Радянського

дубово-грабовий ліс має дерева заввишки до 16-18 м, завтовшки вони — 20-25 см, відстань між деревами становить — 4 м. Біля Божиківців молодий дубово-грабовий ліс, де дерева заввишки — 13-15 м, завтовшки — 15-18 см, відстань між деревами — 3 м.

У долині річки суходільні луки переважають у верхній течії, а в середній — заплавні луки і болота. Болота вкриті звичайноочеретяно-осоковими, звичайноочеретяними, вузьколистороговими, звичайнолепеховими, великолепешняковими та широкорогозовими угрупованнями рослин. Вони ростуть на невеликих ділянках, часто змінюючи одна одну. На менш обводнених ділянках переважають осокові, осоково-гіпнові та хвоще-осокові угруповання рослин.

У межах басейну річки Ровець панують зооценози широколистяних лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водноболотні зооценози. Для цієї річки і її приток характерні низькі береги, повільна течія, заболоченість заплави, що є екологічно сприятливим для життя комплексу водноболотних хребетних.

Фауна риб включає в себе до 26 видів. Водиться у Ровці амур білий, верховодка, в'юн, гірчак, йорж, карась, короп, краснопірка, лин, лящ, окунь, пічкур, плітка, сом, судак, рибець, товстолобик, щука, рідше, але трапляється амур чорний, вирезуб, білизна, білоглазка, марена, підуст і чехоня.

Дуже багатою є фауна земноводних. Особливо численні жаби ставкова, озерна, гостроморда і трав'яна, квакша, кумка червоночерева. На полях, луках часто потрапляють у поле зору ропухи сіра і зелена, біля струмків і у лісі — тритони звичайний і гребінчастий та часничниця.

Плазуни на цій території зустрічаються як у руслі річки — вуж водяний, черепаха болотяна, так і в долині на суходолі — ящірки прудка, зелена і живородна. У лісі можна побачити вужа звичайного, гадюку звичайну, веретільницю і мідянку. Не помічена тут гадюка степова, хоча поодинокі екземпляри на відкритих ландшафтах можуть зустрітися.

Багаточисленне і різноманітне у цій місцевості птаство, яке належить до різних зооценозів. Серед птахів лісу можна побачити до 65 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 50 видів, птахів степу і поля — 20 видів і птахів-синантропів — 8 видів. Численними тут є птахи-синантропи — галка, горобець хатній,

САМЕЦЬ

ластівка сільська, лелека білий, одуд, сипуха, сич хатній і шпак звичайний.

У басейні річки мешкають серед птахів лук, боліт і водоїм — баранець великий, бугай, вівсянка очеретяна, грицик великий, гуска сіра, деркач, квак, кобилочки звичайна і солов'їна, крижень, крячок малий, курочка водяна, ластівка берегова, лебідь-шипун, лиска, лунь лучний, орлан-білохвіст, очеретянка лучна, очеретянка ставкова, пірникоза мала, пас-тушок, перепілка, плиска біла, ремез, серпокрилець, сова болотяна, чайка, чапля сіра, чапля руда і щеврик лучний.

На цій території вдається помітити денних і нічних ссавців — хом'яка, тхора чорного, свиню дику, полівку руду і лісову, полівку водяну, пацюка сірого, ондатру, нічницю водяну, мишу польову і лісову, лося, лисицю, куницю лісову, крота, козулю, kota лісового, їжака звичайного, зайця-русака, єнотовидного собаку, вовчка лісового, вовка сірого, бурозубку, видру річкову і білку звичайну.

Цікаво, що між селами Божиківці та Шелохове у басейні річки Ровець знаходиться гідрологічний заказник «Божиковецький» площею 76 га, який створений у 1997 році. Між Явтухами і Слобідкою Шелехівською у заплаві річки розташований ще один гідрологічний заказник «Шиїнський» площею 381,8 га, який організований у 1992 р. А біля Слобідки-Шелехівської також є гідрологічна пам'ятка природи «Чиста криничка» площею 6,9 га, створена у 1991 році. У цьому ж селі є парк-пам'ятка «Шелехівський» площею 1 га, який організований у 1990 році, а біля села знаходиться заповідне урочище «Липник» площею 59,9 га, створене у 1994 році.

Права притока Південного Бугу, яка має довжину 25 км. У неї 38 приток загальною протяжністю 70 км, густота річкової мережі складає 1,03 км/км² та площа басейну 92,4 км². Басейн річки розташований у межах Хмельницького району.

Ця річка бере початок дещо західніше села Кудринці. У верхній течії у неї впадає дві ліві притоки, які течуть з півночі на південь. Цю частину річки ще називають Кудрянкою. Самець плине досить глибокою і широкою долиною, а в Малиничках утворює великий ставок. Від цього села починається середня течія. Долина ще більш розширюється, глибшає, а в окремих місцях стає заболо-

ченою. У Хмельницькому, біля мікрорайону Ружична, річка утворює Ружичнянське водосховище. Подолавши ще невелику відстань, Самець розливається у два ставки, які розділяє гребля (вони мають назву Дубівські), а далі тихо плине до Південного Бугу, утворюючи виразну дугу. Самець має аж сім великих приток, на трьох із них є невеличкі ставки, які побудовані у другій половині ХХ століття.

Басейн річки розташований у межах Вовчко-Бужоцького геоморфологічного басейну, абсолютні висоти у якому становлять від 367 до 353 м. Він характеризується глибоким ерозійним розчленуванням, яке досягає місцями 70 м. Найбільш поширеними формами рельєфу є балки зі спадистими схилами, широкими днищами і міжбалочними вододілами випуклої форми. Часто буває, що у нижній частині балочних схилів, у місцях виходів сарматських пісків і глин, трапляються зсуви. Тут навіть є невеликі кар'єри, де місцеве населення видобуває глину або пісок. Самець, вірогідно, успадкував давню неогенову мережу річкових долин. Переважають у його басейні опідзолені чорноземи, а в багатьох місцях трапляються сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні верхів'я річки належить

до Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річки та приток. А частина середньої і нижня течії розташовані в Старокостянтинівському геоботанічному районі, в якому колись переважали остепнені луки, лучні степи, які тепер перетворені на родючі орні землі з досить глибокими чорноземами. А на сьогодні у басейні Самця немає великих лісів, а є посадки, сади. Лише південніше Ружичнянського мікрорайону росте невеличкий лісок.

У річковій заплаві Самця спостерігається плямиста мозаїка з лучних і болотистих асоціацій. У цих угрупованнях можна побачити калужницю болотяну, м'яту австрійську, незабутку болотну, вероніку берегову, очерет звичайний, кугу озерну, осоку дернисту, мітлицю собачу, осоку струнку,

щучник дернистий, осоку лисячу та очеретянку болотну. Біля русла річки часто росте верболіз і трапляються невеликі острівці чорновільхових лісків.

Фауна риб Самця представлена видами з родини коропових, окуневих і бичкових. Поодинокі види належать до родин в'юнових, колючкових, щукових і міногових. Любителі-рибалки у водах річки для своїх потреб виловлюють карасів, коропів, щук, пліток, краснопірок, линів, верховодок, в'юнів, лящів, окунів, йоржів. У тутешніх ставках можна спіймати й білого амура, судака, рибиця і чехоню.

У воді річки та на березі можна побачити майже всіх представників земноводних і плазунів, які мешкають на Хмельниччині. Хіба що серед плазунів тут не трапляється ні гадюка степова, ні гадюка звичайна. Досить багатою є орнітофауна птахів лук, боліт і водойм. Тут можна побачити баранця великого, вівсянку очеретяну, кобилочок звичайну, річкову і солов'їну, крижня, крячка річкового, ластівку берегову, лиску, луна лучного, очеретянок велику, лучну, ставкову і чагарникову, погонича звичайного, пастушка, перепілку, чапель сіру і руду, плісок жовту і чайку.

Відвідують річку і птахи степу і поля — щеврик польовий, просянка, луні степовий і польовий, жайворонки польовий і степовий, посмітюха, горобець польовий, голуб сизий, горихвістка чорна.

Можна тут зустріти і птахів-синантропів — галку, горобця хатнього, ластівок сільську і міську, лелеку білого, шпака звичайного, сипуху, які періодично відвідують річку. Дуже мало у цій місцевості птахів лісу. Їх голоси вдається почути лише у лісочку поблизу мікрорайону Ружична у Хмельницькому і в Мацьківцях.

Серед звірів, які мешкають на Хмельниччині, зустрічаються всі за виключенням бабака звичайного, бобра річкового, борсука, вовка сірого, вовчків, козулі, куниці кам'яної, лося, оленя плямистого, свині дикої, тхора чорного і ховраха крапчастого.

ХВОСА або ТЕЛЕСІВКА

Права притока Південного Бугу, басейн якої площею становить 123 км², розташований на сході Хмельниччини на території Летичівського адміністративного району.

На Хмельниччині Хвоса має довжину 4 км, 9 приток загальною протяжністю 20 км і густоту річкової мережі 0,28 км/км².

Верхня, середня і навіть половина нижньої течій розташовані на території Вінницької області, а в Хмельницькій області лише друга половина нижньої течії. Другу назву річка отримала, вірогідно, від найменування села Телеси Літинського району. Перетнувши межу між Вінниччиною і Хмельниччиною, Хвоса плине на захід у розширеному руслі. В результаті проведених меліоративних робіт вона більше нагадує канал, ширина якого 3 м, глибина 1,5 м. Правий берег аж до с.Новокостянтинів заболочений, біля самого русла річки росте посадка завдовжки до 1 км і завширшки 100 м. Лівий берег Хвоси у цій місцевості обривистий. Висота обривів складає 2 м і вони простяглися на 1 км. У Новокостянтиніві Хвоса дуже меандрує і на західній околиці впадає в Південний Буг.

У геоморфологічному відношенні басейн Хвоси на Хмельниччині розташований у межах геоморфологічного району — Летичівська рівнина. У басейні практично змиті неогенові відклади і лесоподібні суглинки. Зазвичай четвертинні відклади представлені пісками і супісками. Тутешній ландшафт належить до природних районів досить складної будови, в яких поширені чорноземи на лесових породах і з ерозійними формами поширені піщані масиви з дерново-підзолистими ґрунтами.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований

у межах Летичівського або Літинського геоботанічного району. У басейні ростуть дубові, дубово-грабові та дубово-сонові ліси, а також розкинулися трав'яні болота і заболочені

луки. У грабових лісах дерева заввишки — 21 м, завтовшки — 26 см, а відстань між деревами становить — 3 м. Але такі лісові масиви більше розповсюджені у басейні річки на території Вінниччини у середній і верхній течії. У нижній течії на Хмельниччині панують на лівому березі суходільні луки, де росте буркун лікарський, люцерна серповидна, чина лучна, конюшина повзуча, осока просяна, тонконіг лучний, костриця червона і китник лучний.

Правий берег вкритий болотами і заплавними луками, на яких ростуть угруповання рослин — звичайнолепехові,

звичайноочеретяно-осокові та вузьколисто-рогозові. Ліва притока Хвosi має довжину 5 км, бере початок північно-східніше с. Осичок Вінницької області, а на Хмельниччині живиться в болотах.

У межах басейну Хвosi на Хмельниччині немає ставків, а на Вінниччині їх тільки три. Тут можна зустріти зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів і водно-болотяні зооценози. У нижній течії, вірогідно, тому, що русло річки перетворено в канал, який її поглибив, розширив і є близький зв'язок з Південним Бугом, ви-

довий склад риб досить багатий. Тут водиться щука, товстолобик, судак, сом, плітка, пічкур, окунь, лин, краснопірка, короп, карась, йорж, гірчак, в'юн, верховодка і амур білий. Серед земноводних вдається побачити — часничницю, тритонів гребінчастого і звичайного, ропах сіру і зелену, жаб гостроморду, ставкову і трав'яну, квакшу. Плазуни представлені — вужем водяним і звичайним, веретільницею, мідянкою, ящірками прудкою, живородною і зеленою, черепахою болотяною і гадюкою звичайною.

У басейні мешкає до 25 видів птахів лісу, птахів лук, боліт і во-

дойм — до 34 видів, птахів степу і поля — до 11 видів і птахів-синантропів — до 8 видів.

У фауні ссавців виділяються — ондатра, видра річкова, полівка водяна, миші польова маленька, хом'як, тхір чорний, полівки звичайна і руда лісова, пацок сірий, норка, лисиця, ласка, кріт, куниця лісова, козуля, їжак звичайний і заєць-русак. У зв'язку з тим, що територія басейну невелика, щільність видів низька, деякі із них трапляються досить рідко, але все-таки ці види тут мешкають.

На берегах річки місцеве населення косить сіно, випасає худобу, вудить рибу і відпочиває.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Справжнім дивом озера Солонча, що на Чемеровеччині, є плаваючий острів, зарослий верболозом та кущами. Тривалий час острів стояв посередині водойми. Але під час бурі 5-6 вересня 1992 року острів змістився і вперся у берег. Можна тільки дивуватися, яку потрібно мати силу стихії, щоб зрушити з місця таку громадину.

Озеро Солонча — чудове місце відпочинку. Навіть новачки звідси приходять з уловом. Тут потрапляють на гачок такі великі окуні, яких нема в жодній водоймі району. А ще водяться золоті карасі, яких ніде не побачиш.

A scenic view of a wide river flowing through a lush green valley, seen from a rocky cliffside. The river is calm and reflects the sky. The surrounding hills are covered in dense green vegetation. The foreground shows a rocky, grey cliffside with some small plants.

***Річки
басейну
Дністра***

АНДРІЇВКА

Права притока річки Жванчик, довжина якої складає 15 км. У неї впадає 5 приток загальною протяжністю 11 км. Густота річкової мережі — 0,55 км/км². Басейн Андріївки розташований на південному заході Хмельниччини на території Чемеровецького адміністративного району, а його площа становить — 47,6 км².

Бере початок Андріївка північно-східніше с.Вікторівка. Абсолютна висота цієї місцевості становить — 312,4 м. Ландшафт тут відкритий, долина річки широка і незаболочена. У минулому була заболочена, але у зв'язку з побудовою меліоративних каналів, тепер тут розкинулися суходільні та заплавні луки. Канали починаються від с.Шидлівці — на правому березі річки і безпосередньо пов'язані з Андріївкою. У середній течії є мережа каналів від Бережанки. Вони з'єднані як з Андріївкою, так і з її лівою притокою. Північно-західніше с.Андріївки росте невеличкий лісок. У центрі Андріївки річка розливається в став і приймає води правої притоки і каналу, який з нею пов'язаний. На околиці села знаходиться ще один став близько кілометра завдовжки. Він ніби оточений двома греблями, а на лівому березі розкинувся сад. Звідси починається нижня течія Андріївки, яка плине широкою долиною. На її початку знаходиться три ставочки. Друга половина цього відрізка течії має заболочений берег, а річка тут розливається у два невеличкі ставочки, після чого впадає у Жванчик. Абсолютна висота у цій місцевості становить — 259,3 м.

У геоморфологічному відношенні басейн річки розташований у Жванчицькому

геоморфологічному районі, у якому рельєф рівнинний, глибина врізів долини річки і її приток досягає 30-52 м. На невеликих площах поширені поклади гіпсу, а ландшафт має

свої досить типові риси, якими він відрізняється від сусідніх ландшафтів. Грунтовий покрив представлений лучно-чорноземними ґрунтами, глибокими чорноземими, а опідзолені чорноземи у басейні Андріївки займають вододіли і найбільш виположені схили у горбистих і хвилястих місцевостях. Ці ґрунти найбільш родючі та придатні до механізованого обробітку.

У геоботанічному відношенні басейн Андріївки розташований у Жванчицькому геоботанічному районі, який є частиною Бучацько-Борщівського. На цій території колись були поширені дубово-грабові та дубові ліси, які тепер майже

повністю знищені. Невеличкі лісочки сьогодні вдається побачити поблизу сіл Вікторівка і Андріївка. Вся інша територія — відкриті ландшафти, які перетворені в поля. У долині Андріївки переважають суходільні та заплавні луки. На тутешніх суходільних луках квітне горошок вузьколистий, люцерна серповидна, чина лучна, пирій повзучий, кунічник наземний, трясучка середня і костриця червона. Болота розташовані у нижній течії Андріївки, вони вкриті звичайноочеретяно-осоковими, звичайнолепеховими угрупованнями рослин. Тут трапляється вільха чорна і верба.

У басейні річки поширені зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози. Водно-болотяний зооценоз складають водні і напівводні види хребетних, найповніше цей зооценоз представлений весною і літом, найменше — взимку.

Фауна риб річки представлена 13 видами — в'юн, карась, пічкур, плітка, короп, окунь, йорж, верховодка і краснопірка. У басейні річки знаходиться 6 ставків, у яких ще розводять товстолобика, білого амура і лина.

Земноводні мають більшу щільність видів у середній і нижній течіях, де є ставки і бо-

лота. Тому саме тут частенько потрапляють у поле зору жаби трав'яна, ставкова, гостроморда і озерна, часничниця, кумка червоночерева і квакша, ропухи сіра і зелена. Дуже рідко вдається побачити тритонів звичайного і гребінчастого.

Серед плазунів у цій місцевості можна помітити вужів водяного і звичайного, ящірку живородну і прудку, веретільницю і мідянку.

Орнітофауна не дуже різноманітна, бо через відсутність лісів птахів лісу тут можна побачити до 15 видів, птахів поля і степу — до 16 видів, птахів лук, водойм і боліт — до 30 видів, птахів-синантропів — до 7 видів.

До характерних водних ссавців належить кутора звичайна, полівка водяна, ондатра, видра річкова. На тутешніх вологих луках поширені полівка темна, миша польова і маленька, полівка сибірська, ласка, горностаї, заєць-русак, пацюк сірий, лисиця, тхір темний, бурозубки мала і звичайна, кріт, нічниця водяна і ставкова.

Басейн Андріївки розташований у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Однією з найзвивистіших річок є Оріноко, що протікає по території Венесуели і Колумбії. Маючи власний басейн в 1000 000 кв.км, тобто приблизно 1000x1000 км, вона умудряється накрутити 2730 км перш ніж влитися в океан. Іншими словами в бік вона тече удвічі більше, ніж вперед.

БАГОВИЧКА

Одна із найменших лівих приток Дністра. Її довжина становить 22 км, у неї 7 приток загальною протяжністю — 19 км, густина річкової мережі — 0,55 км/км², а площа басейну — 74,3 км²

Басейн розташований на півдні Хмельницької області на території Кам'янець-Подільського адміністративного району. Баговичка бере початок північніше с.Абрикосівка одразу трьома струмками біля межі між Кам'яначчиною і Дунаєвчиною. Зливаючись, ці струмки утворюють став у широкій долині. У верхів'ї немає боліт, а русло річки злегка меандрує і вже неподалік с.Княжпіль Баговичка приймає води правої притоки, яка тече від центру Абрикосівки. Південніше Княжполя починається її середня течія. Русло тут поглиблюється, як і сама долина. Лівий берег більш крутий, ніж правий. Оминувши село Калиня зі сходу, Баговичка розливається у невеличкий ставочок і приймає води правого струмка, що влітку часто пересихає. Та й сама Баговичка у нижній течії, починаючи від села Кульчіївці, стає мілкою і влітку періодично залишається майже без води. Але дещо поповнившись водами струмка, який бере свій початок східніше с.Слобідка-Кульчієвецька, Баговичка утворює невеличкий ставок у Станіславівці. Річка продовжує меандрувати і поглиблювати свою долину. Обидва її береги обривисті. На правому знаходиться село Баговиця, а на лівому — Врублівці. Південніше Яруги річка впадає у Дністер.

Басейн Баговички розташований у межах Жванчицького геоморфологічного району, у якому на невеликих площах поширені поклади гіпсу, є карстові провалля. Значна

частина території басейну Баговички — це тераси Дністра. Вони добре проглядаються, починаючи від найстарішої у верхів'ї річки Баговички. Абсолютні висоти тут складають 330, а біля устя річки — 280 метрів. Територія басейну має нахил з півночі на південь і представляє собою давню долину Дністра. У верхній течії розповсюджені опідзолені чорноземи, а в середній і нижній глибокі чорноземи.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований цілком у Жванчицькому геобо-

танічному районі, у якому поширені дубові та дубово-грабові ліси. Зараз вони займають не більше 10 відсотків загальної площі. Ліси на території басейну Баговички ростуть переважно як дубові, так і дубово-грабові. Лише невеличкі лісові ділянки підходять близько до долини річки у нижній і частково в середній течії. Деревя у дубових лісах заввишки 20 м, завтовшки — 34-45 см, відстань між деревами становить — 4 м. У дубово-грабових лісах дерева заввишки — 19 м, завтовшки — 16-24 см, а відстань між

деревами — 3-4 м. Такі ліси є поблизу сіл Абрикосівка, Супрунківці, Княжпіль, Кульчіївці, Фурманівки, Станіславівки і Врублівців.

Центральна частина верхів'я і середня течія представлені відкритими ландшафтами — полями, де ростуть зернові, технічні та плодово-овочеві культури. У долині Баговички боліт немає, переважають суходільні луки, квітне буркун лікарський, горошок вузьколистий, люцерна серповидна, медвенець рогатий, чина лучна, конюшина повзуча,

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ЛИСОГІРКА

«Тече річка невеличка понад річку став...», — ці слова із відомої пісні наче про нашу річку Лисогірку, яка протікає у селі Великий Карабчіїв, Городоцького району і є лівою притокою Смотрича, що також протікає через наше село.

Довжина її до 26 км, площа басейну 89,3 км². Витікає вона із невеликого джерела на краю села Лисогірка Дунаєвецького району, звідки походить її назва. Лисогірка живиться численними джерельними водами. Лише на відрізку від Великого Карабчієва до Лисогірки в неї впадає 12 струмків. Ширина її русла поступово збільшується і вже біля гирла становить 4,5 м, а глибина — 1,2 м. Долини вздовж річки переважно широкі. Заплава суходільна, оскільки за радянських часів було проведено меліорацію заболочених місць. Береги майже рівні (однакові), оскільки річка тече по рівнині. Колись на річці було кілька ставів, але нині є лише один ставок в центрі села.

Розділяючись, Лисогірка утворює кілька невеликих острівців. У селі через річку є 8 кладок і 2 мости.

Зарості верболозу, який росте вздовж річки, трохи захаращують її і в деяких місцях неможливо підійти до самої води, тому річка потребує очищення від хвостю.

*Члени гуртка
«Зелений світ»*

*Великокарабчіївської ЗОШ
I-III ступенів
Городоцького району.*

БАТІГ

куничник наземний і пирій повзучий.

У межах басейну Баговички можна побачити три типи зооценозів: водний зооценоз, зооценоз широколистих лісів, зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ. У річці дуже бідна іхтіофауна через те, що ця водна артерія пересихає у літній період.

Невелика й різноманітність земноводних: мешкають у річці жаби ставкова, озерна і гостроморда, зрідка трапляється трав'яна. На суходолі під вечір можна побачити ропух сіру і зелену. Дещо краще почуваються у цій місцевості плазуни — вузькопальний, ящірки прудка, живородна і зелена, гадюка степова.

Проте багатою є орнітофауна. Хоча фауна птахів лук, боліт і водойм не дуже багата, вона нараховує до 35 видів, тоді, коли птахів лісу — до 49 видів, птахів степу — до 14 видів, птахів-синантропів — до 9 видів.

Серед ссавців найпомітнішими є хом'як, тхір степовий, ховрах крапчастий, полівка водяна, пацюк сірий, ондатра, нічниця велика, миші польова, маленька і лісова, лисиця, ласка, куниця, кріт, їжак звичайний, заєць-русак, горностаї і бурузубка.

Басейн Баговички знаходиться у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році. Крім цього у басейні річки у межах кварталів 7-25 Подільського лісництва, розташований «Княжпільський» ландшафтний заказник, який створений у 1983 році на площі у 821 га. За 1,5 км на південний схід від Княжполя знаходиться геологічна пам'ятка природи — скеля «Соколів камінь», яка створена у 1982 році та має загальну площу 5 га.

Ліва притока річки Калюс. Її довжина — 13 км, у неї 3 притоки загальною протяжністю — 8 км, густота річкової мережі — 0,57 км/км², площа басейну — 36,8 км². Басейн річки розташований на південному-сході Хмельницької області на території Віньковецького і Новоушицького адміністративних районів.

Верхня течія цієї водної артерії розташована на Віньковеччині. Річка бере початок дещо південно-західніше с.Ломанчинці одразу двома струмками, які влітку частенько пересихають. Тут Батіг тече широкою долиною. До нього впадають води ще двох струмків. Лівий струмок повниться водами з джерела. Абсолютна висота цієї місцевості становить 328,7 м. Перетнувши

межу Віньковецького і Новоушицького адміністративних районів, Батіг плине у середній течії поблизу сільськогосподарського підприємства, а на лівому березі річки розкинувся фруктовий сад. Річка тут стає повноводною, долина поглиблюється, русло все більше, ніби вгризається в гірські породи. Південніше фруктового саду до Батога впадають води двох струмків, які влітку теж част-

ково пересихають. У середній течії долина Батога має круті, обривисті береги, в окремих місцях їх висота сягає — 8-9 м.

Південно-західніше Пилипковець річка приймає води другої лівої притоки, яка повноводна цілий рік. Нижня течія річки починається від кам'яного кар'єру, який має глибину 6 м. Від цього місця вона меандрує і змінює напрямок течії з південного на південно-західний. Саме тут Батіг повниться водами третьої лівої притоки, яка бере свій початок двома струмками, один із яких живиться з джерела, а інший — з невеличкого болота. Цікаво, що басейн Батога абсолютно не заболочений. Лише на одній з приток вдається побачити болото. Впадає Батіг у річку Калюс поблизу Браїлівки. Лівий берег його у нижній течії добре заліснений, а долина глибока і має пологі схили.

Басейн Батога розташований у межах Ушицького природно-

го району, де спостерігається глибока і часта почленованість поверхні каньйоноподібними долинами як самої річки, так і її приток. До річкової долини Батога прив'язана густа мережа балок і ярів, на яких розвивається глибинна ерозія, а на незаліснених схилах, зайнятих орними землями, можна помітити інтенсивну дію площинної ерозії. У басейні річки поширені сірі опідзолені й еродовані ґрунти. Трапляються ділянки, де ґрунтовий покрив змитий до корінних порід, на яких частенько формуються мало-врожайні дернові ґрунти або дерново-карбонатні.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у двох геоботанічних районах — Жмеринсько-Вінковоцькому та Новоушицькому. Вінковоцький займає західну частину Жмеринсько-Вінковоцького геоботанічного району. Для нього характерні дубово-гра-

бові та грабові ліси, у складі яких росте берека. Такі ліси можна бачити поблизу сіл Калюсик, Ломачинці та Бистриця у верхів'ї річки Батіг.

У Новоушицькому або Муровано-Куриловецькому геоботанічному районі ростуть грабові, дубові та дубово-грабові ліси з поширенням дуба скельного. Їх можна побачити біля Браїлівки, Жабинців та Пилипівки. Грабово-дубові ліси заввишки до — 18 м. У них дерева завтовшки — 22-25 см, а відстань між ними — 5 метрів. У грабових лісах дерева заввишки — 17 м, завтовшки — 18 см, відстань між деревами — 3 м. Дубово-грабові ліси з поширенням дуба скельного в басейні річки бувають одно- і двох'ярусні. У трав'яному покриві квітне тонконіг дібровний, трава пахуча, зірочник лісовий, фіалка лісова, яглиця звичайна, маренка запашна та трава звичайна. У долині річки

БАТЯГ або БАТІЖОК

Батяг є правою притокою річки Смотрич. Його довжина 24 км. Він має 17 приток загальною протяжністю 30 км. Густота річкової мережі становить 0,53 км/км².

Батіг панують суходільні луки від верхів'я до гирла, заплавні луки трапляються на певних ділянках вздовж русла.

У басейні Батога переважають зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, хоча тут добре представлені зооценози широколистих лісів і дещо гірше водний зооценоз.

Іхтіофауна у річці бідна. Тут водиться до 10 видів риб. Не дуже різноманітні за видовим складом і земноводні, бо мешкають переважно жаби ставкова, гостроморда і трав'яна, а також квакша, ропуха сіра і часничниця.

Ця місцевість сприятлива для плазунів, які мешкають на Хмельниччині, хоча і вони не всі тут зустрічаються. Частіше всього вдається побачити вужів водяного і звичайного, гадюку степову, ящірку прудку. Серед ссавців лук і водойм найчастіше потрапляють у поле зору видра річкова, ондатра, полівка водяна, кріт, бурозубка, миша польова. У тутешніх лісах мешкають білка звичайна, вовчки лісовий і сірий, кіт лісовий, козуля, куниця лісова, лисиця, лось, миша лісова, свиня дика і полівка руда лісова. У зооценозах оброблюваних угідь можна зустріти хом'яка, ховраха крапчастого, тхора степового, мишу польову і маленьку, кутору звичайну, їжачка звичайного, зайця-русака і білозубку малу.

У басейні річки мешкає до 32 видів птахів лісу, до 25 видів птахів лук і водойм, до 12 видів птахів степу і поля та до 7 видів птахів-синантропів.

У басейні Батога у Браїлівському лісництві Новоушицького лісового господарства в кварталах 35 і 37 є заказник місцевого значення ландшафтного типу «Калюський» площею 1832 га, створений у 1991 році.

Річка ця більше нагадує потік. Басейн її площею 102,5 км² розташований на південно-му заході Хмельницької області

на території Чемеровецького адміністративного району. Батіжок — народна назва річки. Місцеве населення саме так її йменує.

Батяг бере початок дещо західніше села Слобідка-Смотрицька у досить глибокій долині. Південно-західніше цього села Батяг розливається в став завдовжки — 530 м і завширшки — 280 м. Впадає до ставка й перша ліва притока-струмок, яка бере початок за 2 км від західної околиці с. Антонівка. У верхів'ї Батяг ніби поділяє с. Чорна на дві рівні половини, злегка меандрує, долина з кожним кілометром поглиблюєть-

ся. На південній околиці Чорної починається середня течія річки. У селі Біла Батяг утворює невеличкий ставочок, а між цим селом і Степанівкою русло річки дуже меандрує. У нижній течії біля Степанівки до Батяга впадають дві праві притоки, які живляться з джерел. Від витоків і до початку нижньої течії річка весь час плине з півночі на південь — майже меридіонально, а південніше Степанівки змінює напрямок течії на південно-

східний. Її береги дуже круті і обривисті. Обриви на лівому березі іноді тягнуться більше кілометра. Ця частина долини ніби нагадує каньйон. Тут до нього несе води третя безіменна притока, яка має довжину 28 км. Поблизу межі Чемеровеччини і Кам'яниччини Батяг розливається в ставок завдовжки — 150 м, завширшки — 83 м, а потім впадає у Смотрич.

Басейн річки розташований у межах Жванчицького геоморфологічного району. Рельєф у басейні рівнинний, абсолютні висоти у верхів'ї становлять 330 м, у середній течії — 315 м, а в нижній — 240 м. На невеликих площах місцями трапляються поклади гіпсу. Ландшафт має свої досить типові риси, якими він відрізняється від сусідніх краєвидів. Тут сформувалися чорноземи опідзолені, а в нижній течії — ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у Жванчицькому або Бучацько-Борщівському геоботанічному районі, в якому дотепер поширені дубово-грабові та дубові ліси, які займають нині не більше 10 відсотків загальної площі. Такі ліси можна побачити поблизу сіл Слобідка-Смотрицька, Чорна і Біла.

У долині Батяга панують суходільні луки, а боліт тут немає. Біля Білої є товтра «Самовита», яка оголошена пам'яткою природи державного значення. Цікаво, що в її рослинному покриві росте понад двісті п'ятдесят видів.

У межах басейну Батяга панують зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, скельно-товтровий зооценоз, зооценоз широколистяних лісів і водно-болотняний зооценоз.

Всього три ставки знаходиться на Батягу, хоч річка більше нагадує потік. Такі умови не сприяють різноманітності іхтіофауни. Водиться у ній в'юн,

БОВЕНЕЦЬ

Бовенець — ліва притока Збруча — має довжину до 42 км, 65 приток загальною протяжністю 129 км, густоту річкової мережі — 0,71 км/км² та площу басейну — 286 км². У верхній течії річка плине заболоченою, широкою долиною, поблизу Мочулинець утворює два невеликі ставки.

пічкур, верховодка, плітка та карась. У ставках трапляється короп, лящ, йорж, окунь і товстолобик. Земноводні небагаточисленні. Серед них найчастіше трапляються ропухи сіра і зелена, жаби ставкова і трав'яна та квакші. Дуже мало тут часничниць.

Гепертофауна басейну відзначається відносно високою щільністю популяцій усіх видів плазунів. Тут постійно перебувають вужі водяний і звичайний, гадюка степова, мідянка, ящірка прудка, зелена і живородна, веретільниця.

Пташине населення представлене птахами лісу — до 34 видів, птахами лук, боліт і водойм — до 25 видів, птахами степу і поля — до 10 видів і птахів-синантропів — до 6 видів. Серед птахів останньої групи нійчисельніші галка, ластівка сільська, лелека білий, сипуха, шпак звичайний і горобець хатній.

Серед ссавців у цій місцевості найчастіше потрапляють у поле зору білка звичайна, бурозубка, вовчок сірий, горностай, заєць-русак, їжак звичайний, кіт лісовий, кріт, куниця кам'яна, ласка, лисиця, миша польова, нічниця водяна і ставкова, ондатра, пацюк сірий, полівка водяна, тхір степовий і хом'як.

Басейн річки розташований у межах національного парку «Подільські Товтри», організованого у 1996 році. У полі між Білою і Садовим є ландшафтний заказник «Сорочинські Товтри» площею 6,8 га, створений у 1991 році. У квадратах 2 і 9 лісового масиву, що поблизу Слобідки-Смотрицької розташована ботанічна пам'ятка природи «Дубовий ліс» площею 4,8 га, створена у 1991 році. Поблизу Чорної у квадраті 1 урочища «Середня дубина», знаходиться ботанічна пам'ятка природи «Дуб звичайний» площею 0,1 га, організована у 1982 році.

Одна з найкрасивіших річок Хмельниччини, басейн якої розташований на заході області у межах Волочиського району. Бовенець бере початок дещо північніше Павликівців, тече з південного сходу на північний схід, але при цьому русло неодноразово змінює напрямок.

Між селами Бронівка і Сарнів утворює п'ять ве-

ликих і малих ставків. При цьому Бовенець поблизу Бронівки приймає ліву притоку, яка має багато малих ставків і густу мережу струмків, що починаються з джерел. Біля Качуринців поблизу річки видобувають торф. Його утворення, вірогідно, пов'язане з постійним перезволоженням і застоюванням у пониженнях ґрунтових і річкових вод, що

зумовило нагромадження слабо розкладних решток трав'янистої, мохової і чагарникової рослинності у вигляді торфу. Південно-західніше села Сарнів річка приймає води правої притоки, на якій теж є два маленьких ставки. І сам Бовенець у середній течії розливається у цілий каскад ставків біля сіл Куровечка і Завалійки, а його долина значно поглиблюється.

У нижній течії річка змінює напрямок, меандрує, має два величезні стави у Федорці і Полянах. Біля Мирівки Бовенець приймає свою найбільшу праву притоку, яка завдовжки майже така ж, як і сама річка. На берегах цієї притоки знаходиться каскад малих і великих ставків у селах Кривачинці, Порохня, Лозова, Копачівка і Мирівка. Бовенець впадає у Збруч поблизу Канівки.

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Найбільшим озером в Україні є Ялпуг (Ялпуг) у заплаві Дунаю, в Одеській області. Довжина його 39 км, ширина до 5 км, пересічна глибина 2 м, а площа 149 км². Живиться озеро переважно за рахунок паводкових вод Дунаю та річок Ялпуг і Карасулак. Найглибшим озером в Україні є Свитязь в басейні Бугу. Це одне з Шацьких озер на Волині. Довжина його 9,3 км, ширина 8,0 км, площа 24,2 км², максимальна глибина 58,4 м.

Верхня і середня течії Бовенця розташовані у межах Городоцького геоморфологічного району, а нижня — в Авратинському. У Городоцькому геоморфологічному районі у басейні Бовенця переважають балочні хвилясті схили, де поширена площинна та лінійна ерозія. Однак тут є плоскі межиріччя, спостерігаються неглибокі (до 20 м) коливання поверхні і поширення поряд з опідзоленими чорноземами глибоких чорноземів.

У геоботанічному відношенні басейн Бовенця знаходиться у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки і болота. Лісових масивів, лісів, лісків у басейні Бовенця взагалі немає. Було б розумно створити невеликі ліски на еродованих землях, у долинах річок, де заболочена територія і круті схили на горбах.

У долині Бовенця на чорноземних і близьких до них ґрунтах поширені справжні луки з різноманітним травостоєм. На них росте костриця лучна, трясучка середня, костриця червона, кунічник наземний, пирій повзучий, чина лучна, люцерна серповидна і буркун лікарський.

Фауна риб дуже багата і різноманітна, бо тут водиться щука, чехоня, товстолобик, рибець, судак, сом, плітка, пічкур, підуст, окунь, марена, лящ, лин, краснопірка, короп, білоглазка, карась, йорж, білизна, гірчак, в'юн, вирезуб, верховодка і амур білий.

Своєрідний рай у цій місцевості й для земноводних. Тут не мешкає лише квакша, проте досить високу щіль-

ВІЛЬХАВКА

Рчка має довжину русла 4,3 км, 7 приток загальною протяжністю 11,8 км, густоту річкової мережі — 0,68 км/км². Вільхавка є правою притокою Матірки.

ність мають жаби гостроморда, озерна, ставкова і трав'яна, кумка червоночерева, ропухи сіра і зелена, тритон звичайний. Дещо рідше зустрічаються тритон гребінчастий і часничниця.

На суходолі вдається помітити плазунів — вужа звичайного, мідянку, ящірку прудку, у річці — вужа водяного, черепаха болотяну. Майже не зустрічаються гадюки звичайна і степова, ящірки зелена і живородна. Немає серед місцевої орнітофауни птахів лісу, бо немає й лісів. Частіше всього ці птахи трапляються на прольоті. А ось птахи лук, боліт і водойм постійно дають про себе знати.

У басейні річки на довколишніх ланах можна помітити боривітра степового, вівсянку звичайну, голуба сизого, горихвістку чорну, горобця польового, жайворонків польового і степового, куріпку сіру, луня степового, просянку, сорокопуда тернового і щеврика польового.

Прилітають до річки птахи-синантропи — лелека білий, горобець хатній, галка, ластівки сільська і міська, сипуха, сич хатній і шпак звичайний.

На тутешніх відкритих ландшафтах серед ссавців виділяються своєю чисельністю хом'як, ховрах крапчастий, тхори чорний і степовий, полівки звичайна і водяна, підковоніс малий, пацюк сірий, ондатра, нічниця ставкова, миші польова і маленька, кутора звичайна, ласка, лисиця, кріт, їжак звичайний, заєць-русак, єнотовидний собака і видра річкова.

Річка відіграє важливу роль не лише в природі, адже місцеве населення у ставках розводить рибу, рибалить, на берегах косить сіно, випасає худобу, полює і просто відпочиває.

Басейн річки площею 31,8 км² розташований на південному сході Хмельницької області на території Новоушицького адміністративного району.

Бере початок Вільхавка на південно-західній околиці с. Вільховець. Загальний напрямок течії річки з північного заходу на південний схід. У верхів'ї вона тече в не дуже глибокій долині, береги — пологі, але з кожним кілометром долина все більше заглиблюється. Вільхавка живиться водами з криниць і джерел, яких тут дуже багато. Вода у них кришталічночиста і холодна та

дивує оригінальним смаком. На тутешніх пасовищах місцеве населення випасає худобу. На правому березі переважають відкриті ландшафти — поля, які простяглися від села Вільховець до Нової Гути. Лівий берег має закритий ландшафт, особливо це спостерігається у середній і нижній течіях, де росте ліс. У нижній і частині середньої течії у долині Вільхавки простяглися обриви висотою в окремих місцях до 8 м, довжина їх становить 1950 м. Ширина річки у цій місцевості сягає 3 м, глибина 50-60 см, а в її долині місцями трапляються болота, оригіналь-

ні мочарі. На притоках Вільхавки знаходиться три ставки. Північно-східніше Нової Гути Вільхавка впадає у Матірку.

У геоморфологічному відношенні басейн Вільхавки розташований в Ушицькому геоморфологічному районі, характерною ознакою якого є те, що тут спостерігається глибока і часта почленованість поверхні долинами приток річки, густою мережею ярів і балок, у яких розвивається глибинна ерозія, а на безлісних схилах, зайнятих полями, проявляється інтенсивна площинна ерозія. Абсолютні висоти у верхів'ї Вільхавки становлять 304 м, а в нижній течії — 250 м. Внаслідок інтенсивної розчленованості, у басейні поширені переважно сірі опідзолені й еродовані ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у Новоушицькому або Мур-

вано-Куриловецькому геоботанічному районі, природна рослинність якого представлена грабовими лісами, хоча тут можна зустріти й невеликі ділянки дубових лісів з поширенням дуба скельного. У грабових лісах дерева заввишки до 19 м, завширшки — 24 см, а відстань між деревами становить 4 м.

У долині переважають суходільні луки, хоча на днищах балок є надмірно зволожені та заболочені луки, де ростуть мітлиця повзуча, тонконіг болотний, осока лисяча, щучник дернистий, молінія голуба, хвощ багновий, підмаренник болотний, калюжниця болотна, вербозілля і частуха подожникова. Чагарникові болота складені переважно кушовою формою вільхи чорної і верби попелястої. Заплавні луки простяглися вузьким пасмом по обидва боки від русла річки.

У межах басейну Вільхавки ніби чергуються водно-болотні зооценози, зооценози хвойно-широколистих лісів і зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

У річці водиться карась, в'юн, йорж, окунь, верховодка, пічкур і плітка. У трьох ставках раніше вирощували окрім згаданих риб ще й цінні види — товстолобика і білого амура.

Земноводні численні у весняно-літній період, коли у цій місцевості жаби гостроморді, ставкові і трав'яні, червоночереві кумки, квакші досягають

найбільшої чисельності. Біля струмків, джерел і в лісі можна помітити тритонів звичайного і гребінчастого. На полях і в садах частенько потрапляють у поле зору ропухи сіра і зелена. Герпетофауна басейну відзначається присутністю ящірок прудкої, зеленої і живородної, вужів звичайного і водяного, веретільниці і мідянки.

Пернаті відзначаються великою різноманітністю, але через те, що басейн невеликий за площею, тут мешкає до 20 видів птахів лісу, до 30 видів птахів лук, водойм і боліт, до 14 видів птахів степу і поля та до 7 видів птахів-синантропів. Фоновими у цій місцевості є шпак, галка, дрізд кам'яний, горобець польовий, серпокрилець, сич, пугач, боривітер звичайний, лелека білий, грак, ворона сіра і соловей східний.

У фауні ссавців досить високу щільність мають бурозубки мала і звичайна, миші польова і лісова, вовчки сірий і горішковий, заєць-русак, лисиця, кріт, їжак звичайний, горностай, ласка, ховрах рябий, хом'як звичайний. Влітку у балках, де збереглися природні луки та зарості верболозу, концентруються козулі.

Вільхавка відіграє не тільки значну роль у природі, але й у житті місцевого населення, яке на її берегах косить сіно, випасає худобу, у ставках розводить і вирощує рибу, іноді вудить її і відпочиває.

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Озеро, наповнене «чорнилом», є в Алжирі, поблизу Сіді-бель-Аббес. Водою з цього озера можна писати на папері. «Чорнило» ніколи не вичерпується, оскільки його запаси постійно поповнюються. Річ у тому, що в цю «природну чорнильницю» впадають дві невеликі річки: води однієї з них багаті солями заліза, а іншої — гуміновими речовинами; вони-то і утворюють рідину, схожу до штучного чорнила.

ВОВЧОК (УШИЦЬКИЙ)

Довжина річки — 20 км. Вона має 23 притоки загальною протяжністю 63 км. Вовчок є лівою притокою річки Ушиці. Площа його басейну становить 185 км², а густота річкової мережі — 0,51 км/км².

Басейн Вовчка розташований у центральній частині Хмельницької області на території Ярмолинецького адміністративного району.

Верхня течія річки наповнюється трьома притоками. Права притока бере початок західніше с.Слобідка-Кадіївська із трьох струмків, на двох із яких є ставки, а лівий витікає з болота. У центрі села ця притока розливається в став завдовжки 500 і завширшки 100 метрів. На південно-східній околиці Слобідки-Кадіївської вона знову утворює невеличкий ставочок, меандрує. Центральна притока бере початок в с.Буйволівці, де до неї впадає чотири струмки, на трьох із яких є по два ставки. І сама центральна притока у верхів'ї має 4 ставки. На її правому березі знаходяться два піщаних і один глиняний кар'єри. Ліва притока бере початок північніше Жилинців з чотирьох струмків, два із яких витікають із ставків, а на одному в нижній течії є ставочок. Утворився ставок також і в місці їх злиття.

Цікаво, що у центрі Жилинців є ще два ставки завдовжки 300 і завширшки — 100 метрів. Ліва притока утворює велику меандру біля східної околиці Жилинець та в заболоченій долині впадає в центральну притоку. За кілометр на схід центральна притока Вовчка розливається у став завдовжки 900 і завширшки 250 метрів. Води всіх трьох приток зливаються на західній околиці Правдівки, де починається се-

редня течія річки і де також є два ставки.

Правий берег у цій місцевості обривистий, а річка меандрує. Вовчок приймає води ще однієї лівої притоки, яка бере початок з джерела північніше Шарівки. У цій місцевості абсолютна висота рівня води у Вовчку становить — 257,8 м. У нижній течії

Вовчок повниться водами ще однієї лівої притоки, яка тече південніше Шарівки в долині, що місцями має обривисті схили, а бере вона початок дещо південно-західніше Пасічної. У нижній течії русло Вовчка все більше поглиблюється і дуже меандрує. В Бондарівці розливається у два ставки: більший має довжину 600 і ширину 180 метрів. Біля Лисогірки Вовчок впадає в Ушицю.

Басейн Вовчка розташований у межах Городоцького геоморфологічного району, у якому переважають балочні хвилясті схили, де поширена площинна і лінійна ерозія. Тут можна побачити плоскі межиріччя, спостерігаються неглибокі (в середньому до 40 м) коливання поверхні. Абсолютні

висоти у верхів'ї басейну становлять 343 м, а в нижній течії біля гирла — 308 м. Спостерігається поширення поряд з опідзоленими чорноземами і глибоких чорноземів. Є тут і темно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Віньковецького геоботанічного району, де ростуть дубово-грабові ліси. У цих лісах трапляються й поодинокі екземпляри береки. Такі ліси можна побачити поблизу Буйволівців, Жилинців, Слобідки-Кадіївської, Правдівки, Шарівки і Боднарівки. У грабових лісах дерева заввишки 20 м, завтовшки — 23-25 см, відстань між деревами — 7-8 м, а в дубово-грабових лісах дерева заввишки — 22 м,

завтовшки — 30 см, відстань між ними — 9-10 м.

Біля русла річки заплавні луки розташовані пасмом, а на схилах долини є суходільні луки. Болота тут можна побачити лише біля Жилинців, де ростуть звичайно-очеретяно-осокові угруповання рослин.

У межах басейну Вовчка чітко виражені три типи зооценозів — зооценоз широколистих лісів, зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяний зооценоз.

У басейні річки є 26 ставків, більшість із яких малі, але це все-таки є сприятливим чинником для розвитку рибицтва. Тому, ймовірно, різноманітність іхтіофауни у цій місцевості значно вища, ніж на інших малих річках.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

СТУДЕНИЦЯ

Це одна з найчистіших і наймальовничіших подільських річок. А найцінніший куточок на берегах річки — державний заказник «Совий яр». Неначе вишиванка виблискує тут своїм тихим і лагідним плесом, ніби гордиться, що протікає через цей Храм Природи, розділяючи його на дві половини. Назву річки пов'язують зі студеними водами, що живлять Студеницю.

Започатковується Студениця з джерел у вибалку на північ від села Косогірка Ярмолинецького району на висоті 315 метрів над рівнем моря. Несе вона свої води до Дністра упродовж 84 кілометрів і сходиться з ним нижче села Рогізна, що на Кам'янецьчині.

Напуває своїми водами жителів та зволожує землі Дунаєвеччини. Чи не завдячують своїми здобутками господарства сіл Вихрівка, Дем'янківці, Ставища річці, якою тут люди так гордяться, дорожать і бережуть?!

У повній своїй силі красується Студениця в селі Яцківці цього ж району. Тут вона, ніби прощаючись, продовжує мандрувати далі на південь до свого побратима Дністра. Але в цьому селі вапнички приватних господарів завдають річці чималого лиха відходами від випалювання вапна.

**Члени гуртка
«ЮНІ БОТАНІКИ-
РОСЛИННИКИ»**

**Кам'янець-Подільського
еколого-натуралістичного
центру
учнівської молоді.**

Глибочок

Ліва притока Ушиці, яка має довжину русла 22 км, приток — 9 загальною протяжністю — 24 км, густоту річкової мережі — 0,65 км/км² та площу басейну — 70,8 км².

Водиться у Вовчку до 18 видів риб: амур білий, верховодка, в'юн, гірчак, йорж, карась, короп, краснопірка, лин, лящ, окунь, пічкур, плітка, судак, товстолобик, щука і сом.

Земноводні у цій місцевості представлені жабами гостромордою, озерною, ставковою і трав'яною, квакшею, кумкою червоночеревою, ропухами сірою і зеленою, тритонами звичайним і гребінчастим та часничницею.

Сприятливі й умови для життя плазунів, тому тут можна побачити вужів водяного і звичайного, веретільницю і мідянку, ящірок живородну, прудку і зелену, гадюку звичайну і черепаху болотяну. Не мешкає в басейні гадюка степова.

Відзначається певною різноманітністю і орнітофауна, бо мешкає в басейні Вовчка до 40 видів птахів лісу, до 47 видів птахів лук, боліт і водойм, до 17 видів птахів степу і поля та до 7 видів птахів-синантропів. Серед птахів лук, боліт і водойм найчастіше можна побачити очеретянок велику, лучну і ставкову, погоничів малого і звичайного, пастушка, перепілку, бугайчика, грицика великого, кобилочок річкову, солов'їну і звичайну, крижня, крячків малого і річкового, курочку водяну, ластівку берегову, лиску, луня лучного, чапель сіру і руду, чайку, трав'янок чорноголову і лучну.

У різних зооценозах можна зустріти хом'яка, тхора чорного, свиню дику, полівок руду лісову, звичайну і водяну, пацюка сірого, ондатру, норку, нічниць водяну і велику, мишей польову і маленьку, лося, лисицю, ласку, куницю лісову, крота, їжака звичайного, зайця-русака, горностаю, вовчка лісового, видру річкову і білку звичайну.

У центрі с.Шарівка Ярмолинського району розташований парк-пам'ятка «Шарівський» площею 12,8 га, створений у 1994 році.

Басейн її розташований на південному сході Хмельницької області у Новоушицькому і Дунаєвецькому районах. Однак, на Дунаєвеччині знаходиться лише гирло річки.

Глибочок бере початок дещо східніше с.Гута—Глібівська майже на межі Віньковецького і Новоушицького районів. Річка тече широкою заболоченою

долиною, де місцями ростуть верби. Східніше Слободи Глибочок утворює став з великим водним дзеркалом. Біля Нового Глібова річка повільно тече заболоченою заплавою, а в середній течії приймає води першої правої притоки. Проплинувши під залізобетонним мостом, приймає води другої правої притоки, яка тече від

с.Капустяни, де вона утворює два ставки: перший — у центрі села, а другий — у долині на околиці.

У середній течії Глибочок меандрує, а в долині на лівому березі росте чорновільховий лісок. Долина річки з кожним кілометром поглиблюється і спрямована вже на південний схід. У селі Іванівка Глибочок різко змінює напрямок течії на західний, приймає води лівої притоки, що тече через село, а потім плине на південь, розділяючи місцевий ліс на дві рівні частини. Тут є стариця, яка нагадує невеличкий ставок.

У нижній течії Глибочок змінює напрямок течії з південно-

східного на західний, приймає води двох струмків, меандрує у долині, яка стає дуже глибокою. На лівому березі упродовж всієї нижньої течії росте ліс. Південніше села Глибочок посилюється лінійна ерозія ґрунту, з'являються — яри. Деякі із них сягають 6 м у глибину. Інколи по них течуть струмки і з них б'ють джерела. На захід від села Глибочок на річці є водяний млин. Через 1,5 км Глибочок впадає в Ушицю, яка несе свої води в Дністер. Цікаво, що у нижній течії Глибочок тече близько 4 км межу Новоушицького і Дунаєвського районів.

Басейн річки розташований в межах Ушицького

природного району. Тут спостерігається глибока і часта почленованість поверхні густою мережею балок, ярів, у яких розвивається глибинна ерозія ґрунту. На безлісних схилах, зайнятих полями, проявляється площинна ерозія. У басейні річки поширені переважно сірі опідзолені та еродовані ґрунти. На окремих ділянках полів ґрунтовий покрив змитий до корінних порід, на яких формуються специфічні маловрожайні дернові ґрунти на карбонатних породах переважно дерново-карбонатні ґрунти. Як це не дивно, але Глибочок, який має довжину русла 22 кілометри, знаходиться на пересіченні трьох геоботанічних районів — Віньковецького, Новоушицького та Городоцько-Дунаєвського.

Верхів'я річки розташоване у Віньковецькому геоботанічному районі, де ростуть дубово-грабові та грабові ліси. У цих лісах трапляються поодинокі екземпляри береки.

Середня течія Глибочка розміщена у Новоушицькому геоботанічному районі, природна рослинність якого представлена дубовими, грабовими та дубово-грабовими лісами. Дубові ліси з поширенням дуба скельного мають такі релікти, як берека, горобейник пурпурово-голубий, дерен справжній та осока парвська.

А нижня течія Глибочка розташована у Городоцько-Дунаєвському геоботанічному районі, де є грабово-дубові та дубові ліси, більша частина яких тепер замінена полями. Такі ліси є поблизу сіл Гута-Глібівська, Майдан-Карачієвський, Глібів, Слобода, Новий Глібів, Капустяни, Іванівка, Глибочок та Антонівка. Біля Нового Глібова є грабовий ліс, де дерева

ТІЛЬКИ ФАКТИ

На Случі створена одна з найбільших водойм області — Кузминське водосховище з дзеркалом води — 798 гектарів. Довжина 7 кілометрів, ширина — від 300 метрів до 3 кілометрів. Середні глибини — 1,5-2 метри, найбільша — понад 3 метри. Містить близько 13,5 мільйона кубометрів води. Озеро — одне з найбільших в області за запасами риби. Тут водяться коропи, окуні, соми, лящі, карасі, судаки.

заввишки до 20 м, завтовшки — 18-25 см, відстань між ними — 3 м. Дубові ліси з дуба скельного однаюрні. Основу їх складає дуб скельний, домішується ясен звичайний, дуб звичайний, липа серцелиста, явір, береза бородавчата, граб звичайний і берека. Підлісок у цих лісах добре розвинений: тут росте ліщина, терен, бруслина європейська, клен татарський, клокичка периста, вишня степова, гордовина та калина цілолиста. У трав'яному покриві красуються трава звичайна, чина чорна, тонконіг дібровний, зірочник лісовий, фіалка лісова та осока парвська.

Долина річки має болота лише у верхів'ї. На них поширені осокові, хвоще-осокові, звичайноочеретяно-осокові, вузьколисторогові та великопелешнякові угруповання

рослин. Є тут і заплавні луки на лучних або лучно-болотних ґрунтах. Найпоширенішими видами лучних трав є тимофіївка лучна, осока рання, китник лучний, тонконіг лучний, костриця червона, мітлиця біла, куничник наземний, бекманія звичайна, щучник дернистий, м'ята австрійська та молвія голуба. У середній і нижній течії переважають суходільні луки, які відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу.

У межах басейну річки можна виділити водно-болотні зооценози у верхів'ї, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ і зооценоз широколистяних лісів майже по всій території.

Іхтіофауна включає до 15 видів риб, серед яких найчисельнішими є карась, пічкур, плітка, в'юн, верховодка, гір-

ВИД НА ДНІСТЕР З ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ.

ГОВІРКА

Права притока річки Жван, довжина якої становить 28 км. Вона має 21 притоку загальною протяжністю 64 км і густоту річкової мережі — 0,58 км/км².

чак, йорж, короп, краснопірка, лин, товстолобик, окунь і щука. Значно вища щільність видів земноводних у верхів'ї, ніж у середній та нижній течіях. Тут мешкають жаби ставкова, озерна, гостроморда і трав'яна, квакша червоночерева, ропухи сіра і зелена, тритони гребінчастий і звичайний та часничниця.

Рідше зустрічаються плазуни, хоча іноді й потрапляють на очі вузькі звичайний і водяний, гадюка степова, мідянка, черепаха болотяна, ящірки прудка і живородна.

Серед птахів лук, боліт і водойм тут живе до 35 видів, птахів лісу — до 40 видів, птахів степу — до 11 видів і птахів-синантропів — до 8 видів. У верхів'ї річки потрапляють на очі на луках і болотах вівсянка очеретяна, деркач, квак, кобилочка річкова, крижень, кричок річковий, курочка водяна, лиска, лунь лучний, очеретянки велика і ставкова, щеврик лучний, чапля сіра, чайка і серпокрилець.

Звірі активні одні вдень, а інші — вночі. На плесі річки полюють ондатра, видра річкова і полівка водяна. На суходолі вдається помітити зайця-русака, хом'яка, ховраха крапчастого, тхора степового, полівку звичайну, мишей польову і лісову, лисицю, куницю лісову, крота, козулю, їжака звичайного, горностая, білку звичайну, вовчків горішкового і сірого.

У басейні Глибочка між Капустянами і Майданом — Олександрівським розташований гідрологічний заказник «Глібівський», який має площу в 101,3 га і створений у 1998 році.

Цікаво, що у лісовому масиві на південно-західній околиці села Антонівка ботанічною пам'яткою природи площею в 0,4 га є дуб черешчатий.

Басейн Говірки розташований на південному-сході Хмельницької області у межах Віньковецького і Новоушицького адміністративних районів. Його площа складає 160 км². Говірка бере початок одразу трьома струмками північніше села Осламів. Один із них починається із джерела у злегка заболоченій долині, а два інші течуть досить сухою заплавою та розливаються у невеличкий ставок. На околиці Осламова річка утворює ще один став, до якого впадає перша права притока, що тече з центру цього села, розлившись там у два маленькі ставки.

У верхній течії Говірка приймає води першої лівої притоки, яка плине дуже заболоченою долиною, живиться з джерел, але трапляються роки, коли вона дуже міліє, а, буває, що спекотного літа місцями й пересихає. Здолавши відстань в один

кілометр болотистою заплавою, Говірка повниться водами другої і третьої правих приток і другої лівої. У цьому місці абсолютна висота рівня води в річці становить 259,6 м.

На північній околиці Говорів починається середня течія. У центрі села річка приймає води четвертої правої притоки, яка бере початок двома струмками дещо північніше Ломачинців, де вони живляться із джерел. Південніше Говорів до Говірки впадає ще три притоки — дві правих і одна ліва. Долина Говірки поглиблюється, з кожним кілометром її береги стають обривистішими, особливо правий берег. У цій місцевості на правому березі є глиняний кар'єр глибиною до 4 м, а на лівому — гранітний кар'єр.

У Заборознівцях річка меандрує незаболоченою долиною, до якої близько підходять ліси. Південніше цього села почи-

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

«Наймертвішим» водоймищем є зовсім не Мертве море, а озеро Смерті в Сицилії, на берегах якого відсутня рослинність, а всяку живу істоту в його воді чекає миттєва смерть. З дна озера б'ють два джерела дуже концентрованої кислоти, яка і отруює воду.

У горах Югославії є чудове озеро — Циркницьке. Особливістю озера є зникнення в ньому води влітку і зимою, причому назад вода повертається навесні і восени. Вода йде і повертається разом з рибою через чотириста воронкоподібних отворів у дні і берегах. Зникнення води іноді відбувається 3-4 рази на рік.

нається нижня течія Говірки. Тут впадає до річки дві правих притоки і чотири лівих. Вони значно поповнюють її водою. У цій місцевості є водяний млин, а абсолютна висота рівня води в річці становить — 216,3 м.

Північніше Жабинців на лівому березі Говірки знаходиться гранітний кар'єр, а в центрі села діє ще один водяний млин. Південніше Заміхова Говірка впадає у річку Батіг. Очевидно, звідси й походить друга назва річки Говірка, яку часто використовує місцеве населення. Говірка і Батіг впадають у Жван, що несе свої води до Дністра.

Басейн річки розташований у межах Ушицького природного району, який має рівномірний загальний нахил поверхні на південь. Про це свідчать і абсолютні висоти: у верхів'ї басейну абсолютна висота сягає — 321,2 м, а у нижній течії — 270,4 м. Для Говірки якоюсь мірою характерна глибока, місцями навіть скеляста, долина з вузькою заплавою і значним похилом русла. Впадає у вічі і велика лісистість території басейну, яка за дослідженнями вчених в доагрикультурні часи досягала 60-70 відсотків. Тут значне поширення мають опідзолені чорноземи, темно-сірі і сірі опідзолені ґрунти. До долини Говірки прив'язана густа мережа ярів і балок, у яких, на жаль, розвивається глибинна ерозія, а на полях відбувається площинна ерозія ґрунту.

У геоботанічному відношенні басейн Говірки розташований у межах Новоушицького і Віньковецького геоботанічних районів. Верхів'я і частина її середньої течії лежать у межах Віньковецького геоботанічного району, для якого характерні дубово-грабові та грабові ліси з поодинокими екземплярами береки. Друга частина середньої і нижня течії розташовані у Новоушицькому районі, природна рослинність якого представлена грабовими, дубово-грабовими і дубовими лісами

з поширенням дуба скельного, береки, дерена справжнього та горобейника пурпурового-голубого. У долині річки переважають суходільні луки, які займають різні ґрунти, а тому дуже часто відзначаються строкатістю видового складу. Класичні заплавні луки можна побачити лише у верхів'ї Говірки. На тутешніх обводнених болотах поширені осокові, хвоще-осокові та осоково-гіпнові угруповання рослин.

У межах басейну Говірки зустрічаються зооценози широколистих лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози. У верхів'ї Говірки знаходиться лише чотири ставки, на решті території басейну їх немає. У річці водиться 14 видів риб — в'юн, карась, плітка, короп, пічкур, верховодка, йорж, лин, краснопірка, гірчак, окунь, товстолобик і щука. Під час весняної повені і нересту до Говірки запливають косячки більш цінних видів риб.

Земноводні тут представлені жабами трав'яною, ставковою і гостромордою, квакшею, на полях вдається побачити ропуху сіру, у лісах — ропуху зелену і часничницю. Досить сприятливі у тутешніх зооценозах умови для життя плазунів, тому найчастіше доводиться бачити вужів звичайного і водяного, гадюку степову, ящірок прудку, живородну і зелену, веретільницю, і мідянку.

Орнітофауна у басейні Говірки представлена птахами лісу — до 40 видів, птахами лук, боліт і водойм — до 30 видів, птахів степу і поля — до 12 видів і птахів-синантропів — 7 видів. Серед птахів лук, боліт і водойм частенько потрапляють у поле зору грицик великий, деркач, квак, кобилочки звичайна і солов'їна, крижень, крячок малий, курочка водяна, ластівка берегова, лиска, лунь лучний,

очеретянка лучна, пастушок і чапля сіра.

Звірі найбільш активні під вечір і на світанку, але деякі полюють і вночі, а вдень відпочивають. У річці мешкають — полівка водяна, ондатра і видра річкова, на луках — кріт, козуля, миша маленька, полівка звичайна, заєць-русак і їжак звичайний. У тутешніх лісах можна побачити білку звичайну, вовчків горішкового і лісового, єнотовидного собаку, kota лісового, лося, лисицю, куницю лісову і полівку руду лісову. На полях живуть хом'як, тхір степовий, миші польова і жовтогруда, бурозубка і білозубка мала.

Цікаво, що у Віньковецькому районі в басейні річки Говірка Говорівському СПТУ-9 є парк-пам'ятка «Говорівський» площею — 9,9 га, який створений у 1969 році.

ГРАБАРКА

Ліва притока Збруча, яка має довжину русла 32 км, 56 приток загальною протяжністю — 114 км, густоту річкової мережі — 0,76 км/км² та площа басейну — 221 км². Басейн Грабарки розташований на заході Хмельницької області у межах Волочиського адміністративного району.

Річка утворює досить густу гідрографічну мережу, адже вона має велику кількість приток. Грабарка бере початок дещо східніше с. Зелена і одразу двома струмками, які ще у верхів'ї утворюють каскад великих і малих ставків. Поблизу Писарівки приєднується до неї ліва притока, яка дещо південніше села також утворює два ставки. Одразу за

с. Писарівкою Грабарка розливається у широкій долині, яка нагадує багатокілометровий став, що простягнувся від Маначина до Рябіївки. Тут її ліві притоки збирають води і утворюють каскад малих ставків біля села Гонорівка.

Маначин знаходиться в середній течії Грабарки. Саме між ним і Іванківцями річка тече заболоченою територією, русло

меандрує, а біля Бальківців розливається у Маначинське водосховище. Тут Грабарка приймає ще одну праву притоку, яка починається трьома невеличкими річечками, що у своїй верхній течії нагадують струмки. Хоча третя із них теж утворює каскад дрібних ставочків. Проминувши Бальківці, Грабарка тече на захід, а подолавши декілька кілометрів, впадає в Збруч поблизу Волочиська.

Басейн Грабарки розташований у межах Авратинського геоморфологічного району, територія якого відзначається рівнинністю поверхні, де коливання висот відбувається у межах від 20 до 30 м. Абсолютні висоти тут становлять від 320 м до 350 м. Цікаво, що вододільні плоскі маловиразні овалні пониження з численними «блюцями», які зайняті

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Річка Косі (в Індії) щороку прокладає собі нове русло, змінюючи ландшафт на великих територіях. Посіви, села, худоба — усе змітає вона на своєму шляху. Річка знаменита і своєю «вантажопідйомністю»: загальний об'єм щорічних наносів складає величезну цифру — 116 мільйонів кубічних метрів. Галькою, піском, глиною, які річка щорічно приносить в долину з гір Гімалаїв, можна наповнити 8 мільйонів товарних вагонів!

весною сезонними озерцями, літом стають невеликими мочарами. Ця місцевість вкрита лесоподібними породами, а в ландшафті переважають глибокі малогумусні оглеєні чорноземи. Місцевість безлісна, за винятком хіба що лісосмуг вздовж доріг.

У геоботанічному відношенні басейн Грабарки розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де у давнину були лучні степи, остепнені луки і болота по долині річки та її приток. Переважали в лучних степах справжні, заболочені та пустищні луки. У травостої справжніх лук росте конюшина повзуча, чина лучна, пирій повзучий, тонконіг лучний, трясучка середня, костриця червона, мітлиця тонка, китник лучний, люцерна серповидна і хмелевидна.

У місцях, де Грабарка тече заболоченою місцевістю трапляються звичайнолепехові, великолепешнякові, звичайноочеретяно-осокові, звичайноочеретяні угруповання рослин. На менш обводнених ділянках заплави трапляються осокові, хвоще-осокові та осоково-гіпнові угруповання рослин.

У межах басейну Грабарки можна виділити два зооценози — водно-болотяний зооценоз і зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

Іхтіофауна у Грабарці дуже багата, бо на ній, як на жодній з річок Хмельниччини, у великій кількості є великі й малі ставки. У ній водиться амур білий, верховодка, вирезуб, в'юн, гірчак, йорж, карась, клепець, короп, краснопірка, лин, лящ, марена, окунь, підуст, пічкур, плітка, сом, судак, рибець, товстолобик, чехоня і щука. Серед рідкісних круглоротих живе мінога українська. У таких роздольних водах можна штучно розводити й стерлядь.

Неймовірно багата і фауна класу Земноводні. Тут вдається побачити представників майже всіх видів, які мешкають на Хмельниччині. Немає хіба що квакші, бо вона обирає для життя місця, де є дерева — малі чи великі ліси біля водойм.

Плазуни показуються у цій місцевості опівдні. У воді харчуються вуж водяний та черепаха болотяна. На суходолі можна побачити вужа звичайного, гадюку степову, мідянку, веретільницю, ящірок прудку, зелену і живородну.

Різноманітне і птаство у басейні Грабарки. Тут мешкають птахи лук, боліт і водойм, птахи степу і поля, птахи-синантропи. Та оскільки у цій місцевості немає лісів, то немає і птахів лісу. Серед птахів лук, боліт і водойм частенько

потрапляють у поле зору шеврик лучний, чирянка мала, чернь чубата, чаплі сіра і руда, чайка, трав'янка лучна, скопа, синиця вусата, серпокрилець, плиска біла, пастушок, пірникоза мала, очеретянка лучна, лиска, лебідь-шипун, ластівка берегова, крижень і кобилочка солов'їна.

На тутешніх полях трапляється до 15 видів птахів-степу, до 8 видів птахів-синантропів.

Через відсутність лісів немає в басейні Грабарки лісових звірів. Але можна побачити крота, зайця-русака, бурозубку, їжачка звичайного, ласку, лисицю, мишу польову, полівку звичайну. У воді часто бешкетують ондатра, видра річкова і полівка водяна.

Місцеве населення у долині річки косить сіно, випасає худобу, рибалить і відпочиває.

ГРЕМ'ЯЧКА

Грем'ячка є лівою притокою річки Ушиці. Її довжина — 20 км, у неї 20 приток загальною протяжністю — 65 км, густота річкової мережі — 0,75 км/км².

Її басейн площею 113 км² розташований на південному сході Хмельницької області на території Деражнянського і Віньковецького адміністративних районів. На Деражнянщині знаходиться лише частина верхньої течії, решта басейну — на Віньковеччині. Бере початок Грем'ячка східніше с.Загінці Деражнянського району одразу двома струмками, які живляться з боліт і джерел. Обидва струмки у цій місцевості мають обривисті береги, які простяг-

нулись до 1,5 км — на правому струмку, а на лівому — до 700 м, їх висота — 2 м. Перетнувши межу Деражнянського і Віньковецького адміністративних районів, струмки зливаються і Грем'ячка стає повноводнішою. На Віньковеччині річка ділить Фащіївку на дві рівні частини, а в селі до неї впадає перша права притока, яка живиться з джерела і розливається у два маленьких ставки.

Грем'ячка у верхній течії плине з північного заходу на південний схід. Тут вона приймає води ще двох лівих приток. Перша з яких бере початок у лісі з джерела, а в західній частині лісу утворює ставок завдовжки — 220 м, завширшки — 110 м, де до неї впадає правий струмок. Береги у нижній течії притоки обривисті, а на лівому березі в два ряди розташувалися обриви, висота яких досягає 10 м.

Північніше с.Яснозір'я починається середня течія Грем'ячки. Річка дуже меандрує, приймає води двох правих і трьох лівих приток. Близько 11 км має довжину найбільша безіменна ліва притока, яка бере початок одразу трьома струмками східніше с.Виселок. Центральний струмок у лісі розливається у три ставки завдовжки — 220 м, завширшки — 97 м, які ніби утворюють оригінальний каскад.

Нижня течія Грем'ячки починається на східній околиці села Грем'ячка. Береги її обривисті, а обриви простягнулись на 2 км. У центрі села річка утворює великі меандри, долина місцями заболочена, а на західній околиці вона впадає в Ушицю.

Басейн річки розташований у межах Городоцького геоморфологічного району. Рельєф у басейні рівнинний, спостерігаються неглибокі — до 40 м — коливання поверхні. Абсолютні висоти у верхів'ї становлять 339,9 м, у середній течії — 324,6 м, у нижній — 300 м. Межиріччя видаються досить рівнинними. На них поширені ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Грем'ячки розташований у межах Жмеринсько-Віньковецького геоботанічного району, для якого характерні дубово-грабові та грабові ліси, де трапляється поодинокі берека. Такі ліси можна побачити поблизу сіл Загінці, Фащіївка, Яснозір'я, Виселок і Грем'ячка. У дубових лісах дерева заввишки 31 м, завтовшки — 37 см, відстань між деревами становить — 6 м. У грабових — дерева заввишки 22 м, завтовшки — 28 см, відстань — 7 м. Басейн цієї річки дуже добре вкритий лісами: лісистість сягає 47 відсотків території. У долині Грем'ячки ніби чергуються суходільні і заплавні луки, хоча більші площі все-таки займають перші. Невеличкі болота розкинулись біля Загінців, Яснозір'я і Грем'ячки.

У межах басейну річки переважають зооценози широколистяних лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози. На ній є 9 невеличких ставків і мало боліт. Такі умови впливають на чисельність і різноманітність риб, земноводних і навіть птахів, які мешкають на болотах. У Грем'ячці водиться щука, краснопірка, плітка, лин, верховодка, карась, лящ, в'юн, окунь, йорж. У ставках трапляється білий амур і товстолобик.

Із 11 видів земноводних, які мешкають на Хмельниччині, тут зустрічаються жаби гостроморда, ставкова і трав'яна, квакша, кумка червоночерева, ропухи сіра і зелена, рідше трапляються тритони звичай-

ДАНИЛІВКА

Ліва притока річки Дністер, яка має площу басейну 105 км², довжину русла — 17 км і повниться водами 19 приток загальною протяжністю 22 км. Густота її річкової мережі становить — 0,37 км/км².

ний і гребінчастий. Із 10 видів плазунів, які мешкають на Хмельниччині, потрапляють у поле зору вужі водяний і звичайний, веретільниця і гадюка звичайна, мідянка, ящірки живородна, прудка і зелена. У басейні мешкає до 50 видів птахів лісу, до 35 видів птахів лук, боліт і водойм, до 14 видів птахів степу і поля і до 7 видів птахів-синантропів.

У річці та її заплаві полюють ондатра, видра річкова, полівка водяна, на полі та суходільних луках мешкають кріт, їжак звичайний, хом'як, полівка звичайна, миші польова і маленька, заєць-русак, у лісі живуть білка звичайна, вовк сірий, вовчок лісовий, козуля, лось, куниця лісова, лисиця, миша лісова і полівка руда лісова.

У центрі с.Загінців розташований парк-пам'ятка «Загінецький» площею 5 га, який створений у 1995 році.

Басейн Данилівки розташований на південному сході Хмельницької області на території Новоушицького адміністративного району. Бере початок вона на північно-східній околиці села Песець, протікаючи східною його частиною. Біля Песеця на річці є водяний млин, а на лівому березі утворився яр завширшки 25 м. Південніше Данилівки приймає води першої правої притоки, яка дуже меандрує, має обриви, а на її правому березі є гранітний кар'єр. У верхній течії Данилів-

ка плине глибокою долиною, яка з кожним кілометром все більше заглиблює своє русло в корінні породи. За 2 км південніше Песеця на річці є ще один водяний млин. Тут Данилівка живиться водами лівого струмка, який влітку пересихає, хоча тече у місцевості, яка вкрита лісом.

Південніше с.Садове на річці діє ще один водяний млин, абсолютна ж висота рівня води тут становить 155,5 м. Звідси починається середня течія річки. Вона приймає води другої

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Дністер у давнину називали великим. Адже довжина річки становить 1362 км. Це найбільша річка області. На Хмельниччині ця велична і примхлива річка плине упродовж 152 км.

Перше гідрологічне дослідження в нижній частині Дністра провів господар Молдови Кантемир. При Катерині I карту Дністра склав абат Каспарі. Повну гідрографічну карту в 1787 році склав князь Насаузький. Карту нижньої течії Дністра і його лиману склали морські офіцери в 1794 році. Опис Дністра виконано за завданням Подільського губернатора в 1809 році. Одиничні спостереження за режимом річки дійшли до нас з XII століття.

Особливо катастрофічною була літня повінь 1164 року, яка призвела до великих руйнувань та численних людських жертв. Є всі підстави вважати, що ця повінь була найбільшою за останні більш ніж 800 років гідрологічних спостережень: «В то же лето бысть поводь велика в Галичи, божием попущением умножившуся дождю и внезапу в един день и в ночь поиде вода из Днестра Великого в болоние и въезде оли до боковаго болота и потопа человек более 300».

правої притоки, яка плине від центру Садового. На північно-східній околиці Борсуків на річці знаходиться ще два водяних млини, які розміщуються на відстані 350 м один від одного. З центру Борсуків витікає третя ліва притока, яка живить Данилівку. В її долині у цій місцевості знаходиться два джерела з кришталево-чистою водою. Крутизна схилів долини Данилівки все більше зростає: тут вже можна побачити обриви від 5 до 12 м. У ярах часто течуть струмки, які беруть початок з джерел.

Північніше села Шебутинці починається нижня течія Данилівки, яка має густу мережу ярів, окремі з яких сягають у ширину 20, а в глибину — 7 метрів. Східніше села Березівка річка упродовж 2,5 км має розширене плесо, яке в окремих місцях досягає 200-300 м, а потім Данилівка впадає в Дністер.

Басейн Данилівки розташований у межах Ушицького природного району. Абсолютні висоти у верхів'ї річки становлять — 298 м, а в нижній течії — 271,8 м. Характерною ознакою цієї території є те, що тут спостерігається глибока і часта почленованість поверхні ніби каньйоноподібними долинами як самої головної водної артерії, так і її приток. До річкової долини, як правило, прив'язана густа мережа балок і ярів, по яких розвинена глибинна, а на полях площинна ерозія. У басейні Данилівки поширені темно-сірі опідзолнені й еродовані ґрунти, а на окремих ділянках цих земель родючий шар змитий до корінних порід.

У геоботанічному відношенні басейн Данилівки розташований у межах Новоушицького геоботанічного району. Природна рослинність цієї території представлена

дубово-грабовими, грабовими та дубовими лісами з поширенням дуба скельного, березки, осоки парвської і дерена справжнього. Дубово-грабові ліси мають дерева заввишки до 18 м, завтовшки — до 25 см, а відстань між ними становить — 5 м. У грабових лісах дерева заввишки 17 м, завтовшки — 20 см, а відстань між ними — 4 м. Дубові ліси з дуба скельного мають деревостани як одноярусні, так і двох'ярусні. У цих лісах росте дуб скельний, дуб звичайний, липа серцелиста, береза бородавчаста, ясен звичайний, черешня, явір, граб звичайний, березка і клен польовий. Підлісок займають ліщина, терен, бруслина європейська, глід кривочашечковий, бруслина бородавчаста, вишня степова, клен татарський, клокичка периста, гордовина, дерен справжній, калина цілолиста і свидина кров'яна. У трав'яному покриві ростуть фіалка лісова, горобейник пурпурово-голубий, яглиця звичайна, зірочник лісовий, чина чорна та тонконіг дівочий.

У долині річки розкинулися суходільні луки, серед трав'янистої рослинності яких є фрагменти степових формацій, де ростуть ковила волосиста, оман мечолистий, куцоніжка пірчаста, осока низька, осока гірська, мигдаль степовий, ефедра двоколоса, шоломниця весняна, волошка східна та молодило руське.

У басейні Данилівки можна побачити зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистяних лісів і водні зооценози. Біля Садового знаходиться єдиний ставок завдовжки — 75, завширшки — 50 метрів. Тут немає боліт.

У річці водиться до 15 видів риб. Значно більша їх різнома-

ДНІСТЕР

нітність у нижній течії, яка сполучається з Дністром. Фауна риб Данилівки включає щуку, товстолобика, плітку, пічкура, окуня, ляща, лина, краснопірку, коропа, карася, йоржа, в'юна, верховодку, бичка і білого амура.

Земноводні представлені жабами ставковою, гостромордою і трав'яною, квакшею, ропухами зеленою і сірою та тритоном звичайним. Досить гарні природні умови у басейні і для вужів водяного та звичайного, гадюки степової, мідянки, веретільниці, ящірок прудкої, зеленої та живородної.

Орнітофауна у цій місцевості представлена 40 видами птахів лісу, 33 видами птахів лук і водойм, 15 видами птахів степу і поля та 8 видами птахів-синантропів. Із птахів лук і водойм можна побачити щеврика лучного, чапель сіру і руду, чайку, трав'янок лучну і чорноголову, синьошийку, рибалочку голубого, пастушка, луна лучного, лиску, ластівку берегову, крижня, кобилочку річкову, баранця звичайного, деркача.

До ссавців цих зооценозів належать козуля, борсук, полівка звичайна, хом'як звичайний, миші польова, мала, та хатня, ховрах рябий, лисиця, заєць-русак, ласка, горностай, тхір чорний, ондатра, видра річкова і полівка водяна.

Долина Данилівки з прилеглими схилами біля села Песець знаходиться у межах ландшафтного заказника «Данилівський» площею 693 га, який створений у 1989 році. Частина нижньої течії річки розташована на території ландшафтного заказника «Дністровського» площею 480 га, який організований у 1989 році. Цікаво, що між селами Пилипи і Шебутинці у середній течії Данилівки знаходиться геологічна пам'ятка природи — розріз середньої частини канилівської серії «Жарновська світа» площею 1,5 га, яка створена у 1982 році.

Дністер має загальну довжину русла — 1362 км, з яких на Хмельниччині проходить — 152 км. У Дністра 1198 приток загальною протяжністю — 2926 км. Площа його басейну складає — 7740 км², а густота річкової мережі — 0,64 км/км².

Одна з наймальовничіших водних артерій Хмельниччини, яка протікає по її південному кордону, що межує з Чернівецькою областю. Дністер продовжує свій одвічний плин повз села Ісаківці, Жванець,

Бабшин, Гринчук, Сокіл, Велику Слобідку, Субіч, Гораївку — Кам'янець-Подільського району і Пижівку, Березівку та Рудківці — Новоушицького району.

У геоморфологічному відношенні басейн річки на території

Хмельниччини розташований у межах чотирьох геоморфологічних районів — Городоцького, Товтрового, Жванчицького та Ушицького. Вони знаходяться в окрузі Придністровська височина, яка лежить на південь від вододільної Верхньобузької височини. Характерними особливостями рельєфу басейну Дністра є те, що меридіональні долини її приток глибоко врізані зі стрімкими схилами, які простягаються паралельно. Глибина врізу долин приток Дністра неухильно зростає на південь від 30 до 150 м, а висота вертикальних стінок — від 10 до 80 м. Русла переважної

більшості його приток дуже звивисті, їх меандри сягають до 3 км.

Притоки Дністра мають вузькі, часто кам'янисті заплави і фрагментарне поширення терас. Навесні під час повені на вузьких заплавах часто спостерігаються своєрідні катастрофічні явища — весняні повені та дощові паводки. У басейні Дністра проявляється неймовірно поширення лінійної ерозії — ярів, балок і промоїн, а також площинної ерозії ґрунту. Тут поширені чорноземи глибокі, чорноземи опідзолені, ясно-сірі та сірі ґрунти, темно-сірі опідзолені та дерново-карбонатні

на елювії щільних карбонатних порід. На всьому шляху річка видається дуже звивистою, до того ж утворює неймовірно красиві меандри. Разом з тим саме тут можна побачити неповторні круті схили долини, які часто змінюються розлогими терасовими схилами. Цікаво, що Дністер має досить швидку течію — до 0,6 м/с, ширина русла коливається від 60 м до 150 м, а глибина — не буває більшою 3 м.

Якщо розглядати річку з крутосхилів, то впадає в око те, що Дністер має не дуже широку заплаву — 150-200 м. На теренах Хмельницької області ця водна артерія приймає води Збруча, Жванчика, Смотрича, Мукши, Тернави, Студениці, Руски, Жвана, Ушиці, Данилівки, Калюса і Матерки.

У живленні Дністра беруть участь переважно дощові води, які становлять близько 50 відсотків річного стоку, тоді як снігові — 20, а підземні — 30 відсотків. Взимку на Дністрі спостерігається найменша витрата води — до 20 м³/с, тоді як влітку до — 30 м³/с. Всі ліві притоки Дністра, які знаходяться на теренах Хмельниччини, виробили за мільйони років глибокі, навіть каньйоноподібні долини, розкривши досить глибокі горизонти підземних вод.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах 5 геоботанічних районів — Городоцько-Дунаєвецькому, де поширені дубові і дубово-грабові ліси, більша частина яких замінена полями; Вінково-вецькому, для якого характерні дубово-грабові і грабові ліси з берекою; Товтровому, в якому поширені дубово-грабові ліси з середземноморськими елементами — буковими лісками; Жванецькому, в якому поширені дубові та дубово-грабові ліси зі степовими елементами — мигдалем низьким і ефедром

ТАКУ КРАСУ МОЖНА ПОБАЧИТИ ЛИШЕ НА ДНІСТРІ.

двоколосою; Новоушицькому, природна рослинність якого представлена грабовими, дубово-грабовими і дубовими лісами з поширенням дуба скельного. На Дністрі заплавні луки розташовані на лучних і дуже рідко лучно-болотних ґрунтах.

У травостої переважають злаки, але на дуже зволжених ділянках біля русла річки багато різноманітних осок, трапляються й представники бобових.

Досліджено, що суходільні луки на Дністрі відзначаються великою строкатістю асоціацій і видового складу. У різних асоціаціях домішується різнотрав'я, яке представлено переважно деревієм звичайним, шавлією лучною, жовтцем повзучим, волошкою лучною, порошицею звичайною, гадючником шестипелюстковим, розхідником звичайним і суховершником звичайним.

У межах басейну річки можна побачити всі 4 типи зооценозів — скельно-товтровий зооценоз, зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценоз широколистих лісів і водноболотяний зооценоз. У водах Дністра водиться 35 видів риб. Тут можна упіймати щуку, товстолобика, судака, сома, плітку, пічкара, окуня, ляща, лина, коропа, краснопірку, карася, йоржа, в'юна, амура білого і багато інших риб. На очі потрапляють 11 видів земноводних, з яких найчастіше можна побачити жаб ставкову, гостроморду, трав'яну і озерну, кумку червоночереву, ропуху сіру, а зрідка трапляються навіть ропуха зелена і тритон гребінчастий.

Плазунів тут мешкає до 30 видів, з яких високу щільність мають мідянка, веретільниця, гадюка степова, ящірки прудка, зелена і живородна, вужі звичайний і водяний.

Дуже багата орнітофауна довкола Дністра. Тут можна зустріти чаплю сіру, чайку, чернь чубату і білооку, попелюха, пірникоз велику і малу, очеретянок чагарникову і ставкову, лебедя шипуна і лелеку, курочку водяну і ластівку берегову, крижня і квака, баранця великого і звичайного.

Тільки одних птахів лук, боліт і водойм нараховується більше 68 видів, не кажучи вже про птахів, які належать до біоценозу лісу — 80 видів, птахів степу і поля — 20 видів, птахів-синантропів — 9 видів.

У справжній степовій рослинності на крутосхилах Дністра, яка представлена трав'яними угрупованнями і заростями чагарників, вдається побачити до 40 видів ссавців. Найбільш поширеними є миші польова і маленька, полівка звичайна і тхір степовий, бабак звичайний, білка звичайна, вовчки горішковий і лісовий, куниця лісова, видра річкова, ондатра, кіт лісовий та інші.

На тих ділянках долини Дністра, де є зарості терену, глоду, кизилу, жостери, а також угруповання чагарникових форм дуба скельного та граба звичайного можна побачити горностая, зайця-русака, їжака звичайного, ласку, лисицю, хом'яка і навіть нічниць водяну та ставкову.

У межах басейну річки розташовано: в Городоцькому районі об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення — 7, місцевого — 15; в Ярмолинецькому — місцевого значення — 17; у Вінковецькому — місцевого значення — 14; у Чемеровецькому — загальнодержавного значення — 6, місцевого — 14; в Дунаєвецькому — загальнодержавного значення — 4, місцевого — 19; в Новоушицькому — місцевого — 21; Кам'янець-Подільському районі — загальнодержавного значення — 12, та місцевого — 34.

ЖВАН

Басейн його розташований на півдні Хмельницької області між такими великими річками як Ушиця та Студениця. Жван тече з півночі на південь, має 25-кілометрове русло, 14 приток загальною протяжністю — 29 км, густоту річкової мережі — 0,58 км/км² та площу басейну — 92,8 км². Він є лівою притокою Дністра.

Бере початок Жван дещо північніше села Великий Жванчик із струмка, який через 6 км розливається у красивий ставок. У верхній течії Жван тече не дуже глибокою, але широкою долиною, приймаючи тут свою першу праву притоку. Оминувши село Великий Жванчик, річка, протікаючи через Малий Жванчик Дунаєвського району, потрапляє до Кам'янець-Подільського

району. Саме тут починається середня течія Жвана, русло якого поглиблюється і стає дещо вужчим. Річка меандрує, а північніше села Рункошів приймає ліву притоку. Нижня течія ще більше врізається в гірські породи, від чого долина стає дуже глибокою, а береги — крутими. Саме на цьому її відрізку Жван утворює величезну меандру та змінює напрямок на східний. Біля Старої Ушиці його долина ніби опускається під воду і він впадає в Ушицю.

Хоча басейн Жвана не дуже великий у порівнянні з іншими річками Хмельниччини, Жван є досить непогано залісненою річкою особливо у середній і нижній течіях. Тут виділяються лісові масиви поблизу сіл Малий Жванчик, Гута-Чугірська, Грушка, Лисківці і Стара Ушиця. У долині річки розкинулися суходільні луки, які займають різні ґрунти, тому відзначаються строкатістю видового складу. Заплавні луки розміщуються на багатих лучних ґрунтах. У травостой значна роль належить злакам і бобовим. Досить поширеними видами лучних трав у цій місцевості є тонконіг лучний, куничник наземний, костриця лучна, мітлиця біла, костриця червона, китник лучний, тимофіївка лучна та осока рання.

Тут карстові форми переважно каррового характеру значно ускладнюють поверхню хребта. Трапляються на його схилах печери, в окремих місцях спостерігаються нагромадження

скельних уламків. Крім товтрових ланцюгів, можна побачити поодаль головного пасма поодинокі чи невеликими групами невисокі органогенні споруди, які часто мають гострі безлісні вершини. Саме у такому доквілі протікає Жван. І в цьому є його неповторність та оригінальність.

У геоботанічному відношенні верхів'я Жвана розташоване у Новоушицькому геоботанічному районі, а середня і частина нижньої течії річки — у Товтровому, в якому поширені дубово-грабові ліси з деякими середземноморськими видами рослин і рештками букових лісів. Новоушицький геоботанічний район, де знаходиться верхів'я Жвана, характеризується тим, що природна рослинність тут представлена дубово-грабовими, грабовими і дубовими лісами з поширенням дуба скельного. Тут трапляються такі реліктові види, як берека, горобейник пурпурно-блакитний, осока парвська і дерен справжній. У порівнянні з іншими малими річками Хмельниччини, Жван є досить непогано залісненою річкою особливо у середній і нижній течіях. Тут виділяються лісові масиви поблизу сіл Малий Жванчик, Гута-Чугірська, Грушка, Лисківці і Стара Ушиця. У долині річки розкинулися суходільні луки, які займають різні ґрунти, тому відзначаються строкатістю видового складу. Заплавні луки розміщуються на багатих лучних ґрунтах. У травостой значна роль належить злакам і бобовим. Досить поширеними видами лучних трав у цій місцевості є тонконіг лучний, куничник наземний, костриця лучна, мітлиця біла, костриця червона, китник лучний, тимофіївка лучна та осока рання.

У водах Жвана іхтіофауна за видовим складом близька до дністровської. Тут водяться амур білий, верховодка, вирезуб, в'юн, гірчак, білизна, йорж, карась, короп, красно-

пірка, лин, лящ, окунь, пічкур, плітка, судак, товстолобик і щука.

Амфібії дають про себе знати увечері. Тоді можна почути кумкання жаб ставкової, озерної, гостромордої та трав'яної, кумки червоночеревой. На суходолі трапляються у сиру погоду ропухи сіра і зелена, біля струмків зустрічаються тритони звичайний і гребінчастий. Дуже рідко можна побачити квакшу і часничницю.

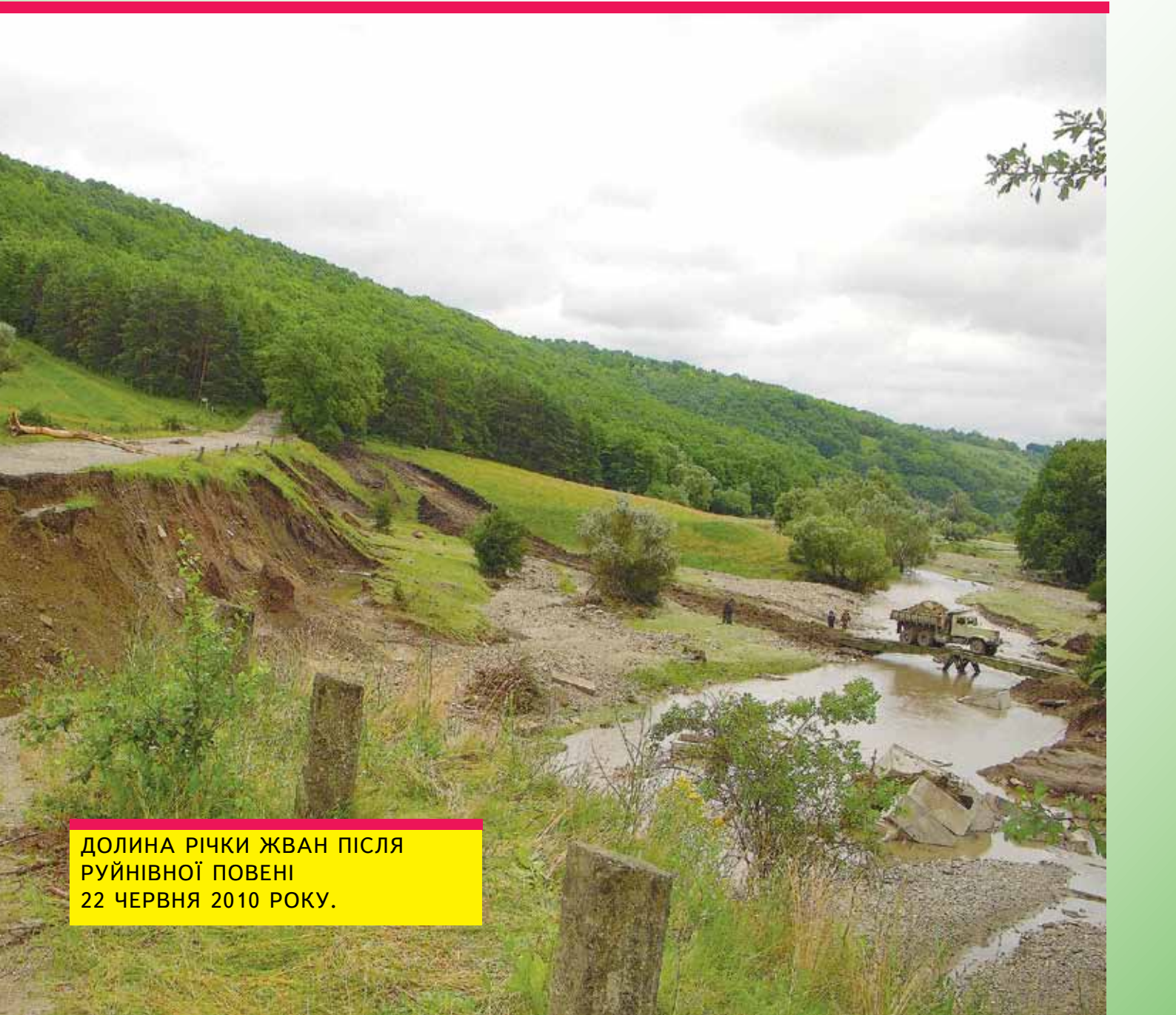
Частіше потрапляють на очі вуж звичайний, ящірки прудка, зелена і живородна. Рідко вдається побачити на

суходолі веретільницю та гадюку степову. Вже майже не зустрічається мідянка, черепаха болотяна і гадюка звичайна.

На річці дуже багата орнітофауна. Вона представлена птахами лук, боліт і водойм, птахами степу і поля, птахами-синантропами і птахами лісів. Серед птахів лук, боліт і водойм частіше всього потрапляють в поле зору очеретянки ставкова, лучна і велика, лунь лучний і очеретяний, лиска, ластівка берегова, курочка водяна, крижень, кобилочка солов'їна, вівсянка очеретяна, бугайчик, баранець звичай-

ний, чаплі руда і сіра, шеврик лучний. Серед птахів степу і поля можна помітити до 16 видів, птахів-синантропів — до 9 видів і птахів лісу — до 65 видів.

На суходільних луках живуть ссавці — миша польова, кріт, ласка, горностай, їжак звичайний, бурозубка, хом'як. У заплаві та в руслі річки мешкають ондатра, полівка водяна і видра річкова. У тутешніх лісах зустрічається білка звичайна, вовчок сірий, заєць-русак, кіт лісовий, козуля, куницв кам'яна і лісова, лисиця, миша лісова, полівка руда лісова і тхір степовий.

ДОЛИНА РІЧКИ ЖВАН ПІСЛЯ
РУЙНІВНОЇ ПОВЕНІ
22 ЧЕРВНЯ 2010 РОКУ.

ЖВАНЧИК

*Річка, яка належить до басейну Дністра.
Її водозбірна площа становить
699 км² при довжині русла — 105 км.
Жванчик є лівою притокою Дністра,
його басейн розташований між Збручем
— на заході та Смотричем — на сході.*

Витік свій бере ця водна артерія вище с.Скотиняки на висоті 320 м над рівнем моря. У верхній течії Жванчик тече в Городоцькому районі через с.Клинове, в Чемеровецькому — Кутківці, Закупне, Івахнівці, Демківці, Сверхківці, Юрківці та Чемерівці, у середній течії — Мережанку, Кугаївці, Почапінці, Зарічанку, Кочубеїв і Красноставці, у нижній течії — в Кам'янець-Подільському районі — Оринин, Кадіївці, Лесківці, Слобідку-Рихтівську та Ластівці.

Верхня течія Жванчика розташована на території Товтрового геоморфологічного району, де головний Товтровий хребет супроводжується бічними Товтрами, переважно без лісу. Характерні для цієї місцевості карстові форми, які ускладнюють поверхню хребта, а на схилах трапляються печери.

Середня і нижня течії Жванчика знаходяться у Жванчицькому геоморфологічному районі, територія якого майже на 35 відсотків зайнята давньою долиною, яка простягалася па-

ралельно до Товтрового кряжу. Значна частина території — це тераси Дністра. На невеликих площах тут поширені поклади гіпсу, в якому утворилися досить великі печери і карстові провалля. У верхній частині басейну Жванчика знаходяться опідзолені чорноземи, у середній — чорноземи глибокі, а в нижній — темно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Жванчика знаходиться у двох геоботанічних районах: верхів'я — у Товтровому, в якому поширені дубово-грабові ліси та рештки букових лісів. Такі ліси знаходяться поблизу с.Клинове, Лісоводи, Дубівка, Закупне, Івахнівці, Сверхківці, Вишневички і Юрківці. Середня і нижня течія Жванчика розташовані у Жванчицькому геоботанічному районі, в якому поширені дубово-грабові та дубові ліси, що займають вже зараз не більше 10 відсо-

ДОЛИНА ЖВАНЧИКА.

тків загальної площі. Все-таки дуже мало лісових масивів в середній течії Жванчика і вони більше нагадують гаї. А ось в нижній течії великі лісові масиви є поблизу сіл Оринин, Кадиївці, Лисківці, Суржа, Слобідка-Рихтівська, Княгинин і Ластівці. На більшій частині своєї довжини Жванчик виробив глибоку долину, а нижче Зарічанки береги річка з прямовисними скелястими схилами. Тут на «стінах» ростуть ефедра двоколоса, мигдаль низький і бородач звичайний.

Суходільні і заплавні луки на Жванчику ідуть вузьким пасмом, адже долина тут вузька і глибока. У тутешніх грабово-дубових лісах росте дуб скель-

ний. У цих лісах гарно розрісся підлісок, який представлений — берекою, ліщиною, кленом татарським, бірючиною звичайною, гордовиною, глодом п'ятитичинковим, клокичкою перистою і дереном справжнім. У складі трав'яного покриву виділяються — шоломниця висока, перлівка мальована, купина широколиста, чемерник червонуватий, чина синювата, холодок тонколистий і осока парвська.

Русло Жванчика дуже меандрує, а його вода руйнує гірську породу. Долина видається глибокою у нижній течії. Середні витрати води біля гирла становлять 1,45 м³/с. Води річки повняться рибою.

Тут мешкає до 38 видів риб. У минулому з Дністра під час нересту піднімалися цінні прохідні та півпрохідні види — стерлядь, білуга, чорноморський осетр, севрюга, чорноморські оселедці, тюлька звичайна, лосось чорноморський і річкова камбала. Тепер ці види майже зникли, а деякі риболовецькі господарства розводять їх штучно в ставках.

На берегах і у воді Жванчика мешкає до 11 видів земноводних, до 10 видів плазунів, близько 160 видів птахів. Пернаті відзначаються значною чисельністю птахів скельного комплексу. До них можна віднести галку, пугача, шпака, дрозда кам'яного, серпокриль-

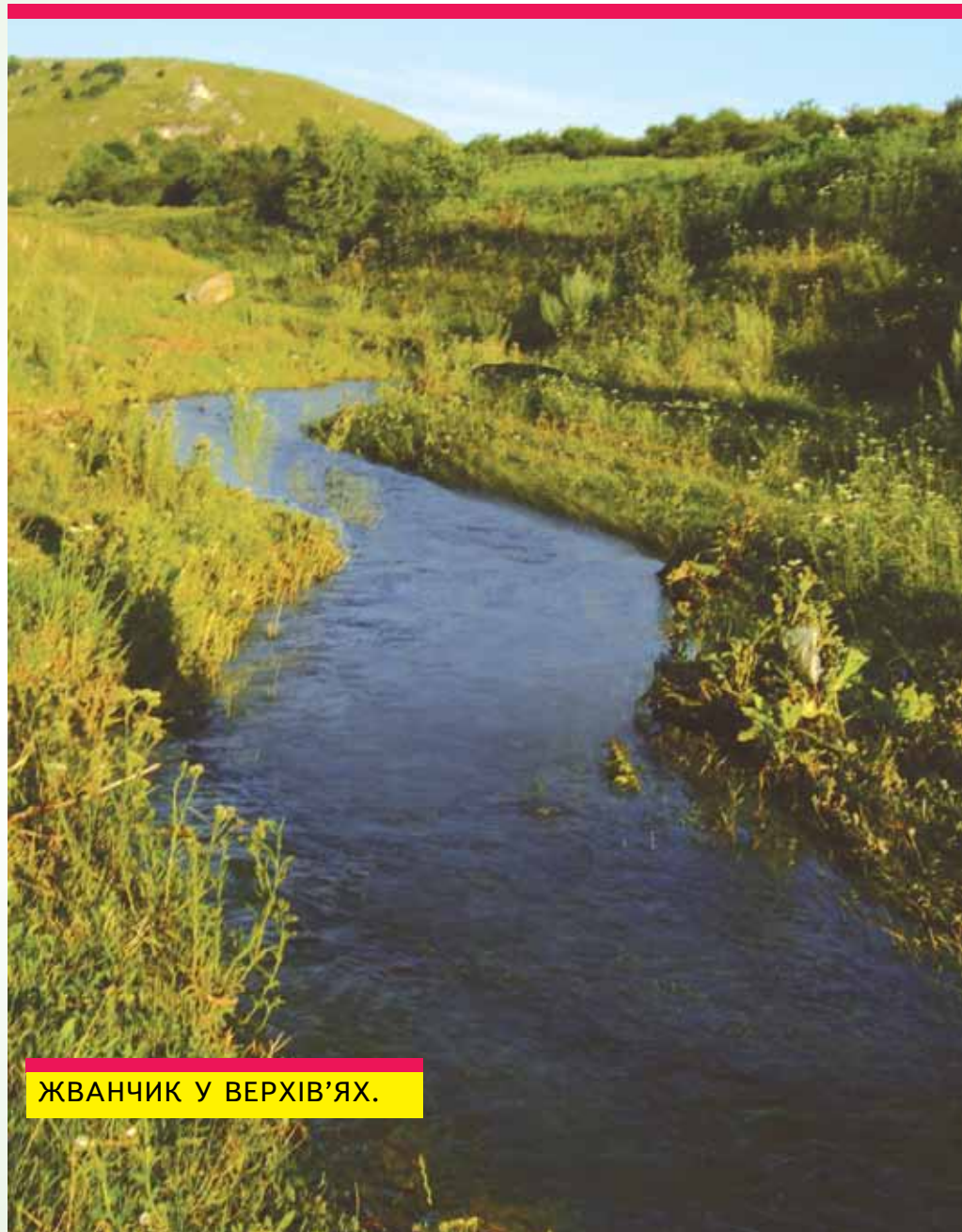
ця, горобця польового, одуда, сича і боривітра звичайного. Фоновими видами прилеглих територій є жайворонок польовий, ластівка сільська, чайка, пліски біла і жовта, шеврик луговий, сиворакша, одуд, канюк звичайний і мартин звичайний.

У басейні Жванчика мешкає до 34 видів ссавців, з яких найчастіше можна побачити білозубки малу і білочереву, крота, їжака, горностаю, тхора чорного, лисицю, ласку, ховраха рябого, зайця-русака, мишей польову і малу, хом'яка звичайного і полівку звичайну. Є тут ондатри, видри річкові, полівки водяні і навіть нічниця ставкова і водяна.

Цікаво розташовуються в басейні Жванчика ландшафти, які лежать своєрідними пасмами з північного заходу на південний схід. Біля витоку Жванчика ландшафт вапнякових горбів та масивів переважно вкритий широколистими лісами та степовим різнотрав'ям на перегнійно-карбонатних і сірих, щербенистих ґрунтах. Цей ландшафт південніше змінюється хвилястими балочними місцевостями, які вкриті переважно опідзоленими чорноземами, які тепер здебільшого розорані. На зміну їм в середній течії Жванчика відкривається ландшафт рівнин та межиріч, який вкритий малогумусними глибокими

чорноземами, місцями оглеєними, у комплексі з лучно-чорноземними ґрунтами, що на сьогодні також переважно розорані. Цей ландшафт знову змінює хвилясто-балочні місцевості з опідзоленими чорноземами, а далі на південь до самого гирла річки, знаходяться місцевості придоліних схилів з ярами і змитими дерново-карбонатними ґрунтами, часто залісненими.

Ці неповторні ландшафти є окрасою Жванчика, перлиною Поділля та України. У басейні річки на Чемеровеччині у селі Кутківці в лісовому масиві є ботанічна пам'ятка природи «Букові дерева» площею 0,1 га, створена у 1992 році.

ЖВАНЧИК У ВЕРХІВ'ЯХ.

ЖОРНІВКА

Жорнівка більше нагадує потік, ніж класичну повноводну річку. Довжина її 19 км, вона має 9 приток загальною протяжністю — 24 км та густота річкової мережі становить — 0,59 км/км².

Басейн її площею 72,9 км² розташований на південному сході Хмельницької області на території Новоушицького адміністративного району.

Жорнівка бере початок дещо північно-східніше села Шелестяни одразу двома струмками, правий з яких живиться водами джерела, а лівий — зі ставка, яких на ньому два. На лівому березі, у місці злиття двох струмків, росте ліс. Цікавою особливістю Жорнівки у літній період є те, що у верхній течії під час спеки вона пересихає. Жорнівка у цій місцевості меандрує, тече у глибокій долині, місцями трапляються обриви. За 2,5 км до с.Зелені Курилівці Жорнівка приймає води своєї першої великої правої притоки, яка бере початок у лісі на північній околиці с.Косиківці. На ній є два ставки завширшки 50, завдовжки — 100 метрів, у середній течії є болото. У верхній течії Жорнівки є 9 джерел.

Середня течія річки починається дещо північніше Зелених Курилівців. У центрі цього села впадає до Жорнівки ліва притока, яка тече у глибочезному обривистому яру, живлячись водами джерела. Лівий берег Жорнівки має багато ярів завдовжки до 1 км.

У нижній течії річка меандрує, тече у глибокій долині, а її береги вкриває грабово-дубовий ліс. На південному заході Зелених Курилівців бере початок друга права притока, яка починається двома струмками. На ній є ставок завширшки 50 і завдовжки — 115 метрів. Приймавши води притоки,

Жорнівка упродовж 6 км злегка меандрує і несе свої води у Дністровське водосховище.

У геоморфологічному відношенні басейн Жорнівки

розташований в Ушицькому геоморфологічному районі, у якому спостерігається глибока і часта почленованість поверхні. До річкової каньйоноподібної долини прив'язана досить густа мережа ярів і балок, у яких розвивається глибинна ерозія, а на полях — інтенсивна площинна ерозія. У цій місцевості поширені переважно сірі опідзолені й еродовані ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Жорнівки розташований у межах Новоушицького геоботанічного району, де природна рослин-

ність представлена грабовими, дубово-грабовими та дубовими лісами з поширенням дуба скельного, береки, дерену справжнього, горобейника пурпурово-голубого й осоки парвської. У грабово-дубових лісах дерева заввишки — 21 м, завтошки — 30 см, відстань між деревами — 4 м. Такі ліси є біля сіл Гижівка, Зелені Курилівці, Шебутинці, Борсуки, Шелестяни і Косиківці. У дубово-грабових лісах переважає дуб скельний. У підліску красується клен татарський, бірючина звичайна, ліщина,

берека, дерен справжній, глід п'ятитичинковий і гордовина. У трав'яному покриві виділяються — перлівка мальована, купина широколиста, чемерицник червонуватий, в'яз стрункий, чина синювата, молочай мигдалевий і гусинець баштовий.

У долині Жорнівки панують суходільні луки, які займають різні ґрунти, відзначаються строкатістю видового складу. Тут росте буркун лікарський, люцерна хмелевидна, чина лучна, конюшина повзуча, осока просяна, тонконіг лучний,

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ЖВАНЧИК

Більшість Подільських річок нині забруднені. Хоча є такі річки, які протікають подалі від населених пунктів і, маючи невелику протяжність, все ж таки залишаються чистими. Про одну з них — Жванчик — я й хочу розповісти.

Бере вона свій початок між двома селами Малий Жванчик та Великий Жванчик. Протікає поблизу таких населених пунктів як Чимбарівка, Подільське, Рункошів, Лисківці, Грушка, Стара Ушиця.

Рельєф місцевості, по якій протікає річка, це здебільшого ярки, балки та долини. На її шляху знаходяться такі корисні копалини як: кварцовий пісок, вапняк, поклади піщаника, глини та гравію. Та найціннішою є вода, яку добувають з дуже великої глибини для смт. Стара Ушиця.

Русло річки пролягає між полями, луками і хвойними, листяними та мішаними лісами. Місцями вона спокійна, а подекуди нагадує стрімку гірську річку.

Довжина її 29 кілометрів, ширина коливається від 2 до 5 метрів, а глибина від 30 см до 1,5 метра. Долина коритоподібна, завширики 0,3-1,5 км. Заплава поблизу сіл Грушка та Лисківці суходільна, але можна зустріти й заболочені ділянки. По всій довжині річки є багато штучно створених ставків. Береги Жванчика на його початку розлогі, а ближче до гирла круті по обидва боки.

*Ірина БРАТУШКО,
учениця 6 класу
Староушицької ЗОШ
I-III ступенів
Кам'янець-Подільського
району.*

ЗБРУЧ

костриця червона і китник лучний.

У межах басейну Жорнівки можна виділити зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів і водні зооценози. Жорнівка у басейні розливається у п'ять ставків, чотири із яких розташовані у верхів'ї. У річці водиться верховодка, в'юн, карась, плітка і дрібний короп. Більшість цих видів живе у ставках середньої і нижньої течій. Різноманітність видів збільшується під час весняної повені та нересту, коли до Жорнівки заходить риба з Дністровського водосховища.

Земноводні представлені у цій місцевості часничницею, ропухами зеленою і сірою, жабами трав'яною і ставковою, квакшею, яка трапляється на кущах, що ростуть на луках.

Серед плазунів тут зустрічаються ящірки прудка, живородна і зелена, веретільниця, вужі звичайний і водяний, мідянка, гадюки звичайна і степова.

Орнітофауна цієї території представлена 35 видами птахів лісу, 27 видами птахів лук, боліт і водойм, 14 видами птахів степів і поля та 7 видами птахів-синантропів. У тутешньому ландшафті вдається побачити ссавців — мишей польову, маленьку і лісову, лисицю, ласку, куницю кам'яну, крота, козулю, їжака звичайного, зайця-русака, горностаю, видру річкову, білку звичайну, хом'яка, ховраха крапчастого, полівок водяну і звичайну, ондатру.

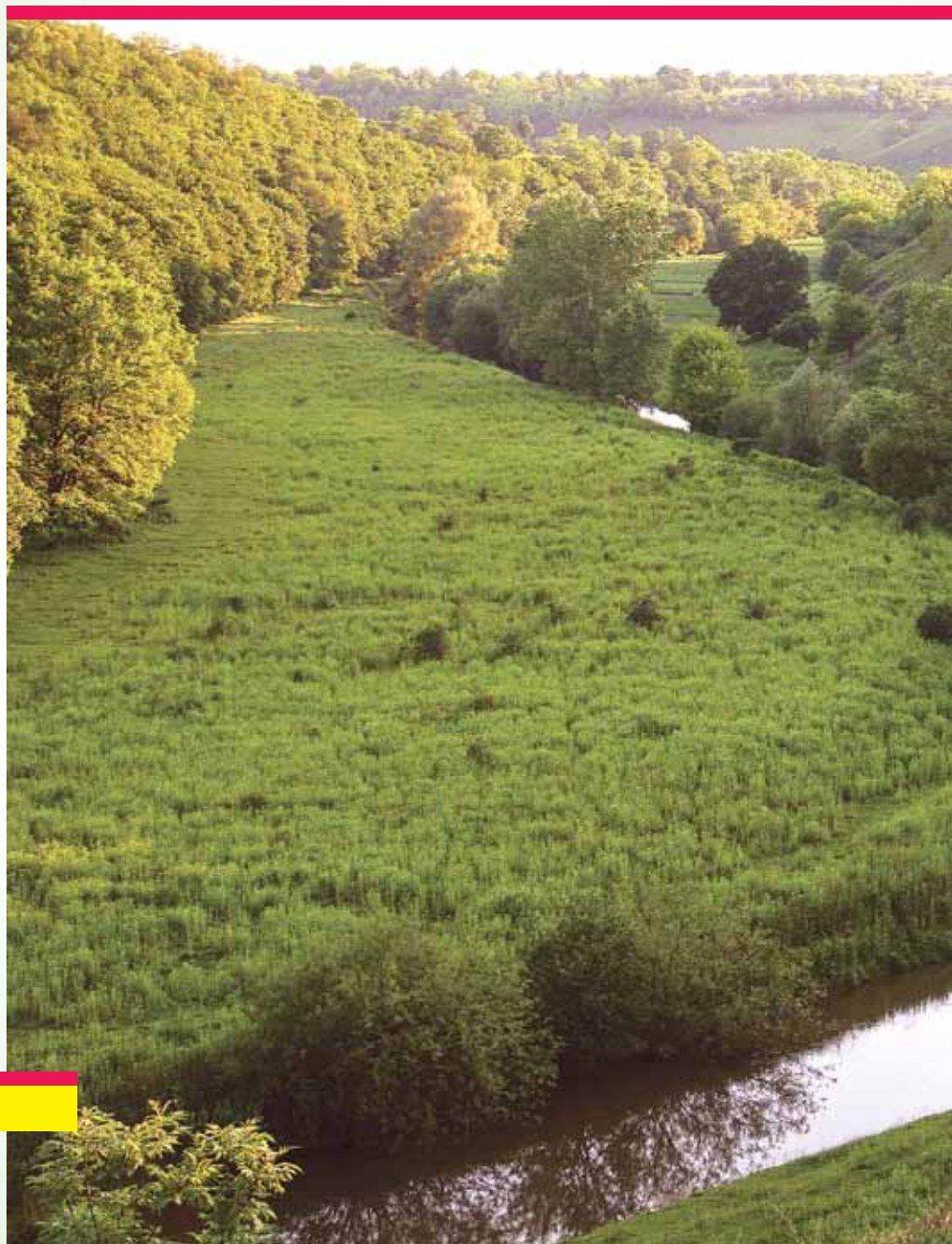
Цікаво, що нижня течія Жорнівки і територія від села Пижівка вздовж берега Дністровського водосховища до Рудківців знаходиться заказник ландшафтного типу «Дністровський» площею 480 га, який створений у 1989 році.

Тече з півночі на південь і є межею між Хмельницькою і Тернопільською областями. Довжина Збруча сягає 247 км. У нього 259 приток загальною довжиною 569 км, густина річкової мережі — 0,66 км/км², а площа басейну становить — 3395 км².

Бере початок з джерел у болоті, яке знаходиться поблизу с.Уланове Теофіпольського району. Збруч є лівою притокою Дністра.

Досліджено, що середній нахил русла цієї водної артерії на

Хмельниччині складає 0,9 м/км. Збруч тече на території області повз населені пункти Авратин, Волочиськ, Тарноруду, Сатанівку, Сатанів, Голенищеве, Боднарівку, Збриж, Гуків, Шустівці, Завалля та Вітківці.

Немов блакитна нитка окантовує він із заходу Теофіпольський, Волочиський, Городоцький, Чемеровецький і Кам'янець-Подільський райони. Верхня течія Збруча повільна, а територія, з якої він збирає свої води, відзначається найбільшою на Верхньобузькій височині рівнинністю поверхні. Тут можна побачити вододільні плоскі овальні пониження з численними «блюдцями», які зайняті весною сезонними озерами, а влітку на їх місці утворюються мочарі.

Сучасні долини, якими течуть притоки Збруча, характеризуються тим, що їхні днища заболочені і в них є поклади

торфу. Схили долин пологі, але зі значними слідами площинної ерозії, зрідка лінійної ерозії у вигляді невеликих ярків.

У Городоцькому районі Збруч збирає свої води там, де долини ще не мають стрімких скелястих урвищних схилів, а загалом переважають балочні хвилясті схили, де поширена лінійна і площина ерозії. У цій місцевості можна побачити плоскі межиріччя або дочетвертинні долини. Особливо глибокою та скелястою стає долина Збруча, коли він ніби проривається через Товтровий кряж. Далі долина стає дуже звивистою з численними меандрами. У верхній течії

Збруча на території Теофіпольського і Волочиського районів у доагрикультурні часи була поширена рослинність лучних степів, остепнених лук і боліт. У Городоцькому районі поблизу Збруча росли грабово-дубові та дубові ліси, більша частина яких тепер замінена полями.

Територія, яку ця річка долає у Товтрах, була вкрита дубово-грабовими лісами і рештками букових лісів. У нижній течії Збруча також панували дубово-грабові і дубові ліси, які займають тепер близько 10 відсотків загальної площі прилеглої території Кам'янець-Подільського району. На сьогодні на Збручі переважають заплавні луки, які

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Збруч. З восьми великих Дністровських приток Хмельниччини ця річка є найбільшою лівою притокою Дністра. Довжина її сягає 244 км. Ця ріка і трудівник сумлінний — крутить турбіну трьох гідроелектростанцій і дає чимало риби. Збруч — річка історична. Впродовж двох віків вона була кордоном, який розділяв єдину українську землю на дві частини — західну і східну.

Назва річки походить від слова «збруч» (обоча, болото). Вона й справді витікає з болотних луків, які називаються збручами, що на Авратинській височині Волочиського району, по землях якого мандрує майже 50 км.

КАЛЮС

розміщені на зволжених лучних або лучно-болотних ґрунтах. У травостой переважають злаки, осоки. Найпоширенішими видами лучних трав є осока рання, тимофіївка лучна, костриця лучна та червона, кутник лучний, тонконіг лучний, мітлиця біла. На схилах долин розміщуються суходільні луки, які займають різні ґрунти і відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу.

Близько 40 видів риб водиться у водах Збруча. Рибалки-любители частенько виловлюють пліток, карасів, коропів, шук, краснопірок, линів, лящів, верховодок, в'юнів, сомів, окунів і йоржів. Значно зросла за останні десятиріччя чисельність товстолобика і білого амура.

Серед земноводних на очі найчастіше потрапляють різноманітні види жаб, ропух, квакш, тритонів. Серед десяти видів плазунів, які мешкають на Хмельниччині, на цій водній артерії можна спостерігати за вужами водяним і звичайним, болотяною черепахою і ящіркою живородною. Із 280 видів птахів, які зустрічаються на Хмельниччині, тут можна побачити переважну більшість і не тільки птахів лук, боліт і водойм, але й птахів степів і полів, птахів-синантропів і навіть птахів лісу, які оселяються у прилеглих лісах.

На вологих луках поширені ссавці — полівки, миші маленька та польова, горностай і ласка. Трапляються зайці-русаки, лисиці, пацюки сірі, тхори темні, бурозубки звичайні та малі, нічниця ставкова і водяна, безліч кротів, про що свідчать на луках численні кротовини.

У заплаві річки розташований Авратинський гідрологічний заказник площею 36 га, який створений у 1982 році, а також Грабарківський гідрологічний заказник площею 100 га, організований у 1994 році.

Калюс є лівою притокою Дністра. Він має 48 кілометрове русло, 43 притоки загальною протяжністю — 127 км та густоту річкової мережі — 0,60 км/км². Починається він з невеликого ставка поблизу села Слобідка-Охримовецька.

Басейн річки площею 337 км² знаходиться на південному сході Хмельницької області. Калюс у Віньковецькому районі тече через Подолянське, Віньківці, Карижин і Карачіївці, у Новоушицькому — Цивківці, Браїлівку, Нову Ушицю, Слобідку, Глибівку і Куражин.

Верхів'я Калюса знаходиться на схилах Верхньобузької височини, де у нього широка і неглибока, а іноді й забо-

лочена долина. У середній і нижній течіях річка входить у глибоку меандруючу долину з порожнистим руслом і досить швидкою течією. Середня річна витрата води в Калюсі становить — 0,84 м³/с, а максимальна сягає — 78,4 м³/с.

Верхів'я знаходиться в межах Городоцького геоморфологічного району, де загалом переважають хвилясті схили і поширена площина і лінійна

ерозії, є невеликі та неглибокі яри і балки. Наявні також плоскі межиріччя, древні, дочетвертинні долини.

Середня і нижня течії Калюса знаходиться в межах Ушицького геоморфологічного району. Долина річки стає не тільки глибшою, але її вертикальні «стілки» сягають вісімдесятиметрової висоти. До Калюса впадають дві лівих притоки — Калюсик і Батіг. Для Калюса характерним є наявність вузької і часто кам'янистої заплави у середній та нижній течіях, а також фрагментарного поширення терас майже виключно на увігнутих сторах меандр.

Басейн Калюса розташований у межах двох геоботанічних районів — Віньковецького і Новоушицького. Верхів'я і

частина середньої течії річки знаходиться у Віньковецькому геоботанічному районі, який характеризується тим, що тут ростуть дубово-грабові ліси. У цих лісах трапляються поодинокі екземпляри береки. Такі ліси і лісові ділянки є біля Слобідки—Охримовецької, Віньковець, Карижина, Карачівець і Цивківець.

Середня і нижня течії Калюса знаходяться у Новоушицькому геоботанічному районі, де рослинність представлена дубово-грабовими, грабовими та дубовими лісами з поширенням дуба скельного. Деревостани цих дібров одно- і двох'ярусні, а їхню основу складає дуб скельний, з домішками дуба звичайного, черешні, ясена звичайного, явора, липи серцелистої, берези бородавчастої, береки, граба звичайного і клена польового. У підліску ростуть терен, ліщина, бруслина європейська, глід кривочашечковий, клен татарський, дерен справжній, калина цілолиста і клокичка периста.

Третій ярус — трав'яний. Його представляють маренка запашна, фіалка лісова, яглиця звичайна, осока парвська, зірочник лісовий і тонконіг дібровний. У долині Калюса вузькою смугою розміщені суходільні луки, а поблизу русла — заплавні луки, у травостоях найбільша роль належить злакам, бобовим та осокам.

Води річки багаті на різноманітні види риб, які часто мігрують з Дністра до Калюса і в зворотному напрямку, тому видовий склад іхтіофауни подібний до дністровського.

У басейні Калюса мешкає до 11 видів амфібій, до 10 видів рептилій, дуже багата орнітофауна, яка включає 176 видів птахів, що належать до різних зооценозів. Вражають своєю різноманітністю і ссавці, хоча їх видовий склад дещо поступається пташиній фауні півдня області.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Деякі річки мають навіть по-справжньому солону воду.

Цією властивістю відрізняються, зокрема, деякі річки Якутії. Солоний присмак, наприклад, має вода річки Намане, яка впадає в Лену. Ще солонішим є притока Вілюя — Кемпендьяй. Вміст солі в літрі його води складає 8 грамів. А річка Солянка містить 21 грам звичайної кам'яної солі в літрі води.

Проте вода в Солянці здається тільки злегка підсоленою, адже деякі з річок, які течуть поблизу, містять до 70 грамів солі в літрі води. Звідки ж потрапляє сіль в ці річки? Виявляється, багато мільйонів років тому на території сучасної Якутії було велике море. З часом, в результаті підняття земної кори, воно відступило, але в численних западинах ще залишалися солоні озера. Потім і вони випарувалися, залишивши поклади солі, які місцями досягають декількох десятків метрів товщини. Проходячи через них, поверхневі і підземні води стають солоними.

КАЛЮСИК

Довжина цієї річки — 14 км. У неї 15 приток загальною протяжністю 29 км, густота річкової мережі — 0,81 км/км². Басейн розташований на південному сході Хмельницької області на території Вінківського адміністративного району. Його площа складає — 53,2 км².

Калюсик бере початок південніше с.Нетечинці одразу двома струмками. Правий живиться в болотах, а лівий — з джерела. Долина річки у цій місцевості широка, але до берегів близько підходять невеличкі ліски. У верхів'ї до Калюсика впадають чотири правих притоки і одна ліва. Ліва притока, починаючись поблизу с.Дашковець, тече досить глибокою долиною, де розкинулися суходільні луки. У середній течії вона меандрує, а долина поглиблюється і береги стають крутішими.

Заплава ж Калюсика у середній течії стає заболоченою. На лівому березі є гранітний кар'єр глибиною до 7 м. До річки у цій місцевості плінуть води двох правих і двох лівих приток. Більша безіменна права притока бере початок на східній околиці Вінківців.

У нижній течії Калюсик повниться водами однієї правої притоки, яка бере початок північно-східніше с.Гринева. На південній околиці вона розливається в став, а потім тече серед невеликого лісу аж до впадіння в Калюсик. До річки впадає і три лівих притоки, перша з яких витікає з боліт поблизу Осламова, друга — живиться з джерела і тече у глибокому яру з крутими обривами. Далі Калюсик протікає через одноіменне село, розділяючи його на дві нерівні частини, з більшої із яких витікає третя притока. Річка біля цього

села різко змінює свій напрямок і через 1,4 км впадає в Калюс.

Басейн Калюсика хоча і малий за площею, але розташований у межах двох геоморфологічних районів: верхів'я — в Городоцькому, а середня і нижня течії — в Ушицькому. У верхній течії абсолютні висоти становлять 354,2 км, а коливання поверхні в середньому не перевищують 40 метрів. Досить рівнинні і межиріччя, у яких поряд з опідзоленими чорноземами поширені і глибокі чорноземи. Але домінують тут все-таки ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

Середня і нижня течії Калюсика розташовані на території, де проявляється досить глибока і часта почленованість поверхні каньйоноподібними долинами. До річкових долин у цій місцевості прив'язана густа мережа ярів і балок, по яких розвивається глибинна ерозія ґрунту, а на полях — площинна. У цій частині басейну переважають

сірі опідзолені й еродовані ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Жмеринсько-Вінківського геоботанічного району, для якого характерні дубово-грабові та грабові ліси, у яких поодинок трапляється й берека. У першому ярусі дубово-грабових лісів росте дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний і явір. У другому виділяються граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, осика, берест, черешня, подекуди — груша звичайна і яблуня лісова. Підлісок займають ліщина, свидина, бруслина європейська, глід одноматочковий, дерен, клокичка периста, вовчі ягоди звичайні, шипшина собача, черемха звичайна і бузина чорна. У трав'яному покриві ростуть підлісок європейський, зеленчук жовтий, копитняк європейський, перлівка поникла, яглиця звичайна і грясниця збірна. У грабових лісочках дерева заввишки — 24 м, завтовшки — 30 см, відстань між деревами складає — 5 м. У басейні Калюсика біля Осламова великі площі займають сади. У долині річки переважають суходільні луки, які за площею більші, ніж заплавні, а болота займають незначні площі і зустрічаються вони тільки у верхів'ї та середній течії.

У межах басейну річки панують зооценози широколистих

лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози.

Фауна риб у річці бідна: водиться тут карась, плітка, в'юн, пічкур, верховодка і дрібний короп. Земноводні представлені жабами гостромордою, ставковою і трав'яною, квакшею, часничницею, ропухами сірою і зеленою. Герпетофауна відзначається відносно високою щільністю усіх видів плазунів.

У тутешніх лісах мешкає до 40 видів птахів лісу, до 30 видів птахів лук, боліт і водойм, до 10 видів птахів степу і поля та до 7 видів птахів-синантропів. Найбільшу щільність серед ссавців мають миші польова, маленька

і лісова, ласка, їжак звичайний, заєць-русак, горностай, білка звичайна, кріт і лисиця.

У басейні річки вздовж шляху Калюсик — Осламів на північному і південному схилах яру розташувалось урочище «Піддубне». Це лісовий заказник площею 16 га, який створений у 1997 році. У заплаві Калюсика поблизу села Майдан Віньковецький розташований гідрологічний заказник «Заплавний» площею 60,6 га, організований у 1993 році. Поблизу села Калюсик є урочище «Щомб». Тут знаходиться комплексна пам'ятка природи «Калюсецька гора» площею 15 га, створена у 1997 році.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

СКВИЛА

У нашому селі Веселець є річка, озеро-примара, є багато підземних вод. Підземні води у нас виходять на поверхню через джерела. Їх у селі дуже багато, особливо у долині річки Сквила. Сквила — маленька річка. Її можна назвати і потічком. Але жителі дуже люблять свою річку-красуню.

Річка Сквила починається з джерел біля села Дахнівки Городоцького району. І хоч витік її заболочений, та краєвид тут надзвичайно мальовничий. На берегах схилилися довговіті верби, обабіч джерел ростуть осока та айр. Коли починається весна, зацвітає там калюжниця.

Тече річка спочатку малим струмочком на захід, а далі до неї приєднуються зі всіх сторін десятки джерел. Наближаючись до села Андріївка, річка стає повноводною і повертає на південь.

Між Андріївкою і Кумановим створений людсьм ставок. Тут річка тече долиною. Далі Сквила повільно несе свої води до села Веселець. У селі її глибина 1,5 м. Тут на її шляху є великий ставок, який, кажуть, найбільший у районі. Далі річка міліє. Тече вона серед мальовничих берегів села Журавлинці, Калитинці, де також перегороджена греблею і утворює невеликий ставок. Тече річка і селом Шишківці.

Наймілководнішою вона є у селі Журавлинці — глибина її близько одного метра. Біля самого гирла річка болотиста, а береги розложисті, вкриті очеретом. Річка Сквила впадає у Смотрич біля села Кузьмин.

Тамара СТОЛЯРИК,
учениця 8 класу
Веселецької ЗОШ
I-II ступенів,
Городоцького району.

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Заселення Збруча відноситься до глибокої давнини, про що засвідчують залишки печер, видовбаних у скелях, та римські монети. У 106 році нашої ери береги невідомої ще тоді річки обслідував римський легіон під проводом центуріона Тонілія. Римляни дійшли тоді до нинішнього Сатанова. У 1848 році вище Гусятин в річці знайдено збручанського ідола з культурним зображенням давньославянського бога Святовіда. Стояв цей ідол на горі Богут, що на правому березі Збруча Гусятинського району Тернопілля. Ця знахідка видатна пам'ятка староруського образотворчого мистецтва.

КАРМЕЛІТАНКА

Кармелітанка є лівою притокою Жванчика. Довжина річки становить 17 км, у неї 12 приток загальною протяжністю 18 км, густота річкової мережі — 0,68 км/км², а площа басейну — 51,8 км².

Басейн її розташований на південному заході Хмельницької області у Кам'янець-Подільському адміністративному районі. Вона тече з півночі на південь, часто змінюючи напрямок своєї течії — меандрує.

Кармелітанка бере початок дещо північніше села Вільховець. У верхній течії утворює три малих ставочки, приймає праву притоку перед самим Вільхівцем, який її русло поділяє на дві рівні частини. Долина річки широка, незаболочена. Поблизу Червоної Чагарівки Кармелітанка розливається у два ставки, перший із яких має досить велику площу. Подолавши два кілометри, русло річки поглиблюється і розширюється, приймаючи ще три лівих притоки. Саме тут, у середній течії, річка плине долиною, де дуже обривисті та круті схили. На південній околиці Ходорівець Кармелітанка розливається у видовжений ставок, лівий берег якого видається обривистим. У нижній течії річка дуже меандрує, тече глибокою долиною та змінює свій напрямок на південно-західний. Біля Гаврилівки у невеличкому ліску утворює ставок, вимальовує меандри у вигляді

напівкілець і приймає свою єдину ліву притоку, яка бере початок з озера, що наповнюється джерелами. Кармелітанка впадає у Жванчик поблизу села Жванець.

Басейн Кармелітанки розташований у Жванчицькому природному районі, який має свої досить типові риси. У ньому великі площі займають древні широкі долини з глибокими чорноземами. Для цього ландшафту характерні також давні та досить широкі тераси Дністра. У цій місцевості на невеликих площах є поклади гіпсу. Абсолютні висоти тут сягають 275 м.

У геоботанічному відношенні басейн Кармелітанки розташований у Жванчицькому геоботанічному районі, в якому поширені дубово-грабові та дубові ліси, що займають нині не більше 10 відсотків загальної площі. Такі ліси можна побачити поблизу сіл Ходорівці, Жванець, Гаврилівці, Острівчани і Вільховець. Кармелітанка більш заліснена у нижній течії, а у верхній і середній — переважають відкриті ландшафти — поля. У цій місцевості є дубові ліси з дуба скельного. Деревоста-

ни таких дібров переважно двох'ярусні. Основу їх складає дуб скельний, серед заростей якого трапляється дуб звичайний, липа серцелиста, ясен звичайний, явір, черешня, береза бородавчаста, клен польовий, граб звичайний і берека. Добре розвинений у таких лісах і підлісок, у якому ростуть калина цілолиста, гордовина, свидина кров'яна, дерен справжній, бруслина європейська, ліщина, терен, глід, клен татарський, вишня степова і бруслина бородавчаста. У трав'яному покриві виділяються — чина чорна, тонконіг дібровний, зірочник лісовий, яглиця звичайна, фіалка лісова, маренка запашна, осока парвська і горобейник пурпурово-голубий. Береги Кармелітанки вкриті суходільними луками, які відзначаються строкатістю видового складу. Трапляються тут і справжні та пустищні луки, невеликі ділянки займають заплавні луки.

У межах басейну Кармелітанки чітко виділяються зоо-

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Найбільша штучна водойма, тобто водосховище, якщо йдеться про площу водного дзеркала, — Кременчуцьке, у середній течії Дніпра 2252 квадратних кілометри. Довжина його 149 кілометрів, ширина — до 28 кілометрів, об'єм води 13,5 кубічних кілометрів.

ценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, водний зооценоз і зооценоз широколистяних лісів. Іхтіофауна водного зооценозу за видовим складом дуже близька до жванчицького, але дещо бідніша. Мешкають у цих водах плітки, карасі, краснопірки, лини, верховодки, лящі, в'юни, окуні, йоржі, бички. А ось така риба як сом, щука, великий короп, судак з'являються лише навесні під час повені і нересту. Періодично до річки запливають косячки товстолобика і білого амура. В окремих ставках їх навіть штучно розводять.

Земноводні дають про себе знати в басейні Кармелітанки під вечір. У воді квакають жаби ставкова і озерна. Тут в чагарниках частіше трапляються квакші. Більше ропух зелених, але менше часничниць. Чисельність жаб трав'яних і гостромордих висока. У скельних розсипищах, під брилами пісковиків зимують тритони звичайні і гребінчасті.

І плазуни облюбували цю місцевість. Тут зустрічаються ящірки прудка, живородна і зелена, веретільниця, вужі звичайний і водяний, мідянка, гадюки звичайна і степова.

Пернаті нараховують до 47 видів птахів лук, боліт і водойм, до 15 видів птахів степів і полів, до 9 видів птахів-синантропів, до 50 видів птахів лісу.

Як удень, так і вночі на цій території серед ссавців частіше всього потрапляють у поле зору кріт, полівка звичайна, хом'як звичайний, миші польова і мала, ховрах рябий, заєць-русак, лисиця, ласка, горностай, тхір чорний, майже всі рукокрилі, які мешкають на Хмельниччині, а також їжак, білозубки мала і білочерева та козуля.

Хоча басейн Кармелітанки невеликий, але його територія належить до національного природного парку «Подільські Товтри», загальна площа якого становить 261316 га (153815 га на Кам'янецьчині). Створений він у 1996 році.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

МУКША

Мукша — ліва притока Дністра. Бере свій початок між селами Стара Гута та Рудка Дунаєвецького району з декількох джерел. Несе свої води до Дністра протягом 56 кілометрів через два райони — Дунаєвецький та Кам'янець-Подільський.

Нині стан річки викликає глибоку стурбованість. У цьому можна переконатися, коли відвідаєте села Гуменці та Жовтневе, через які річка протікає. На сьогодні ця річка виглядає як замучений потічок, де всі стоки Кам'янця вирують нечистотами. Дивуєшся, яким чином річка ще живе, ще має живильну силу.

Під час нашої спеціальної експедиції по цій річці ми неодноразово чули від старожилів багато такого, чого зовсім не побачили власними очима тепер. Один із старожилів с. Гуменець повідав, що річкою човнами плавали, а щодо риби, то й говорити нині не доводиться.

*Члени екологічного клубу
„ДІТИ ТРАВНЯ»
Шатавського НВК
I-III ступенів
Дунаєвецького району.*

Кізя

Ліва притока Збруча, яка має довжину русла до 32 км, 30 приток загальною протяжністю — 44 км, густоту річкової мережі — 0,69 км/км² та площу басейну — 110 км².

Басейн цієї річки розміщується на південному заході Хмельницької області у межах Чемеровецького і Кам'янець-Подільського адміністративних районів. На півдні Чемеровецьчини знаходиться верхів'я річки. Бере початок Кізя дещо північніше села Бурти, а потім близько 8 кілометрів її русло є межею Чемеровецького і Кам'янець-Подільського районів.

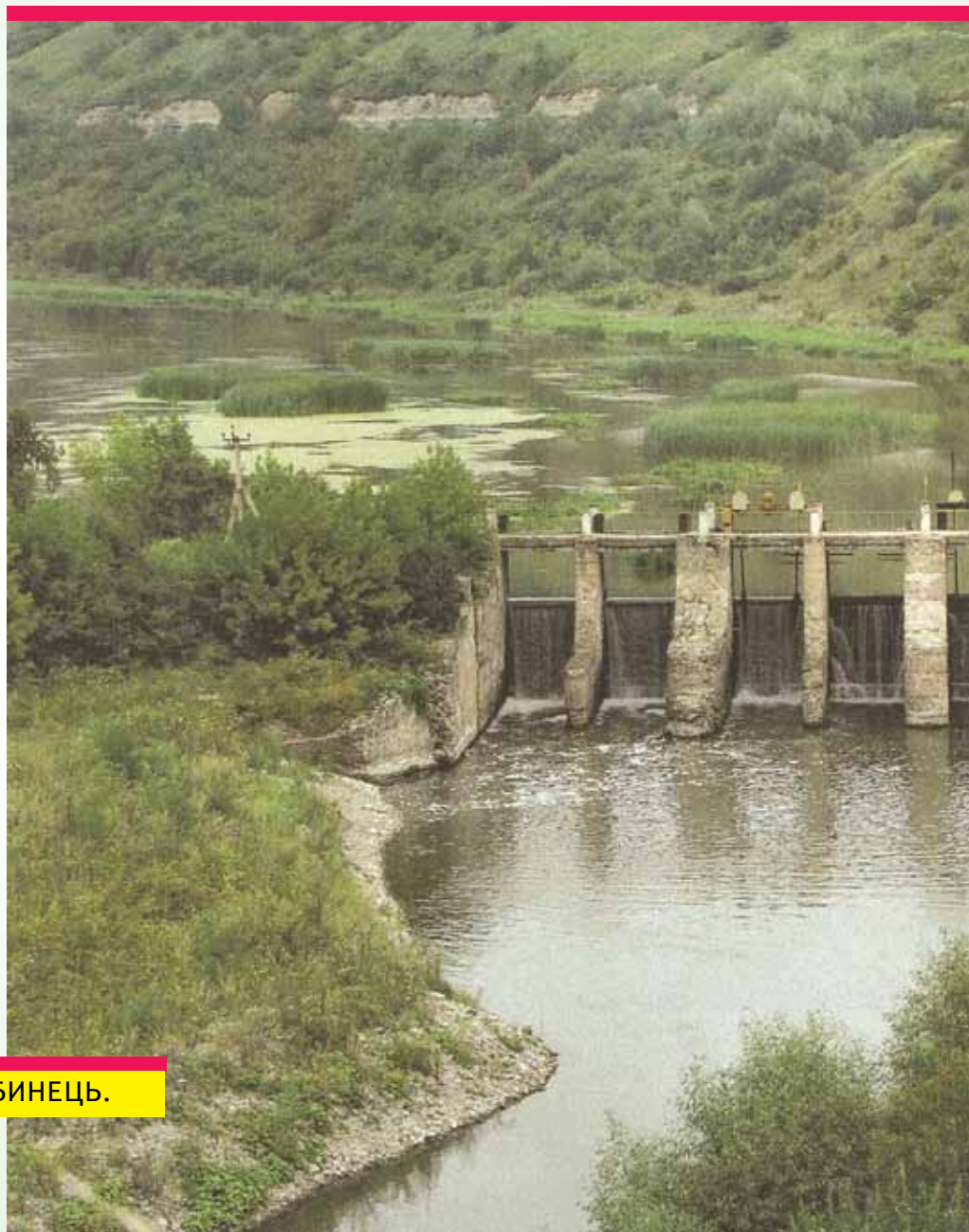
На Кам'яниччині Кізя у середній течії протікає поблизу сіл Добровілля, Привороття, Кізя та Адамівка, а від Параївки починається нижня течія. На лівому березі знаходяться села Вольне та Кізя-Кудриницька, а на правому — Кудринці та Завалля. Саме тут Кізя впадає в Збруч. Цікаво, що річка Кізя приймає другу ліву притоку поблизу с.Привороття, яка, в свою чергу, починається двома дрібними річками, що беруть початок з малесеньких озер.

Басейн річки розташований у межах Жванчицького природного району, який має свої досить типові риси. У ньому великі площі займають древні широкі долини з глибокими чорноземами. Для цього ландшафту характерні також і давні широкі тераси Дністра. Саме тут в гіпсах трапляються карстові печери значної протяжності. Так біля Завалля є печера «Атлантида» загальною довжиною понад 2500 м. Цю пам'ятку виявили в 1959 році на лівому березі Збруча, а в 1969 році київ-

ські спелеологи дослідили «Атлантиду» і дали їй таку оригінальну назву. «Атлантида» — горизонтальна печера, яка має три поверхи. Вона розташована в 25 метровій товщі гіпсово-ангідритових відкладів з глибиною залягання 45 м від поверхні. За останніми дослідженнями

довжина її лабіринтів складає близько трьох кілометрів, а середня висота — 6,5 метра. Печера має десятки широких і високих залів, гrotів і галерей, які казково прикрашені мозаїками червонуватих, прозорих, сніжно-білих, жовтогарячих гіпсових сталактитів і гірлянд.

У геоботанічному відношенні басейн Кізі знаходиться в межах Жванчицького геоботанічного району, в якому поширені дубово-грабові та дубові ліси, що займають зараз не більше 10 відсотків загальної площі басейну річки. Дубово-грабові ліси у цих місцях розташовані по периферії басейну річки у середній і

нижній течія. До того ж сама Кізя тече глибокою долиною, де суходільні луки займають різні ґрунти, а тому часто їх ділянки відзначаються досить великою строкатістю асоціацій і видового складу. У травостої заплавлених лук значна роль належить злакам, бобовим, а на дещо більш зволужених ділянках є осоки. У межах басейну річки можна виявити водно-болотні зооценози, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та зооценози широколистяних лісів.

Фауна риб за своїм складом у річці дуже близька до збручанської, але тут значно менше цінних видів риб і спостеріга-

ється збіднення популяцій. Серед земноводних рідко зустрічається тритон гребінчастий і звичайний, часничниця і жаба трав'яна. Зникли у цій місцевості і деякі плазуни — черепаха болотяна, веретільниця і гадюка звичайна.

Багатою є фауна птахів лук, боліт і водойм, птахів степу і поля, птахів-синантропів, дещо бідніша — птахів лісу. У водах Кізі можна побачити і ссавців — ондатру, полівку водяну, видру річкову, на березі дають про себе знати кроки, зайці-русаки, бурозубки, миші польові, лисиці, собаки єнотовидні, горностаї, ласки, нічниця велика та ставкові.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ШАТАВКА

Річка Шатавка протяжністю 9 км, протікає з півдня на північний захід через наше село Шатава. Упродовж всієї 9-кілометрової течії річку живлять близько 15 джерельних приток. Деякі з них беруть початок прямо посеред городу чи подвір'я мешканців села, або ж на узбіччі вулиці.

На південно-східній околиці села, десь посеред поля, між селами Шатава та Корчівка (Кам'янець-Подільського району), на відстані 800 метрів від Шатави, на висоті 321 метр над рівнем моря народжується наша річка Шатавка. Ширина її витoku становить 42 см, глибина — 8 см, швидкість течії — 0,017 м/хв.

У місці входження водотоку в межі села Шатава її ширина складає 190 см, глибина — 21 см, швидкість — 0,041 м/хв.

На північно-східній околиці с. Привороття (за 1 км до впадіння Шатавка в Мукишу її ширина становить 2,7 м, глибина 46 см. Швидкість течії дещо сповільняється із входженням у широку Кармалюкову долину і становить — 0,063 м/хв.

У гирлі ширина річки складає — 4,3 м, глибина — 44 см, швидкість — 0,075 м/хв.

Абсолютна висота місцевості у місці впадіння Шатавки у Мукишу становить 285 метрів над рівнем моря. Відповідно, якщо абсолютна висота витoku складає 321 м, то падіння річки становили 36 м (321-285), а похил річки — 4 м/км.

*Члени екологічного клубу
„ДІТИ ТРАВНЯ”
Шатавського НВК
I-III ступенів
Дунаєвецького району.*

КУЛЯВКА

Ліва притока річки Смотрич, довжина якої становить 24 км. Вона має 38 приток загальною протяжністю 86 км. Густота річкової мережі — 0,79 км/км².

Басейн Кулявки розташований на південному заході Хмельницької області на території трьох адміністративних районів — Дунаєвцького, Ярмолинецького і Городоцького. Його площа становить 165 км². Початок Кулявка бере південно-західніше с. Соснівка Ярмолинецького району, одразу трьома струмками. Лівий витікає з-під лісу, центральний починається з джерела, а західний, який витікає з балки, часто під час літньої спеки пересихає. Злившись, ці струмки утворюють став завдовжки 150 м і завширшки — 50 м. Від нього Кулявка плине на південь, приймаючи води першої лівої притоки, яка живиться з джерела. У цьому місці Кулявка має долину з обривистими берегами висотою до 4 м. Саме тут річка змінює свій напрямок на західний і приймає води другої лівої притоки, яка живиться водами з болота.

У верхній течії Кулявка дуже меандрує. Тут є ями до 2 м звглибшки і гранітний кар'єр. Саме біля нього річка повниться водами третьої лівої притоки, яка бере початок на південно-східній околиці с. Малий Карабчіїв. У центрі цього села притока розливається у став завдовжки — 100 м, завширшки — 45 м.

У середній течії Кулявка несе свої води на північний захід, а на південній околиці с. Стара Пісочна у заболоченій долині розливається в маленький ставочок. Оминувши село з півночі, Кулявка приймає води своєї першої правої великої притоки, яка бере початок північніше с. Нова Пісочна у яру завглибшки до 8 м. Іноді влітку

ця притока у верхів'ї пересихає.

Нижня течія Кулявки починається на західній околиці с. Стара Пісочна, де річка меандрує, а лівий її берег має обриви, трапляються яри завширшки до 12 м, та завглибшки до — 6 м. Північніше с. Купин річка змінює напрямок течії на південь, утворює меандри до 1,5 км. Тут же у Купині русло

Кулявки розділяється на два рукави, на одному з яких — лівому — знаходиться водяний млин. Біля с. Мала Левада Кулявка впадає у Смотрич.

Басейн річки розташований у межах двох природних районів — Ушицькому і Городоцькому. В Ушицькому природному районі знаходиться верхня течія Кулявки. Абсолютна висота цієї місцевості становить 344,4 метра. У рельєфі виражена глибока і часта почленованість поверхні долинами, балками та ярами, у яких розвиваються глибинна ерозія, а на обліснених схилах, зайнятих орними землями, йде інтенсивна площинна ерозія ґрунту.

Середня і нижня течії Кулявки розташовані у Городоцькому природному районі, абсолютна висота у якому складає 306,9 метра, а коливання поверхні в середньому не перевищують 38 метрів. Тут спостерігаються досить рівнинні межиріччя, у яких поряд з опідзоленими чорноземами поширені глибокі чорноземи, ясно-сірі, сірі і темно-сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн річки знаходиться у межах Городоцько-Дунаєвського геоботанічного району, де ростуть грабово-дубові та дубові ліси, переважна частина яких уже замінена орними землями

— полями. Такі ліси розташовані поблизу сіл Соснівка, Малий Карабчіїв, Стара Пісочна, Нова Пісочна, Купин і Мала Левада. У грабово-дубових лісах дерева заввишки — 23 м, завтовшки — 28-30 м, відстань між ними — 4-5 м.

У долині річки переважають суходільні луки, які займають різні ґрунти, тому вони відзначаються строкатістю видового складу та угруповань. Заплавні луки розташовані на нормально або надмірно зволжених ґрунтах. Є тут і невеликі болота поблизу Малого Карабчієва, Старої Пісочної та Нової Пісочної. Ці болота вкриті звичайноочеретяними, вузьколисто-рогозовими та

осоковими угрупованнями рослин. Основу травостою осокових боліт складають осока дерниста, омська, струнка і гостровидна.

У межах басейну Кулявки можна виділити зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів і водно-болотняний зооценоз. У басейні річки є всього-навсього три ставки.

Річка не має великого розміття видів риби. Тут водиться — пічкур, верховодка, карась, короп, плітка, щука, краснопірка, лин, лящ, в'юн, окунь, йорж, а в нижній течії можна упіймати сома, товстолобика і білого амура. З одинадцяти видів земноводних, які мешкають на Хмельниччині, в басейні є всі види. Правда, рідко трапляються тритони звичайний і гребінчастий.

Серед плазунів подекуди можна зустріти черепаху болотяну, вужів водяного і звичайного, ящірок живородну і прудку, гадюку звичайну і веретільницю. Досить різноманітне в басейні Кулявки птаство, бо тут можна побачити птахів лісу до — 35 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 45 видів, птахів степу і поля — до 15 видів і птахів-сінантропів — до 8 видів.

Тутешні ссавці найбільш активні під вечір і вночі, а серед дня тримаються потаємних місць, щоб заховатися від людського ока. Але все-таки тут можна побачити крота, їжака звичайного, білозубку білочереву, тхора чорного, горностая, ласку, лисицю, зайця-русака, ховраха рябого, мишей польову і малу, хом'яка, полівку звичайну, козулю, свиню дику, вовчків лісового і сірого, ондатру, видру річкову і полівку водяну.

У басейні річки у селі Соснівка Ярмолинецького району знаходиться парк-пам'ятка «Кулявський парк» площею 27,7 га, який створений у 1969 році. А басейн Кулявки загалом розташований у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який організований у 1996 році.

ЛОЗОВА або КОПАЧІВКА

Довжина русла Лозової складає 20 км. У неї 9 приток загальною протяжністю — 14 км, густота річкової мережі — 0,68 км/км². Лозова є правою притокою річки Бовенець.

На заході Хмельницької області на території Волочиського адміністративного району розташований її басейн площею 49,8 км². Бере початок річка східніше Війтівців, розливаючись біля нього у став завдовжки — 205 і завширшки — 110 метрів. Тут, у верхів'ї, змінює річка свій напрямок течії із західного на південний, приймає води першої лівої притоки, на якій знаходиться два ставки і першої правої, де розташований ще один ставок. У центрі Кривачинців в долині Лозової виблискують плеса чотирьох ставків, які утворюють своєрідний каскад. Найбільший із цих ставків має довжину — 1250 і ширину — від 100 до 150 метрів.

На східній околиці с.Порохня починається середня течія, яка утворена знову каскадом ставків, яких тут аж 9. Ці стави знаходяться у досить глибокій долині, а третій ставок має обривистий берег. Абсолютна висота рівня води становить — 293,3 м.

Нижня течія починається майже у центрі с.Лозова. Заплава річки біля цього села заболочена, а на західній його околиці розкинувся став завдовжки — 900 м і завширшки — 200 м. У Копачівці Лозова із західного змінює свій напрямок течії знову на південний. У нижній течії вона утворює ще два ставки, перший — на північній околиці Мирівки, а другий — майже у центрі цього села. Між цими

двома ставками лівий берег обривистий. Обриви досягають — 6 м. На південній околиці Мирівки Лозова впадає у Бовенець, який несе свої води до Збруча.

Басейн річки розташований у межах Авратинського геоморфологічного району. Абсолютні висоти у верхів'ї річки сягають — 345,2, у середній течії — 329, а в нижній — 313,1 метра. Басейн на Верхньобузькій височині відзначається добре вираженою рівнинністю поверхні: коливання висот не перевищує 35 м. Характерними формами рельєфу є вододільні плоскі маловиражені овальні пониження з численними «блюдцями», які навесні зайняті озерцями, іноді мочарами. Схили долини

річки і її приток пологісті, але з оригінальними слідами площинної ерозії на довколишніх полях, зрідка лінійної у вигляді промоїн і невеликих ярків. У басейні Лозової сформувалися чорноземи глибокі, місцями у долині можна побачити низинні торфовища.

У геоботанічному відношенні басейн Лозової розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепненні луки, а по долинах річки — болота. Тепер у басейні

немає лісів, а майже 100 відсотків площі складають відкриті ландшафти представлені полями. Лише біля Війтівців, Кривачинців, Порохні і Лозової можна побачити сади. У долині річки переважають суходільні і заплавні луки, а біля Лозової і Копачівки — болота, вкриті звичайночереетяно-осоковими, вузьколисторогозовими угрупованнями рослин.

У межах басейну річки панують зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та водно-болотяні зооценози.

20 ставків, які є в басейні річки, стали одним із чинників, який сприяє різноманітності представників іхтіофауни. Водиться у басейні білий амур, верховодка, в'юн, гірчак, йорж, карась, короп, краснопірка, лин, лящ, окунь, пічкур, плітка, сом, судак, рибець, товстолобик і щука.

Добре у цій місцевості почувують земноводні — жаби ставкова, гостроморда і трав'яна, квакша, кумка червоночерева, часничниця, біля струмків — тритони звичайний і гребінчастий, на полях, у садах — ропухи сіра і зелена.

Серед плазунів трапляються вужі водяний і звичайний, мідянка, гадюка степова, ящірки прудка, зелена та живородна. Серед пернатих відсутні птахи лісу, бо тут немає лісів. А птахів лук, боліт і водойм мешкає до 45 видів, птахів степу і поля — до 15 видів і птахів-синантропів — до 8 видів. Серед птахів поля і степу вдається спостерігати за шевриком польовим, просянкою, посмітюхою, луньом польовим, куріпкою сірою, жайворонком польовим, горобцем польовим, горихвісткою чорною, голубом сизим, вівсянкою звичайною, боривітром степовим, сорокпудом терновим, жайворонком рогатим, кам'янкою звичайною і зимняком.

До ссавців тутешніх зооценозів належать кріт звичайний, їжак звичайний, білозубки білочерева і мала. Нечисленні тут рукокрилі, але досить високу щільність мають лисиця, заєць-русак, тхір темний, горностай, ласка, ховрах крапчастий, миші польова, мала і хатня, хом'як звичайний, полівка звичайна, ондатра, видра річкова і полівка водяна.

Річка Лозова відіграє важливу роль не лише у природі, але й у житті місцевого населення, бо воно на її берегах косить сіно, випасає худобу, розводить рибу у ставках, вудить її і відпочиває під час риболовлі.

ЛЯДОВА

Ліва притока Дністра довжиною 91 км, з яких на Хмельниччині пролягає тільки 5. Площа басейну 733,3 км² (на Хмельниччині — 38 км²). У неї 4 притоки загальною протяжністю — 19 км, густота річкової мережі — 0,63 км/км².

На Хмельниччині пролягає тільки верхня течія Лядової, яка має назву Підкаміння. Її басейн розташований на південному сході Хмельницької області у межах Віньковецького адміністративного району. Річка бере початок одразу 6 струмками дещо північно-західніше с. Дашківці.

Два лівих струмки витікають з боліт, плинуть заболоченою заплавою. Два центральних струмки течуть сухою долиною, один із них витікає з лісочка. А два південних струмки витікають з джерел, біля одного з них є глиняний кар'єр глибиною до 8 м. Праві або південні струмки, злившись, утворюють маленький ставочок на західній околиці Дашківців і два стави на східній околиці. Перший має довжину — 350 м, ширину — 200 м, а другий — довжину — 400 м, ширину — 70 м. Два центральні струмки і два лівих, зливаючись у широкий долині, утворюють величезний став, який за формою нагадує місяць. Його довжина — 1020, а ширина — 425 метрів. Між цими чотирма ставками розкинулись сади Дашківців. Від них Підкаміння тече на південний схід незаболоченою долиною, а біля с. Бригідівка приймає води правої і лівої притоки. Права притока бере початок поблизу Осламівських садів у заболоченій долині, а ліва — з джерел. Ще одна ліва притока, яка витікає з боліт, утворює ставок, має круті, обривисті береги і повнить водами Підкаміння. У місці впадіння притоки в головну річку абсолютна висота рівня води у

Підкамінні становить — 258,9 м. Перетнувши межу Хмельниччини і Вінниччини, Підкаміння продовжує свій шлях у руслі річки Лядової.

Басейн Лядової на Хмельниччині розташований у межах

Ушицького природного району. Річка Підкаміння, яка є складовою частиною Лядової, протікає у місцевості, де спостерігається глибока і досить часта почленованість поверхні долинами її приток та густа мережа ярів і балок. Досить чітко розвивається глибинна ерозія ґрунту, а на обезліснених схилах, зайнятих полями, часто проявляється інтенсивна площинна ерозія ґрунту. У цій місцевості поширені переважно сірі та ясно-сірі опідзолені й еродовані ґрунти. В окремих місцях ґрунтовий покрив цих земель змитий до корінних порід.

ДОЛИНА РІЧКИ ЛЯДОВОЇ.

У геоботанічному відношенні річка Підкаміння розташована у Віньковецькому геоботанічному районі, який займає західну частину Жмеринсько-Віньковецького і для якого характерні грабові та дубово-грабові ліси, в яких ростуть поодинокі екземпляри береки. Такі невеличкі ліски є поблизу с. Дашківців, Слобідки-Ходаківської, Бригідівки та Ходаків. Поблизу с. Слобідка-Ходаківська знаходиться урочище Перевілка. У тутешніх грабових лісах дерева заввишки — 24 м, завтовшки — 30 см, відстань між деревами — до 4-5 м. Ці деревостани гра-

бово-дубових лісів двох'ярусні. У першому ярусі ростуть дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний і явір. У другому — граб звичайний, берест, липа звичайна, клен польовий, черешня, осика, груша звичайна та яблуня лісова.

У цих лісах в трав'яному покриві ростуть підлісок європейський, зеленчук жовтий, копитняк європейський, безщитник жіночий, зірочник лісовий, перлівка поникла, маренка запашна і грясниця запашна.

У долині річки Підкаміння переважають суходільні луки, але майже біля всіх її приток

тягнуться заплавні луки. Тут є обводнені ділянки боліт, які вкриті звичайноочеретяними, осоковими і хвоще-осоковими угрупованнями рослин. На осокових болотах переважають осока гостровидна та осока здута, серед них трапляється осока дерниста, осока зближена й осока струнка.

У межах басейну річки Лядова і її верхів'я Підкаміння можна виділити зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценоз широколистих лісів і водно-болотяні зооценози. У Лядовій водиться до 27 видів риб, а ось у Підкамінній можна нарахувати лише 11 видів.

Тут умови досить сприятливі для земноводних, бо є болота, заплавні луки, джерела та 11 малих і великих ставків. Особливо високу щільність мають у ставках жаби ставкова і озерна, у заплавах — жаби трав'яна і гостроморда, на полях і в садах — ропухи сіра і зелена. Тритонів звичайного і гребінчастого можна зустріти біля струмків. Рідкісними у цій місцевості є квакша, кумка червоночерева і часничниця.

Серед 10 видів плазунів, які мешкають на Хмельниччині, можна побачити вужів водяного і звичайного, черепаху болотяну, гадюк звичайну і степову, ящірок прудку, зелену і живородну.

Фауна птахів у долині річки Підкаміння нараховує до 25 видів птахів лісу, до 30 видів птахів лук, боліт і водойм, до 10 видів птахів степу і поля, до 6 видів птахів-синантропів.

У річці мешкають полівка водяна, ондатра, видра річкова, у заплаві — миша польова, кріт, на полях — миша маленька, полівка звичайна, хом'як, ховрах крапчастий, тхір степовий, у лісах — білка звичайна, вовчки лісовий і горішковий, куниця лісова, їжак звичайний і навіть заєць-русак, який частіше трапляється на полях.

МАТІРКА

Матірка є лівою притокою Дністра, вона простяглася з півночі на південь на 15 км, має 7 приток загальною протяжністю — 31 км. Густота річкової мережі складає 0,70 км/км², а площа басейну — 66 км².

Її басейн розташований на південному сході Хмельницької області, а русло річки у середній і нижній течіях є межею Хмельниччини та Вінниччини.

Бере початок північніше Ставчан, а до Маціорська, де вона приймає води лівої притоки — Балин, має ще одну назву — Борщова. Балин же починається з невеликого озерця північніше Любомирівки.

Цікаво, що і ліва притока річки Балин теж бере свій початок з малесенького озерця. У нижній течії Матірка протікає поблизу с.Нова Гута, де русло її все більше врізається в гірські породи, а долина стає глибшою. Біля Рудківців вона впадає у Дністровське водосховище.

Басейн Матірки розташований у межах Ушицького природного району, територія якого характеризується глибокою і доволі часто почленованою поверхнею, а каньйоноподібні долини спостерігаються як у приток, так і в самої Матірки. До річкових долин прив'язана густа мережа ярів і балок, по яких досить чітко розвивається глибинна ерозія. На обезліснених схилах Матірки і Балина, які зайняті полями, проявляється надто інтенсивна площинна ерозія. У басейні поширені переважно сірі опідзолені й еродовані ґрунти, часто трапляється, що ґрунтовий покрив змитий до корінних порід.

У геоботанічному відношенні басейн Матірки знаходиться у межах Новоушицького геоботанічного району,

природна рослинність якого представлена дубовими, грабовими та дубово-грабовими лісами. Саме тут зустрічаються дубові ліси з поширенням дуба скельного. Як для півдня Новоушицького адміністративного району Хмельницької області, басейн Матірки досить добре заліснений. Особливо

виразно це спостерігається поблизу річки. Тут є також незаліснені ділянки поблизу Любомирівки та Маціорська. Тутешні дубові ліси з дуба скельного характеризуються тим, що в усіх ярусах мають різні види середземноморської флори. Основу цих лісів складає дуб скельний, дуб звичайний, липа серцелиста, ясен звичайний, явір, черешня, граб звичайний, береза бородавчаста, берека та клен польовий. Добре розвинений і підлісок, в якому росте ліщина, бруслина бородавчаста, клен татарський, глід кривочашечковий, клокичка периста, вишня степова, гордовина, дерен справжній і калина

цілолиста. Трав'яний покрив дубових лісів з дуба скельного складається з маренки запашної, фіалки лісової, яглиці звичайної, зірочника лісового, тонконога дібровного, чини чорної, осоки волосистої, горобейника пурпурно-блакитного та осоки парвської.

У долині Матірки на ділянках суходільних лук ростуть горошок вузьколистий, буркун лікарський, люцерна хмелевидна, чина лучна, пирій повзучий, конюшина повзуча, осока просяна і кунічник наземний. У травостої заплавлених лук Матірки переважають злаки, на більш зволжених ділянках багато осок, значно менше бобових.

У нижній течії Матірки видовий склад іхтіофауни такий самий, як і в Дністрі, але у середній і верхній течіях він дуже збіднюється. Ймовірно, це можна пояснити зменшенням глибини річки та її ширини. У таких умовах добре себе почуває карась, в'юн, плітка, верховодка, пічкур і окунь.

У басейні Матірки живуть всі види земноводних, які мешкають на Хмельниччині, але такі види як тритони звичайний і гребінчастий зустрічаються вкрай рідко.

Різноманітною і дуже багатую є орнітофауна. Тут велику щільність мають види, які належать не тільки до птахів лук, боліт, водойм, але птахи степу і

поля, птахи-синантропи і птахи лісу.

У цій місцевості вдається побачити ондатру, видру річкову, полівку водяну, нічницю велику, крота, зайця-русака, горностая, ласку, але й білку звичайну, білозубку білочереву, білозубку малу, бурозубку, собаку єнотовидного, їжачка звичайного, куницю кам'яну і лісову, лисицю, мишей лісову, маленьку і польову, полівку руду лісову, свиню дику, тхорів степового і чорного, хом'яка і ховраха крапчастого.

Місцеве населення використовує береги річки для випасання худоби, сінокосу, а в річці — рибальство.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

- На Землі Вікторії (Антарктида) знайдено озеро, вода в якому в 11 разів солоніша за морську і може замерзнути тільки при температурі — 50 градусів С.
- Гейзери — гарячі джерела Камчатки виділяють за добу таку кількість тепла, яке еквівалентне 15 млн. кубометрів газу.
- Неподалік села Кергалан в Азербайджані є «горюча» вода. Варто лишень до невеликого джерела, що утворює жвавий струмочок, піднести запалений сірник, як вода спалахує блакитним полум'ям. Учені пояснюють це тим, що разом з водою з-під землі виходить горючий газ — метан.

МУКША

Ліва притока Дністра, яка має довжину русла 51 км, 50 приток загальною протяжністю 131 км, густоту річкової мережі 0,57 км/км². Площа басейну, що знаходиться на південному заході Хмельницької області між двома великими річками Смотричем і Студеницею, складає 322 км²,

Мукша починається біля села Зеленче Дунаєвського району. У верхів'ї вона тече через Балин, Слобідку-Балинську і Чечельник. Середня і нижня течії знаходиться в Кам'янець-Подільському районі, де річка протікає через села Вербку, Гуменці, Лисогірку, Кам'янку, поблизу Кам'янця-Подільського, Малої Слобідки, Великої Слобідки та впадає в Дністер.

У верхів'ї річка плине невеличким потічком, який спромігся ніби «прогризти» Товтровий кряж між селами Маків і Гуменці. У середній і нижній течіях Мукша утворює глибоку скелясту долину, на схилах якої є печери.

Басейн Мукші знаходиться у двох природних районах. Верхів'я річки розташоване у Товтровому районі, де є плосковерхий масив головного Товтрового пасма з висотами до 60 м, яке переважно вкрите широколистяними лісами з дуба звичайного, дуба скельного, граба, бука лісового, береста, липи сердцелистої, вишні степової і черешні. Трапляються гостроверхі скелясті ряди бічних Товтр, які переважно заліснені, а їхнє підніжжя вкрите щербенистим делювієм. Для цієї місцевості характерним є й те, що міжтовтрові рівнини тут з глибоким лесовим покривом і глибокими малогумусними чорноземами, які зайняті полями, але трапляються й класичні мочарі.

Середня і нижня течії Мукші знаходиться в Жванчицькому

природному районі, де великі площі займають древні широкі долини з глибокими чорноземами. Для ландшафту характер-

ні також давні широкі тераси Дністра, трапляються карстові печери в гіпсах. Спостерігається пасмова зміна ландшафтів на південний захід. Так поблизу Товтрового кряжу і південніше нього знаходиться хвилясто-балочна місцевість, яка вкрита опідзоленими чорноземами, що переважно розорані. Ще південніше розташовані рівнини на межиріччях, вкриті малогумусними глибокими чорноземами, які місцями оглеєні, у комплексі з лучно-чорноземними ґрунтами, які теж переважно розорані та перетворені в поля.

У нижній течії Мукші з придолинних схилів та ярів змиті дерново-карбонатні ґрунти.

Басейн Мукші розташований у двох геоботанічних районах — Товтровому, в якому поширені дубово-грабові ліси з рештками букових лісів і Жванчицькому, де ростуть дубово-грабові та дубові ліси, але їх ділянки невеликі. Найбільші лісові масиви розташовані в середній течії Мукші поблизу сіл Балин, Вербка, Маків, Гуменці, Боришківці, а в нижній течії — поблизу сіл Мала Слобідка і Тарасівка. У верхів'ї Мукші до-

лина відносно широка, тому тут добре представлені суходільні луки з різним видовим складом і угрупованнями. Певну частину заплави займають луки. У середній і нижній течіях площа цих лук різко скорочується, а в деяких місцях вони майже відсутні.

У Мукші нараховується до 35 видів риб, до 11 видів земноводних, до 10 видів плазунів, до 60 видів птахів лук, боліт і водойм,

до 75 видів птахів, що мешкають у лісах, до 18 видів птахів, що живуть на довколишніх полях, з'являються тут і птахи-синантропи. Поблизу Мукши мешкає до 36 видів ссавців.

У басейні Мукши на Кам'янецьчині на околиці с. Велика Слобідка розташована геологічна пам'ятка природи «Розріз баговицької світи» площею 2,8 га, створена у 1982 році.

РІЧКА МУКША.

МУХА

Ліва притока Збруча, яка має довжину русла 16 км, 8 приток загальною протяжністю — 22 км, густоту річкової мережі — 0,57 км/км² та площу басейну — 66,3 км². Басейн річки розташований на південному заході Хмельниччини у Чемеровецькому адміністративному районі.

Ця річка бере початок під лісом поблизу урочища Ковалева Долина північно-східніше Вільхівців. У цій місцевості долина річки широка, заплава заболочена. Муха починається зі струмка, який поблизу Вільхівців розливається у великий став, витягнутий дугою з північного заходу на південний схід на 700 метрів.

Минувши міст, Муха меандрує, приймає води першої лівої притоки, яка у верхів'ї влітку пересихає. У Вільхівцях річка змінює напрямок течії. Тут на лівому березі у неї утворилися обриви до 12 м заввишки. З південного сходу Муха приймає води другої лівої притоки, на якій знаходиться маленький ставок. Ця притока з'єднана руслом з каналами завширшки до 6 та завглибшки до 3 метрів. Лівий канал знаходиться поблизу Йосипівки, а правий — починається від Вільхівців і проліг майже до Терешківців.

Вся середня течія Мухи розташована у межах Вільхівців, які розтягнулися на 4 км. У нижній течії річка плине під дерев'яним мостом, ширина якого 5 м, довжина — 10 м, ваговитривалість — 15 т. Тут Муха тече біля південної околиці Кузьминчика, меандрує у вузькій долині, а потім впадає у Збруч.

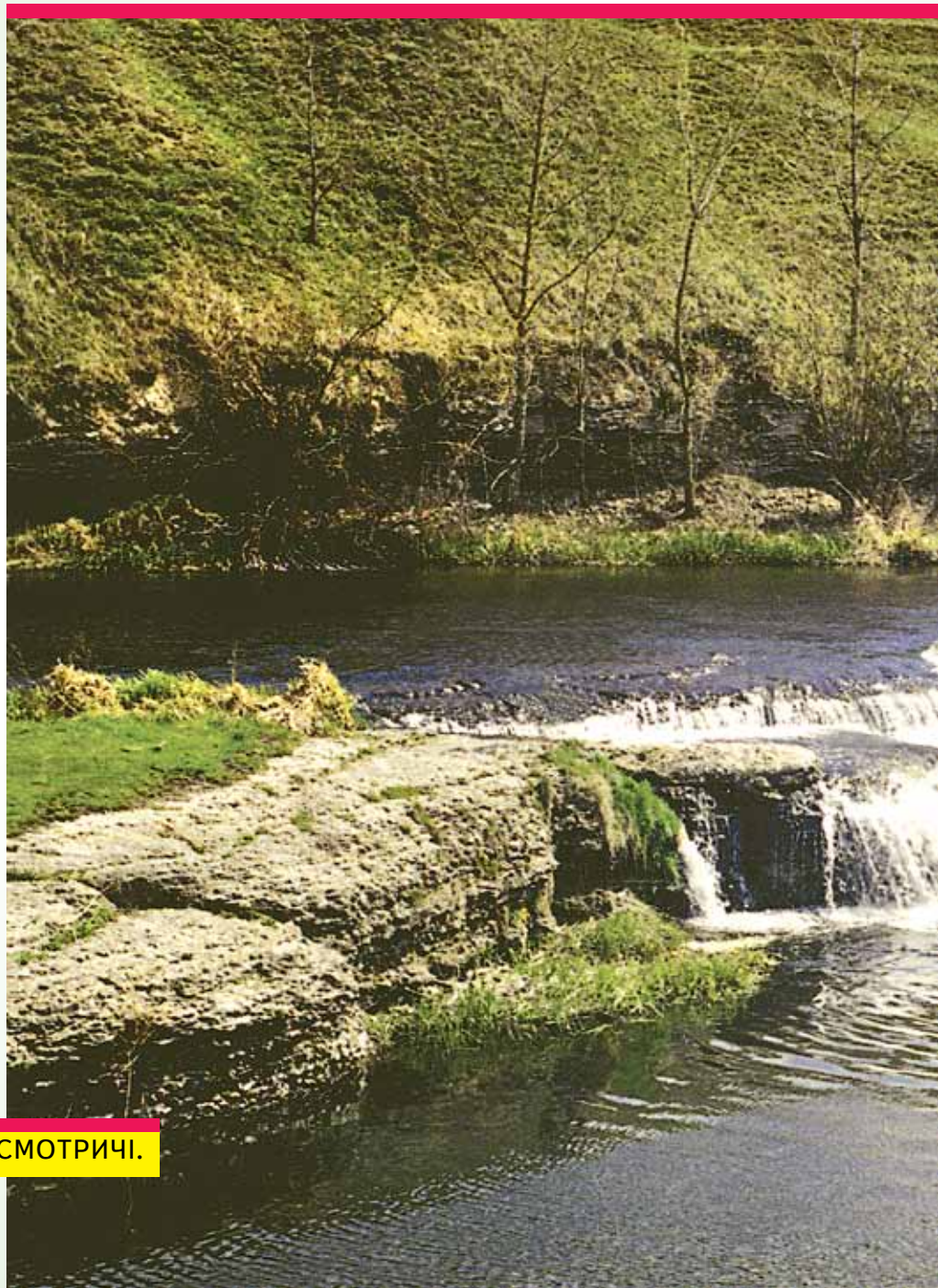
Басейн річки розташований у межах Товтрового геоморфологічного району, але пів-

денніше головного Товтрового хребта, де поодинокі, рідше групами розкидані невисокі органогенні утворення, які не мають урвищ і скель, але своїми

розмірами нагадують скіфські могили.

У геоботанічному відношенні басейн Мухи знаходиться у межах Товтрового геоботанічного району, в якому поширені дубово-грабові ліси з рештками букових лісків. Такі ліси є лише на периферії басейну Мухи — північно-східніше Вільхівців та поблизу Гусятина.

Дубово-грабові ліси цієї місцевості характеризуються тим, що в їхньому першому ярусі росте дуб звичайний, ясен звичайний, явір і клен гостролистий. Основу другого

яруса становить граб звичайний, проте домішується клен польовий, липа звичайна, берест, осика і черешня. Добре розвинений підлісок де ростуть ліщина, бірючина звичайна, берека, дерен справжній, гордовина і глід. Трав'яний покрив складають чина синювата, самосил гайовий, чемерник червонуватий, купина широколиста, перлівка мальована, холодок тонколистий та осока парвська. Бук поодинокі або групами часто трапляється у цих лісах. Тутешні дубово-грабові ліси заввишки до 21-25 м, дерева у ньому завтовшки —

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Дніпро впливає не лише на життя людей, сухопутних тварин і водних мешканців, але навіть на птахів: над Дніпром проходить один з найважливіших у Європі шляхів перельотів пернатих — Дніпровський міграційний коридор. На берегах і островах Дніпра є дуже багато місць, сприятливих для відпочинку і годівлі птахів, а русло річки є зручним орієнтиром.

25-30 см, відстань між ними — 3-4 м. Близько 90 відсотків території басейну Мухи знаходиться під сільськогосподар-

ськими угіддями — полями, де вирощують зернові, технічні та плодово-овочеві культури. Долина у верхів'ї заболочена. Тут можна зустріти болота, вкриті звичайноочеретяними, звичайноочеретяно-осоковими, осоковими та хвоще-осоковими угрупованнями рослин. На решті площ долини переважають суходільні луки, які відзначаються строкатістю видового складу.

Заплавні луки розташовані безпосередньо біля русла річки і простяглися вузьким пасмом на обох берегах. У межах басейну Мухи залягають опідзолені чорноземи, а в долині — лучні ґрунти. Лучні ґрунти сформувались на сучасних алювальних відкладах, часто шаруватих, від супіщаних до середньосуглинистих за механічним складом. Їх можна побачити у заплаві річки і на днищах тутешніх балок.

Видовий склад іхтіофауни Мухи близький до збручанського, але різноманітність видів значно менша. До того ж тут всього два ставки, а це означає, що штучне розведення риби розвинене слабко. У річці мешкає до 15 видів риб. Частіше всього вудиться карась, короп, пічкур, плітка, верховодка, в'юн, йорж, лин, лящ, окунь, щука і краснопірка.

Сприятливе тут середовище для життя земноводних. У руслі річки дають про себе знати жаби озерна і ставкова, у заплаві — жаби трав'яна і гостроморда, біля кущів — квакша і

ОЛЕКСАНДРІВКА

Ліва притока Ушиці. Її довжина 14 км, приток — 9 загальною протяжністю — 23 км, густина річкової мережі — 0,70 км/км². Басейн Олександрівки розташований на південному сході Хмельниччини у Віньковецькому адміністративному районі і має площу — 48,8 км².

кумка червоночерева. Поблизу струмків або у лісі біля старих колод мешкають тритони звичайний і гребінчастий та часничниця. На відкритих ландшафтах трапляються ропухи сіра і зелена.

Плазуни потрапляють на очі як у воді — вуж водяний, черепаха болотяна, так і на суходолі — ящірки прудка, живородна та зелена. Дуже рідко вдається побачити веретільницю, мідянку, гадюку степову і гадюку звичайну. Поза всякою конкуренцією є найбільш розповсюдженим видом вуж звичайний.

Орнітофауна тутешньої місцевості представлена птахами лук, боліт і водойм — до 35 видів, птахів степу і поля — до 11 видів, птахів-синантропів до 7 видів, птахів лісу — до 30 видів. Оскільки у басейні Мухи переважають поля, то тут численними є види, які належать до птахів степу і поля — жайворонки польовий, степовий і рогакий, горобець польовий, горихвістка чорна, голуб сизий, вівсянка звичайна, боривітер степовий, зимняк, кам'янка звичайна, куріпка сіра, лунь польовий, лунь степовий, посмітюха, просянка, сиворакша, скеляр, сорокопуди терновий та чорнолобий і щеврик польовий.

Крім водних ссавців — видри річкової, ондатри і полівки водяної — тут мешкають кріт, їжак, білозубка білочерева, тхір чорний, ласка, горностай, лисиця, заєць-русак, ховрах рябий, миші хатня, польова і мала, хом'як звичайний, полівка звичайна, трапляються борсуки, козулі та свині дикі.

Басейн річки входить до складу національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році та має площу на теренах Чемеровеччини — 92760 га, а взагалі його площа на Хмельниччині досягає 261316 га.

Бере початок Олександрівка одразу двома струмками: лівий — витікає з невеличкого болота на північній околиці Пилипів-Олександрівських і в селі розливається у три ставки, кожен з яких має довжину — 310, ширину — 75 метрів, а правий — витікає з джерела і впадає в третій став. Його правий берег зарослий деревами.

У верхів'ї Олександрівка злегка меандрує, лівий берег має обриви до 5 м. Середня течія починається на північній околиці Великого Олександрова, де річка дуже меандрує. У центрі села до неї впадає перша права притока, яка бере початок в садах Пилипів-Олександрівських. На цій притоці у верхів'ї є ставок завдовжки — 250, завширшки — 85 метрів, а одразу за ним розкинулось у заплаві болото. Потім притока, подолавши у 2,2 км, впадає в Олександрівку.

У нижній течії річка плине упродовж 3 км у долині з крутими берегами. На лівому березі є яр завдовжки до 500 та завглибшки до 9 метрів. За півкілометра до гирла Олександрівка приймає води другої лівої притоки, яка бере початок на південній околиці Майдану-Олександрівського. У середній і нижній течіях береги у цієї притоки обривисті, а обриви досягають 5-6 метрів. Біля с.Гута утворилось 5 ярів, найбільший із яких завдовжки 500 м. Впадає Олександрівка в Ушицю поблизу села Гамарня.

Басейн річки розташований у межах Ушицького геоморфологічного району. Абсолютні висоти у її верхів'ї становлять — 338,2, у середній течії — 313,6, а в нижній — 305 метрів. У басейні спостерігається глибока і часта почленованість поверхні каньйоноподібними долинами, довкола яких знаходиться густа мережа балок і ярів, де інтенсивно розвивається глибинна ерозія, а на обліснених схилах, зайнятих полями, площинна ерозія ґрунту. На цій території сформувалися ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

У геоботанічному відношенні басейн Олександрівки розташований у Жмеринсько-Віньковецькому геоботанічному районі, для якого завжди були характерні дубово-грабові та грабові ліси. Поблизу Пилипів-Олександрівських є грабовий ліс, дерева в якому заввишки — 19 м, завтовшки — 25 см, відстань між деревами — 4 м. Такі ж ліси є і біля сіл Майдан-Олександрівський і Гута.

У долині річки переважають суходільні луки, де росте — розхідник звичайний, волошка лучна, суховершник звичайний, королиця звичайна, жовтець повзучий, гадючник шестипелюстковий, деревій звичайний і шавлія лучна.

У межах басейну Олександрівки переважають зооценози широколистих лісів, зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та

водні зооценози. У басейні річки є чотири ставки, але майже немає боліт.

Сама ж річка неглибока, що не сприяє різноманітності іхтіофауни. Водиться в Олександрівці плітка, карась, краснопірка, верховодка, в'юн, окунь і йорж. Земноводні також мають низьку щільність видів. Мешкає тут часничниця звичайна, ропухи сіра і зелена, жаба трав'яна, трапляється квакша і жаба ставкова. Зате чисельність жаб трав'яних і гостромордих у цій місцевості досить висока.

Герпетофауна відзначається відносно високою щільністю популяцій майже всіх видів плазунів. Тут живуть вужі звичайний і водяний, веретільниця, мідянка, ящірки живородна, прудка і зелена.

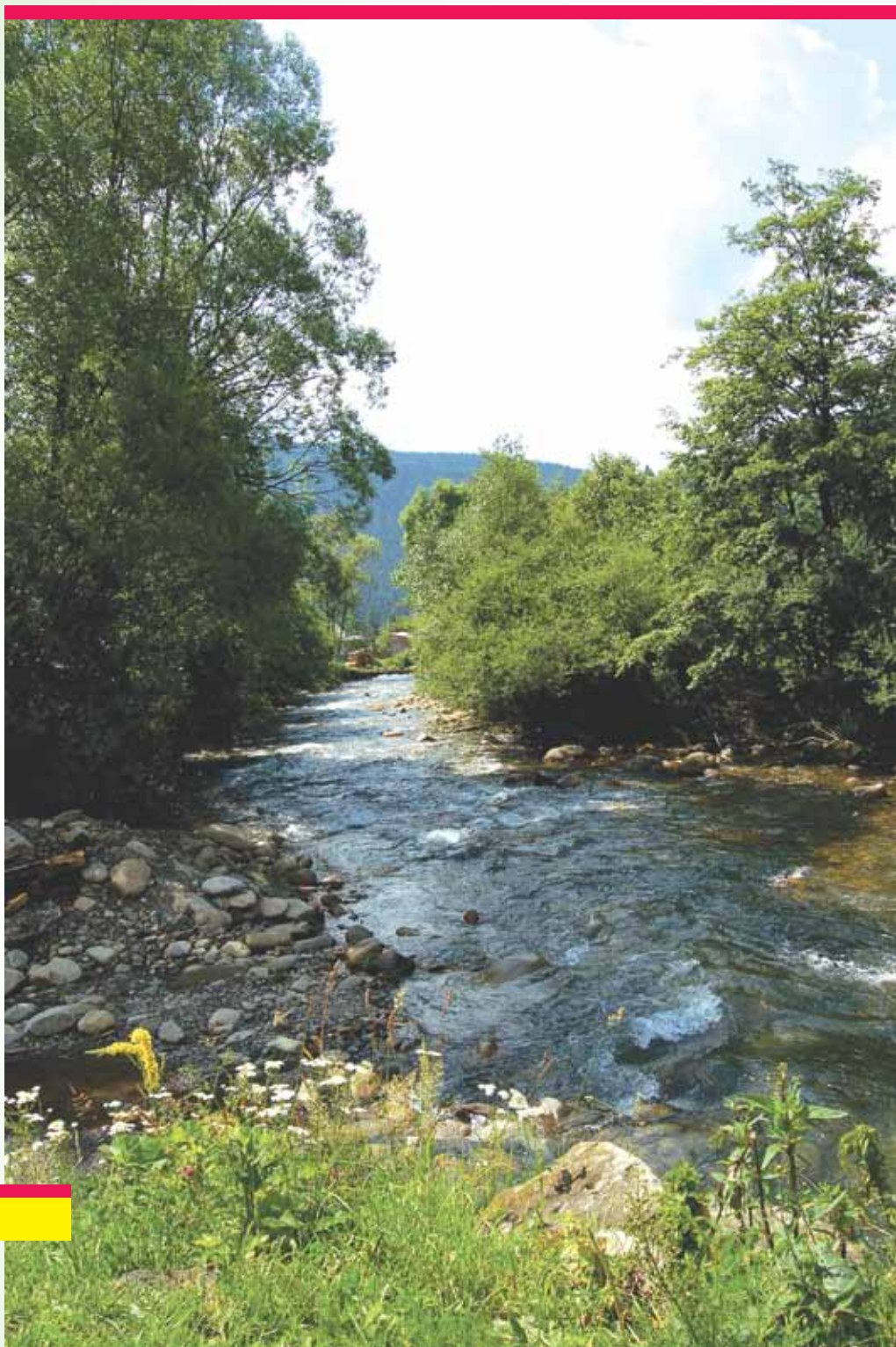
Пернаті ж представлені птахами лісу — до 30 видів, птахами лук, боліт і водойм — до 25 видів, птахами степу і поля — до 9 видів і птахами-синантропами — до 8 видів. Серед птахів-синантропів найчастіше можна побачити — галку, горобця хатнього, ластівку сільську, лелеку білого, сипуху, сича хатнього, шпака звичайного та одуда.

Ссавці ж тут представлені мишами польовою, ліською і маленькою, лисицею, ласкою, ондатрою, хом'яком, полівками водяною і звичайною, пацюком сірим, куницею кам'яною, кротом, їжаком звичайним, зайцем-русаком, горностаєм і білкою звичайною.

Річка Олександрівка відіграє не тільки важливу роль у природі, але й у житті місцевого населення. У її ставках жителі прилеглих населених пунктів розводять і вудять рибу, відпочивають, косять сіно і випасають худобу на берегах.

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Кількість і величина річок, що впадають в Атлантичний океан, значно більша, ніж кількість і величина річок, що впадають в Тихий океан. Це пояснюється тим, що уздовж берегів Тихого океану переважно тягнуться високі гори. В результаті цього Тихий океан вбирає в себе води тільки з 20 відсотків площі суші, тоді як Атлантичний і Північний Льодовитий океани збирають води з 53 відсотків усієї суші земної кулі.

ПИРОГІВКА або СТАНІСЛАВІВКА

Пирогівка є лівою притокою річки Ушиця. Її довжина становить 13 км, у неї 14 приток загальною протяжністю — 28 км, а густота річкової мережі — 0,82 км/км².

Її басейн площею 50 км² розташований на південному сході Хмельницької області на території Віньковецького адміністративного району.

Бере початок Пирогівка на східній околиці села Петрашівка, ділячи руслом село на дві рівні половини. У центрі Петрашівки до річки впадає перша права притока, яка витікає зі ставка, що розміщується за 300 метрів від грабового лісу. На західній околиці села річка розливається в став завдовжки 520 метрів, завширшки від 75 до 100 метрів. Саме звідси починається її середня течія. Тут русло меандрує, особливо біля села Пирогівка, долина річки дуже поглиблюється, а лівий берег має обриви у два ряди і заввишки до 6 м. На західній околиці Пирогівки річка приймає води другої правої притоки, яка живиться з джерел.

На східній околиці села Станіславівка починається нижня течія Пирогівки. Тут на обох берегах є яри, а ще глиняний кар'єр. Майже у центрі села до річки впадає перша ліва притока, правий берег якої обривистий, а саму її живлять джерела. На правому березі знаходиться яр завдовжки 200 і завширшки — 90 метрів, а також третя права притока, що теж тече в обривистому яру. На західній околиці Станіславівки плине до Пирогівки друга ліва притока, у нижній течії якої розкинулось невелике болото. У Зінькові Пирогівка впадає в Ушицю.

Басейн річки розташований у межах Городоцького

геоморфологічного району. Абсолютні висоти у верхів'ї сягають 359,7, у середній течії — 321,6, а в нижній — 289,4 метра. Загалом спостерігається нахил території з північного сходу на південний захід. Колівання ж поверхні в басейні

проявляються в середньому від 40 до 60 м.

Загалом у цій місцевості переважають балочні хвилясті схили, де поширена площинна та лінійна ерозії. Сформувалися тут ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти. Цікаво, що ясно-сірі опідзолені ґрунти займають вершини горбів та найбільш стрімкі схили переважно північних експозицій, ясно-сірі ґрунти найбільш опідзолені та найменш гумусовані серед лісо-степових опідзолених ґрунтів.

Басейн Пирогівки розташований у межах Вінницького геоботанічного району, для якого і дотепер характерні дубово-грабові ліси, де трапляються поодинокі екземпляри береки. Такі ліси є південніше сіл Станіславівка, Пирогівка, а також навколо Петрашівки. У тутешніх грабових лісах дерева заввишки до 26 м, завтовшки — до 34 см, відстань між деревами ними — 5 м. У лісах, які розташовуються північніше цих сіл, дерева заввишки

20 м, завтовшки — 28 см, відстань між ними — 6 м. У долині Пирогівки переважають суходільні луки, а вздовж русла пролягли пасмом по обидва боки заплавні луки. Болото ж можна побачити лише західніше Станіславівки.

У межах басейну Пирогівки можна виділити зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистяних лісів і водноболотяні зооценози.

На цій території знаходяться тільки два ставки і майже

немає боліт. Водно-болотяний зооценоз складають типові водні та напівводні хребетні, а також екологічно пластичні води — убіквісти. Найширше цей зооценоз представлений весною та літом, найвужче — взимку. Іхтіофауна бідна, бо в річці та ставках водиться лише пічкур, в'юн, карась, окунь, йорж, верховодка, лин і краснопірка.

Земноводні представлені квакшею, яка трапляється на кущах, розкиданих по луках, жабами трав'яною, ставковою і гостромордою, ропухами сірою і зеленою. На цій території мешкають ящірки прудка, зелена і живородна, веретільниця, вужі звичайний і водяний, гадюка звичайна і спорадично мідянка.

Серед птахів лісу частіше всього потрапляє у поле зору вівчарик весняний, вільшанка, ворона сіра, грак, дрізд білобровий, дятел великий, жайворонок лісовий, зозуля звичайна, крук, підкоришник, синиця блакитна, синиця велика, сойка, соловей східний, сорока, чиж і щедрик. У долині Пирогівки мешкає до 26 видів птахів лук, боліт і водойм, до 11 видів птахів степу і поля та до 7 видів птахів-синантропів. У цих зооценозах із ссавців водяться білка звичайна, бурозубка, вовчок лісовий, собака енотовидний, заєць-русак, їжак звичайний, козуля, кріт, лисиця, миші лісова і польова, ондатра, полівка водяна і хом'як.

У басейні Пирогівки поблизу села Зіньків розташоване лісове урочище «Станіславів яр», у якому знаходиться ландшафтний заказник «Зіньківський» площею — 35 га, який створений у 1994 році.

РУДКА (Жванчицька)

Рудка є правою притокою річки Жванчик. Площа її басейну становить 17 км², довжина русла — 10 км, приток у неї дві загальною протяжністю — 3 км, а густота річкової мережі — 0,76 км/км².

Її басейн розташований на південному заході Хмельницької області на території Чмеровецького адміністративного району.

Рудка бере початок північно-західніше села Чагарівка Чмеровецького району. У минулому у верхів'ї річки були побудовані меліоративні канали загальною довжиною 8 кілометрів, які розширили русло Рудки. Тепер ця територія має безлісний ландшафт і не має боліт.

Середня течія Рудки починається на західній околиці с. Вигода і з кожним кілометром і її долина, і її русло все більше поглиблюються, а річка злегка меандрує. У селі Нове Життя вона розливається в став завдовжки — 175 м і завширшки — 70 м. На східній околиці цього села розпочинається нижня течія. Долина стає обривистою: обриви на правому березі тягнуться на 2,5 км, на лівому — 1 км і мають висоту 4 м. У селі Почапинці Рудка знову утворює невеличкий ставок, а потім впадає у Жванчик.

Басейн Рудки розташований у Жванчицькому геоморфологічному районі. Територія його рівнинна, абсолютні ж висоти у верхів'ї річки становлять — 290,8, у нижній течії — 276,7 метра. На окремих ділянках поширені поклади гіпсу. Ландшафт відкритий, з глибокими чорноземами та чорноземно-лучними ґрунтами. Спостерігається рівномірний загальний нахил поверхні басейну на південний схід до річки Жванчик.

У геоботанічному відношенні басейн Рудки розташований у межах Жванчицького або Бучацько-Борщівського геоботанічного району. Лісових масивів у цій місцевості немає, а відкриті ландшафти

розорані в поля. У долині річки переважають суходільні луки, де росте різнотрав'я, серед якого красується костриця лучна, пахуча трава звичайна, китник лучний, мітлиця тонка, трясучка середня, костриця червона, тонконіг лучний, осока просяна, куничник наземний, конюшина лучна, пирій повзучий, чина лучна і конюшина повзуча. Вдається тут побачити і шавлію лучну, розхідник звичайний, суховершник звичайний і гадючник шестипелюстковий.

Заплавні луки розміщуються вздовж русла Рудки

нешироким пасмом, де у травостої найбільша роль належить злакам, бобовим і хрестоцвітим.

У межах басейну річки можна виділити зооценози оброблюваних угідь, сухо-дільних лук і пасовищ та водні зооценози. На річці є лише два ставочки у селах Нове Життя і Почапинці. Водиться у ній карась, в'юн, пічкур, плітка і дрібний короп.

Земноводні тут теж небагаточисленні — жаби ставкова, гостроморда і трав'яна, квакша, ропухи сіра і зелена.

Однак добре опанували цю місцевість плазуни, бо тут вдається побачити — вужів водяного і звичайного, ящірок прудку, зелену і живородну та мідянку.

Оскільки в басейні немає лісів, то й птахів лісу можна побачити лише на прольоті. Птахів лук і водойм мешкає до 20 видів, птахів степу і поля — до 12 видів та птахів-синантропів — до 8 видів. До останньої групи у цій місцевості належать галка, горобець хатній, ластівка сільська, лелека білий, одуд,

сипуха, сич хатній і шпак звичайний.

Серед звірів найчастіше можна зустріти — хом'яка, ховраха крапчастого, тхора степового, полівок звичайну і водяну, ондатру, мишей польову і маленьку, лисицю, ласку, крота, козулю, їжака звичайного, зайця-русака, собаку єнотовидного, бурозубку і білозубку малу.

Цікаво, що басейн Рудки розташований у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

За деякими даними назва річки Смотрич походить від давньоруського слова «смотрети», бачити, тобто в річкову воду можна дивитися як у дзеркало. В інших випадках зі словом «смотри» пов'язують попереджувальний виклик під час повені. Ось як описує повинь один з літописців: «річка має досить грізний вигляд і котить свої хвилі, переповнені глиною і вапняком, з жахливою швидкістю і шумом, який разноситься на великі відстані, посилюючись і повторюючись луною сусідніх гір».

Ще в XIII столітті річка Смотрич була судноплавною. Виявлено кам'яні пристрої, до яких приставали галери. Збереглися і старовинні гравюри з галерами на водних плесах.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ЧОРНИВІДКА

Річка Чорнівідка бере свій початок у селі Чорніводи Городоцького району. Вода у річці дуже забруднена — звідки й пішла її назва.

Басейн Чорнівідки являє собою картину сповнену незвичайної краси: обабіч берегів тягнуться вапнякові скелясті відслонення, вкриті то лісо-смугами, то трав'янистою рослинністю. Ці відслонення свідчать, що у палеогеновий період тут було море. Тому, мабуть, цей край і дотепер такий поетично привабливий.

Рельєф місцевості, по якій протікає річка Чорнівідка, рівнинно-горбистий, помережаний невеликими ярками, балками, долинами річечок.

Звиваючись полями і долинами, неспішно несе свої каламутні води до села Мудриголови. Там її нешироке русло плавно переходить в ставок Чопа, за греблею якого зведений «Скажений млин». Оточений урвищами і вапняковими скелями, не одне десятиліття служить він людям. Тут мололи борошно найкращої якості, та ще й швидко. За це і був названий «Скаженим». Інша версія гласить, що у млині перебували якісь нечисті сили, які й приводили у рух колесо і тоді воно швидко оберталось. Стоїть цей млин нині якомсь самотньо, в зажурі, а по обидва боки тільки скелі, скелі, скелі.

Між селом Мала Левада та Велика Левада впадає Чорнівідка у Смотрич. Протяжність Чорнівідки приблизно 18 кілометрів.

Учасники гуртка
«ДРУЗІ ПРИРОДИ»
Чорнівідської ЗОШ
I-III ступенів
Городоцького району.

РУДКА або РУСЬКА

Річка, яка має ще й і другу назву — Руська. Вона є лівою притокою Дністра, довжина її становить — 15 км, у неї 11 приток загальною протяжністю — 25 км, густота річкової мережі — 0,72 км/км².

Басейн Рудки розташований на півдні Хмельницької області на території Кам'янець-Подільського району. Його площа складає — 55,3 км². Рудка бере початок на південній околиці с.Подільське. Її правий берег у цій місцевості заліснений, а вона розливається у два малесеньких ставочки. До другого ставка впадає невеличкий струмок. Рудка змінює напрямок течії з південно-західного на південний і тече злегка заболоченою глибокою долиною. На південний схід від с.Крушанівка річка меандрує і тече залісненою місцевістю. Тут впадає до Рудки перша права притока, яка бере початок на західній околиці села. У її верхів'ї знаходиться два ставки, до яких дуже близько підходить садок. Правий берег Рудки у місці, де впадає перша права притока, обривистий, його роз'їв яр глибиною до 5 м. Біля с.Каштанівка до річки течуть дві притоки, одна із них бере початок на західній околиці

с.Рункошів у глибокому обривистому яру, ширина якого в окремих місцях сягає 15 м, а глибина — 7 м. Друга притока бере початок з яру завглибшки до 5 м на східній околиці с.Каштанівка, де вона розливається у ставок, а потім плине через все село і впадає у Рудку. Між Каштанівкою і Колодіївкою Рудка утворює величезні меандри. На її лівому березі знаходиться гранітний кар'єр і трапляються ями до 4 м завглибшки. Північно-західніше Колодіївки Рудка приймає води другої правої притоки, яка живиться підземними водами і тече у глибокому яру, ширина якого досягає 15 м, а глибина — 5 м. Далі Рудка плине на південний схід у дуже глибокій обривистій долині, ширина якої становить — 40 м, а глибина — 7 м. Проплинувши через Теремці, вона впадає у Дністер.

Басейн Рудки розташований у межах Товтрового геоморфологічного району, для якого

характерним є те, що тут пролягає плосковипуклий хребет завширшки до 250 м з досить крутими скелястими схилами. Тут можна побачити карстові форми, переважно каррового характеру. Вони значно ускладнюють поверхню хребта хаотичним нагромадженням скельних уламків. Головне пасмо лише місцями вкрите лісоцками, де росте дуб скельний, бук лісовий, дуб звичайний, липа серцелиста, граб, липа широколиста, берест, берека, черешня, вишня степова і клекічка периста. Такі ліски можна побачити поблизу сіл Подільське, Крушанівка, Каштанівка, Колодіївка та Теремці.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у Товтровому геоботанічному районі, в якому поширені дубово-грабові ліси із середземноморськими видами — перлівка ряба, дерен справжній і калина цілолиста.

У долині Рудки переважають суходільні луки, які простяглися на 13,5 км вздовж основної водної артерії і близько 25 км на її притоках. Болота, які займають площу близько 35 км, трапляються на Рудці між Подільським і Крушанівкою. Степове різнотрав'я росте на перегнійно-карбонатних і сірих щербенистих ґрунтах.

У межах басейну річки можна визначити всі чотири типи зооценозів — скельно-товтровий зооценоз, зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценоз широколистих лісів і водно-болотяний зооценоз. У річці водиться до 12 видів риб, причому у нижній течії різноманітність видового складу більша, а у верхів'ї — менша. Високу щільність має карась, плітка, в'юн, верховодка. Рідше трапляються краснопірка, лин, окунь, йорж, короп, лящ і товстолобик. Деякі види риб з'являються у річці тільки навесні під час повені та нересту. Зі зниженням рівня води, вони повертаються до Дністра.

Земноводні у басейні представлені часничницею звичайною, ропухами сірою і зеленою, жабою трав'яною. Досить часто на кущах, що ростуть по луках, трапляється квакша. Чисельність жаб трав'яних і гостромордих на лісових ділянках Товтр теж досить висока.

Фауна плазунів відзначається високою щільністю. Тут постійно мешкають — ящірки прудка, зелена і живородна, вужі водяний і звичайний, веретільниця, мідянка, гадюки звичайна і степова. Не живе в басейні цієї водної артерії черепаха болотяна.

У цій місцевості мешкає до 35 видів птахів лісу, до 40 ви-

дів птахів лук, боліт і водойм, до 11 видів птахів степу і поля та до 8 видів птахів-синантропів. Таке невелике різноманіття видів орнітофауни цієї місцевості пояснюється невеликими розмірами басейну річки.

Дуже високу щільність у цій місцевості мають види — галка, шпак, дрізд кам'яний, серпокрилець, горобець польовий, сич, одуд, пугач і борівітер звичайний.

Серед ссавців вдається зустріти — білку звичайну, видру річкову, вовчка горішкового, горностая, зайця-русака, їжака звичайного, kota лісового, козулю, крота, куницю кам'яну, куницю лісову, ласку, лисицю, лося, мишу лісову, ондатру, підковоноса малого, полівку водяну, тхора степового і хом'яка.

Басейн річки Рудка розташований у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який був створений у 1996 році. Цікаво, що поблизу с. Крушанівка знаходиться ентомологічний заказник «Брідок» площею — 6,5 га, організований у 1982 році. Між селами Колодіївка і Теремці розташована геологічна пам'ятка природи — гора-останець «Бабин писок» площею 4,5 га, яка створена у 1982 році, а також гора «Теремець», площею 2,5 га.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ТЕРНАВА

Тернава має довжину 62 км. Її долина у верхів'ї трапецієвидна, а нижче за течією V-подібна. Плине глибоким (до 130 м) ярмом. Заплава двостороння, завширшки 60-120 м. Річище у верхів'ї пряме, а нижче за течією — звивисте, завширшки — до 10-15 м. і глибиною — 1,5-1,8 м.

Бере вона початок з джерел біля с.Тернова. Тече територією Дунаєвецького і Кам'янець-Подільського районів Хмельницької області. Пониззя річки Тернава розташоване від межі Дунаєвецького району до впадіння в р.Дністер і має протяжність на цьому відрізку 16 км. Річка проходить крізь Товтрову гряду і утворює в окремих місцях каньйони з ухилом до 70°. Ширина прирічкових заплавлених терас в окремих місцях досягає 200 м (біля с.Суржинці, Китайгород), а висоти товтрових пагорбів — 250-316 м над рівнем моря. У пониззі Тернави є села Тернавка, Гелетина, Суржинці, Фурманівка, Китайгород, Врублівці. Колись була ще й Мар'янівка, яка нині затоплена. Гирло річки розширене і є частиною Дністровського водосховища. Тут його ширина сягає 120 м. Вище с.Китайгород річка плине у кам'яному руслі і сягає глибини до 15 м, а в межах с.Тернавка — до 8 м.

Використовується для потреб гідроенергетики, адже на ній є невеликі ГЕС, та промислових й побутових потреб. А ще — для рибництва, тому на ній споруджено понад 20 ставків.

Микола ГОНЧАРУК,
учень 10 класу
Китайгородського НВК,
Кам'янець-Подільського району.

СКВИЛЯ

Права притока Смотрича. Довжина її русла становить 25 км, приток — 27 загальною протяжністю — 65 км, густина річкової мережі — 0,62 км/км², а площа басейну — 162 км².

Басейн Сквилі розташований на заході Хмельницької області у межах Городоцького адміністративного району, хоча одна із правих приток бере свій початок північніше с.Соломна Волочиського району. Сквиля — густозаселена річка. Вона витікає струмочком північно-східніше Немиринців. У селі розливається в ставок, а західніше цього населеного пункту приймає води своєї першої притоки, на якій теж знаходиться малесенький ставок. Долина Сквилі ніби обходить у верхній течії село Дахнівку і змінює напрямок русла на південь. Вона меандрує, утворюючи ставок між селами Андріївка та Вигнанка. Починаючи від Куманова, річка плине у середній течії. Русло її поглиблюється, долина стає вужчою. У селах Лежибоки і Хоптинці розливається у невеликі ставки, а біля Весельця змінює напрямок течії на південний схід. Від Журавлинець починається нижня течія. Тут Сквиля приймає води лівої притоки, яка тече глибокою і широкою долиною. У Калитинцях річка утворює великий став, що наче поділяє село на дві майже рівні половини, які з'єднує гребля. Південно-східніше Шишківців Сквиля впадає у Смотрич.

Басейн Сквилі розташований у межах Городоцького природного району. Територія басейну має неглибокі коливання поверхні від 20 до 40 м з досить рівнинними межиріччями. Поряд з опідзоленими

чорноземами, проявляються і глибокі чорноземи. Місцевість погано заліснена. Тут невеликі ліси можна побачити поблизу сіл Хоптинці, Підлісний Веселець, Кузьмин і північно-західніше Вигнанки.

У геоботанічному відношенні басейн Сквилі розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доарикультурні часи спостерігалось поширення лучних степів, остепнених лук і боліт по доли-

КЛАДКА ЧЕРЕЗ РІЧКУ РУДКУ.

нах цієї річки. Основну площу басейну Сквилі займають поля, але у долині можна побачити і суходільні, і заплавні, і пустищні суходільні луки.

Лучні фітоценози цієї місцевості відзначаються неоднаковою продуктивністю і якістю сіна. Досліджено, що сіно найвищої якості дають справжні заплавні луки, зокрема лучнотонконогові — до 20 ц/га і біломілицеві — до 30 ц/га угруповання рослин. З суходільних лук найбільш гарне, поживне сіно дають луки лучнокитникові — до 25 ц/га, лучнокострицеві — до 15 ц/га, що ж до низинних лук, то тільки сіно повзучомілицевих лук дає до 10 ц/га досить доброї якості.

Через те, що Сквиля має цілий каскад ставків, тут досить багата іхтіофауна. Водяться карась, пічкур, верховодка, йорж, окунь, лящ, лин, краснопірка,

плітка, рідше трапляються щука, сом, товстолобик, білий амур, судак і білизна. Проте роздолля має у ставках короп.

Земноводні у цій місцевості представлені часничницею ропухами звичайною, зеленою і сірою, жабами трав'яною, ставковою, озерною і гостромордою, рідко — квакшею, яка трапляється на кущах, розкиданих по луках.

У природних умовах на очі частіше всього потрапляють ящірки прудка, живородна та зелена, вужі звичайний і водяний. Дуже рідко вдається зустріти гадюку степову, черепаху болотяну. Немає тут гадюки звичайної.

Незважаючи на те, що басейн річки досить малий, птахів лук, боліт і водойм тут вдається нарахувати до 43 видів, птахів степу і поля — до 14

видів, птахів-синантропів — до 8 видів, птахів лісу — до 33 видів. На цій території мають досить високу щільність кріт, їжак, білозубки білочерева і мала, нечисленні тепер рукокрилі, тхір чорний, горностай, ласка, лисиця, ховрах рябий. Дуже розмножились в останнє десятиріччя зайці-русаки. Влітку козулі концентруються у балках, де збереглися природні луки, зарості верболозу, а взимку їх можна побачити поблизу скірт лучного сіна або конюшини. У водах річки плавають, розшукуючи собі їжу, ондатра, полівка водяна, видра річкова.

Річка відіграє не тільки значну роль у природі, але й у житті людини, бо місцеве населення у ставках розводить рибу, вудить її, у долині річки косить сіно, випасає худобу і відпочиває.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

- Річкові потоки щорічно виносять в моря і океани 16 мільярдів тонн твердих матеріалів у вигляді каменів, різних уламків або розчинених речовин. Якщо усе це повантажити в товарні вагони, то складеться потяг, який може 30 разів опоясати земну кулю по екватору.
- З 70 річок Європи і Азії завдовжки більше 1000 кілометрів 50 протікає територією колишнього Радянського Союзу.
- Сибірські річки приносять в Льодовитий океан стільки тепла, скільки дало б спалювання 3 млрд. т. палива. Якби не ці річки, клімат Півночі був би ще суворішим.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

СТУДЕНИЦЯ

У Студениці за останній час порушився природний водний баланс і, як наслідок, річка почала міліти. Тому нині з новою силою постає проблема очищення природних вод від різних джерел забруднення.

Нинішні екологічні негаразди Студениці пов'язані передусім з інтенсивним «освоєнням» Дністра. Бо нестабільність рівня води у його водосховищі посилює руйнування берегів і особливо відбивається на рибних ресурсах Дністра і його приток.

До головних причин забруднення Студениці можна віднести байдужість людей і їх безгосподарність. До річки потрапляють не лише стічні води промислових підприємств, полів і ферм, але й забруднена вода від миття автомобілів на березі. Вони приносять біогенні компоненти, важкі метали, органічні речовини, які часто перевищують гранично-допустимі норми. Найбільш характерні забруднювачі — це нафтопродукти та феноли.

Невідкладним завданням на сьогодні є розробка комплексних заходів, направлених на зменшення антропогенного впливу на екосистему Сового яру, який розташований в долині річки Студениця. Треба постійно чистити джерела, які засмічуються протягом року. Закріпити схили яру, висаджуючи кущі та дерева.

У багатьох селах, розташованих біля Студениці, люди упорядковують, облагороджують її береги, висаджують біля русла берізку чи вербичку, тобто створюють належний екологічний комфорт.

Анастасія ЛЕВКО,
учениця 8 класу
Староушицької
спеціалізованої
школи I-III ступенів
Кам'янець-Подільський
район.

СМОТРИЧ

Смотрич є лівою притокою Дністра. Його довжина становить 147 км, а площа басейну сягає — 1718 км², приток 298 загальною протяжністю — 658 км, густота річкової мережі — 0,64 км/км².

Одна з найкрасивіших річок Хмельниччини, яка тече з півночі на південь майже меридіонально за винятком верхньої течії. Смотрич бере початок з джерел поблизу села Андрійківці Хмельницького району. Він у Городоцькому районі протікає через Бедриківці, Городок, Лисогірку, Купин, Великий Карачіїв, у Дунаєвському — Ріпинці, Смотрич, у Чемеровському — Карачківці, Черче, Залуччя, у Кам'янець-Подільському районі — Думанів, Великозалісся, Голосків, Зіньківці, Кам'янець-Подільський, Панівці, Цвіклівці Перші і Цвіклівці Другі, а вже за Устям впадає у Дністер.

У верхів'ї долина Смотрича широка заболочена та неглибока. Поблизу Городока вона стає глибшою, а схили її дещо крутішими і скелястішими. Цікаво, що біля села Купин є навіть невеликий водоспад. До того ж Смотрич цікавий і тим, що він дуже красиво перетинає Товтровий кряж біля с.Карачківці Чемеровського району, де глибина його долини становить до 120 м. Південніше долина Смотрича стає звивистою, утворює численні круті меандри. Досліджено, що деякі з них замикаються та утворюють у долині мальовничі острівці.

Прилеглі території у верхів'ї Смотрича у Хмельницькому і Городоцькому районах характеризуються тим, що там переважають балочні хвилясті схили, де поширена площин-

на та лінійна ерозія, яри та балки. Трапляються плоскі межиріччя, зокрема древні, дочетвертинні долини. Південніше Смотрич протікає через Товтровий кряж, а це плоско-випуклий хребет завширшки до 300 м з досить крутими скеляс-

РІЧКА СМОТРИЧ ПОБЛИЗУ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО.

тими схилами. Тут є карстові форми, переважно каррового характеру, вони ускладнюють поверхню хребта, а на його схилах трапляються печери та хаотичне нагромадження дрібних і великих скельних уламків. Головний Товтровий хребет супроводжується численними бічними товтрами, які часто мають гострі вершини. Подалі від цих утворень знаходяться поодинокі, іноді групами невисокі органогенні споруди — «могилки», як називають їх місцеві жителі.

Ще південніше Смотрич протікає територією, де на

невеликих площах поширені поклади гіпсу, в якому утворилися досить великі печери, карстові провалля. Біля Кам'янця-Подільського Смотрич утворює Смотрицький каньйон, який тягнеться дев'ятикілометровою смугою з півночі на південь вздовж річки. Тут можна відшукати рештки викопної фауни верхньосилурійського періоду. У минулому дослідниками Смотрицького каньйону було виявлено в товщі відкладів 111 видів та форм викопної фауни.

Колись в басейні Смотрича на території сучасного Горо-

доцького і Дунаєвецького районів були грабово-дубові та дубові ліси, більша частина яких нині замінена полями. В середній течії, де знаходяться Товтри, росли дубово-грабові ліси з деякими середземноморськими видами. Траплялися і букові ліси. У нижній течії в минулому були також поширені дубові і дубово-грабові ліси. На жаль, тепер вони займають не більше 10 відсотків від загальної площі.

Долина Смотрича була вкрита суходільними луками, а заплаву вкривали різноманітні угруповання заплавлених лук, які відзначалися видовою строкатістю і видовий склад яких на сьогодні мало змінився.

У водах Смотрича нараховується близько 35 видів риб, 11 видів земноводних, 10 видів плазунів, близько 186 видів птахів, які належать до групи — птахів лук, водойм і боліт, птахів лісу, птахів синантропів і птахів поля, що мешкають поблизу долини Смотрича.

В долині та на прилеглих територіях, лісах, полях живе до 38 видів ссавців. Річка використовується населенням для відпочинку, рибництва, а її береги — для випасання худоби.

ТІЛЬКИ ФАКТИ

На звання найдивнішої річки може «претендувати» Сліпа Турія, що на Волині. Це річка, яка «нікуди не впадає», хоч і відноситься географами до басейну Прип'яті. Початок бере із джерела у Щетининських та Чарчинських болотах, має русло і течію, місцями сягає 20 метрів завширшки, а потім через кілька кілометрів зникає.

СОРОКА

Річка має довжину — 22 км, 24 притоки загальною протяжністю — 56 км, густоту річкової мережі — 0,71 км/км², площу басейну — 149 км². Вона — права притока Смотрича. Басейн Сороки розташований на заході Хмельниччини у межах Городоцького адміністративного району.

Сорока бере початок одразу трьома струмками північно-східніше Сатанова. Другий струмок у верхів'ї, західніше с.Зверхівці утворює маленький ставок. Третій струмок розливається в став східніше цього села. У центрі Радковиці всі три струмки зливаються та утворюють річку Сороку. Від Радковиці річка плине у середній течії, приймає води єдиної лівої притоки, яка бере початок з джерела.

Сорока тече широкою долиною, злегка меандрує. Її заплава східніше с.Борщівка заболочена. Західніше с.Кремінна розпочинається нижня течія річки. Сорока тут приймає води єдиної правої притоки, яка бере початок південніше с.Лісоводи одразу трьома струмками, на лівому і правому з яких є малесенькі ставочки. Після злиття струмків, ця притока приймає води ще одного лівого струмка, де знаходиться значно більший став, а потім впадає у Сороку. У нижній течії долина річки глибшає, береги стають крутішими, річка меандрує та утворює два ставки, а потім біля Бедриківців впадає у Смотрич.

Басейн Сороки розташований у Городоцькому природному районі. У її верхів'ї абсолютні висоти становлять — 357,8, а біля гирла — 300,8 метра. Для цієї території характерні коливання поверхні в

середньому від 30 до 57 метрів. Тут спостерігаються відносно рівнинні межиріччя і поширені поряд з опідзоленими

чорноземами також глибокі чорноземи.

У геоботанічному відношенні басейн Сороки розташований у межах Городоцько-Дунаєвського геоботанічного району, де ростуть грабово-дубові та дубові ліси, але більшу частину території займають поля. На сьогодні такі ліси є поблизу сіл Підлісний Веселець, Олександрівка, Борщівка, Кремінянські Хутори, Лісоводи і Кремінна. Біля Підлісного Весельця росте дубово-грабовий ліс, в якому дерева заввишки — 25-28 м, завтовшки

— 26-30 см, відстань між ними становить 3-5 м. У грабовому лісі поблизу Кремінянських Хуторів дерева заввишки — 26-30 м, завтовшки — 27-32 см, відстань між деревами в середньому становить — 4 м. Дещо західніше Турчинців знаходиться урочище Начатове. У Радковиці в долині Сороки біля греблі є водяний млин. Такі ж млини є й на ставках північно-західніше Кремінної. У долині річки переважають суходільні луки, які часто займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатіс-

тю асоціацій і видового складу. Заплавні луки розташовані на надмірно зволжених лучних, рідше лучно-болотних ґрунтах. Болота у долині Сороки є лише між Борщівкою і Кремінною. Це не дуже обводнені болота, на яких поширені осоково-гіпнові угруповання рослин. На осокових болотах переважають осока здута, осока гостровидна, осока струнка, осока зближена та осока дерниста.

У межах басейну Сороки можна побачити водно-болотний зооценоз, зооценоз широ-

колистих лісів і зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ.

Фауна риб нараховує до 19 видів. Найбільш поширеними є пічкур, карась, йорж, окунь, в'юн, верховодка, лин, краснопірка, плітка.

Земноводні численні у весняно-літній період, коли жаби озерні, ставкові, гостроморді і трав'яні та кумки червоночереві досягають максимальної чисельності. Тут трапляються тритони гребінчасті та звичайні, є ропухи і квакші.

Плазуни у цій місцевості рідкісні, хоча у середній течії річки можна помітити вужів водяного і звичайного та мідянку. Іноді потрапляють на очі ящірки прудка, живородна та зелена.

У цій місцевості можна побачити до 35 видів птахів лісу, до 40 видів птахів лук, боліт і водойм, до 12 видів птахів степу і поля та до 8 видів птахів-синантропів. Серед лісових птахів мають найбільшу щільність щедрик, шеврик лісовий, чиж, сойка, сорока, соловей східний, снігур, синиця велика, мухоловка мала, крутиголовка, крук, коноплянка, зяблик, дятел малий, дятел великий, грак, ворона сіра, вивільга і зозуля звичайна.

Фоновими видами серед ссавців є миші польова і лісова, білка звичайна, білозубка мала, бурозубка, видра річкова, вовчок лісовий, горностаї, заєць-русак, їжак звичайний, козуля, куниця лісова, ласка, лисиця, нічниця водяна, ондатра, полівка водяна, тхір степовий, ховрах крапчастий і хом'як.

Цікаво, що в заплаві Сороки між селами Кремінна і Радковиця розташований Радковецький гідрологічний заказник площею 51,7 га, який створений у 1994 році, а поблизу с.Зверхівці є ботанічна пам'ятка природи урочище «Качанове».

СТУДЕНИЦЯ

Довжина Студениці близько 76 км, площа її басейну — 444 км², приток у неї 53 загальною протяжністю — 149 км, а густота річкової мережі — 0,56 км/км². Вона є лівою притокою Дністра.

Її басейн розташований на півдні Хмельницької області. Він межує з басейнами двох сусідніх річок — Ушиці на сході та Тернави на заході. Студениця бере початок з джерел на північ від Косогірки Ярмолинецького району. У верхів'ї вона тече в цьому районі поблизу Савинці. А далі, на теренах Дунаєвщини, через села Лошківці, Міцівці, Ставище, Вихрівку, Гірчичну, Голозубинці, Ра-

чинці, Трибухівку та Яцьківці — в середній течії. У нижній течії на території Кам'янець-Подільського району протікає поблизу сіл Лучки, Нефедівці, Патринці, Колодіївку, Калачківці, а тоді впадає в Дністер.

У верхів'ї Студениці на довколишній території переважають балочні хвилясті схили, де поширена площинна і лінійна ерозії — балки та яри, є древні, дочетвертинні долини. В серед-

ній течії долина річки поглиблюється, вертикальні «стілки» досягають висоти 90 метрів, а у відслоненнях виступають старші верстви палеозою. Тут Студениця живиться підземними водами. Ймовірно, через те, що води джерел холодні, ця річка й отримала таку назву.

Нижня течія Студениці знаходиться в межах Товтровою геоморфологічного району. Характерним для нього є плосковипуклий хребет завширшки до 300 м з досить крутими скелястими схилами, який ще називають Медоборами. Карстові форми рельєфу, переважно каррового характеру, ускладнюють поверхню хребта, а на його схилах є печери і певне нагромадження великих та дрібних скельних уламків. Тут і тече Студениця.

ДОЛИНА СТУДЕНИЦІ У МІЦІВЦЯХ.

На окремих ділянках головний Товтровий хребет супроводжується численними бічними товтрами, які тут мають досить гострі вершини і до того ж переважно без лісу. На півдні Ярмолинецького і півночі Дунаєвського районів Студениця тече майже безлісною територією. Лише біля села Удріївці знаходиться великий лісовий масив. У басейні річки лісистість зростає південніше Дунаєвця і тягнеться аж до самого гирла річки. Тут поширені дубово-грабові ліси з середземноморськими видами — перлівкою рябою, дереном справжнім, трапляються рештки букових лісів. Найбільші ділянки таких лісових масивів є поблизу сіл Голозубинці, Рачинці, Подільське, Дерев'яне, Вихватнівці і

Демшин. У долині Студениці суходільні і заплавні луки розташовані вузьким пасмом поблизу русла, займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу.

Іхтіофауна Студениці багата на різноманітні види риб. Найбільшу щільність мають популяції карасів золотого і срібного, коропа, лина, ляща, в'юна, верховодки, йоржа, плітки, сома, судака, товстолобика, щуки, білого амура.

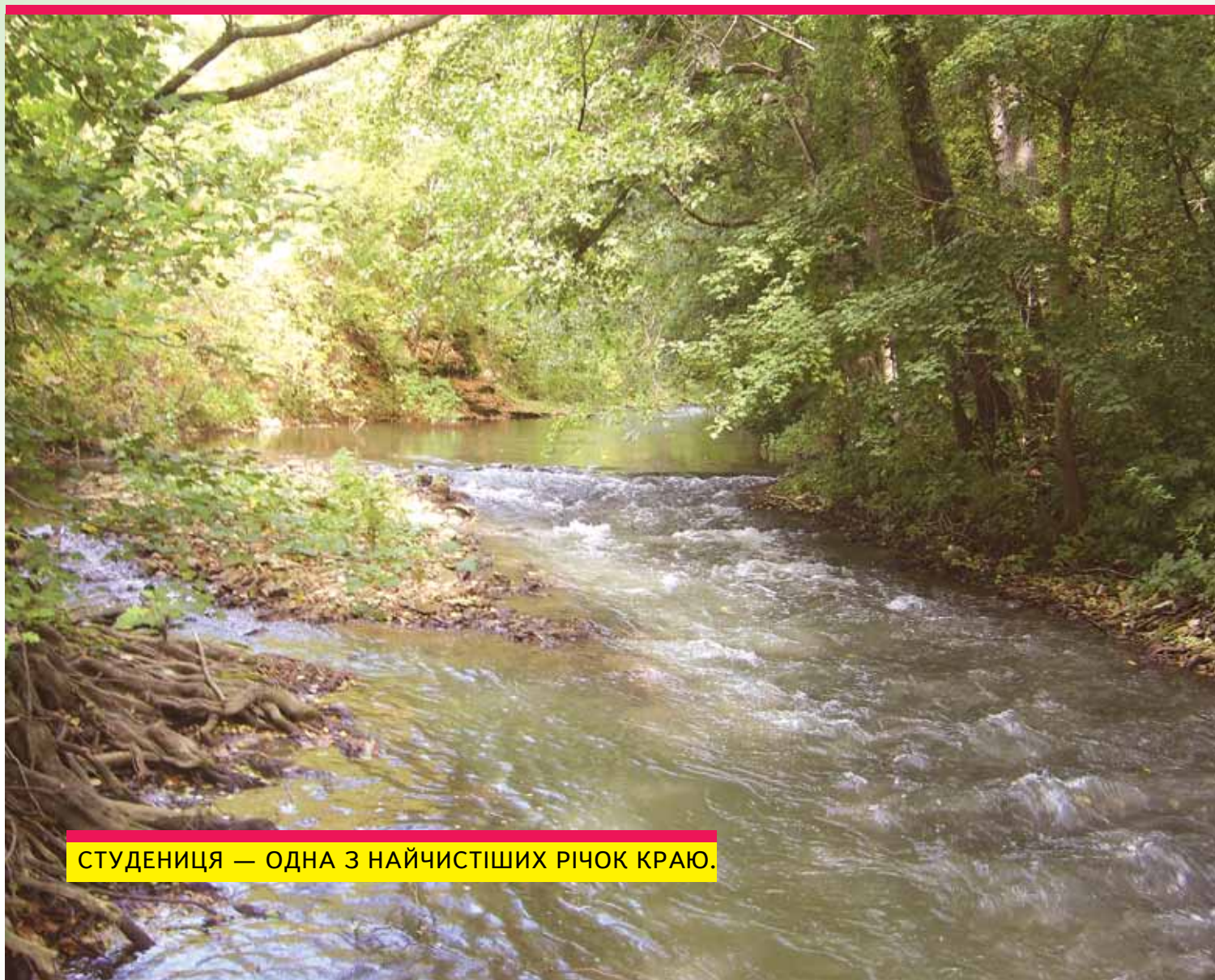
Із амфібій на берегах і у воді можна побачити жаб ставкову, озерну, гостроморду і трав'яну, квакшу і кумку червоночереву, ропух зелену і сіру, тритонів звичайного і гребінчастого і навіть часничницю.

З 10 видів плазунів, які мешкають на Хмельниччині, тут

можна побачити переважну більшість, але дуже рідко веретільницю, вужів водяного і звичайного, гадюк степову і звичайну, черепаху болотяну, ящірок прудку, зелену і живородну та мідянку.

Орнітофауна Студениці представлена великою кількістю птахів лук, боліт і водойм — до 60 видів, до 80 видів птахів лісу, до 20 видів птахів полів і степу, до 8 видів птахів-синантропів. Багатий і різноманітний світ ссавців, бо тут їх мешкає до 40 видів.

Студениця відіграє важливу роль не лише в природі краю, але й у житті людей, бо на ній відпочивають, випасають худобу, займаються рибництвом, її води є одними з найчистіших на Хмельниччині.

СТУДЕНИЦЯ — ОДНА З НАЙЧИСТІШИХ РІЧОК КРАЮ.

СУРЖА

Її басейн площею 31,6 км² розташований на південному заході Хмельницької області на території Кам'янець-Подільського адміністративного району. Суржа має довжину русла — 12 км, сім приток загальною протяжністю — 10 км та густоту річкової мережі — 0,70 км/км².

Суржа бере початок у болотах південно-східніше Кадіївців. До неї впадає дві правих притоки, які більше нагадують струмки, що живляться джерельною водою, а також дві ліві притоки, які беруть початок у грабовому лісі. У верхній течії річка розливається у три ставки, перший з яких має довжину — 300, ширину — 150 метрів, другий — довжину — 200 і ширину — 120 метрів. А третій — довжину — 450 і ширину — від 100 до 300 метрів. Лівий берег річки у

цій місцевості вкритий лісом, а на правому розкинулися поля, які теж оточені грабовим лісом. На північній околиці села Суржа починається середня течія річки, яка ділить його на дві нерівні частини. Абсолютна висота рівня води становить 221 м. Річка меандрує, долина має обриви до 2 м, а її береги вкриті лісом.

У нижній течії Суржа плине західніше с.Нагоряни. Правий берег у цій місцевості пологий, а лівий — обривистий. Побли-

зу Княгинина Суржа впадає в Жванчик.

Басейн Суржі розташований у межах Жванчицького геоморфологічного району. Абсолютні висоти у верхів'ї становлять — 275,4 м, у середній течії — 260,2 м, а в нижній — 239,2 м. Тут місцями поширені поклади гіпсу. Ландшафт має свої досить типові риси, якими він відрізняється від сусідніх територій. Спостерігається рівномірний нахил поверхні на південь, до Дністра. У басейні дещо більша лісистість території, яка становить до 80 відсотків. Тут сформувалися темно-сірі опідзолнені ґрунти, лучно-чорноземні ґрунти, а місцями й опідзолнені чорноземи.

У геоботанічному відношенні басейн Суржі розташований у межах Бучацько-Борщівського геоботанічного району, в якому поширені тепер дубові та дубово-грабові ліси, для яких характерні субсередземноморські і

степові види рослин — мигдаль низький, бородач звичайний та ефедра двоколоса. У тутешніх грабових лісах дерева заввишки — до 20 м, завтовшки — до 26 см, відстань між ними становить — 4 м. Такі ліси є поблизу сіл Кадиївці, Суржа, Нагоряни і Княгинин. Дубово-грабові ліси характеризуються тим, що у них дерева заввишки — 22 м, завтовшки — 32 см, відстань між деревами — 5 м. У долині переважають суходільні луки. Болота зустрічаються у верхів'ї і вони вкриті звичайноочередяно-осоковими та великолепешняковими угрупованнями рослин.

У межах басейну річки можна побачити водно-болотяні зооценози, зооценози широколистяних лісів і зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ. У верхів'ї річки знаходиться тільки три ставки.

У Суржі водяться карась, короп, в'юн, верховодка, лин,

йорж, окунь і плітка. Для тутешньої місцевості характерні такі земноводні: жаби гостроморда, ставкова, трав'яна. Квакша і кумка червоночерева частіше трапляється у лісах. У садах можна побачити ропух сіру і зелену, але біля струмків дуже рідко потрапляють у поле зору — тритони звичайний і гребінчастий.

Плазуни стають активними в обідню пору, коли землю влітку добре прогріває сонце. Вони часто гріються на сонячній стороні горбів долини річки та у тутешніх лісах. Там і можна помітити вужів звичайного і водяного, веретільницю, мідянку, ящірок прудку, зелену і живородну. Численними є представники орнітофауни, бо серед птахів лісу тут мешкає до 45 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 20 видів, птахів степу і поля — до 10 видів і птахів-синантропів — до 6 видів. Досить висока на

цій території щільність видів ссавців, які живуть у лісі: білка звичайна, вовчки горішковий, лісовий і сірий, кіт лісовий, куниця лісова, миша лісова і полівка руда. На полі вдається побачити хом'яка, полівку звичайну, мишей польову і маленьку, лисицю, крота, їжачка звичайного, зайця-русака, а на луках і в річці — полівку водяну, ондатру, але майже зникла видра річкова.

Басейн Суржі розташований у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році. У кварталах 48-57, 59-61 Кадиївецького лісництва знаходиться ботанічний заказник «Довжоцький» площею — 655 га, який організований у 1996 році. Поблизу села Нагоряни розташована геологічна пам'ятка природи «Розріз нагорнянської світи» площею — 5 га, яка була створена у 1982 році.

СУРЖА У ВЕРХІВ'ЯХ.

ТЕРНАВА

Басейн Тернави розташований між Студеницею і Баговичкою. Його площа становить — 346 км², а довжина річки складає — 65 км. У Тернави 45 приток загальною протяжністю — 115 км. Густота річкової мережі — 0,62 км/км².

Тече з півночі на південь майже меридіонально, а бере початок біля села Косогірка Ярмолинецького району. Верхня і середня течії знаходяться на території Дунаєвецького району. Тут Тернава протікає через Томашівку, Тернову, Харитонівку, Ганнівку, Дунаївці, Січенці, Панасівку, Воробіївку і Кривчик. Нижня течія розташована в Кам'янець-Подільському районі, де річка тече через Тернавку, Суржинці, Китайгород, Врублівці, за якими впадає в Дністер.

Тернава починається в Городоцькому природному районі, де спостерігаються неглибокі в середньому до 40 м колювання поверхні, досить рівнинні межиріччя з численними древніми долинами з опідзоленими чорноземами та глибокими чорноземами.

Верхня і середня течії Тернави розташовані в межах Ушицького природного району. Для нього характерна глибока і часта почленованість поверхні каньйоноподібними долинами. У долині та басейні Тернави досить густа мережа ярів і балок, по яких розвивається глибинна ерозія, а на обезліснених схилах проявляється інтенсивна площинна ерозія.

Нижня течія розташована в межах Товтрового і Жванчицького природних районів. У Товтровому природному районі Тернава пробивається через Товтровий кряж, утворюючи скелясту мальовничу долину.

Жванчицький природний район поблизу річки характеризується тим, що у ньому великі площі займають древні широкі долини з глибокими чорнозема-

ми. З точки зору геоботанічного районування верхів'я і північна частина середньої течії Тернави знаходяться в Городоцько-Дунаєвецькому районі, де колись були дубові і дубово-грабові ліси, більша частина яких тепер замінена орними землями. Основна частина середньої течії розташована в Товтровому геоботанічному районі, де поширені дубово-грабові ліси та рештки букових лісів. А нижня течія знаходиться в Жванчицькому геоботанічному районі, де ростуть дубові та дубово-грабові ліси.

На сьогодні найвища лісистість у басейні Тернави спостерігається у середній і нижній течіях. Тут є лісові масиви поблизу сіл Чаньків, Воробіївка, Гута-Блищанівська, Дерев'яне, Княжпіль і Врублівці. Заплавні луки розміщуються у верхів'ї на нормально або надмірно зволужених лучних і лучно-болотних ґрунтах. У травостої тут найбільша роль належить злакам, на більш зволужених ділянках чимало осок, рідше трапляються бобові у різнотрав'ї.

У середній течії суходільні

луки займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. У нижній течії на «стінах» росте ефедра двоколоса, мигдаль низький та бородач звичайний.

У межах басейну Тернави чітко проглядаються три типових зооценози: водно-болотний, зооценоз суходільних лук, пасовищ і оброблюваних угідь і скельно-товтровий зооценоз.

У водах Тернави живе до 25 видів риб, з яких найбільшу щільність мають популяції карася, плітки, в'юна, верховод-

ки, йоржа, окуня, ляща, лина і краснопірки. Рідше зустрічаються білизна, рибець, чехонь, судак, атерина, тарань і сом.

Земноводні в басейні Тернави особливо численні у весняно-літній період, коли майже всі види жаб, кумок і тритонів досягають максимальної чисельності. У земноводних співвідношення рослинних і тваринних кормів змінюється залежно від їх віку та умов зовнішнього середовища — кількості опадів, температури повітря і води, відносної вологості повітря.

Лише подекуди в басейні Тернави вдається побачити черепаху болотяну, вужів водяного і звичайного, ящірок живородну і прудку.

Цікавим є пташине населення. У басейні широко представлені птахи лук, водойм і боліт, птахи поля і степу, птахи лісу і птахи-синантропи. Так у середній течії Тернави знаходиться скельно-товтровий зооценоз, де мешкають галки, шпаки, горобці польові, дрозди кам'яні, серпокрильці, сичі, пугачі, боривітри звичайні і одуди.

Різноманітний і світ ссавців, бо тут можна побачити полівку звичайну, хом'яка звичайного, хом'ячка сірого, мишу хатню, пацюка сірого, ховраха рябого, зайця-русака, тхора степового, широковуха європейського, підковоноса малого і крота південного. Загалом вдається нараховувати до 30 видів ссавців.

У басейні Тернави знаходиться Михайлівський парк. У Кам'янець-Подільському районі на південь від села Демшин розташований ботанічний заказник «Чапля» площею 177 га, створений у 1989 році. Поблизу Китайгорода знаходиться ботанічний заказник «Китайгородський ліс» площею 84 га, створений у 1988 році.

ТЕРНАВКА (Гниловодка)

Тернавка є правою притокою річки Тернави, яка належить до басейну Дністра. Її довжина становить — 23 км, у неї 10 приток загальною протяжністю — 25 км, густота річкової мережі — 0,56 км/км², а площа басейну — 69,2 км².

Річка, яка має подвійну назву у науковій літературі: в атласах та на мапах частіше всього називається Тернавка, а в народних легендах і розмовній мові — Гниловодка. Басейн Тернавки розташований на півдні Хмельницької області у межах Дунаєвцького і Кам'янець-Подільського адміністративних районів.

Верхів'я і половина середньої течії розташовані на території Дунаєвцького району. Тернавка бере початок південніше села Залісці зі струмка, який тече широкою долиною. Боліт тут немає. Абсолютна висота цієї місцевості становить 329 м.

Північніше Слобідки-Рахнівської річка утворює невеличкий став і приймає води першої правої притоки, яка несе їх від Слобідки-Залісецької. З кожним кілометром долина річки поглиблюється, але русло південніше Слобідки-Рахнівської стає все мілкішим і мілкішим. Проте північніше Михайлівки Тернавка поповнюється водами ще однієї, але вже лівої притоки, яка протікає північно-західніше Рахнівки і утворює в долині став.

На Дунаєвеччині у середній течії на її берегах розташовані села Михайлівка і Блищанівка. Подолавши межу Дунаєвцького і Кам'янець-Подільського районів, річка стає ще повноводнішою, її русло вгризається у гірські породи, а долина має круті схили. У Супрунківцях Кам'янець-Подільського району

Тернавка меандрує, а південніше цього села розпочинається нижня течія, яка проходить серед лісового масиву. Обминувши Княжпіль зі сходу, Тернавка впадає у річку Тернаву.

Басейн Тернавки розташований у межах Товтрового природного району, для якого

характерним є те, що проявляється рівномірний загальний нахил поверхні на південь, до Дністра. Спостерігається досить скеляста ніби каньйоноподібна долина Тернавки з вузькою заплавою і певним похилом русла. Значне поширення проявляється опідзолених чорноземів, темно-сірих і сірих опідзолених ґрунтів.

У геоботанічному відношенні басейн Тернавки розташований у межах Товтрового геоботанічного району, де спостерігається дещо більша лісистість території, яка в доагрикультурні часи досягала 70 відсотків. У басейні поширені дубово-грабові ліси з середземноморськими елемен-

тами — калина цілолиста, дерен справжній, перлівка ряба, а також з рештками букових лісів. Дубово-грабові ліси ростуть і сьогодні поблизу Залісців, Слобідки-Залісецької, Воробіївки, Рахнівки, Слобідки-Рахнівської, Михайлівки, Супрунковець і Княжополя. У дубово-грабових лісах дерева заввишки до 20-22 м, завтовшки — 34-40 см, відстань між деревами становить — до 4 м. Дубово-грабові ліси цієї місцевості мають двох'ярусні непорушені деревостани. У першому ярусі росте дуб звичайний, до якого домішуються ясен звичайний, явір і клен гостролистий. Другий ярус займає граб звичайний, а також клен польовий, липа

звичайна, берест, черешня та яблуня лісова. У цих лісах добре розвинений підлісок, який утворюють бірючина звичайна, дерен справжній, гордовина і глід п'ятитичинковий. У трав'янистому покриві можна побачити шоломницю високу, леопольдію тонкокріткову, чемерник червонуватий, в'язіль стрункий, чину синювату, холодок тонколистий та осоку парвську.

У долині Тернави суходільні луки займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю видового складу. У травостой запланих лук найбільша роль належить злакам, бобовим і хрестоцвітним. На таких луках серед трав осо-

бливо виділяється — тимофіївка лучна, костриця червона, китник лучний, мітлиця біла, костриця червона, куничник наземний, тонконіг лучний і молінія голуба.

У межах басейну Тернави можна побачити зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, скельно-товтровий зооценоз, зооценоз широколистяних лісів і водний зооценоз.

У водах Тернави мешкає до 12 видів риб. Невисока різноманітність іхтіофауни пояснюється тим, що річка не має ставків, під час межені в окремих частинах русла стає дуже мілкою. Водиться у Тернаві в'юн, карась, плітка, пічкур, верховодка, рідше трапляються

ТІЛЬКИ ФАКТИ

- Спорудження каскаду водосховищ на Дніпрі зменшило довжину річки на 84 кілометри. Цікаво, що в західних джерелах досі прийнято вказувати історичну довжину річки 2285, а не сучасну — 2201 кілометр.
- Нарин майже не поступається Волзі по запасах водної енергії. Потужність Волги (її гідроенергоресурси) 6,20 млн. кіловат, а потужність Нарину — 5,94 млн. кіловат.
- В Південній Америці, в Андах, на висоті 3812 метрів знаходиться найбільше високогірне озеро світу — Тітікака.
- Озеро Байкал можна заповнити 94 такими водоймищами, як Азовське море.

ТРОСТЯНЕЦЬ

Тростянець — ліва притока Смотрича, яка має довжину — 32 км, 47 приток загальною протяжністю — 82 км, густоту річкової мережі — 0,64 км/км² та площу басейну — 204 км².

краснопірка, йорж, окунь, лин і лящ.

Земноводні у цій місцевості частіше всього представлені квакшою, особливо на чагарниках. Тут трапляється більше зелених ропух, але менше часничниць. Дещо вища чисельність на лісових ділянках Товтр жаб трав'яних і гостромордих. У скельних розсипищах під брилами пісковиків ховаються на зиму тритони звичайні та гребінчасті.

Серед плазунів тут постійно зустрічаються всі види ящірок, веретільниця, вужі водяний і звичайний, мідянка, іноді потрапляє на очі гадюка звичайна, ще рідше — гадюка степова.

Відносно багатою є орнітофауна. Мешкає тут до 9 видів птахів-синантропів, до 10 видів птахів степу і поля, до 35 видів птахів лук і водойм, до 40 видів птахів лісу.

Фауна ссавців представлена ондатрою, полівкою водяною і видрою річковою, які мешкають безпосередньо в річці. У долині Тернавки можна побачити тхора степового, мишей польову і маленьку, нічниць водяну і ставкову, полівку звичайну, зайця-русака, їжака звичайного, крота, козулю, ласку, горностаю, бурозубку, а в тутешніх лісах — білку звичайну, вовчків горішкового, сірого і лісового, собаку єнотовидного, kota лісового, куницю лісову, лисицю і підковоноса малого.

У басейні Тернавки розташований «Михайлівський парк» — пам'ятка села Михайлівка, який створений у 1960 році на площі 15 га. У Залісцях — в колишній панській садибі «Букові дерева» — є ботанічна пам'ятка природи площею 0,04 га, яка створена у 1991 році. Басейн Тернавки до того ж знаходиться у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році.

Її басейн розташований переважно на території Городоцького адміністративного району на південному заході Хмельницької області. Річка бере початок одразу трьома притоками:

права починається північно-західніше Хмелівки, середня — витікає північно-східніше Нафтулівки Хмельницького району, а ліва бере початок північніше Москалівки Ярмоли-

нецького району. У Москалівці Тростянець розливається в став, який має витягнуте із заходу на схід плесо, а на лівому березі є глиняний кар'єр глибиною до 4 м. До ставка впадає аж 5 струмків, на четвертому із них є гребля і малесенький ставочок. Тростянець, меандруючи в долині, має загальний напрямок течії з північного сходу на південний захід. Приймає води своєї першої лівої притоки поблизу с.Коритна. Вона плине від с.Волудринці заболоченою долиною. У селі ця притока утворює два ставки, струмки до

яких течуть з неглибоких ярів. Між селами Коритна та Іванівка заплава Тростянця заболочена. Тут у неї впадає друга права притока, яка бере початок з джерела. Біля Іванівки річка долає межу Ярмолинецького і Городоцького районів. Якраз на цій межі вона розливається у величезний став. Тут річка плине упродовж 2 км з півночі на південь, а потім змінює напрямок течії на західний, приймає води третьої лівої притоки, що бере свій початок у глибокому яру, який у верхів'ї має багато джерел. Дно його заболочене, а

на правому схилі добре помітний піщаний кар'єр глибиною до 4 м. Східніше с.Новий Світ Тростянець утворює став, а тоді тече селом. Потім оминає з півдня село Тростянець.

Русло річки і долина з кожним кілометром все більше поглиблюються, а в середній течії Тростянець розливається у два невеличких ставки. Один із них знаходиться у селі Тростянець, а другий — у Басівці. До цього ставка впадає четверта ліва притока, води якої плинуть від с.Підлісний Олексинець, де вона утворює аж 5 ставків. Східніше с.Старе Поріччя Тростянець розділяється на два рукави, а в с.Нове Поріччя в нього впадають води найбільшої лівої притоки, яка бере початок поблизу Хмелівки та Нафтулівки. Ці струмки зливаються біля Ковалівки. Притока тече на південь східніше Матвійківців та впадає у Тростянець біля Нового Поріччя. Південніше цього села води річки плинуть у нижній течії. Тростянець меандрує, знову утворює два рукави, на правому з яких є водяний млин, а далі пролягла заболочена заплава. Північніше Городака і у його центральній частині Тростянець утворює два великих ставки, а південніше міста впадає у Смотрич.

Басейн річки розташований у межах Городоцького геоморфологічного району, де переважають балочні хвилясті схили і поширена площинна і лінійна ерозії. У верхів'ї річки абсолютні висоти становлять — 362,1 м, а в нижній течії — 307,5 м. Спостерігаються на цій території коливання поверхні від 25 до 55 м, але трапляються й досить рівнинні опідзолені чорноземи та глибокі чорноземи.

У геоботанічному відношенні басейн Тростянця розташований у межах двох геоботанічних районів — Волочисько-Антонінському і Городоцько-Дунаєвецькому. У Волочисько-Антонінському геоботанічному районі знаходиться верхня течія

річки, де були поширені в доагрикультурні часи лучні степи, остепнені луки і болота. Середня і нижня течії річки розташовані у межах Городоцько-Дунаєвецького геоботанічного району, де колись росли грабово-дубові та дубові ліси, більша частина яких тепер замінена на поля. На них вирощують зернові, технічні та овочеві культури. Дубові та грабово-дубові ліси у басейні Тростянець ростуть поблизу сіл Москалівка, Слобідка-Олексинецька, Підлісний Олексинець, Хмелівка, Матвійківці, Нове Поріччя та міста Городок. У дубово-грабових лісах дерева

заввишки 21 м, завтовшки — 25 см, відстань між деревами іноді досягає — 10 м. Південно-західніше Матвійківців у лісовому масиві знаходиться урочище Зарудка.

У верхів'ї Тростянець долини широка. У ній розкинулися суходільні луки і лише біля русла пасмом — заплавні луки. Між Коритною і Волудринцями є низинні болота, а великі заплавні — біля Іванівки та дещо південніше Нового Поріччя.

У межах басейну річки можна побачити водно-болотний зооценоз, зооценоз широколистяних лісів, зооценоз обро-

блюваних угідь, суходільних лук і пасовищ. У водах річки багата іхтіофауна: тут мешкає до 25 видів риб — амур білий, верховодка, в'юн, гирчак, білизна, йорж, карась, білоглазка, короп, краснопірка, лин, лящ, окунь, підуст, пічкур, плітка, сом, судак, рибець, щука, марена і товстолобик. Така різноманітність, вірогідно, пояснюється значною чисельністю ставків, а їх тут аж 18.

Навесні та влітку можна зустріти до 11 видів земноводних. Частенько потрапляють на очі жаби ставкова, озерна, гостро-

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Про те якими були наші озера сотні, тисячі, а то й більше років тому, можна знайти відомості ще в античних авторів. Коли подільська річка Південний Буг мала назву Гіпаніс, а українські землі звалися землями Скіфії, тут, біля витоку трьох річок — Бугу, Збруча і Случі, гуляли на безмежних просторах табуні білих диких коней. Паслися посеред степової ковили, пили воду з озера Матір Гіпаніса. Таку реальну картину змальовує давньогрецький історик і мандрівник Геродот у своїй четвертій книзі знаменитої «Історії»: «Ріка Гіпаніс бере початок у Скіфії. Витікає вона з великого озера. Ріка Гіпаніс по виходу з озера лише короткий час — п'ять днів шляху — залишається прісною, а затим, на чотири дні плавання, аж до самого моря, вода її робиться гірко-солонюю».

Через дві з лишнім тисячі років відомий подільський історик і етнограф М.Симашкевич в одному зі своїх краєзнавчих нарисів занотував: «Озеро, про яке говорив Геродот, справедливо носить назву «Матір Гіпаніса». Озеро існує і до нашого часу, хоча його тепер не можна назвати великим: воно на північно-західному кордоні Подільської і Волинської губернії, поблизу с.Черняви».

морда і трав'яна, квакша і кумка червоночерева, ропухи сіра і зелена, тритони гребінчастий і звичайний та часничниця. У руслі і в заплаві мешкають плазуни — вуж водяний, черепаха болотяна, на суходолі — вуж звичайний, ящірки прудка, живородна і зелена, у тутешніх лісах — гадюка звичайна і мідянка.

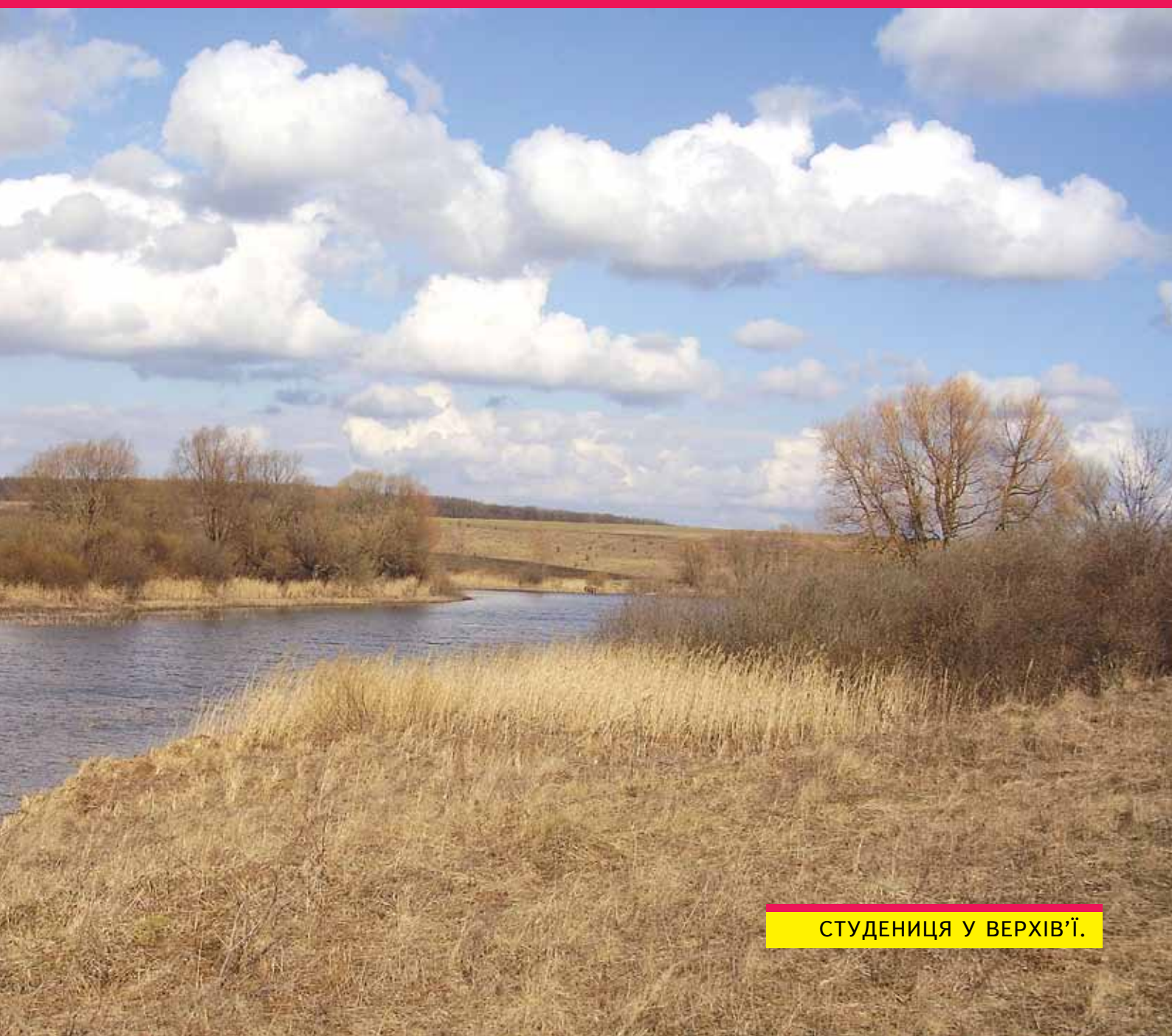
Досить різноманітна орнітофауна, яка представлена птахами лук, боліт і водойм — до 50 видів, птахів лісу — до 35 видів, птахів степу і поля — до 11 видів і птахів-синантропів — до 9 видів. Серед птахів

лук, боліт і водойм вдається частенько зустріти бугая, вісянку очеретяну, деркача, квака, кобилочку річкову, крижня, крячка малого, курочку водяну, ластівку берегову, лебедя-шипуну, лиску, луня лучного, очеретянку ставкову, пастушка, пліску білу, серпокрильця, синьошийку, чайку, чапель сіру та руду і щеврика лучного.

У воді річки частенько можна помітити ондатру, полівку водяну, видру річкову, а в заплаві і долині — крота, їжака звичайного, мишей

польову та маленьку, у довоколишніх лісах — білку звичайну, вовчка сірого, зайця-русака, лисицю, ласку, kota лісового, куницю лісову, лося і свиню дику.

Басейн річки Тростянець знаходиться у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році. Цікаво, що за 3 кілометри на захід від села Підлісний Олексинець розташований зоологічний заказник «Білинщина», який створений у 1993 році, а його площа становить 65 га.

УШИЦЯ

Ушиця має довжину до 100 км, а площу басейну — 1196 км². У неї 221 притока загальною протяжністю — 602 км, густота річкової мережі — 0,74 км/км². Річка є лівою притокою Дністра.

Майже меридіонально тече в середній і нижній течіях, а верхня утворюється від злиття трьох струмків біля с.Пільний Олексинець. Там Ушиця тече з північного заходу на схід. У верхів'ї, в Городоцькому районі, річка тече через Пільний Олексинець, в Ярмолинецькому — Нове Село, Томашівку, Сутківці, Борбухи і Баранівку, у Віньковецькому — Адамівку, Зіньків і Гамарню, у Новоушицькому — Джуржівку, Кружківці, Тимків, у Дунаєвецькому — Велику Кужелеву, Миньківці та Сокілець, у Кам'янець-Подільському — Гуту-Чугорську, Чабанівку і Стару Ушицю. У верхів'ї долина Ушиці ви-

дається плоскою, неглибокою і досить заболоченою, але вже у середній частині вона поглиблюється і стає глибокою — до 150 м у нижній течії. Загалом Ушиця характеризується тим, що вона дуже звивиста, постійно меандрує, але меандри здебільшого не виходять за межі 2 км. Для середньої і нижньої частин басейну характерне значне поширення лінійної ерозії — промоїни, яри і зрідка балки. Придолинні схили густо порізані ерозійними формами, які часто і тепер діють, тому цей басейн є найбільш небезпечним у Хмельницькій області відносно розвитку ерозії.

У минулому в Ярмолинець-

кому і Дунаєвецькому районах, де тече Ушиця, великі площі займали дубові і грабово-дубові ліси, більша частина яких замінена на поля. У Новоушицькому районі, природна рослинність якого була представлена дубово-грабовими, дубовими і грабовими лісами, їхня площа теж дуже скоротилася. На сьогодні найбільш залісненою є середня частина басейну Ушиці. Великі лісові масиви зустрічаються біля Станіславівки, Проскурівки, Малієвець, Гути-Морозівської, Малої Кужелівки, Великої Кужелевої і Соکیلця. У нижній течії Ушиці є дубові ліси з поширенням дуба скельного. У цьому районі трапляються і релікти — берека, дерен справжній, горобейник пурпурово-голубий і осока парвська. Внаслідок того, що в Ушиці заплава вузька, ні заплавні, ні суходільні луки не мають великих площ. Весняні повені і дощові паводки іноді мають катастрофічний характер.

РІЧКА УШИЦЯ У НИЖНІЙ ТЕЧІЇ.

Багатою є іхтіофауна Ушиці, адже до неї особливо під час нересту заходять косяки риб з Дністра. Після нересту частина їх повертається у найбільшу водну артерію області. Близько 8 видів земноводних і 9 видів плазунів мешкає в басейні Ушиці. Різноманітне тут і птаство, але воно дещо поступається за чисельністю Дністру. Близько 35 видів ссавців мешкає в басейні Ушиці.

Річка використовується переважно для рибництва, а її береги для випасання худоби і відпочинку.

У басейні Ушиці знаходиться кілька природоохоронних об'єктів Хмельницької області — буковий ліс в «Городоцькій дачі» Миньковецького лісництва, Миньковецький дендропарк, урочище «Зарудка зелена» Миньковецького лісництва. На правому березі Ушиці в селі Сокилець розташована геологічна пам'ятка природи «Соколівський розріз канилівської серії верхнього докембрію» площею 1,5 га, створена у 1982 році.

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Жителі села Сомин Турійського району на Волині бояться купатися в озері неподалік. Кажуть, у його глибинах плаває довготіле чудовисько з головою змії і крокодилячим тулубом. Уперше про загадкову істоту в Сомині засвідчив староста сусіднього села Лук наприкінці XIX століття. Він писав до Варшави, що соминці не платять податки з ловлі риби. Пояснюють це тим, що у воді живе змії, який пожирає рибу і нападає на худобу. Одного разу соминці погнали поїти волів до озера. Завели подалі у воду. Раптом із озера вистрибнув величезний звір, схопив одного чоловіка за ногу і потягнув на глибину. Той почав кричати і відбиватися. Перелякані воли кинулися на берег. Чоловік устиг схопитися за роги худоби, потім вискочив на спину вола. Так вибрався на берег. Учені припускають, що в Сомині живе доісторична прісноводна акула. Вона нібито пережила льодовиковий період. На користь цієї версії свідчать археологічні знахідки, стверджує радник Інституту археології НАН України Валентин Волонтей. Волинські селяни часто викопують на городах закам'янілі зуби і кістки давніх риб. А в селі Дуліби Турійського району знайшли майже цілий скелет доісторичної прісноводної акули.

УШИЦЯ ПОБЛИЗУ ЗІНЬКОВА.

УШКА

Ушка є правою притокою річки Ушиця. Вона має довжину 34 км, площу басейну 204 км², 42 притоки загальною протяжністю — 107 км. Густота річкової мережі Ушки — 0,75 км/км².

Її басейн розташований на північному сході Хмельницької області у межах Віньковецького, Ярмолинецького та Дунаєвецького адміністративних районів. Цікаво, що в народі Ушку ще називають — Утка. Бере свій початок ця водна артерія на Віньковеччині, дещо північніше села Покутинці одразу двома струмками, що наповнюються джерелами. Абсолютна висота цієї місцевості становить — 328,6 м.

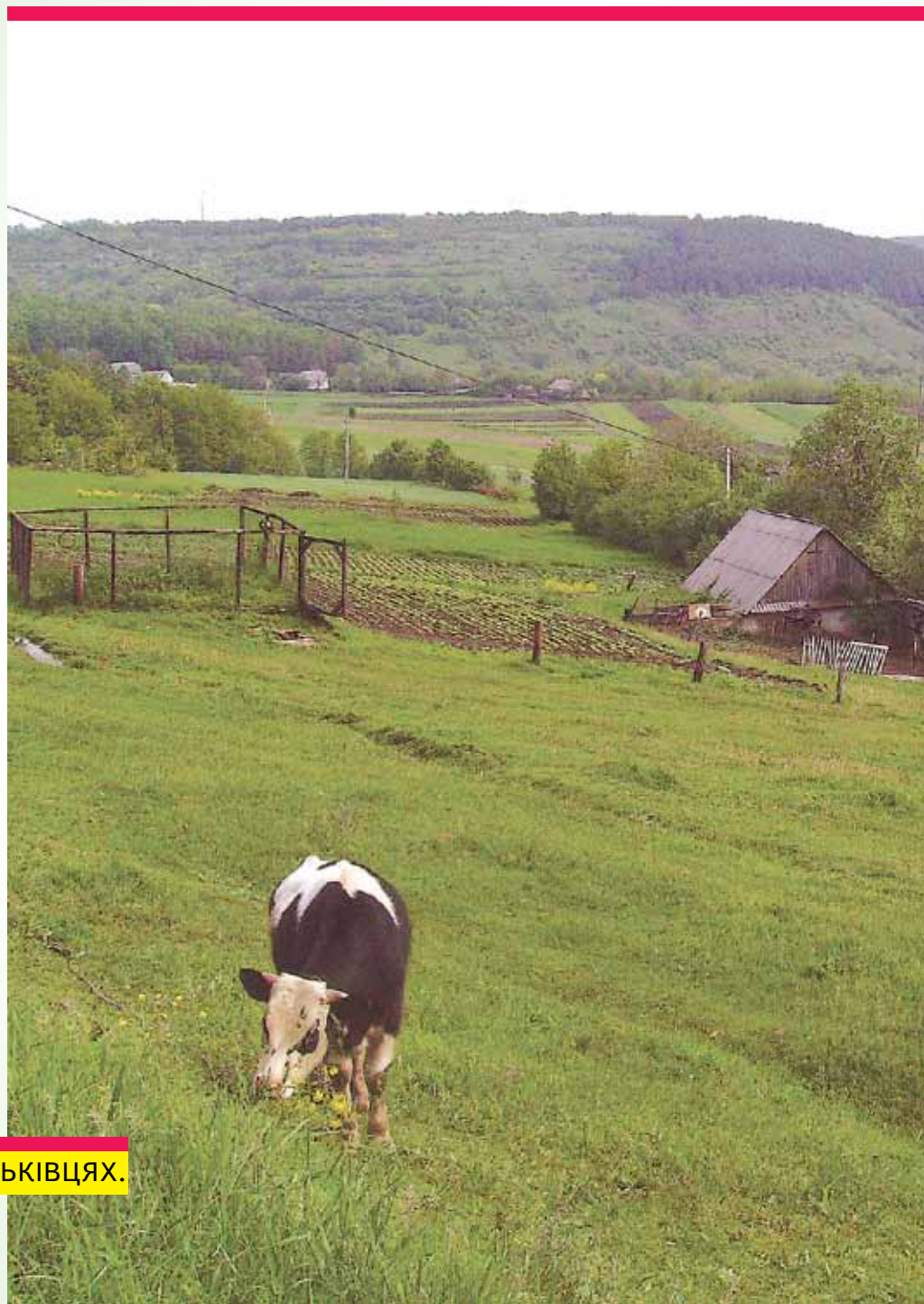
У верхів'ї долина річки досить глибока і з кожним кілометром поглиблюється. На північній околиці Покутинців Ушка розливається у три стави, один із яких має довжину — 1 км 800 м, ширину — до 200 м. Біля цього ставка лівий берег Ушки обривистий, а обриви бувають від 6 м до 15 м. Північніше Проскурівки починається середня течія річки. Тут вона приймає води своєї першої правої притоки, яка несе їх від Солобківців Ярмолинецького району з двох малесеньких ставків. Східніше села Тарасівка ця притока плине межею Ярмолинеччини та Віньковеччини. Пронісши води через центр села Андріївка, притока впадає в Ушку.

Цікаво, що у цьому місці до неї ще впадає перша ліва притока, яка також утворює два ставки. У Проскурівці на річці є водяний млин, а на південній околиці лівий берег дуже крутий. Тут утворилися глибокі — до 24 м — яри. Біля с.Слобідка-Малієвецька русло

річки все більше поглиблюється, а річка — меандрує, приймаючи у середній течії води ще трьох приток. Південніше с.Скрипівка Ушка плине у нижній течії. Її лівий берег вкриває

грабовий ліс. Поблизу с.Ярова-Слобідка знаходиться водяний млин. Тут річка дуже меандрує. Оминаючи Малу Кужелівку зі сходу, Ушка приймає води притоки Синявки, яка бере свій початок у с.Синяківці. На околиці Малої Кужелівки також діє водяний млин. У нижній течії перед впадінням Ушки в Ушицю річка особливо сильно меандрує. Тут на ній знаходиться ще один водяний млин, а вона приймає води останньої правої притоки.

Басейн Ушки розташований у межах двох природних райо-

нів — Городоцькому та Ушицькому. Для цієї території характерний рівномірний загальний нахил поверхні на південь.

У середній і нижній течіях Ушки долина річки глибока, близька до каньйоноподібної з вузькою заплавою та значним похилом русла. Проявляється тут і дещо більша лісистість території. Досліджено, що в доагрикультурні часи вона досягала 70 відсотків. У цій місцевості чітко виражене поширення опідзолених чорноземів, темно-сірих і сірих опідзолених ґрунтів.

У геоботанічному відношенні басейн річки розташований у межах Городоцько-Дунаєвського геоботанічного району, де ростуть грабово-дубові та дубові ліси, більша частина яких тепер замінена орними землями — полями. Такі ліси і лісові масиви можна побачити поблизу сіл Покутинці, Проскурівка, Майдан-Морозівський, Слобідка-Малієвська, Сприсівка, Гута-Морозівська та Мала Кужелівка. У грабово-дубових лісах дерева заввишки 18 м, завтовшки — 21-25 см, відстань між деревами — 4-5 м.

Впадає в око і те, що в долині річки немає боліт, діляночки заплавлених лук розташовані біля русла невеличким пасмом, а на окремих ділянках взагалі відсутні. Проте тут скрізь можна побачити суходільні луки, які часто займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю видового складу. Різнотрав'я представлене переважно волошкою лучною, розхідником звичайним, шавлією лучною, суховершником звичайним, жовтцем повзучим, деревієм звичайним, гадючником шестипелюстковим і королицею звичайною.

У межах басейну Ушки можна виділити зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценоз широколистих лісів і водний зооценоз.

На річці та її притоках є 6 ставків, а ось боліт немає. Це не дуже сприятливі умови для життя земноводних, тому тут щільність окремих видів не висока. Частіше всього можна побачити жаб ставкову і гостроморду, рідко потрапляють у поле зору жаби озерна і трав'яна, квакша і кумка червоночерева. На полях, у садах трапляються ропухи сіра і зелена, часничниця і тритон звичайний. Не помічений у цій місцевості тритон гребінчастий.

У річці водиться до 15 видів риби — карась, плітка, в'юн, верховодка, гірчак, йорж, короп, лин, лящ, окунь, пічкур, щука і товстолобик. Різноманітність видів риби в Ушці різко збільшується навесні, коли відбувається нерест. Тоді до неї запливають косяки більш цінних риби з Ушиці.

У водах Ушки можна зрідка побачити вужа водяного, а черепах болотяних у цій місцевості немає. Проте досить добре почувує себе у цих умовах вуж звичайний, гадюка степова, ящірки прудка, зелена і живородна. Іноді вдається побачити мідянку і ще рідше веретільницю.

УШУКА

Ліва притока Збруча, що має довжину русла 14 км, 9 приток загальною протяжністю — 20 км, густоту річкової мережі — 0,62 км/км² та площу басейну — 55 км².

На цій території багато лісових птахів: тут можна нарахувати до 40 видів, птахів лук, боліт і водойм — до 35 видів. Немає птахів, які мешкають виключно на болотах. Широко розповсюджені птахи степу і поля: вони й мають найбільшу щільність. Тому їх вдається нарахувати 18 видів. Частенько у поле зору потрапляють 8 видів птахів-синантропів.

У долині Ушки можна зустріти серед птахів лук і водойм — пастушка, перепілку, пліску білу, рибалочку голубого, серпокрильця, синьошийку, трав'янок чорноголову і лучну, чайку, чаплю сіру, чечевицю звичайну, очеретянку ставкову, луня лучного, ластівку берегову, курочку водяну, лиску, крячка річкового, криження, кобилочку річкову і луня лучного.

Через те, що басейн річки Ушка добре вкритий лісами, то тут можна зустріти звірів, які належать до різних зооценозів. У зооценозі широколистяних лісів живуть ссавці — білка звичайна, вовчки горішковий, лісовий і сірий, кіт лісовий, куниця лісова, лисиця, лось, миша лісова, полівка руда лісова і тхір чорний.

У зооценозі суходільних лук, оброблюваних угідь і пасовищ мешкають — білозубки білочерева і мала, бурозубка, заєць-русак, їжак звичайний, козуля, кріт, миші маленька і польова, полівка звичайна і хом'як.

У водному зооценозі живуть ссавці — видра річкова, ондатра, полівка водяна.

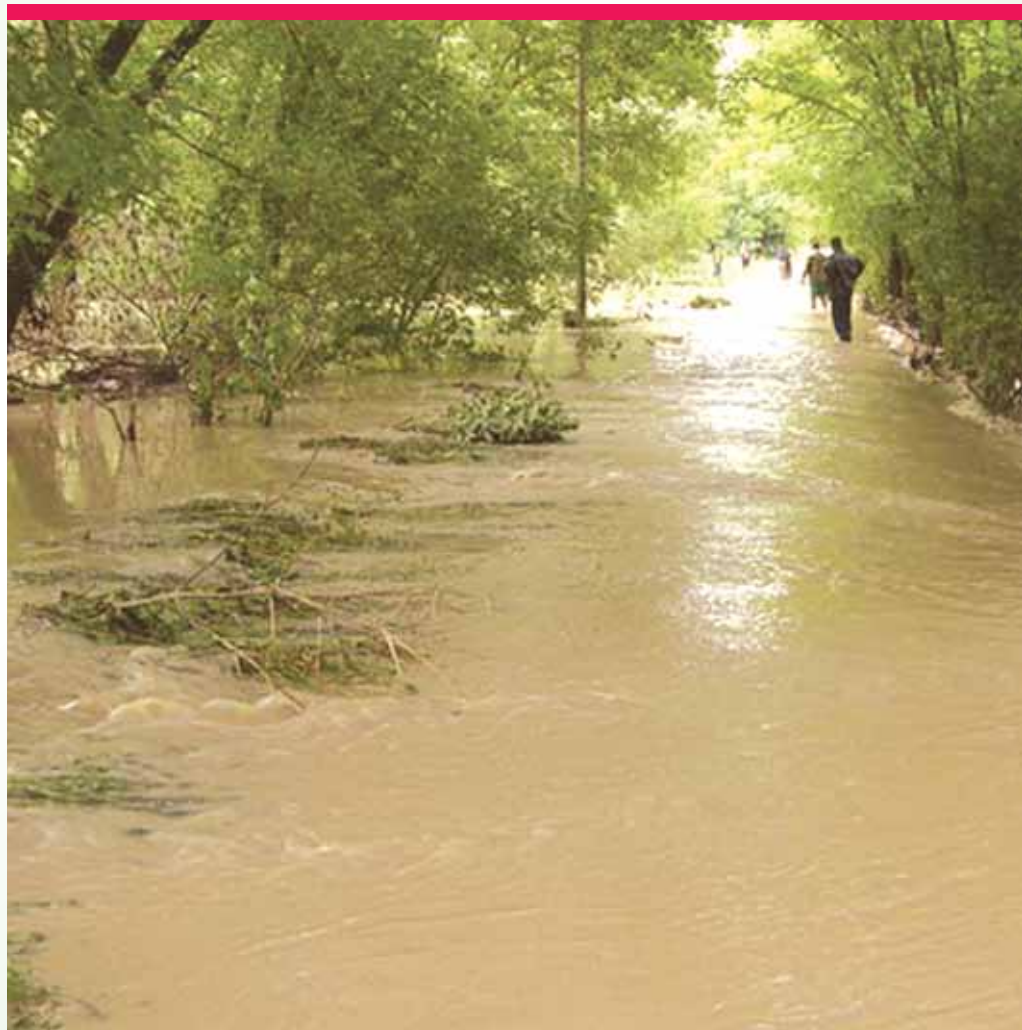
Цікаво, що в басейні річки поблизу Проскурівки є заповідне урочище «Проскурівський ліс» площею — 250 га, яке створене у 1982 році. А в селі Маліївці Дунаєвецького району у середній течії Ушки розташований обласний дитячий тубдиспансер, де знаходиться парк-пам'ятка «Малієвецький» площею 17,2 га, організований у 1960 році.

Басейн розташований на заході Хмельницької області на території Волочиського і Городоцького районів. На Городоччині знаходиться верхів'я цієї річки.

Річка починається одразу трьома струмками північно-східніше села Гречана, де вони утворюють невеличкий ставок, з якого продовжує свій плін Ушка. Перетнувши межу Волочиського і Городоцького районів, річка продовжує тихий

плин у середній течії та біля с.Липівка приймає води своєї лівої притоки, яка бере початок біля с.Калинівка. Цей струмок розливається у ставок, подолавши відстань у п'ять кілометрів, притока впадає в Ушку.

У середній течії Ушка все глибше врізається у гірські породи, її долина глибшає, а на правому березі знаходиться багато ставків. Південно-західніше с.Бубнівка річка утворює малесенький ставочок і від

цього місця починається вже середня течія, яка пролягає повз села Курівку і Жаглівку, за якою впадає у річку Збруч. Лише тут, біля самого гирла, на лівому березі розкинувся невеликий лісовий масив.

Басейн Ушуки розташований у межах Городоцького природного району, де рельєф рівнинний і спостерігаються неглибокі коливання поверхні — в середньому до 40 м, є рівнинні межиріччя, прослідковується поширення поряд з опідзоленими чорноземами глибоких чорноземів.

Цікаво, що верхів'я і частина середньої течії Ушуки розташовані у Волочисько-Антонінському геоботанічному районі, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки, а нижня течія річки знаходиться

в Городоцько-Дунаєвецькому геоботанічному районі, де колись були грабово-дубові та дубові ліси, які за останніх три століття знищені і на їх місці тепер поля. У басейні Ушуки збереглося декілька лісів. Один із них розташований у її верхів'ї — південно-східніше Тарасівки, другий — західніше Курівки, а третій — найбільший — біля гирла Ушуки. Ці дубово-грабові ліси мають двох'ярусні деревостани. Перший ярус займає дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний, явір. У другому ярусі можна побачити граба звичайного, липу звичайну, береста, клена польового, осіку, черешню, яблуню лісову і грушу звичайну. У підліску ростуть — свидина, ліщина, бруслина європейська, глід одноматочковий, бруслина бородавчаста, клокичка периста, дерен, вовчі ягоди, клен татарський, шипшина собача, бузина чорна і черемха звичайна.

У трав'яному покриві виділяються — осока волосиста, підлісник європейський, безщитник жіночий, зірочник лісовий, маренка запашна, зеленчук жовтий, яглиця звичайна і копитняк європейський.

Класичних боліт у долині Ушуки немає, у долині є суходільні луки, які займають різні ґрунти, а тому відзначаються різноманітністю угруповань і видового складу, а на

заплаві милують око заплавні луки, де росте осока рання, тимофіївка лучна, костриця червона, китник лучний, костриця лучна і мітлиця біла.

У водах Ушуки не дуже велика різноманітність риби. Тут високу щільність має — карась, в'юн, пічкур, плітка, короп, рідше, але трапляється — краснопірка, лин, окунь, йорж, лящ, товстолобик і білий амур. Напевно немає такої діляночки в басейні Ушуки, де б не було земноводних. Тут мешкають усі види, які зустрічаються на Хмельниччині.

Серед плазунів не трапляються гадюки степова і звичайна, рідкісними є мідянка і веретільниця.

Багаточисельною є фауна птахів. Особливо виділяються птахи лук, боліт і водойм — 43 види, птахів степу і поля — 14 видів, птахів-синантропів — 6 видів і птахів лісу — до 30 видів.

До ссавців на цій території повинно бути особливе ставлення, бо вони нечисленні. Тут рідко вдається побачити кутору звичайну, видру річкову, ондатру, водяну полівку. На луках поширені полівки звичайна і сибірська, миші польова і маленька, ласка і горностай. Мешкають в басейні зайці-русаки, лисиці, пацюки сірі, тхори чорні, буроzubки звичайні і малі, кріт, нічниця ставкова і водяна.

ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ ТІЛЬКИ ФАКТИ

Найбільше води в Україні — близько 45 відсотків усього водоспоживання — припадає на промисловість (переважно на енергетику, чорну металургію і хімічну промисловість, які є найбільш водоємними галузями). 40 відсотків споживає сільське господарство і приблизно 10 відсотків використовується для комунальних потреб.

На виробництво тонни сталі потрібно до 120 кубометрів води, тонни чавуну — 230, тонни паперу — 800, тонни каучуку — 3500, тонни синтетичного волокна — майже 5000 кубометрів води.

ЧОРНОВОДКА

Чорноводка є правою притокою річки Кулявки. Її довжина становить 20 км. У неї 17 приток загальною протяжністю — 32 км, густота річкової мережі — 0,54 км/км², а площа басейну — 95,5 км². Кулявка є лівою притокою Смотрича.

Її басейн розташований на південному заході Хмельницької області на теренах Ярмолинечського та Городоцького адміністративних районів. Верхня течія Чорноводки розташована на південному заході Ярмолинеччини.

Річка бере початок східніше с. Ясенівка з двох меоліоративних каналів, які мають ширину — 5 м, глибину — 2 м, дно піщане. У минулому, вірогідно, ця місцевість була заболочена, тому і прорили ці канали. У Ясенівці на річці та каналах створено чотири ставки, а західніше села річка розливається у величезний став, який поділений греблею на більшу і меншу частину. До меншого ставка впадають води ще одного лівого каналу, а до більшого ставка — води першої правої притоки, яка бере початок з джерела і тече заболоченою долиною.

Південніше с. Балакири Чорноводка приймає води другої притоки, на якій є невеличкий ставок, та третьої притоки, яка влітку періодично пересихає. Біля Балакирів річка долає межу Ярмолинеччини та Городоцьчини.

З північного заходу східніше с. Мудриголови до Чорноводки впадають води ще одного каналу, ширина якого — 5 м, глибина — 2 м, дно — піщане. Від цього села починається середня течія Чорноводки. Вона змінює напрямок на західний, розливається в маленький ставочок і тече широкою заболо-

ченою долиною. Цікаво, що тут є водяний млин.

У селі Чорноводки річка утворює аж 5 ставків. На правому березі біля великого ставка росте невеликий лісок. Неподалік відстійників Городка Чорноводка знову розливається в став, а далі заболоченою долиною — у нижній течії — меандрує на південь. На її лівому березі знаходиться красивий водяний млин, гранітний

кар'єр глибиною до 15 м.

Біля села Папірня на схід простягнувся великий обривистий яр, до якого несуть свої води два струмочки, що влітку пересихають. На західній околиці Папірні над річкою діє ще один водяний млин, а дещо південніше села розташований гранітний кар'єр глибиною до 5 м. Неподалік с. Стара Пісочна Чорноводка впадає в Кулявку.

Басейн Чорноводки розташований у межах Городоцького природного району, де долина річки не має скелястих, урвищних схилів, а переважають балочні хвилясті схили, у яких виразно поширена площинна і лінійна ерозія ґрунту. Абсолютні висоти у верхів'ї Чорноводки становлять — 324,6 м, а в нижній течії — 302,1 м. Спостерігаються на місцевості неглибокі коливання поверхні (в середньому

до 20-30 м) і досить рівнинні межиріччя, де поширені поряд з опідзоленими чорноземами і глибокі чорноземи.

У геоботанічному відношенні басейн Чорноводки розташований у межах Городцько-Дунаєвського геоботанічного району, де колись росли грабово-дубові та дубові ліси, більша частина яких вирубана і замінена на поля. Тепер залишилися лише дубово-грабові ліси поблизу Ясенівки, Соснівки, Городка, Чорноводів та Папирні. Дерев у цих дубово-грабових лісах заввишки 21-25 м, завтовшки — 23-28 см і відстань між ними 5-10 м.

Долина річки Чорноводки досить заболочена, особливо нижня течія, частково — середня і верхня. Суходільні луки займають горби, долини, відзначаються строкатістю ви-

дового складу. Заплавні луки часто розміщені на лучних і лучно-болотних ґрунтах. У їх травостой найбільша роль належить злакам, бобовим, хрестоцвітним і осокам. Болота вкриті звичайноочеретяно-осоковими, звичайнолепеховими і великолепешняковими угрупованнями рослин.

У межах басейну Чорноводки є зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, зооценози широколистих лісів і водно-болотяний зооценози.

У річці мешкає до 24 видів риб. Пояснюється така велика різноманітність іхтіофауни тим, що на ній знаходиться 14 ставків, є канали, вона повноводна, а місцеве населення займається риборозведенням. Найбільш розповсюдженою рибою у верхній, середній і

нижній течіях є карась, пічкур, плітка, короп, в'юн, гірчак, йорж, лин, лящ, окунь, товстолобик і білий амур. Досить рідко трапляється білизна, клепець, марена, краснопірка, підуст, сом, судак, рибець, чехоня і щука. В окремих місцях можна упіймати й міногу українську. Дуже сприятливі умови і для проживання представників всіх 11 видів земноводних, що мешкають на Хмельниччині.

З 10 видів плазунів, які є в нашому краї, частенько можна побачити вужів водяного і звичайного, гадюку звичайну, веретільницю, черепаху болотяну, ящірок прудку, живородну і зелену.

Мешкає тут до 32 видів птахів лісу, до 54 видів птахів лук, боліт і водойм, до 13 видів птахів поля і степу та до 7 видів птахів-синантропів. Серед птахів-синантропів у цій місцевості мешкають — галка, горобець хатній, ластівки сільська і міська, лелека білий, шпак звичайний і сипуха.

У басейні Чорноводки найбільшу щільність серед ссавців мають: у руслі — полівка водяна, ондатра і видра річкова; на заплаві та в долині — кріт, білозубка мала, бурозубка, заєць-русак, їжак звичайний, ласка, миша польова, нічниця ставкова, чорний тхір; на довколишніх полях — хом'як, тхір степовий і миша маленька; у лісі — білка звичайна, вовк сірий, вовчки горішковий, лісовий і сірий, собака єнотовидний, кіт лісовий, лисиця, лось, свиня дика і миша лісова.

Басейн річки Чорноводки розташований у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році. Тут, в урочищі Кошарна між селом Чорноводи і містом Городком, знаходиться Кошарський ландшафтний заказник загальною площею 120 га, який створений у 1981 році.

ШАНДРОВА

ТІЛЬКИ ФАКТИ

Є на світі озеро, вода в якому вельми незвичайного кольору, знаходиться воно в Сенегалі. Вода в цьому озері має рожевий відтінок, що віддалено нагадує колір марганцівки.

Секрет цього природного феномену полягає у вкрай високій солоності озера. Вода тут настільки багата мінеральними солями, що в озері немає ніякого життя за винятком одного єдиного мікроорганізму. Саме ці мешканці озера і забезпечили йому неповторне забарвлення і всесвітню популярність.

Місцеве населення — переважно представлене народом волоф — називає це озеро «Ретба». Цілими днями місцеві жителі займаються видобутком солі з дна цієї водойми. Практично щодня можна спостерігати величезні, майже двокілометрові лінії з човнів солевидобувачів. При цьому для того, щоб почерпнути сіль з дна озера, добувачі заходять у воду мало не по саме горло. Праця дуже важка, але за африканським мірками досить добре оплачується.

Відноситься до малих річок Хмельниччини. Її довжина становить — 12 км, у неї сім приток загальною протяжністю — 17 км, густота річкової мережі — 0,81 км/км², а площа басейну — 36 км². Вона є лівою притокою Збруча.

Басейн річки розташований на південному-заході Хмельницької області на території Городоцького адміністративного району. Шандрова бере початок східніше села Іванківці. Річка плине у верхній течії на північний схід досить широкою, розлогою долиною. У середній — напрямом змінюється на північний захід, русло поглиблюється, долина стає глибокою, а у нижній течії річка протікає повз села Кам'янка, Спасівка, а вже у Сатанові впадає у Збруч. Цікаво, хоча Шандрова тече на відкритій території, але західні окраїни її басейну межують з великими лісовими масивами, які знаходяться поблизу сіл Іванківці, Кринців і Слобідка.

Басейн річки розташований у межах Товтрового геоморфологічного району. Ця територія характеризується тим, що тут знаходиться частина головного пасма Товтр, яке відзначається найбільшими висотами. Плосковипуклий хребет має ширину до 300 м, супроводжується численними бічними Товтрами, що іноді мають гострі вершини, а деякі переважно безлісі. Півніжжя Товтр у цій місцевості вкриті щербеним делювієм і лесоподібними суглинками, на яких місцями утворилися чорноземи звичайні, а місцями можна бачити перегнійно-карбонатні ґрунти під лучним остепненим травостоєм.

У геоботанічному відношенні верхня і середня течія річки, особливо лівий берег, її притоки, знаходяться в Тов-

тровому геоботанічному районі, в якому і сьогодні поширені дубово-грабові ліси з рештками букових лісів. Коли перебуваєш у такому лісі, то впадає у вічі те, що у першому ярусі росте дуб і граб, трапляються окремі буки. Взагалі природна східна межа поширення бука лісового проходить по Збручу. У грабово-дубових лісах на цій місцевості добре розвинений і підлісок: тут росте — берека, ліщина, клен татарський, дерен справжній, гордовина, клокичка периста і глід п'ятитичинковий.

У трав'яному покриві виділяються — холодок тонколистий, гусинець баштовий, осока парвська, молочай мигдалевидний, чина синювата, самосил гайовий, в'язіль стрункий, черешник червонуватий і перлівка мальована. Навесні у цих лісах можна побачити підсніжник звичайний, гусячу цибулю, проліску дволисту, ряс Галлера, анемону дібровну, згубницю залозисту, анемону жовтецову і згубницю бульболисту.

У басейні 70 відсотків тери-

ПАНОРАМА РІЧКИ СТУДЕНИЦІ.

торії займають поля, у долині річки переважають суходільні луки. Вони відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. Тут можна побачити справжні і пустищні луки, проте немає класичних боліт. Біля Іванківців значні площі займають сади.

Іхтіофауна у річці не дуже різноманітна, хоча вона переважно близька до збручанської. Водиться тут верховодка, в'юн, гірчак, йорж, карась, короп, краснопірка, лин, лящ і пічкур. Через те, що немає на річці великих і навіть малих ставків, не водиться тут велика щука, товстолобик, судак, сом і амур білий.

Спостерігається значно менша щільність земноводних, вірогідно, це пов'язано з тим, що на цій території немає боліт. Під вечір від річки можна почути голоси жаб ставкової, і озерної, на березі у траві помітити жаб трав'яну і гостроморду, ропух сіру і зелену, біля струмків у затінених місцях з'являються тритони звичайний і гребінчастий. Рідкісною для цієї місцевості є квакша, кумка червоночерева і часничниця.

Більшу щільність мають плазуни. Часто у підніжжях Товтр мешкають ящірки прудка і живородна, вуж звичайний, мідянка, гадюка степова. У руслі річки, серед рослинності зрідка можна побачити вужа водяно-

го, але немає у цій місцевості черепахи болотяної, гадюки звичайної.

Досить часто у басейні річки зустрічаються представники орнітофауни, які належать до різних зооценозів. Птахів лук і водойм тут можна нараховувати до 33 видів, птахів степу і поля до — 12 видів, птахів-синантропів — до 8 видів і навіть птахів лісу — до 40 видів. Пташине населення скельно-товтровою зооценозу відзначається чисельністю птахів скельного комплексу. До них належать галка, дрізд кам'яний, шпак, серпокрилець, горобець польовий, сич, пугач, одуд і боривітер звичайний.

У цій місцевості водяться ссавців бурозубка, видра річкова, горностай, собака ентоводний, заєць-русак, їжак звичайний, кіт лісовий, козуля, кріт, куниця кам'яна, ласка, лисиця, миші жовтогорла, польова і маленька, нічниця водяна, ондатра, пацюк сирій, полівки водяна і звичайна, тхір степовий, ховрах крапчастий і хом'як.

У цій місцевості знаходиться парк-пам'ятка «Сатанівська перлина» площею 22 га, який створений у 1996 році, а також заснований 1983 році Іванковецький заказник ландшафтного типу площею 1014,5 га, розташований у Сатанівському лісництві.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

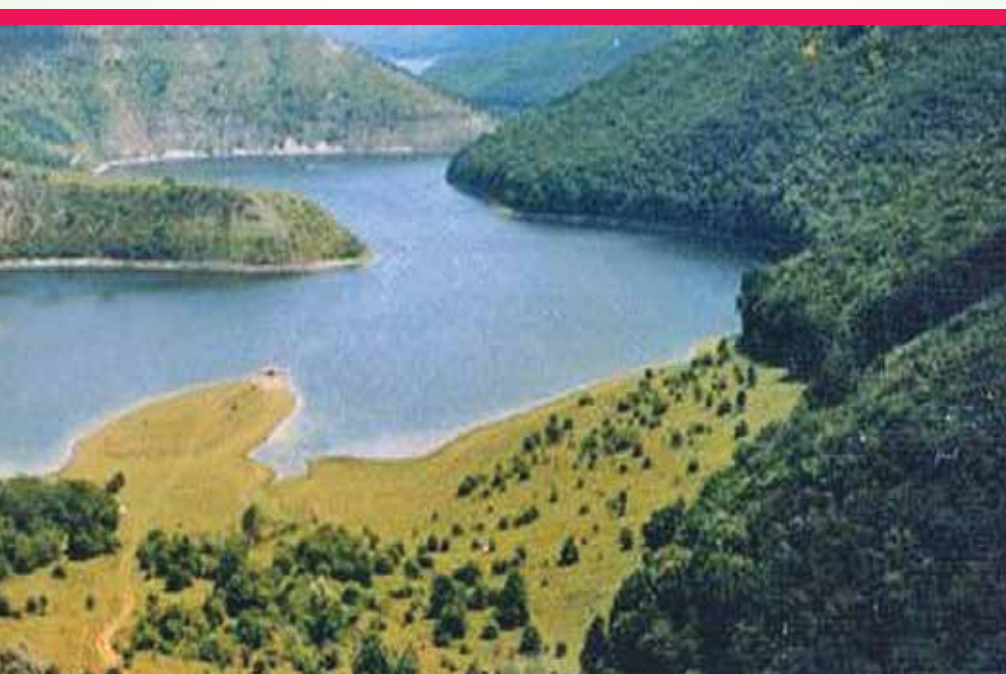
ТЕРНАВА

Дунайці – найбільший населений пункт, розташований на річці Тернава. І саме тут відбувається найбільше забруднення водойми переважно Дунаєвцем маслосадовим, неочищеними стоками якого перетворили її на мертву річку. Гнилісний запах чути вже в долині. Мутна вода має літом синьо-зелений, а зимою білуватий відтінок. Та коли на вихідні чи у вечірні години маслосадові викидає стоки, колір води міняється на чорний, а прибережні рослини затримують на собі білувату маслянисту плівку.

Найбільше потерпають від забруднення жителі села Січинці, а також західних околиць Дунаєвця. Але жахливим є й ставлення до річки місцевого населення: її засмічують побутовими відходами, металобрухтом, шинами і т. п. Звичайним явищем є гноївки на берегах, скидання нечистот в річку.

Сталось так, що на певному відрізку Тернава в районі Дунаєвця має два русла. У 80-ті роки було вирите нове, яким і тече сьогодні річка, забираючи неочищені стоки маслосадову. А старе русло збирає воду із значної кількості джерел і потім зливається з Тернавою. Різниця їхнього стану настільки очевидна, що не залишається ніяких сумнівів в тому, що саме викиди маслосадову вбивають все живе в цій річці. У старому руслі чиста вода, значне розмаїття водних рослин, а поруч, в кількох метрах, маємо брудну воду і повну відсутність рослин. У минулому водилися в'юни, карасі, коропи, краснопірка та раки, а зараз тут у річці їх немає.

Члени клубу екологічного краєзнавства „НАТУРАЛІСТ» Дунаєвської ЗОШ I-III ступенів №2.

ЯМПІЛЬЧИК

Басейн Ямпільчика розташований на території Чемеровецького адміністративного району. Його площа складає 55,9 км². Річка має довжину русла — 18 км. До неї впадає 10 приток загальною протяжністю — 26 км, а густина річкової мережі становить — 0,79 км/км².

Ямпільчик бере початок одразу двома струмками північно-східніше села Ямпільчик. Лівий струмок витікає з лісового масиву, де розливається в ставок завдовжки 98 і завширшки — 47 метрів. Правий — живиться з джерел у долині на відкритому ландшафті. За 1 км північніше Ямпільчика струмки зливаються, але влітку вони, буває, міліють настільки, що пересихають. У цьому місці лівий берег має обрив до 15 м, а поруч розташоване урочище Капориха.

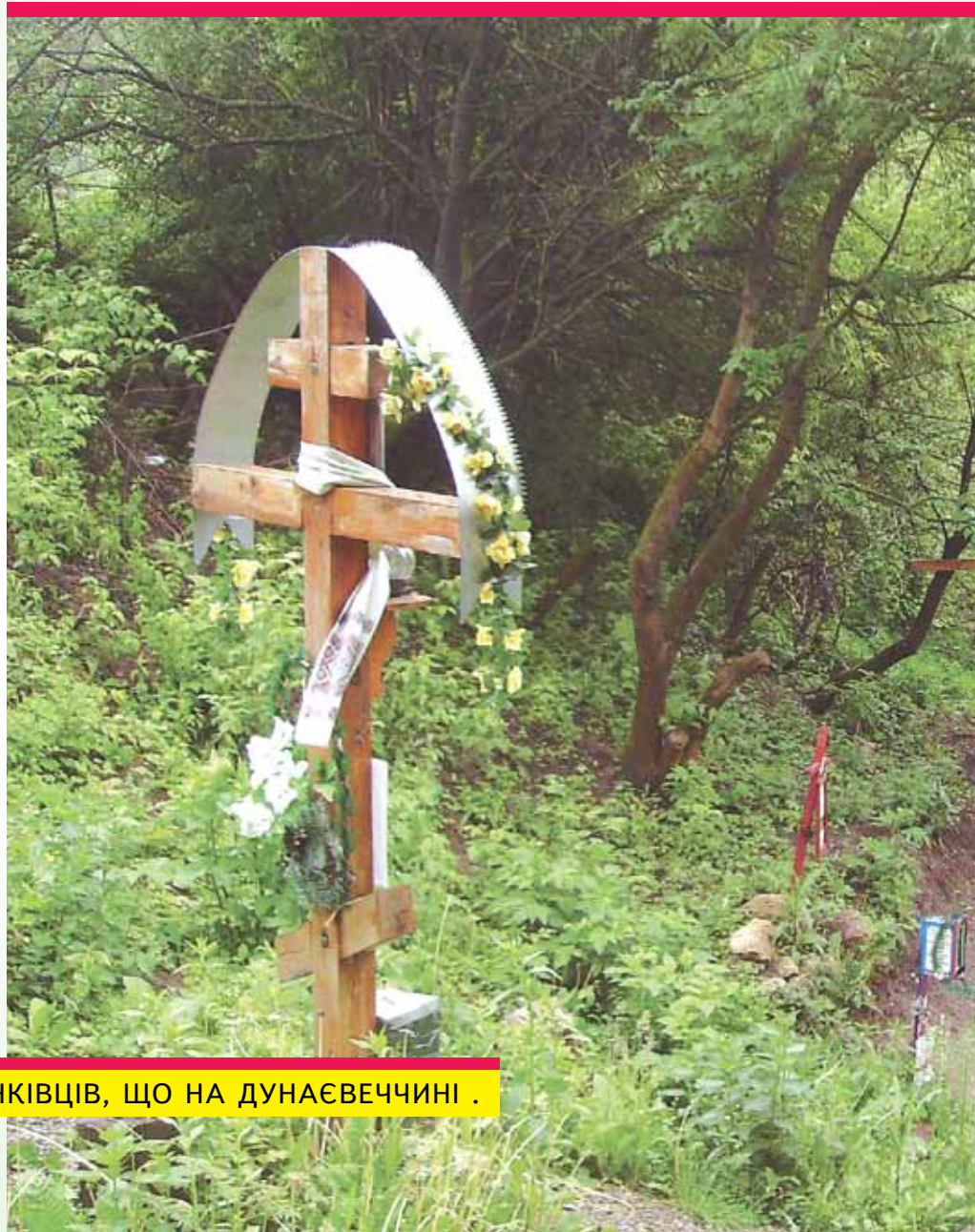
Південніше Ямпільчика річка приймає води своєї першої правої притоки, яка витікає з цього села. У середній течії річка Ямпільчик повниться водами лівої притоки, що живиться з джерела. У селі Хропотова річка приймає води другої лівої притоки, яка у середній течії утворює ставочок завдовжки 50, завширшки — 45 метрів, живлячись водами лівого струмка.

У центрі Хропотової Ямпільчик розливається в став, який має форму цифри «4», довжиною 350 і шириною — 180 метрів. Південніше цього села починається нижня течія Ямпільчика. Річка тече глибокою долиною, лівий і правий береги обривисті, обриви досягають — 3, а місцями — 7 метрів. Тут вона розливається в став завдовжки — 450 і завширшки — 100 метрів, та приймає води третьої лівої притоки, яка бере початок у болоті поблизу

урочища Горби, живлячись там водами трьох джерел. Ямпільчик у нижній течії дуже меандрує, а на східній околиці села Почапинці приймає води четвертої лівої притоки, що тече зі сходу. У верхній течії ця притока у спекотне літо пересихає. На

південно-західній околиці Почапинців Ямпільчик впадає в річку Жванчик.

Басейн річки розташований у межах Товтрового і Жванчицького геоморфологічних районів. У Товтровому — розташоване верхів'я і середня течія річки, а нижня — у Жванчицькому. Верхів'я має типовий Товтровий ландшафт, гостроверхі гряди бічних Товтр, переважно обезліснені, скелясті, з підніжжями, вкритими шебнистим делювієм і лесоподібними суглинками, на яких утворилися звичайні чорноземи, перегнійно-карбонатні ґрунти під лучним травостоєм. Є ділянки головного пасма Товтр, які вкриті широколисами лісами багатого видового складу, де рос-

те дуб звичайний, дуб скельний, бук лісовий, липа серцелиста, граб, липа широколиста, берека, берест, черешня, вишня степова та клекічка периста. У Жванчицькому геоморфологічному районі розташована нижня течія Ямпільчика, тому тут переважає рівнинний рельєф, а на невеликих площах поширені поклади гіпсу. У цій частині басейну зустрічаються чорноземи опідзолені, а ландшафт має свої типові риси, якими він відрізняється від сусідніх ландшафтів.

У геоботанічному відношенні басейн Ямпільчика розташований у межах Товтрового і Жванчицького геоботанічних районів. Верхів'я і середня течія річки вкриті дубово-грабовими лісами

із середземноморськими елементами, а нижня — не тільки дубово-грабовими, але і дубовими лісами. У дубово-грабових лісах цієї місцевості дерева заввишки — 22 м, завтовшки — 30 см, відстань між ними становить — 5 м.

У долині переважають суходільні луки, де росте шавлія лучна, розхідник звичайний, волошка лучна, суховершник звичайний, гадючник шестипелюстковий, королиця звичайна, жовтець повзучий, пірій повзучий і тонконіг лучний.

Болота у басейні можна побачити лише на третій лівій притоці. Вони вкриті осоковими, хвоще-осоковими і звичайноочеретяно-осоковими угрупованнями рослин.

У межах басейну Ямпільчика розповсюджені зооценози оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ, скельно-товтрової зооценоз, зооценоз широколистяних лісів і водно-болотяний зооценоз. На цій території знаходиться 9 ставків, на притоці поблизу села Садове побудовано цілий каскад із 5 ставочків. У водах річки водиться — пічкур, верховодка, в'юн, гірчак, йорж, карась, плітка, короп і лин.

Земноводні представлені квакшею, жабами ставковою, гостромордою і трав'яною, більше тут зелених ропух, але менше часничниць, трапляються тритони звичайний і гребінчастий. Тут постійно мешкають ящірки прудка, зелена і живородна, веретільниця, вуж водяний і звичайний, мідянка, гадюки звичайна і степова.

Пташине населення відзначається високою чисельністю птахів лісу — до 34 видів, птахів лук, боліт і водойм — 27 видів, птахів степу і поля — до 12 видів і птахів-синантропів до 8 видів. До птахів скельно-товтрової зооценозу належить галка, шпак, дрізд кам'яний, серпокрилець, горобець польовий, сич, одуд, пугач і боривітер звичайний.

До ссавців, які мешкають у цій місцевості, можна віднести полівку звичайну, хом'яка звичайного, мишей польову, маленьку і хатню, ховраха рябого, зайця-русака, лисицю, горностая, ласку, тхора темного, білозубку білочереву, їжака, крота звичайного і борсука. Влітку козулі концентруються у балках, де збереглися природні луки, зарості верболозу. Взимку їх можна побачити поблизу скирт лучного сіна та в очеретах.

Басейн Ямпільчика знаходиться у межах національного природного парку «Подільські Товтри», який створений у 1996 році. Поблизу с.Слобідка-Смотрицька є лісовий масив «Дубовий ліс» — ботанічна пам'ятка природи площею 4,8 га, що була створена у 1991 році.

ЯРОМИРКА

Яромирка є правою притокою Смотрича. Її довжина — 26 км, приток у неї 32 загальною протяжністю — 62 км, густота річкової мережі 0,71 км/км², а площа басейну — 165 км².

Басейн річки розташований на південному заході Хмельницької області у межах трьох адміністративних районів — Городоцького, Чемеровецького і Дунаєвецького.

Яромирка бере свій початок одразу трьома струмками північно-західніше села Велика Яромирка. Біля Малої Яромирки третій струмок розливається у малесенький став. Струмки течуть широкою долиною, але у місці їх злиття перед Великою Яромиркою, долина стає обривистою. У селі Завадинці Яромирка приймає свою першу праву притоку, яка бере початок з джерела і має дуже обривисті береги. У середній течії, яка починається від Завадинців, річка тече з північного заходу на південний схід, а у селі Скипче приймає ще одну праву притоку, утворюючи потім ставок. Долає межу між Городоччиною і Чемеровеччиною та у Слобідці-Скипчанській дещо меандрує, все поглиблюючи своє русло. Західніше с. Грицьків близько двох кілометрів Яромирка тече межею Городоцького і Чемеровецького районів, а потім несе свої води Дунаєвеччиною та у селі Смотрич вона впадає у річку Смотрич.

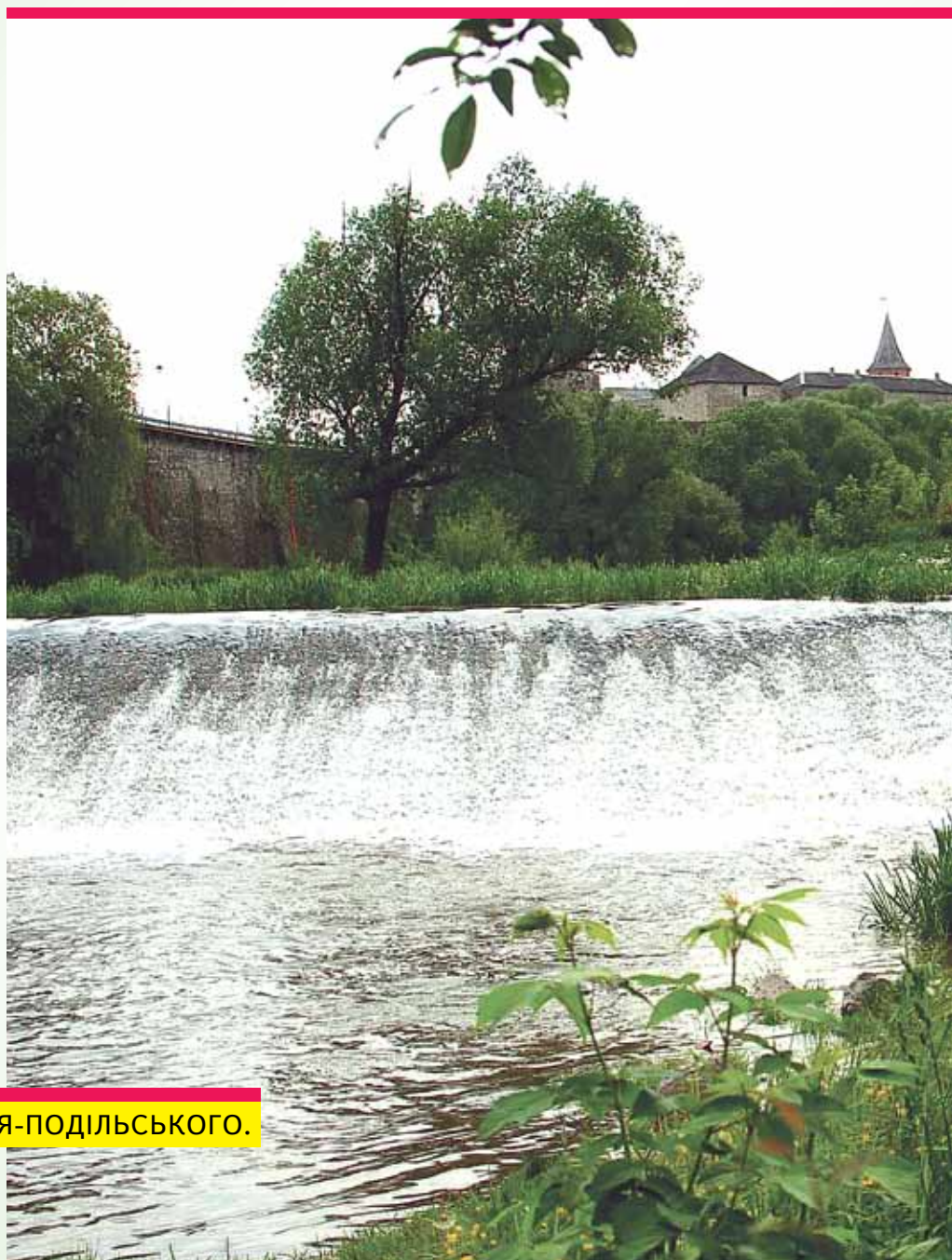
Басейн Яромирки розташований у межах двох геоморфологічних районів — Городоцького і Товтрового. Верхів'я і середня течія знаходяться у Городоцькому геоморфологічному районі, де долина річки і її притоки ще не мають стрімких скелястих, урвищних схилів, а

вони лише спостерігаються в окремих місцях. Переважають балочні хвилясті схили, де досить поширена площинна і лінійна ерозія — яри.

У Товтровому геоморфологічному районі Яромирка тече у нижній течії. Ця частина річки знаходиться північно-східніше головного Товтрового хребта,

тому тут розкидані поодинокі, а деінде й невеликими групами невисокі органогенні споруди, що отримали назву в народі «могилки». Вони невисокі, не мають урвищ і скель. Абсолютні висоти у верхів'ї Яромирки становить — 360, а в нижній течії 325,5 метра. На Городоччині спостерігаються неглибокі коливання поверхні (в середньому від 20 до 40 м) та досить рівнинні межиріччя, поширені поряд з опідзоленими чорноземами і глибокі чорноземи.

У геоботанічному відношенні басейн Яромирки розташований у двох геоботанічних районах — Городоцькому, Дунаєвецькому,

де росли і ростуть грабово-дубові та дубові ліси, більша частина яких тепер замінена орними землями. А нижня течія розташована в Товтровому геоботанічному районі, в якому поширені переважно дубово-грабові ліси з рештками букових лісів. У верхів'ї річки біля Великої Яромирки знаходиться дубово-грабовий масив, у якому дерева заввишки — 23-25 м, завтовшки — 28-35 см, відстань між деревами — до 5 м. У цьому лісі знаходяться урочища Камінна Гора, Недобор і Купинський Ліс. Подібні лісові масиви є поблизу сіл Скинче, Великий Карачіїв, Мала Яро-

мирка, Нова Гута, Вишнівчик, Слобідка-Скипчанська та Завадівка. У дубово-грабовому лісі поблизу Завадівки дерева заввишки — 20-22 м, завтовшки — 25-30 см, відстань між ними — 4-5 м.

У долині річки поширені переважно суходільні і заплавні луки. Найбільш характерними видами лучних трав є осока рання, тимофіївка лучна, кунічник надомний, мітлиця біла, тонконіг лучний, костриця лучна, китник лучний, костриця червона, люцерна серповидна, буркун лікарський. У долині між селами Скипче і Слобідка-Скипчанська на обох берегах Яромирки розкинулося болото, вкрите звичайноочеретяними, осоковими і хвоще-осоковими угрупованнями рослин. На осокових ділянках болота переважають осока гостровидна і здута.

У межах басейну Яромирки можна виділити чотири типи зооценозів: водно-болотяний зооценоз, скельно-товтровий зооценоз, зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ та зооценоз широколистяних лісів.

У водах річки живе до 20 видів риб, до 11 видів земноводних, до 9 видів плазунів, але останні все-таки віддають перевагу суходолу. Досить добре представлена орнітофауна — птахів, лук, водойм і боліт тут вдається нарахувати до 37 видів, птахів лісу — до 50 видів, птахів степу — до 10 видів, птахів-синантропів — до 6 видів. Частенько на луках, у долині річки, на полі або в лісі може зустрітися — заєць-русак, ондатра, білка звичайна, кріт, білозубка білочерева, видра річкова, їжак звичайний, куниця кам'яна, горностаї, лисиця, миші маленька і лісова, полівка водяна, тхір чорний, козуля і хом'як.

Басейн Яромирки входить до складу національного природного парку Подільські Товтри, який створений у 1996 році.

РІЧКА МОГО ДИТИНСТВА

ТЕРНАВА

Тернава бере початок південніше села Косогірка на межі двох районів — Ярмолинецького і Дунаєвецького. Назва її походить від терену, який густо ріс на берегах. Річці навіть присвячена назва нашого села Тернова. Між полями Михайлівки і Гниловодів тече річка Гниловідка, яка впадає в Тернаву.

Стан нашої річки викликає стурбованість через забруднення її сміттям, відходами, різними нечистотами. Колись на Дунаєвеччині були озера. З часом вони перетворилися у болота і їх давно висушили. Тепер тільки рукотворним каналом вода з Синіх озер, тече до нашої Тернави біля с.Харитонівка.

На нашій річці, на полі за селом, створений гарний ставок, який вирізняється своєю мальовничістю. У ньому водиться багато риби, гніздяться птахи, квітує болотний ірис. Біля берегів є багато джерел, а на струмочках-притоках Тернави зустрічаються невеликі водоспади.

**Ольга ВОЙТИК,
Дарина ГРИНЕВИЧ,
Марія ПАЗЮК,
Надія МАКОГОНЧУК,
Андрій ЧОРНИЙ,
Вікторія ЧЕРНЕЦЬКА,
учні 7 класу
Лошковецької ЗОШ
I-II ступенів
Дунаєвецького району.**

БАСЕЙН — частина земної поверхні, з площі якої води стікають в річку (басейн річки), озеро або море (басейн озера, моря). Басейн включає поверхневий і підземний водозбір; зустрічаються басейни безстічні (напр. Каспійське море).

БАЛКА — ерозійна суха або з тимчасовим водотоком улоговина, з пологими схилами, полого-увігнутим дном, покритим плащем делювію і рослинністю, балка плавно переходить в межиріччя. Звичайно балка — кінцева стадія розвитку яру в лісостепу та степу.

БЕРЕГ — вузька смуга взаємодії між сушею і водою (морем, озером, водосховищем) або між сушею і водотоком (річкою, тимчасовим русловим потоком). Берегом також називають смугу суші, прилеглу до берегової лінії.

БІОЦЕНОЗ — (від грецького βίος — «життя» і κοινός — «спільний»), синонім ценоз — історично сформована сукупність рослин, тварин, мікроорганізмів, що населяють ділянку суші або водойми (біотоп) і характеризуються певними відносинами, як між собою, так і з абіотичними чинниками навколишнього середовища. Вперше запропонував термін «біоценоз» німецькій гідробіолог К. Мебіус в 1877 році.

БОЛОТО (рос.болото, англ. bog, swamp, marsh, moor, morass, нім. moor, sumpf, morast) — надмірно зволожена ділянка земної поверхні, вкрита вологолюбними рослинами, із залишків яких зазвичай утворюється торф. Болота розвиваються в місцях, де характер рельєфу зумовлює надмірне зволоження, а в країнах з вологим кліматом вони можуть утворюватися і на вододілах. У болоті, зазвичай, відбувається процес накопичення нерозкладених рослинних залишків та утворення торфу. Переважання процесів акумуляції над розкладанням — головна відмінність болотних екосистем від інших. Болото вважають торфовим, коли внаслідок процесу торфонакопичення коренева система основної маси рослин розташовується в шарі торфу, що відклався і не досягає підстиляючого мінерального ґрунту. У середньому мінімальна завтовшки шару торфу в цьому випадку складає 30см. Не всі зволожені ділянки суходолу є болотами. Болотами вважаються лише ті з них, які мають шар торфу товщиною не менше 0,3 м.

ВЕРХІВ'Я РІЧКИ — верхня ділянка річки від витoku або місця злиття двох струмків чи річок до місця, де слабшає переважаюча у верхів'ї глибинна ерозія. Верхів'я річок має найбільший нахил і відповідно найбільшу швидкість течії; тераси нерозвинені і погано виражені.

ГІДРОЛОГІЯ — комплексна наука про Землю, яка фізико-математичними методами вивчає природні води разом з явищами та процесами, що в них

протікають і визначають поширення вод як по земній поверхні, так і в земних товщах. Висновки гідрології у відношенні різносторонньої оцінки гідрологічного режиму окремих водних об'єктів і території використовуються для здійснення водогосподарських заходів, спрямованих на раціональне використання водних ресурсів. Гідрологія відноситься до комплексу наук, які вивчають фізичні та географічні властивості планети, зокрема її гідросферу, її властивості та процеси, що в ній протікають, у взаємозв'язку з атмосферою, літосферою та біосферою.

ГЕОБОТАНІКА — розділ біології на стику ботаніки, географії та екології. Це наука про рослинність Землі, про сукупність рослинних угруповань (фітоценозів), їх склад, структуру, динаміку в просторі й часі на всій території та акваторії Землі.

ГЕОМОРФОЛОГІЯ (від грец. Geo — Земля + морфо — форма + Logos — слово) — наука про рельєф суші, дна океанів і морів. Геоморфологи намагаються зрозуміти історію та динаміку зміни рельєфу і пророкують майбутні зміни, проводячи польові вимірювання, фізичні експерименти та математичне моделювання. На практиці геоморфологія безпосередньо пов'язана з географією, геологією, геодезією, археологією, ґрунтознавством, планетологією, а також з будівництвом.

ГІДРОГРАФІЧНА МЕРЕЖА (рос. гидрографическая сеть; англ. hydrographic network; drainage net, нім. Gewdssernetz n, hydrographisches Netz n) — сукупність річок та інших постійних і тимчасових водотоків, а також озер, водосховищ, боліт та інших водойм на будь — якій території. Густиоту гідрографічної мережі певної річкової системи визначають як відношення суми довжин річкових потоків даної системи в кілометрах до площі її басейну, вираженої в квадратних кілометрах (км/км²). Син.: гідрографічна мережа.

ГІПС (рос. гипс, англ. gypsum, нім. gips m) — осадова гірська порода, мінерал класу сульфатів. Складається головним чином з двоводневого сірчаного кальцію (кальцію сульфат) (CaSO₄ · 2H₂O). Містить CaO — 32,54%; SO₂ — 46,51%; H₂O — 20,95%. Супутні домішки: пісок, вапняки, сірчисте залізо та інші, що додають йому бурий чи червонуватий відтінок. Домішки знижують технічні властивості гіпсу. Сингонія моноклінна. Густина 2,3. Твердість 1,5-2,0. Колір білий. Блиск скляний.

ГИРЛО — назва рукава або протоки в дельтах великих річок, що впадають у Чорне та Азовське моря. Крім самих рукавів, гирлами називають також, власне, закінчення річкових гирл, які тривають в морській частині дельти (в затоці, лимані). Гирлами також називають протоку, канал або взагалі більш-менш глибокий фарватер, про-

кладений природною течією річки або штучним випрямленням в дельти річки.

ГЛИНА — дрібнозерниста осадова гірська порода, пілоподібна в сухому стані, пластична при зволоженні. Глина складається з одного або кількох мінералів групи каолініту (походить від назви місцевості Каолін в Китаї), монтморіллоніта або інших шаруватих алюмосилікатів (глинисті мінерали), але може містити й піщані та карбонатні частинки. Як правило породоутворюючих мінералів в глині є каолініт, його склад: 47% (мас) оксиду кремнію (IV) (SiO_2), 39% оксиду алюмінію (Al_2O_3) і 14% води (H_2O). Al_2O_3 і SiO_2 — складають значну частину хімічного складу глиноутворюючих мінералів. Діаметр часток глини менше 0,005 мм; породи, що складаються з більш великих часток, прийнято класифікувати як лес. Більшість глин — сірого кольору, але зустрічаються глини білого, червоного, жовтого, коричневого, синього, зеленого, бузкового і навіть чорного кольорів. Забарвлення обумовлено домішками іонів — хромофором, переважно заліза в валентності III (червоний, жовтий колір) або II (зелений, синюватий).

ЗАКАЗНИК — це природна територія або акваторія, що виділена для збереження окремого природного комплексу, де дозволяється господарська діяльність, що не завдає шкоди об'єкту, який охороняється. Заказники служать для охорони та відновлення чисельності окремих видів рослин або тварин. Залежно від об'єкту охорони, заказники поділяють на ландшафтні, геологічні, гідрологічні, ботанічні, зоологічні, палеонтологічні.

ЗЕМНОВОДНІ АБО АМФІБІЇ (Amphibia) — найменший за кількістю видів (3-4 тисячі) клас хребетних. В Україні є 18 видів земноводних. Це фактично перші наземні хребетні, котрі, щоправда, ще не зовсім порвали з водяним середовищем, у процесі індивідуального розвитку вони проходять водяну личинкову стадію, на якій мають зябра, а дорослими, як додатковий орган дихання використовується гола, покрита слизом шкіра. Процес перетворення личинки на дорослу тварину називається метаморфозом. Розмножуються у воді. Так само як риби і рептилії, вони продовжують рости протягом всього життя і не можуть підтримувати температуру тіла відмінною від температури навколишнього середовища. Земноводні виникли не менше 300 млн. років тому і за час існування набули помітного поширення — місця їхнього мешкання надзвичайно різноманітні, діапазон пристосування до умов дуже широкий. Сучасні земноводні групуються в три ряди: безногих, хвостатих і безхвостих тварин. Усі земноводні корисні, тому що харчуються комахами, серед яких багато шкідників сільського господарства. Багато їх є об'єктом промислу. Жаби широко використовуються у всіх лабораторіях сві-

ту. Вдячні дослідники поставили їм пам'ятники у Парижі та Токію. Першими космонавтами серед хребетних також були жаби.

ІХТІОФАУНА — (грец. ichthys) — риба та фауна) — сукупність риб певної водойми, басейну, зоогеографічної області, тощо. Також під цим терміном розуміють сукупність риб, які жили на планеті у певний період її історії. Іхтіофауна більшості басейнів неоднорідна, вона складається з видів, різних за своїм географічним походженням, які можна згрупувати у різні фауністичні комплекси. Наприклад, іхтіофауна Чорного моря складається з кількох груп риб. Деякі з них є місцевими видами (жили у морі до його засолення, зараз мешкають у лиманах), інші мігрували з Середземного моря (теплолюбиві види), ще одну групу складають види, що потрапили у Чорне море з північних морів під час льодовикового періоду (живуть на глибинах у холодній воді). Видовий та кількісний склад їх визначається як вихідними фауністичними ландшафтними комплексами з яких формувалась певна іхтіофауна, так і історією басейну, а також сучасними умовами життя у ньому, впливом людини тощо. Найбільш різноманітна іхтіофауна тропічних морів (екваторіальні води західної частини Тихого океану), найменш різноманітна іхтіофауна високоарктичних вод.

ПРИРОДНИЙ ЗАПОВІДНИК — це територія, яка виділяється для охорони в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони, природних комплексів з усіма її компонентами. Статус природного заповідника передбачає повну заборону на його території господарської діяльності. У світі є понад 2 тисячі природних заповідників.

КАНАЛ — водний шлях створений штучно.

ЕРОЗІЯ ҐРУНТУ (від лат. erosio -роз'їдання) — це руйнування його верхнього найродючішого горизонту і підґрунтя під впливом природних та антропогенних чинників.

ЛІСОСТЕП — перехідна природна зона Північної півкулі між зонами мішаних лісів та степу.

ЛУКИ — в широкому сенсі — тип зональної та інтразональної рослинності, що характеризується пануванням багаторічних трав'янистих рослин, головним чином злаків і осокових, в умовах достатнього або надлишкового зволоження. Загальне для всіх луків властивість полягає в наявності травостою і дернини. Розрізняють материкові, заплавні та гірські луки. Материкові луки — луки, розташовані на рівнинах поза заплави. Материкові луки діляться на суходільні і низинні; поширені в лісовій, лісостеповій і степовій зонах. Лукові ґрунти — тип ґрунтів, які формуються під луковою

рослинністю в умовах підвищеного поверхневого зволоження та або постійного зв'язку з ґрунтовими водами. Лукові ґрунти характеризуються наявністю глейового горизонту в нижній частині профілю, добре розвинений гумусовий горизонт, часто заорені і карбонатні.

МЕАНДРИ — плавні звивини річища річки, іноді на 180°. Характерні для рівнинних річок. Утворюються у результаті руслових процесів (розмиву річища і акумуляції наносів).

МЕЖЕНЬ — період внутрішньорічного циклу, протягом якого в річці спостерігаються стійкі низькі рівні і витрати води. В помірних широтах розрізняють зимову і літню межень, тому що в ці періоди поверхневий стік води дуже малий і річки, переважно, живляться підземними водами.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПАРК — це територія (акваторія), де з метою охорони навколишнього середовища обмежена діяльність людини. На відміну від заповідників, де діяльність людини практично повністю заборонена (заборонені полювання, туризм і т. д.), на територію національних парків допускаються туристи, в обмежених масштабах допускається господарська діяльність.

ОЗЕРО — компонент гідросфери, що являє собою природну або штучно створену водойму, заповнену в межах озерної чаші (озерного ложа) водою і не має безпосереднього з'єднання з морем (океаном). Озера є предметом вивчення науки лімнології. Озера не є частиною Світового океану.

ЗАПЛАВНІ ЛУКИ — залитий під час повені простір, розташований в центральній частині заплави з вологостійкою різнотравно-злаковою рослинністю на багатих гумусом ґрунтах. Поживні речовини у ґрунті постійно відновлюються за рахунок відкладання в період повені органічного намулу. Більша частина річкових заплав зайнята сінокісними і пасовищними угіддями. На заплавних луках поширені зарості лози, трави з вівсяниці, мітлиці, келерії, а також конюшина, жовтець, щавель, деревій тощо, заплавні луки завжди вважалися стабілізаторами гідрологічного режиму.

ЗАПЛАВА — частина дна річкової долини, що затоплюється при повені або під час паводку. Утворення заплави — це етап розвитку річкової долини, коли завершено вироблення поздовжнього профілю рівноваги, глибинна ерозія змінилась боковою і внаслідок останньої розширилась річкова долина. Заплава утворена, внаслідок зміщення меандр вниз за течією і початком її формування є прируслова обмілина при опуклій частині руслової звивини. В долині завдяки тривалій еволюції виникає дво-

бічна заплава, що надає долині ящикоподібного вигляду. Заплава належить до досить динамічних форм рельєфу. Руслові процеси спричиняють переміщення алювію й утворення прируслових обмілин і прируслових валів (розмежують річище і знижену частину заплави). Основна частина заплави — центральна заплава, де під час повені відкладаються дрібні глинисті частинки алювію, гриви-залишки древніх прируслових валів. Ще одна частина тераси розміщена біля схилу корінного берега або тераси, займає низину поблизу тилового шову або біля підшови уступу. За характером рельєфу розрізняють сегментні, паралельно-гривисті та обваловані заплави річок. Сегментні — характерні для мандруючих річок; паралельно-гривисті формуються у великих рік із широкими долинами і зміщеним в правий або лівий бік берега. Обваловані — характерні переважно для передгірних нахилених рівнин. Класифікація заплав за будовою: — акумулятивні (з нормальною потужністю алювію, створені алювіальними відкладами) — цокольні (малопотужний алювій).

ГРУНТ — поверхневий родючий шар літосфери Землі, що являє собою поліфункціональну гетерогенну відкриту чотирьохфазну (тверда, рідка, газоподібна фази і живі організми) структурну систему, яка утворилася в результаті вивітрювання гірських порід і життєдіяльності організмів. Його розглядають як особливу природну мембрану (біогеомембрану), що регулює взаємодію між біосферою, гідросферою і атмосферою Землі. Ґрунти формуються під впливом клімату, рельєфу, вихідної ґрунтоутворюючої породи, а також мікроорганізмів та живих організмів і змінюються з часом.

ПРИТОКА — водотік, що впадає в більший водотік. Притока зазвичай відрізняється від останнього меншою завдовжки і меншою водністю (існують, проте, зворотні приклади: притокою річки Єнісей є річка Ангара, яка в місці злиття має удвічі більшу водність; при впадінні у Волгу її притока Кама має більшу водність, ніж Волга в цьому місці), а також іншим напрямом долини. Іноді притоками називають річки, що впадають в озера і інші внутрішні водоймища. Притоки підрозділяються на праві і ліві, тобто такі, що впадають відповідно з правого і лівого берегів. Розрізняють притоки різних порядків залежно від того, чи впадають вони безпосередньо в головну річку або в її притоки. Притоками першого порядку називаються річки, що безпосередньо впадають в головну річку, другого порядку — притоки приток першого порядку і т. д. Крупні річкові системи включають до 20 порядків приток. Існують і протилежні підрахунки порядку приток: від дрібних до великих. Також притокою називають витрату води, принесену водотоками в озеро, водосховище та інші водні об'єкти.

ССАВЦІ — (Mammalia)— клас теплокровних хребетних тварин, які характеризуються високим розвитком кори великих півкуль головного мозку, наявністю молочних залоз та волосяного покриву. Ссавці опанували усі середовища життя включаючи водне і повітряне.

ПТАХИ — (Aves)— клас теплокровних вищих хребетних тварин, що розповсюджені по всій Землі. Являють собою спеціалізовану гілку хребетних, що походять від мезозойських (юрських) зауропсидів (плазуни) (найімовірніше, динозаврів-тероподів (одна з гіпотез) або псевдозухій (Pseudosuchia, несправжні крокодили). На сьогодні вже відомо понад 10 000 видів, проте, щороку вчені відкривають нові види. В Україні налічується близько 360 видів, разом з видами які можуть залітати на територію України близько 456 видів. Наука, що вивчає птахів, називається орнітологія.

РІВНИНА (рос.равнина, англ. plain, нім. Ebene f , Flachlande n) — форма рельєфу, при якій поверхня землі в межах видимого горизонту є рівною або слабо хвилястою. Висоти сусідніх точок мало відрізняються одна від одної — коливання висот до 200 м. Рівнини — один з найважливіших елементів рельєфу суходолу та дна морів і океанів. Рівнини можуть бути як низовинами, так і високими плоскогір'ями. Більшість рівнин похилена в якийсь бік (до 5°).

За походженням рівнини розрізняються:

- 1) первісні;
- 2) акумуляційні або насипні;
 - а) алювіальні;
 - б) озерні, які утворилися на місці спущених озер;
 - в) рівнини що утворилися продуктами вивітрювання;
 - г) флювіогляціальні (льодовиково-річкові), здебільшого конуси виносу льодовикових гір;
- 3) вулканічні (лавові) плато;
- 4) кінцеві або залишкові рівнини, пінеплен.

У відповідності до морфології поверхні розрізняють рівнини: плоскі, ступінчасті (в т.ч. терасовані), хвилясті, горбисті, пасмові тощо. За переважаючою дією видів екзогенних процесів виділяють денудаційні рівнини та акумуляторні рівнини (річкові, дельтові, морські, льодовикові, водно-льодовикові та складного генезису).

РОСЛИННІСТЬ — сукупність рослинних угруповань (фітоценозів) Землі або окремих її районів. Характеризується видовим складом, різноманітністю видів, певним їх співвідношенням та екологічними зв'язками.

РІЧКА — природний водний потік, який витікає з джерел чи з озера, болота (рідше), має сформоване річище і тече під дією сили тяжіння; живиться поверхневими й підземними водами, з атмосферних опадів у басейні; розрізняють річки сталі й сезонні, гірські та рівнинні.

РЕЛЬЄФ (фр. relief, от лат. Relevo — піднімаю) — сукупність нерівностей суші, дна океанів і морів, різноманітних за обрисами, розмірами, походженням, віком й історією розвитку. Складається з позитивних (опуклих) і негативних (увігнутих) форм. Рельєф утворюється головним чином у результаті тривалого одночасного впливу на земну поверхню ендегенних (внутрішніх) і екзогенних (зовнішніх) процесів. Рельєф вивчає геоморфологія. Основними формами рельєфу є гора, улоговина, хребет, лощина. На великомасштабних топографічних картах рельєф зображують горизонталями, числовими відмітками і додатковими умовними знаками. На дрібномасштабних топографічних та фізичних картах рельєф позначається кольором (зелений — рівнина, коричневий — гори).

РІЧКОВА ДОЛИНА — відносно вузьке і витягнуте в довжину, звивисте поглиблення в земній поверхні, утворене роботою стікаючої по руслу води і має нахил відповідно до течії — від верхів'я до гирла. У річковій долині розрізняють русло, пойму, схили (іноді з терасами), підшву схилу (місце зіткнення схилу і дна), брівку (місце, де схил сполучується з поверхнею іншого генезису або віку). Крім ерозійних річкових долин є долини тектонічного відкладення — структурні річкові долини. Вони вироблені в неоднорідних гірських породах і відображають особливості геологічної структури місцевості.

РІЧКОВА СИСТЕМА — сукупність приток головної річки. Складається з головної річки (стовбура системи) і приток першого, другого й наступного порядків. Притоками першого порядку називаються річки, що безпосередньо впадають у головну річку, другого порядку — притоки, які є притоками першого порядку й т.д. Іноді найменування порядку річок ведеться, навпаки, від дрібних річок до головної. Назва річкової системи дається за назвою головної річки, що є звичайно найдовшою й багатоводнішою річкою в системі.

РІЧКОВИЙ РУКАВ — сформоване відгалуження русла річки, що нижче знову впадає в ту саму річку. Формується при відкладенні осадових порід в руслі у вигляді острова, при проривах звивин або проток в дельті річки.

РУСЛО — найбільш знижена частина долини, вироблена потоком води, за якою здійснюється переміщення основної частини донних наносів і стік води в міжпаводкові періоди. Існують різні типи річкових русел і відповідні їм типи руслових процесів

СТРУМОК — неширокий потік води, що має, як правило, звивисте русло. Струмок утворюється (підживлюється) зі снігових, дощових або підземних вод, що вийшли на поверхню.

СТЕП — рівнина, поросла трав'янистою рослинністю, в помірних та субтропічних зонах північної і південної півкулі. Характерною особливістю степів є практично повна відсутність дерев (не рахуючи штучних насаджень та лісосмуг уздовж водойм). Степи поширені на всіх континентах, крім Антарктиди, в Євразії найбільші площі степів знаходяться на території Російської Федерації, Казахстану, України та Монголії. Атмосферні опади від 250 до 450 мм на рік. Клімат степових регіонів, як правило, знаходиться в діапазоні від помірно-континентального до континентального і характеризується дуже жарким літом і холодною зимою. Значна частина степових територій розорана.

ЛАНДШАФТ Geographical landscape; Landscape від нім. Landschaft — вид місцевості. Географічний ландшафт — основна одиниця фізико-географічного районування території; генетично єдиний район з однотипним рельєфом, геологічною будовою, кліматом, загальним характером поверхневих і підземних вод, закономірним поєднанням ґрунтів, рослинних і тваринних співтовариств. Залежно від походження розрізняють антропогенні, природні, геохімічні, культурні, акультурні (антропогенні комплекси низького бонітету, так звані покинуті землі, „антропогенний бедленд“), агрикультурні, болотні, географічні, елементарні та інші ландшафти.

УРОЧИЩЕ — одна з морфологічних частин географічного ландшафту, сполучена система фацій, що об'єднуються загальною спрямованістю фізико-географічних процесів і приурочених до однієї мезоформи рельєфу на однорідному субстраті. У широкому розумінні урочищем є будь-яка частина місцевості, ділянка місцевості, відмінна від інших ділянок навколишньої місцевості, наприклад, це може бути лісовий масив серед поля, болото, або щось подібне, а також ділянка місцевості, що є природним кордоном між іншими місцевостями.

УСТЯ — кінцева ділянка річки в місці впадання її в іншу річку, озеро, море. Устя — місце впадання річки в другу річку, озеро, водосховище або море. Основними типами устя є: нормальні устя, естуарії і дельти.

ФАУНА — (гр.. Фауна — міфічна дружина Фавна — бога лісів, полів, покровителя стад) еволюційно складена сукупність всіх видів тварин будь-якої території. Фауна складається з автохтонів — тварин, що мешкають у даному просторі та іммігрантів — переселених в дану місцевість.

ФЛОРА — (в римській міфології Флора — богиня квітів та весни) історично складена сукупність видів рослин, які ростуть (росли) на даній місцевості. Тобто видовий, систематичний склад рослин, на відміну від поняття рослинність як звичайного їх сполучення (сукупність фітоценозів даної місцевості).

ФОРМИ РЕЛЬЄФУ — нерівності земної поверхні, сукупність яких складає рельєф. Форми рельєфу ділять на позитивні (пагорб, гора, гірський хребет) та негативні (западина, річкова долина, яр). Форми рельєфу групуються у типи рельєфу (гірський, горбистий, горбисто-увалистий), тобто у сукупність форм рельєфу певного генезису, віку та зовнішнього вигляду.

ЕКОСИСТЕМА — екологічна система — комплекс живих та неживих природних компонентів, взаємозв'язаних та взаємодіючих між собою. В екосистемі здійснюється нескінченно різноманітні фізико-хімічні та біологічні процеси і взаємний обмін речовиною та енергією. Поняття екосистема застосовують до природних об'єктів різної складності і розмірів: це може бути весь океан або невеличкий ставок, вся зона лісостепу або ділянка хвойного лісу. Близьке, але не ідентичне поняття — біогеоценоз.

1. Афанасьев Д.Р. Рослинність УРСР. Природні луки УРСР. — К.: Наукова думка, 1968.
2. Афремов Д.Н. Структурно-геоморфологическое районирование югозапада Восточно-Европейской равнины. — Геоморфология, 1973, № 2.
3. Байрова Р.С., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Степові угруповання Західно-Подільського та Покутського Придністров'я. — В кн.: Матеріали наукової конференції по вивченню та використанню продуктивних сил Поділля, вип. 2. Вид-во Львів, унту, 1967.
4. Балковский Б.Є. Матеріали до флори Поділля. — Журнал Інституту ботаніки, 1940, № 29.
5. Білик І.І. Детальне геоботанічне районування лісостепу Української РСР. Український ботанічний журнал, 1970, 27, 3.
6. Брадїс Є.М. Рослинність східної частини Малоого Полісся та питання ботаніко-географічного районування західних областей УРСР. — Український ботанічний журнал, 1957, т. 14, № 4.
7. Брадїс Е.М., Бачурина Г.Ф. Рослинність УРСР. Болота. — К.: Наукова думка, 1969.
8. Бурнашев М.С., Чепурнов В.С., Долгий В.Н. Рыбы и рыбный промысел реки Днестр. — Уч. зап. Кишиневского ун-та, 1954, т. 13.
9. Вернандер Н.Б., Годлин М.М., Самбур Г.Н., Скорина С.А. Почвы УССР. — Киев; Харьков: Сельхсиздат, 1957.
10. Вернандер Н.Б. Почвы речных долин юго-западной части Украины. — Тр. Украинского научно-исследовательского ин-та соцземледелия, 1951, т. 6.
11. Воробьев В.Д. Типы лесов Европейской части СССР. — К.: Изд-во АН УССР, 1953.
12. Воропай Л.И., Куница Н.А. Эрозионные процессы на среднем Приднестровье. — Вестник Москов. ун-та, серия V. география, 1965, №5.
13. Водний фонд Хмельницької області: Довідник — Хмельницький, 2007.-86 с.
14. Водне господарство в Україні / За ред. А.В. Яцика, В.М. Хорева. -К.: Генеза, 2000. — 456 с.
15. Водний кодекс України із змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 21 вересня 2000 р. — К., 2000.
16. Водохозяйственные паспорта водохранилищ Хмельницкой области. — Хмельницкий филиал института «Львовгипроводхоз», 1982-1984 гг.
17. Гаврилюк В.М., Білоус В.І. Бучини Хмельниччини. — В кн.: Ліси Хмельниччини та їх народногосподарське значення. — Львів: Каменяр, 1971.
18. Гаврилюк В.М. Реєстр пам'яток природи Хмельницької області. — Хмельницький, 1975.
19. Генсирук С.А. Леса Украины. — М.: Лесная промышленность, 1975.
20. Геренчук К.И. Подольские Толтры. — Изв. ВГО, 1949, т. 81, вып. 5.
21. Геренчук К.И. Геоморфология Подолии. — Уч. зап. Черновицкого ун-та, серия геолог.-географ. наук, 1950, т. 8, вып. 2.
22. Геринович В. Товтри Західного Поділля. — Кам'янець-Подільський, 1930.
23. Говорун В.Д., Тимошук О.О., Антонюк Н.І., Риби, земноводні, плазуни і звірі Хмельниччини.- Хмельницький, 2007, 2009.
24. Говорун В.Д., Тимошук О.О., Антонюк Н.І., Птахи Хмельниччини.- Хмельницький, 2009.
25. Городецький С.І. Спроба фізико-географічної районізації Поділля. — Зап. с.-г. ін-ту в Кам'янці на Поділлі, 1924, т. 1.
26. Горохова З.Н., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Ліси лівобережного Придністров'я центральної частини Поділля та шляхи підвищення їх продуктивності. — В кн.: Матеріали наукової конференції по вивченню та використанню продуктивних сил Поділля, вип. 2. Вид-во Львів, ун-ту, 1967.
27. Гофштейн И.Д. О террасах Днестра и новейших движениях в Приднестровье. — Бюлл. Комиссии по изучению четвертичного периода АН СССР, 1960. № 25.
28. Гулай В.И. К популяционной экологии некоторых водоплавающих и болотных птиц Подолии. — В кн.: Материалы VI Всесоюзной орнитологической конференции, ч. 2. М., 1974.
29. Гулай В.И. Структура популяций и численность водоплавающих и болотных охотничьих птиц верховья Южного Буга. — Вестник зоологии, 1975, № 6.
30. Державний стандарт України (ДСТУ 3517-97) «Гідрологія суші. Терміни та визначення осеновних понять». — К.: Держстандарт України, 1997.

31. Дрозд Н. И. Материалы по типизации рек УССР. Том П. Гидрографические характеристики рек УССР. — Киев: Изд-во АН УССР, 1953. — 350 с.
32. Демедюк М.С. Алювіальні відклади Дністра. — В кн. : Матеріали наукової кон-., Конференції по вивченню та використанню продуктивних сил Поділля, вип. 1. Вид-во Львів, ун-ту, 1966.
33. Денисик Г.І., Хаєцький Г.С., Стефанков Л.І., Водні антропогенні ландшафти Поділля. — Вінниця, 2007.
34. Дмитрієв М.І. Рельєф УРСР (геоморфологічний нарис). — К. : Радянська школа, 1936.
35. Дублянський В.Н. Карстовые пещеры Среднего Приднестровья. — В кн. : Вопросы изучения карста Русской равнины. М., 1966.
36. Заповідні парки Хмельниччини. — Львів, 1970.
37. Знаменська Т.О. Товтровий кряж та його місце в структурі південно-західної окраїни Східноєвропейської платформи. — Геолог, журнал, 1976, т. 36, вип. 5.
38. Іжевська Н.М. Грунти Хмельницької області. — Львів : Каменяр, 1968
39. Каталог річок України. — К.: Вид-во АН УРСР, 1957.
40. Каталог річок України / За ред. В. І. Мокляка. — К.: Вид-во АН УРСР, 1957. — 192 с.
41. Кесслер К.Ф. Животные земноводные. — В кн.: Тр.-Комиссии при ун-те св. Владимира для описания губерний Киев. уч. округа. — К., 1853.
42. Кесслер К.Ф. Животные млекопитающие. — В кн. : Тр. Комиссии при ун-те св. Владимира для описания губерний Киев. уч. округа. — К., 1853.
43. Кесслер К.Ф. Рыбы. Тр. Комиссии при ун-те св. Владимира для описания губерний Киев. уч. округа. — К., 1856.
44. Климатический атлас Украинской ССР. — Л.: Гидрометеиздат, 1968.
45. Ключников М.Н. Палеогеновые отложения бассейна р. Южный Буг. — Тр. Ин-та геолог, наук АН УССР, 1951, вып. 6.
46. Кожевников П.П. Типи лісу та лісові асоціації Поділля. — В кн.: Лісорослинні умови Поділля. Харків, 1931.
47. Козловська К.М., Гаврилюк В.В. Заповідні парки Хмельниччини. -Львів : Каменяр, 1970.
48. Королюк И.К. Подольские Толтры и условия их образования. — Тр. Ин-та геолог. наук, геолог, серия, 1952, вып. ПО, № 56.
49. Котов М.И. Геоботанический очерк лесов Летичевской низменности и окрестностей г. Летичева. — Журнал русского ботанического об-ва, 1931, № 16.
50. Красівський О. До питання ґрунтоутворюючих порід і новіших відкладів Поділля. Зап. Кам'янець-Подільського т-ва, 1928, т. 1.
51. Круцкевич М.М. Заливные луга р. Смотрич и меры по их улучшению. — В кн.: Научные труды Каменец-Подольского сельскохозяйственного ин-та, т. 3. Винница, 1960.
52. Круцкевич М.М. Про рослинність степових схилів подільських Товтр в межах Хмельницької області. — В кн. : Наукові праці Кам'янець-Подільського с.-г. ін-ту. т. 4. К., 1961.
53. Круцкевич М.М. Бур'яни південної частини Хмельницької області. — В кн.: Тези доповідей наукової конференції Кам'янець-Подільського с.-г. інституту. Кам'я-нець-Подільський, 1966.
54. Круцкевич М.М. Растительность обнажений Приднестровья и некоторые меры борьбы с эрозией. — В кн.: Тезисы докладов научной конференции Каменец-Подольского сельскохозяйственного ин-та 12-13 мая 1965 г. Каменец-Подольский, 1965.
55. Кузнецова Г.О. Флора і рослинність Поділля як пам'ятка природи. — В кн.: Матеріали про охорону природи на Україні, вип. 1. К.: Вид-во АН УРСР, 1958.
56. Куковиця Г.С. Степова рослинність Дністровського каньйону та Товтрового кряжа на Поділлі та її флористичні особливості. — Український ботанічний журнал, 1973, 30, № 2.
57. Ліси Хмельниччини та їх народногосподарське значення. — Львів : Каменяр, 1974.
58. Лунгерсгаузен Л. Террасы Днестра. — Доклады АН СССР, 1938. т. 19, № 4.
59. Максимович Н.И. Днепр и его бассейн. История и гидрография реки. К, 1901.

60. Маринич О.М. Геоморфологічне районування долини р. Південний Случ. — Наукові зап. Київ, ун-ту, 1953, т. 12, вип. 2.
61. Мироненко В.И. Физико-географическое районирование Хмельницкой области. — В кн.: Научный ежегодник Черновицкого ун-та. Черновцы, 1957.
62. Мороз И.И. Флора Толтрового кряжа Подолии и использование ее в народном хозяйстве и для интродукции : Автореф. дис.канд. биол. наук. 1970.
63. Мороз И.И., Харкевич С.С. Флористические особенности Толтрового кряжа Подолии. — Ботанический журнал, 1973, т. 58, № 12.
64. Панасенко Б.Д., Поверхневі води Вінницької області. У книзі Географія Вінницької області. Видавництво Гіпаніс. 2004 р. 306 ст. с. 66-81.
65. Пашенко Ю.И. Визначник земноводних та плазунів УРСР. — К. : Радянська школа, 1955.
66. Паламарчук М. М., Закорчевна Н. Б. Водний фонд України: Довідковий посібник / За ред. В. М. Хорева, К. А. Алієва. — К.: Ніка-Центр, 2001. — 392 с.
67. Радзівський В. О. Збруч — ріка єднання. — Львів: Каменяр, 1969.
68. Реєстр пам'яток природи Хмельницької області. — Хмельницький, 1975.
69. Ресурсы поверхностных вод СССР. Гидрологическая изученность. Том 6. Украина и Молдавия. Выпуск 1. Западная Украина и Молдавия. — Ленинград* Гидрометеиздат, 1964. — 252 с.
70. Ресурсы поверхностных вод СССР. Гидрологическая изученность. Том 6. Украина и Молдавия. Выпуск 2. Среднее и нижние Поднепровье. - Ленинград: Гидрометеиздат, 1964. -490 с.
71. Ресурсы поверхностных вод СССР / Под ред. Каганера М. С.Т. VI. Украина и Молдавия, вып. 1. Западная Украина и Молдавия, ч. Ч. — Л.: Гидрометеиздат, 1964.
72. Розумовский Б.И. Популяция серого гуся в верховьях р. Згар. — В кн.: Тезисы докладов VII Всесоюзной орнитологической конференции, ч. 1. К., 1977.
73. Свынко И.М. О связи овражно-балочной и речной сети Волыно-Подольской возвышенности с тектонической трещиноватостью пород. — Физическая география и геоморфология, 1977, вып. 17.
74. Савостьянов О.О. Дика рослинність Поділля. — Вінниця, 1925.
75. Сластенко Ю.П. Матеріали до іхтіофауни р. Дністер та його головніших допливів (в межах Кам'янецької округи) — В кн.: Зап. Кам.-Подільської науково-дослідної кафедри. Кам'янець-Подільський, 1929.
76. Справочник по водным ресурсам СССР, т. 8. Украинская ССР, ч. 1,2. — К.: Изд-во АН УССР, 1954.
77. Татарнов К.А. Пещеры Подолии, их фауна и охрана. — Бюл. МОИП, отдел геолог., 1962, вып. 6.
78. Татаринов К.А. Карстовые пещеры Среднего Приднестровья. — В кн. : Типы карстов в СССР. М., 1965.
79. Татаринов К.А. Фауна хребетных заходу України. — Вид-во Львів, ун-ту, 1973.
80. Топографические карты 60-61, 75-76, 92-93, 110-111, 129-130, 148-149, 167-168 (масштаб 1 : 100000). — К.: Киевская военно-картографическая фабрика, 2001-2003
81. Турчанович Л. Ф. Леса Европейской части СССР в прошлом. — Землеведение, новая серия. 1950, т. 3.
82. Тутковський П. А. Природна районізація України. Генетична класифікація і розподіл фізико-географічних краєвидів України на підставі геологічної їх еволюції.-К.. 1922. г
83. Храевич В. Ссавці Поділля, вип. 4. — Вінниця, 1925.
84. Храевич В.П. Нарис фауни Поділля, ч. 1. Ссавці та птахи. — Вінниця, 1925.
85. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Дубовые леса Подолии. — Ботанический журнал, 1971, 56, № 4.
86. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Куковица Г.С. Геоботаническое районирование равнинной части запада Украины. — Ботанический журнал, 1971, 56, № 10.

СПИСОК УЧАСНИКІВ ДИТЯЧОГО ЕКОЛОГО-КРАЄЗНАВЧОГО КОНКУРСУ «РІКИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ»

Азимова Марина, учениця 11-В класу Хмельницького колегіуму ім. В.Козубняка.

Атаманенко Ірина, Клокова Вікторія, Шевчук Андрій — учні 6 класу Кременчуківської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Багінський Денис, Круць Максим, Оніщенко Сергій — учні 7 класу Полонської ЗОШ І-ІІ ст. № 5.

Братушко Ірина, учениця 6 класу Староушицької СЗОШ І-ІІІ ст. Кам'янець-Подільського району.

Василишина Ольга, Долінська Анна — учениці 11-В класу Хмельницького колегіуму ім. В.Козубняка.

Верчук Ірина, Ярошук Іван — учні 2-А класу ЗОШ І-ІІІ ст. № 1 м. Старокостянтинова.

Войтик Ольга, Гриневич Дарина, Пазюк Марія, Макогончук Надія, Чорний Андрій, Чернецька Вікторія — учні 7 класу Лошковоцької ЗОШ І-ІІ ст. Дунаєвецького району.

Вихованці гуртка «Охорони природи» Славутського міського МЦЕНТУМ.

Говорун Мирослав, учень 11-А класу Хмельницької ЗОШ № 25.

Гончарук Богдана, учениця 7 класу М'якотівської ЗОШ І-ІІІ ст.

Гончарук Микола, учень 10 класу Китайгородського НВК Кам'янець-Подільського району.

Горошкевич Володимир, учень 7-Д класу ліцею № 17 м. Хмельницького.

Горанська Юлія, учениця 11 класу Берездівського НВК Славутського району.

Гуменний В., учень 4-А класу Грицівської ЗОШ І-ІІІ ст. Шепетівського району.

Гурток «Юні ботаніки-рослини» Кам'янець-Подільського МЕНЦУМ.

Гурток юннатів краєзнавців «Кругозір» Ялинівської ЗОШ І-ІІ ст. Летичівського району.

Гурток «Еколог» Ізяславської ЗОШ І-ІІ ст. №4.

Демчук Іванна, Сірачук Ірина, Лисак Юлія — учениці 4-А класу Ізяславського НВК «ЗОШ ІІ-ІІІ ст. № 5 ім. О.П. Онищука, гімназія».

Денисенко Сергій, учень 5 класу Дашковоцької ЗОШ І-ІІІ ст. Старосинявського району.

Дмитришин Нікіта, учень 2-А класу Хмельницького НВО № 4.

Ємець Катерина, учениця 9- В класу Хмельницької СЗОШ № 18 І-ІІІ ст. ім. В. Чорновола.

Жуковська Настя, Рачинська Оксана, Космачевська Юлія, Косовський Богдан, Грохольський Павло — учні 8 класу Вільховецької ЗОШ І-ІІІ ст. Новоушицького району.

Заболотний Андрій, Гуменюк Діана — учні 7 класу Тернавської ЗОШ І-ІІ ст. Дунаєвецького району.

Канюка Альона, Обуховська Ліза, Шлапак Людмила, Домбровський Ростислав — учні 8 класу Купільської ЗОШ І-ІІІ ст. Волочиського району.

Кец Юлія, учениця 9 класу Бережинецького НВК «ЗОШ І-ІІ ст. — ДНЗ» Теофіпольського району.

Коваленко Марія, учениця 11-В класу Хмельницького колегіуму ім. В.Козубняка.

Комаринська Іванна, учениця 10 класу Сушовецької ЗОШ І-ІІІ ст. Білогірського району.

Кондратюк Віталій, учень 10 класу Теришківської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Корчовий Вадим, учень 10 класу Божиковецької ЗОШ І-ІІІ ст. Деражнянського району.

Кухарчук Максим, учень 8-Б класу НВО № 9 м. Хмельницького.

Кушнір Надія, Галюк Оксана — учні 10 класу, Філіпов Ігор, учень 9 класу, Івашко Борис, учень 8 класу, Кузькова Ольга, учениця 2 класу Клинівської ЗОШ І-ІІІ ст. Городоцького району Лісовик Мар'яна, учениця 8 класу Кам'янської ЗОШ І-ІІ ст. Городоцького району.

Лазарець Ірина, учениця 9-Г класу НВК № 6 м. Хмельницького.

Левко Анастасія, учениця 8 класу Староушицької СЗОШ І-ІІІ ст. Кам'янець-Подільського району.

Лисюк Ольга, Невмержицька Анастасія — учениця 9-А класу НВО № 9 м. Хмельницького.

Лис Микола, учень 7 класу Карабіївської ЗОШ І-ІІ ст. Теофіпольського району.

Личак Анна, учениця 11-А класу Чорнострівського НВК Хмельницького району.

Мазорчук Діана, учениця 7 класу Манівецької ЗОШ І-ІІ ст. Красилівського району

Маханьков Ігор, Калоян Мар'яна — учні 9 класу Гірчичнянської ЗОШ І-ІІ ст. Дунаєвецького району.

Мельник Олена, Мазур Олена, Яцемірська Оксана, учні 9 — Б класу Кам'янець — Подільської ЗОШ І- ІІІ ступенів № 15.

Ментух Наталія, учениця 8 класу Мар'янівської ЗОШ І-ІІ ст. Теофіпольського району.

Мещерякова Тетяна, учениця 11-В класу Хмельницького колегіуму ім. В.Козубняка.

Морозюк Віктор, учень 9 класу Ільковецької ЗОШ І-ІІ ст. Теофіпольського району.

Момот Максим, учень 9 класу Кузьминської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Олексюк Надія, учениця 8 класу Кошелівської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Павлюк Лідія, учениця 4 класу Лідихівського НВК «ЗОШ І ст. — ДНЗ» Теофіпольського району.

Паламанюк Аліна, учениця 7 класу Морозівської ЗОШ І-ІІ ст. Старокостянтинівського району.

Паламарчук Тетяна, учениця 10 класу Святецької ЗОШ І-ІІІ ст. Теофіпольського району.

Панасюк Ірина, учениця 11 класу Федорівської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Пацюк Наталія, учениця. 8 класу Великокарабчіївської ЗОШ І-ІІ ст. Городоцького району.

Поляновська Євгена, учениця 9 класу Печеської ЗОШ Красилівського району.

Пилипчук Інна, учениця 7 класу Воронівецької ЗОШ І-ІІІ ст. Теофіпольського району.

Передерій Вікторія, учениця 2 класу Миколаївської ЗОШ І-ІІІ ст. Хмельницького району.

Пісоцький Дмитро, учень 10-А класу Теофіпольської ЗОШ І-ІІІ ст. №1.

Прибатень Альона, учениця 9-Б класу Антонівської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Ребекевша Тарас, учень 11-А класу, Андрощук Катерина, учениця 8-А класу Судилківської ЗОШ І-ІІІ ст. Шепетівського району.

Романюк Вадим, учень 9 класу та Крикун Микола, учень 8 класу Котюржинецької ЗОШ Красилівського району.

Саричева Вікторія, Рябова Аліна — учні 7-А класу СЗОШ № 12 м. Хмельницького.

Семенюк Дмитро, учень 9-Б класу Старокостянтинівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 1.

Семенюк Олександр, учень 10-Б класу Пасічнянського НВК «ЗОШ І-ІІІ ст., Семенюк Світлана, Маєвська Наталія, учениці 9 класу Поповецької ЗОШ І-ІІ ст. Старокостянтинівського району агротехнологічний ліцей» Старосинявського району.

Семенишин Микола, учень 7 класу Сахновецької ЗОШ І-ІІІ ст. Старокостянтинівського району.

Сінчук Денис, Гуменюк Андрій, учні 8 класу Чернелівської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Сивопляс Оксана, учениця 9 класу Мшанецької ЗОШ І-ІІІ ст. Старосинявського району.

Сидорчук Ірина, учениця 11 класу Ленковецької ЗОШ І-ІІІ ст. Шепетівського району.

Столярик Тамара, учениця 8 класу Веселецької ЗОШ І-ІІ ст. Городоцького району.

Сторожук Тетяна, Шмараєва Леся, Сукач Олександр, Троян Вікторія — учні 2-Б курсу Шепетівського НВК № 1 у складі «ЗОШ І-ІІ ст. та ліцей».

Суховірська Олена, учениця 6 класу, Авдейчик Максим, учень 5 класу Гнатовецької ЗОШ І-ІІІ ст. Хмельницького району.

Тишецька Анастасія, Славута Ольга, Кравчук Дар'я, Ковальчук Юрій — учні І-І курсу Тютюнник Микола, учень 8-А класу ліцею № 17 м.Хмельницького.

Учні Севрюківської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району Шепетівського НВК № 1 у складі «ЗОШ І-ІІ ст. та ліцей».

Ушпалевич Ольга, учениця 11-А класу Городоцької гімназії.

Форманчук Сніжана, учениця 8 класу Великолевадської ЗОШ І-ІІІ ст. Городоцького району.

Хоменко Вікторія, учениця 9-Б класу Ізяславського НВК ЗОШ І-ІІІ ст., ліцей № 2.

Цимбалюк Вікторія, учениця 8 класу Новолабунської ЗОШ І-ІІІ ст. Полонського району.

Цимбалюк Тетяна, учениця 4 класу Великоберезнянської ЗОШ І-ІІІ ст. Полонського району.

Чигир Денис, учень 9 класу Митинецької ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Члени клубу екологічного краєзнавства «Натураліст» Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ст. № 2.

Члени екологічного клубу «Діти травня» Шатавського НВК «ЗОШ І-ІІІ ст., колегіум» Дунаєвецького району.

Члени гуртка «Юні друзі природи» Полонської ЗОШ І-ІІІ ст. № 4.

Члени туристко-краєзнавчого клубу «Дикобраз» Ілятківської ЗОШ І-ІІ ст. Старосинявського району

Члени гуртка «Юний еколог» Губчанської ЗОШ І-ІІІ ст. Старокостянтинівського району.

Члени гуртка «Юні друзі природи» Чорнівдської ЗОШ І-ІІІ ст. Городоцького району.

Члени географічного гуртка Полонської ЗОШ І-ІІІ ст. № 2.

Члени гуртка «Еколог» Бражинецької ЗОШ І-ІІ ст. Полонського району.

Члени гуртка «Голубий патруль» Шепетівського МЦЕНТУМ.

Члени Всеукраїнської екологічної спілки «Екологічна варта» Богдановецької ЗОШ І-ІІ ст. Деражнянського району.

Шевчук Марина, учениця 11 класу Щиборівської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Шуляк Юлія, учениця 10 класу Заслучненської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

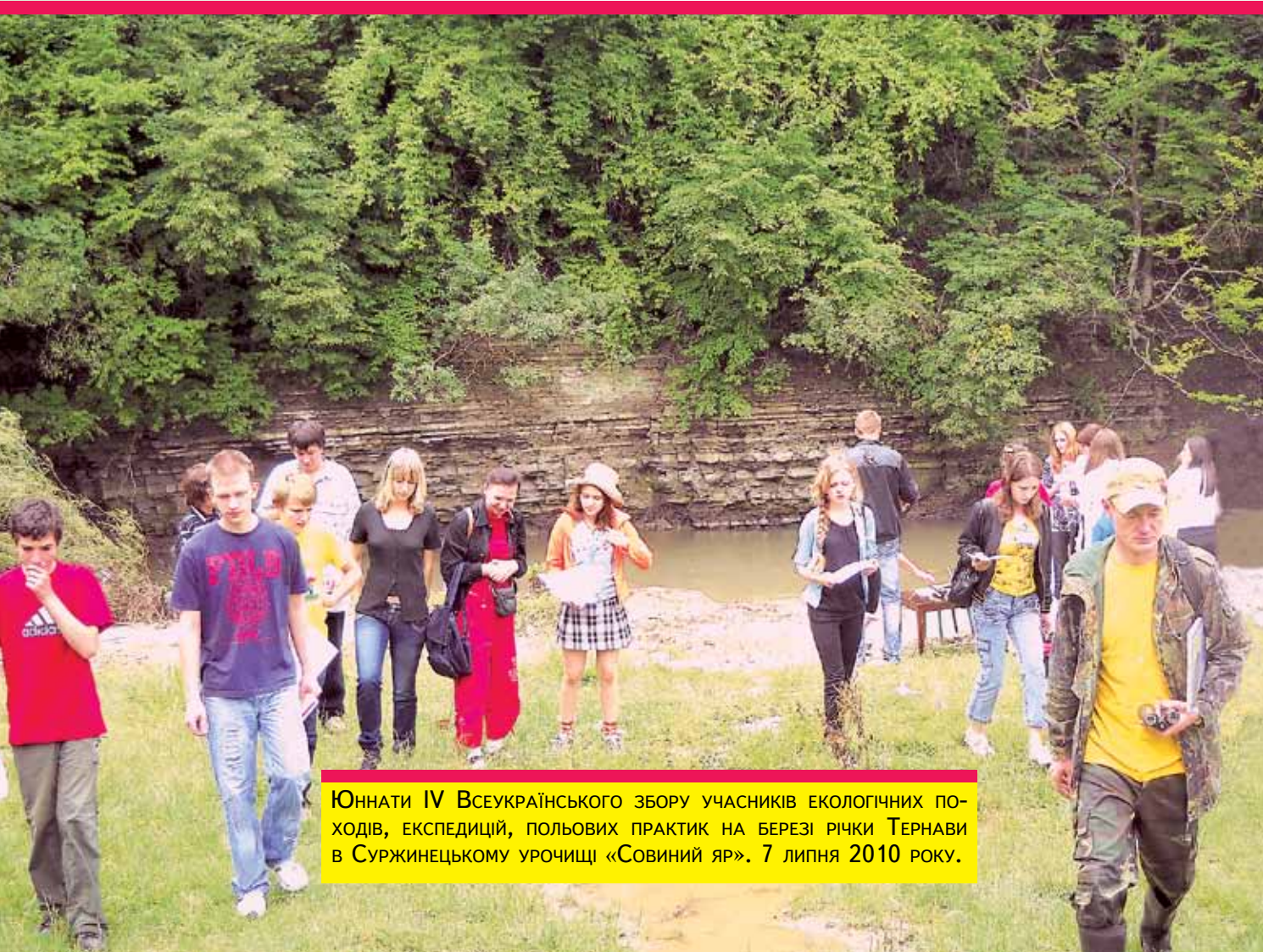
Юзвин Альона, учениця 10 класу Турчинецької ЗОШ І-ІІІ ст. Городоцького району.

Яблонська Наталія, учениця 10 класу Кульчинівської ЗОШ І-ІІІ ст. Красилівського району.

Янюк Назарій, учень Котелянської ЗОШ І-ІІІ ст. Полонського району.

Ящук Валентина, учениця 8-Б класу Старокостянтинівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 1.

Ящук Оксана, учениця 8 класу Михиринецької ЗОШ І-ІІ ст. Теофіпольського району.

Юннати ІV Всеукраїнського збору учасників екологічних походів, експедицій, польових практик на березі річки Тернави в Суржинецькому урочищі «Совиний яр». 7 липня 2010 року.

РІЧКИ БАСЕЙНУ ДНІПРА

БІЛКА (Слуцька)	6
БІЛКА (Хоморська)	7
ВІЛА	9
ВІЛІЯ	11
ГЛИБОЧОК (Хоморський)	13
ГНИЛИЙ РІГ	14
ГОРИНЬ	17
ГУСКА	19
ДЕРЕВИЧКА	21
ЖАРИХА	23
ЖЕРДЬ	25
ІКОПОТЬ	28
КАЛИНІВКА	32
КАСЕЦЬКА	34
КОРИТНИЦЯ	36
КОРЧИК	38
КУМА	39
ЛАДИЖКА	41
ЛИЗНІВКА	42
ЛУБ'ЯХІВКА	44
МУХАВЕЦЬ	46
НІРКА	48
ОСИРА	50
ОЧЕРЕТЯНКА	51
ПОГАНКА	53
ПОЛКВА	54
ПОНОРА	56
РАДОШІВКА	59
РУДА	60
РУДКА	61
СКРИПІВКА	63
СЛУЧ	65
СМОЛКА	67
СОШЕНКА	68
ТРОСТЯНКА	70
УЛЯНИ	71
УСТЯ або ХОТЕНЬ	72
УТКА	74
ФЕДОРІВКА	75
ФОСА	76
ХОМОРА	78
ХОМОРЕЦЬ	79
ЦВІТОХА	81
ЯР ПІД ЗАЙЧИКОМ	83

РІЧКИ БАСЕЙНУ ПІВДЕННОГО БУГУ

БУЖОК	86
ВІЙТОВИНА	88
ВОВК	90
ВОВЧОК	92
ГНИЛА	94
ЗГАР	96
ЗГАРОК	98
ЗІНЧИЦЯ	100
ЗОБАРА	102
ІКВА	104
КУДИНКА	106
ЛУКА	108

МШАНЕЦЬ	110
ПІВДЕННИЙ БУГ	112
ПЛОСКА	116
ПОЖАРКА або ДОМАХА	118
РІВ	120
РОВЕЦЬ або РОВОК	124
САМЕЦЬ	126
ХВОСА або ТЕЛЕСІВКА	128

РІЧКИ БАСЕЙНУ ДНІСТРА

АНДРІЇВКА	132
БАГОВИЧКА	134
БАТІГ	136
БАТЯГ або БАТІЖОК	138
БОВЕНЕЦЬ	140
ВІЛЬХАВКА	142
ВОВЧОК (Ушицький)	144
ГЛИБОЧОК	146
ГОВІРКА	149
ГРАБАРКА	151
ГРЕМ'ЯЧКА	153
ДАНИЛІВКА	154
ДНІСТЕР	156
ЖВАН	159
ЖВАНЧИК	161
ЖОРНІВКА	164
ЗБРУЧ	166
КАЛЮС	168
КАЛЮСИК	170
КАРМЕЛІТАНКА	172
КІЗЯ	174
КУЛЯВКА	176
ЛОЗОВА або КОПАЧІВКА	178
ЛЯДОВА	180
МАТІРКА	182
МУКША	184
МУХА	186
ОЛЕКСАНДРІВКА	188
ПИРОГІВКА або СТАНІСЛАВІВКА	190
РУДКА (Жванчицька)	192
РУДКА або РУСЬКА	194
СКВИЛЯ	196
СМОТРИЧ	198
СОРОКА	200
СТУДЕНИЦЯ	202
СУРЖА	204
ТЕРНАВА	206
ТЕРНАВКА (Гниловодка)	208
ТРОСТЯНЕЦЬ	210
УШИЦЯ	214
УШКА	216
УШУКА	218
ЧОРНОВОДКА	220
ШАНДРОВА	222
ЯМПІЛЬЧИК	224
ЯРОМИРКА	226
Словник термінів і понять	228
Список літератури	233
Конкурс «Ріки Хмельниччини»	236

«Річки Хмельниччини»

Автори Говорун В.Д., Тимощук О.О.

Редактор Володимир Касакович.

Комп'ютерний набір Інни Мовчан.

Обкладинка Тараса Тимощука.

Оригінал-макет і верстка Олексія Тимощука.

Підписано до друку 3.12.2010 р. Формат 60x84 1/8.
Гарнітура Times New Roman Суг. Друк офсетний. Наклад 500. Зам. №.....
Віддруковано у ТОВ «Поліграфіст», м.Хмельницький, вул.Курчатова, 8: тел. 72-00-50.
Вид свідоцтво ХЦ №013 від 27.11.2000 р.

Говорун В.Д., Тимощук О.О.

Г.... Річки Хмельниччини. Навчальний посібник/ Говорун В.Д, Тимощук О.О. — Хмельницький: Поліграфіст, 2010. — 240 с. іл.

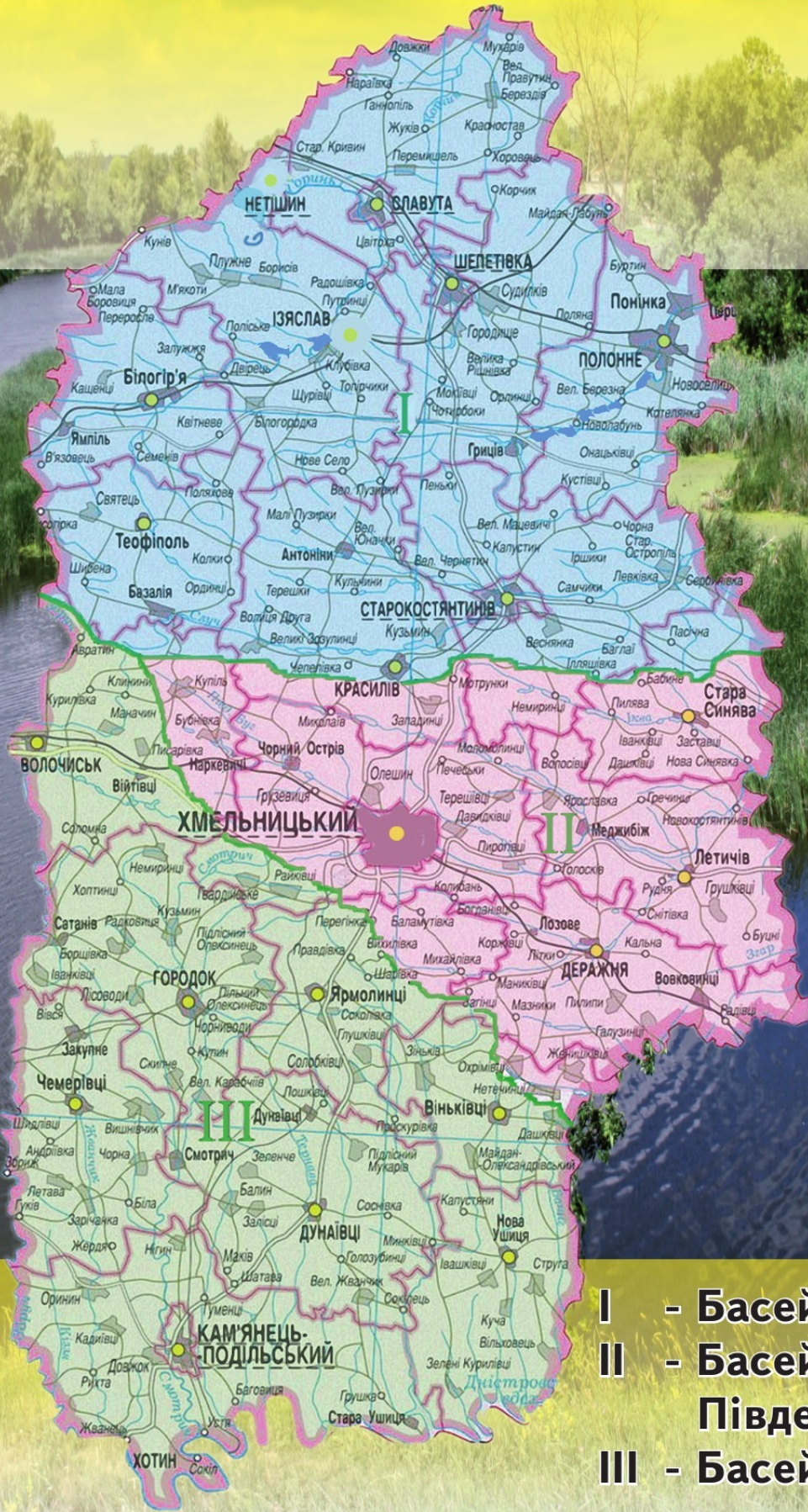
ISBN .978-966-1502-18-4

У посібнику, присвяченому 85-річчю юннатівського руху в Україні та 60-річчю створення Хмельницької обласної станції юннатів, вперше в історії області зібрані та узагальнені різноманітні відомості про великі та малі річки Хмельниччини.

Тут у популярній формі розповідається про річки, струмки та потічки, які протікають по всій території області. Але йдеться у книзі лише про найбільші водні артерії, адже описати в одній книзі всі 3775 водотоків, які зафіксовані в області, неможливо. Доступний стиль подачі матеріалу автори поєднали з великою кількістю яскравих фотознімків з видами річок краю. Особливістю книги є й те, що її творили і учасники обласного дитячого еколого-краєзнавчого конкурсу «Ріки Хмельниччини».

Книга розрахована на широке практичне використання вчителями, школярами, викладачами вузів, студентами та любителями природи.

А ще книга «Річки Хмельниччини» стане у пригоді тим, хто цікавиться і шанує природу рідного краю.

- I - Басейн Дніпра**
- II - Басейн Південного Бугу**
- III - Басейн Дністра**